

Глава IV

УЧЕШЋЕ 15. КОРПУСА У ОПЕРАЦИЈАМА 1. АРМИЈЕ ОД ПРОБОЈА СРЕМСКОГ ФРОНТА ДО РОГАШКЕ СЛАТИНЕ

ЈАЧИНА И РАСПОРЕД НЕМАЧКИХ СНАГА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

Непријатељске снаге под командом 34. армијског корпуса, које су браниле Сремски фронт, односно шире подручје сремско-славонске утврђене зоне, биле су веома јаке. Под оперативном командом тог корпуса биле су четири немачке и три усташко-домобранске дивизије, више самосталних група, као и четници Драже Михаиловића.

Фронт 34. корпуса на десној обали Драве, од Доњег Михолца до ушћа, бранили су 11. ваздухопловна пешадијска дивизија, 606. пук за осигурање и 2. усташка бригада. На десној обали Дунава, од ушћа Драве до с. Мохова, биле су борбене групе »Шнајдер« и »Бренер«.

На тежишту одбране на Сремском фронту, од с. Мохова на Дунаву до с. Илинаца, Батроваца и Липовца на Босу, налазиласе 41. гренадирска дивизија ојачана 963. тврђавском бригадом и са два самостална батаљона. Њени положаји су били источно од села Мохова, Товарника и Илинаца. Постојале су три линије ровова. Испред предњег краја одбране налазила су се густа минска поља и жичане препреке. Дивизија је располагала са пет дивизиона артшверије, од којих је 29 оруђа било моторизованих и четири самоходна. Сем тога, располагала је са 29 флакова.

На подручју Брчког, с обе стране Саве, па на југоисток до раскрснице Срнице, била је 22. гренадирска дивизија ојачана 1. пуком руског заштитног корпуса (РЗК) и са два самостална батаљона. Под командом ове дивизије била је и 12. усташко-домобранска дивизија. Ова групација је имала укупно око 20.000 војника.

У Славонском Броду налазило се око 12.000 војника припадника разних пролазећих команди и установа које су биле у покрету.

Полицијска дивизија »Штефан« (око 9.000 војника) об-
езбеђивала је леђа, од Славоније, 34. армијском корпусу.
Њене снаге су држале гребен Папука, Плетерницу, Кут-
јево, Нашице и Ораховицу. У одбраненој зони корпуса
била је још 3. усташко-домобранска дивизија, затим три
немачка батаљона за осигурање и три противтенковска
дивизиона. Укупно се под командом тог корпуса налази-
ло 116.000 војника.

Сем овог одбрамбеног појаса, 34. корпус је имао добро
организован и други одбрамбени појас који није био по-
седнут и протезао се на линији с. Сотин - с. Грабово - с.
Оролик - с. Нијемци, док је јаче немачке и усташко-до-
мобранске снаге држао у дубини на линији Борово - Ву-
ковар - Винковци на запречним положајима.

Пре почетка пробоја Сремског фронта прикупљени
су подаци о распореду и јачини непријатељских снага
пред фронтом 1. армије. Установљено је да непријатељ
брани линију: Теларовићев салаш на Дунаву (источно од
Мохова) - к. 141 - источно од с. Товарника и с. Илинци -
р. Босут (код засеока Градине) са мостобранима на десној
обали Босута: положаји у с. Батровци и с. Липовац. Моч-
варне Босутске шуме јужно од с. Липовац и с. Батровци,
па све до р. Саве, нису биле поседнуте већ само осматра-
не, а излази из овог дела Босутских шума били су брањени
посадама из упоришта у селима: Врбања, Сољани и
Страшинци.

Јужно од Саве, услед дејства 2. армије, фронт је био
нестабилан. Почетком априла (7. априла) непријатељ је
држао рејон Бијељина - Брчко и даље према с. Градачац.

Непријатељ је одбрану својих положаја између Дуна-
ва и Босута веома солидно организовао и фортификациј-
ски утврдио. Први главни одбрамбени појас имао је по
фронту 30, а по дубини 5-6 км, и састојао се од неколико
положаја са потпуно израђеним рововима и саобраћајни-
цама, који су били ојачани дрвено-земљаним бункерима.
Села и салаши у захвату првог појаса, а делимично и у ду-
бини, били су уређени за кружну и противтенковску одб-
рану. Непрекидна минска поља била су постављена исп-
ред предњег краја и на свим прилазима и осетљивим мес-
тима, у шах-матском поретку. Тако, на пример, Товарник
је био опасан рововима, а од разрушених кућа на излазу
из села били су изграђени бункери. Слично су била орга-
низована и остала села. Откривена су минска поља у ви-
сини с. Оролик, с. Берак и оближњих шума, док су же-

лезнички мостови и путни прелази били, исто тако, минирани. У кућама, јавним зградама и напуштеним местима непријатељ је поставио mine изненађења.

Друга одбрамбена линија се протезала преко утврђених села: Опатовац, Ловас, Илача и Апшевци. Тежиште одбране било је у центру, у захвату комуникације Шид - Винковци. Део фронта с. Батровци - с. Липовац (у захвату комуникације Сремска Митровица - Жупања) био је бочно постављен ради заштите фронта од Дунава до с. Батровци (на поменутој комуникацији).

На овом делу фронта био је следећи распоред непријатељских снага:

- Борбена група »Бренер« (Brenner) - на десној обали Дунава, од с. Сотина до с. Опатовца (с^става један ландесшицем батаљон и слабији делови 3. усташко-домобранске дивизије).

- немачка 963. тврђавска бригада »Клоц« (Clotz), придата 41. пешадијској дивизији - од Теларовићевог салаша до северније од Товарника. У њеној резерви, у рејону западно од с. Ловаса, био је 1. батаљон 1232. пешадијског пука;

- 41. пешадијска дивизија (састава: 1230, 1231, 1232. пешадијски пук и 41. артиљеријски пук) са ослоном на десно крило 963. тврђавске бригаде »Клоц« од Трунићевог салаша до с. Батровци са сва три пука у линији: 1232. пешадијски пук до закључно железничка станица Товарник; - 1231. пешадијски пук до закључно с. Илинци; - 1230. пешадијски пук до закључно с. Липовац;

- од с. Липовца и на делу од леве обале р. Спачве, западно од с. Липовца - 842. северно-кавказки и 845. немачко-арапски батал>он;

- на просторији Рана јабука, Моров салаш - 2. дивизион, а северозападно од с. Илинци 1. дивизион 41. артиљеријског пука;

- јужно од Д. Ново Село, на северној ивици шуме Нарача - 41. допунски пољски батаљон у дивизијској резерви;

- у с. Ђелатовци штаб 41. пешадијске дивизије, а у с. Нијемци штаб 41. артиљеријског пука. Укупно је дивизија располагала са 19 пешадијских батаљона и 25 батерија.

У рејону Винковаца налазили су се делови 3. усташко-домобранске дивизије, распоређени у упориштима за обезбеђење комуникације Шид - Винковци. На левој обали Саве и дуж комуникације Брчко - Винковци налазили

су се делови Руског заштитног корпуса (РЗК) и главнина 3. усташко-домобранске дивизије. Они судржали линију: лева обала Саве, с. Рачиновци, Жупања, са истуреним посадама у упориштима на излазима из блатишта у Босутским шумама.

Свим овим снагама и 22. дивизијом (која је била преко Саве и бранила Бијељину, Брчко, Презово поље) командовао је штаб 34. армијског корпуса са седиштем у с. Нуштар. Корпус је имао задатак да по сваку цену брани поседнуте положаје све дотле док заштитница 21. брдског армијског корпуса не пређе код Славонског Брода из Босне у Славонију. Врховни командант Југоистока предвиђао је да ће 21. корпус успети да се извуче из долине Босне средином априла. Због тога је наредио штабу 34. армијског корпуса да изврши припреме и разради план за повлачење својих јединица на положаје Ђаково - с. Врпоље - р. Сава. Дан није био одређен, али су планови разрађени до 12. априла.³⁵⁶¹

ПЛАН ЗАВРШНЕ ОФАНЗИВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ

У време операција за Сарајево, у Београду је маршал Тито одржао састанак са командантима армија. Размотрен је план за прелазак у општу офанзиву и пробој Сремског фронта. Претходно су команданти армија поднели исцрпне извештаје о стању својих јединица и ситуацији на фронтовима. Четврта армија је у то време успешно изводила операције у Лици и ослободила Бихаћ. Група корпуса (2,3. и 5. корпус) на сектору Сарајева је 28. марта прешла у напад на спољна упоришта (око града) и сломила непријатељски отпор да би 6. априла ослободила Сарајево. Друга армија је зауставила непријатеља који је нападао код Градачца и Срнице.

У непријатељској позадини, 4, 6. и 10. корпус Хрватске и 7. и 9. корпус и Четврта оперативна зона Словеније успешно су се носили са јаким немачким снагама које су их притискивале. Југословенско ваздухопловство и рат-

356) Боро Митровски: Дејствата на 15 ударен корпус од пробивот на сремскиот фронт до овладувањето со с Стрижовојно - Врпоље, Гласник, Скопје, бр. 1-2/1960; стр. 15-17; Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945, стр. 538-539; генерал-потпуковник Милутин Морача: Прва армија у завршним операцијама Југословенске армије за ослобођење Југославије, Војноисторијски гласник бр.

на морнарица пружали су пуну подршку снагама на фронту.

Врховни командант је саслушао све извештаје и заједно са командантима армија денио ситуацију на фронтовима. Дуго се већало о томе како треба груписати снаге, којим правцима усмерити напад главне групације и окупатору нанети одлучујући ударац.

О томе састанку у својим сећањима генерал армије Коста Нађ каже: »Било је то на Дедињу, у Ужичкој улици, тамо где друг Тито данас станује. Провели смо код њега два дана и две ноћи без спавања . . . На том саветовању били смо Коча Поповић, Пеко Дапчевић, покојни Петар Драпшин и ја. Друг Тито је тражио да му поднесемо извештаје о стању у армијама, о ситуацији на фронтовима и борбеној спремности наших јединица . . . Поента излагања друга Тита је била да се без одлагања мора прећи у офанзиву, и то на секторима све четири армије. Наша армија је била способна да сама истера окупатора из још неослобођених крајева. После децембра 1944. године на тлу Југославије није било других савезничких трупа. За афирмацију нове Југославије било је веома важно да самостално ослободимо своју земљу. Друг Тито је то изричито нагласио.«

План преласка у општу офанзиву, који је на основу тог саветовања направљен, познат је као Директива бр. 8.³⁵⁷⁾

Стратегијски *циљ* који је поставио Врховни командант ЈА у завршној офанзиви био је: окружити и уништити немачку балканску групацију и све квислиншке формације и сопственим снагама ослободити целокупну етничку територију Југославије, укључујући Истру и Словеначко приморје (области које су после првог светског рата неоправдано припојене Италији).

Генералштаб Југословенске армије разрадио је наведени циљ у оперативном плану, чија је основна идеја била следећа: ослонцем на савезничке снаге на крилима (а и савезници су се наслањали на наша крила) и на сопствене снаге у позадини непријатељског распореда, груписаним снагама и средствима пробити фронт непријатеља у Срему и Лици, а затим енергичним и смелим надирањем

357) Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 540-542; пуковник Душан Узелац Завршне операције за победу над снагама фашизма на југословенском фронту, лист »Народна армија« од 6. II до 4. IX 1975. год.

крилних групација (десном између Драве и Саве ка Корушкој и левом уз јадранску обалу ка Трсту, Сочи и горњем току Драве), уз истовремено јаке нападе с фронта централном групацијом (ка линији Загреб - Карловац, и даље ка Словенији) и уз максимално ангажовање снага у позадини непријатеља, затворити обруч око окупаторских и квислиншких трупа у области Јулијских Алпа и Караванки и присилити их на капитулацију.

Снагама у непријатељској позадини командовали су Главни штаб Хрватске (4, 6. и 10. корпус), и Главни штаб Словеније (7. и 9. корпус и 4. оперативна зона), све до спајања са снагама које су дејствовале с фронта када су се оперативне функције главних штабова постепено гасиле. Ове снаге су имале задатак да стално нападају непријатељска упоришта и саобраћајнице у непријатељској позадини.

Припремајући се за извршење постављеног задатка, главне снаге Југословенске армије, средином марта 1945. године, биле су груписане по следећем:

- Северна групација: 1. и 3. армија на десном крилу стратегијског распореда, и то 3. армија у Барањи и Бачкој, а 1. армија у Срему и Посавини;

- Централна групација: 2. армија и Сарајевска оперативна група корпуса (2, 3. и 5. корпус и Група бригада зеничког сектора) у источној Босни, било је предвиђено да ове снаге дејствују општим правцем Добој - Бања Лука - Карловац - Ново Место, са задатком да повезују дејства крилних групација и обезбеђују њихова унутрашња крила;

- Јужна групација: 4. армија са главним снагама у северној Далмацији, а осталим у позадини непријатеља, имала је задатак да разбије непријатеља на делу фронта између горњег тока Уне и Јадранског мора, а затим да енергично надире општим правцем Госпић - Оточац - Сењ - Ријека - Трст, ка Сочи и Корушкој.

Снаге и велике слободне територије у позадини непријатељског фронта омогућавале су успешнија дејства јединица на фронту, њихово снабдевање и збрињавање, и повећавале њихов темпо наступања и гоњења. Јединице у позадини непријатељског фронта су извршавале многе задатке стратегијске обавештајне службе за потребе снага на фронту и имале су задатак да везују непријатеља за поједина упоришта и да му наносе губитке, онемогућавају или отежавају маневре резервама, организовање одбране

по дубини, планско извлачење, снабдевање итд. Оне су се према пристизању армија стављале под њихову команду, а имале су и улогу коју су, код модерно и технички добро опремљених великих армија извршавали бомбардерска авијација и ваздушни десанти стратегијског и оперативног значаја. Тако је југословенско руководство, са маршалом Титом на челу, стваралачки примењујући принципе савремене стратегије и оператике у конкретним условима борбе у Југославији, успевало да надокнади техничку инфериорност у односу на непријатеља.

Непосредно под командом Генералштаба Југословенске армије, као општа резерва, налазиле су се 24, 49. и 50. дивизија, распоређене у унутрашњости ослобођене територије, већим делом ангажоване на чишћењу терена од разбијених четничких и балистичких јединица и на затварању југословенско-грчке границе. Поред ових снага у резерви Генералштаба биле су и једна инжињеријска бригада (са штабом у Београду) и једна железничка бригада у рејону Вишеграда.

Југословенска морнарица је имала Штаб речне ратне флоте и три поморске обалске команде (северну, средњу и јужну) Јадрана. Поред извршавања борбених задатака, Југословенска морнарица је имала веома важне задатке у превозу трупа, наоружања, опреме и хране, за потребе јединица на фронту и у позадини, као и за потребе народа.

Ваздухопловство је од оперативних борбених снага располагало са две ваздухопловне дивизије - 42. јуришном и 11. ловачком дивизијом. Средином марта формиран је Оперативни штаб групе ваздухопловних дивизија ЈА, који је непосредно руководио ваздухопловним јединицама у завршним операцијама Југословенске армије.

Оружане снаге ДФ Југославије су у завршној офанзиви за ослобођење земље располагале, како смо већ изнели, са око 800.000 бораца сврстаних у Југословенску армију, Југословенску морнарицу, Ваздухопловство и Корпус народне одбране Југославије.^{35®}

ПЛАН ЗА ПРОБОЈ СРЕМСКОГ ФРОНТА

Оперативна идеја Генералштаба ЈА за пробој Сремског фронта била је: кроз јако утврђену сремску зону упутити мањи број дивизија, а обухватни распоред јединица

358) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 540-542; др Урош Костић, наведена књига, стр. 47-49.

1. и 3. армије искористити ради опкољавања и уништавања главних непријатељских снага у Срему и ради стварања повољних услова за шири маневар и за прелаз у гоњење на што ширем фронту у правцу запада, према Загребу и Вараждину.

Након овлађивања сремском утврђеном зоном, 1. армија требало је да предузме енергично гоњење општим правцем Винковци - Славонски Брод - Градишка - Загреб, с тежњом да што пре избије у рејон Загреба.

С тим циљем, после састанка са командантима армија, Генералштаб ЈА је разрадио општу оперативну идеју дејстава 1. и 3. армије. Прва армија требало је да изврши пробој утврђене сремске зоне, са тежиштем на десном крилу, а на левом крилу да нападне непријатеља правцем Врбања - Оток - Винковци и што више снага привуче с његовог левог крила, створи повољне услове на тежишту пробоја и изврши маневар у рејону Винковаца. Јужна оперативна група дивизија требало је да пређе Саву у рејону Брчко - Жупања, да надире у позадину Винковаца и тамо се споји са снагама 3. армије ради окружења и уништења непријатељске Сремске групације, односно пресецања одступнице за Славонију.

Ова оперативна идеја касније је била разрађена и унета у директиву Врховног команданта бр. 8 од 9. априла 1945. године, у којој су одређени и задаци 1. и 3. армији.

За предстојећу операцију Врховни командант ојачао је 1. армију још са 2. пролетерском, 17. и 22. ударном дивизијом, 15. ударним корпусом (42. и 48. ударна дивизија), 2. тенковском бригадом (без једног батаљона) и армијском инжињеријском бригадом. Тако је армија имала 10 дивизија, 2. тенковску бригаду, инжињеријску и 1. коњичку бригаду, са око 100.000 бораца, 160 топова, 100 противтенковских топова, 85 тешких и 455 лаких минобацача и 55 тенкова. Ваздухопловна група дивизија ЈА имала је задатак да са аеродрома Пригревице и Кленика подржава у операцијама све три армије.

У духу ове директиве, операцијски план Штаба 1. армије био је следећи:

Северна оперативна група дивизија (1. пролетерска, 21, 22, 42. и 48. дивизија и 2. тенковска и Инжињеријска бригада) да на десном крилу Сремског фронта пробије утврђену зону непријатеља, што пре избије на линију Вуковар - Винковци и споји се са левим крилом 3. армије. Њој ће у пробоју садејствовати 5. бригада 21. дивизије, која ће

се ноћу 11/12. априла са леве обале Дунава, помоћу придатах седам монитора Црвене армије, искрцати у непријатељску позадину код Сабадошевог салаша.

На правцу главног удара, на десном крилу армијског распореда, одређене су три дивизије и 2. тенковска бригада, а на помоћном правцу две дивизије. За припрему и подршку пробоја одређена су два пука ловачке и два пука бомбардерске авијације.

Босутска оперативна група дивизија (6. и 11. дивизија и 1. коњичка бригада) имала је задатак да разбије непријатељске снаге између Босута и Саве (у Босутским шумама) и својим дејством олакша извршење задатка Јужној оперативној групи дивизија на линији Врбања - Жупања, где улази у њен састав.

Јужна оперативна група дивизија (2. пролетерска, 5. и 17. дивизија), прикупљена у рејону Бијељине и на Мајевци, имала је задатак да ослободи Бијељину и Брчко, најкасније ноћу 11/12. априла форсира Саву на одсеку Брчко - Бијељина и обезбеди свој леви бок од непријатељских снага које су се повлачиле долином реке Босне, а затим, повезујући се са Босутском оперативном групом дивизија у рејону Жупање, енергично наступа према Винковцима, споји се са снагама 3. армије и одсече непријатељске снаге У Срему.

Из овог груписања снага 1. армије и задатака појединих група види се да је основни циљ маневра и дејства Јужне и Босутске оперативне групе дивизија био: да се њиховим дејством на слабије утврђено непријатељско десно крило и бок угрози стабилност читавог Сремског фронта и олакша фронтални пробој и да се брзим дејством у позадину, заједно са дејством 3. армије са Дравског фронта, одсеку и униште непријатељске снаге на Сремском фронту.

Да би се остварио овај план, Јужна и Босутска оперативна група дивизија требало је да отпочну дејства раније од Северне оперативне групе дивизија.

Командант 1. армије генерал-лајтнант Пеко Дапчевић, формиравши Јужну оперативну групу дивизија 28. марта, лично је кренуо преко Мачве и Дрине у источну Босну. Јужна оперативна група дивизија је у току 5. 6. и 7. априла ликвидирала непријатељски мостобран у ширем рејону Брчког и до вечери 7. априла ослободила град. За то време Босутска оперативна група је у тешким борбама постигла такође значајан успех, нарочито заузимањем с. Врбања, чиме је озбиљно угрозила повлачење неп-

ријатељских снага из Брчког. Дејством ове групе у великој мери је олакшан рад Јужној оперативној групи дивизија у брзом ослобођењу Брчког. Напуштајући Брчко, немачке јединице су порушиле мост на Сави и тиме практично онемогућили даље наступање Јужној оперативној групи. Да би се форсирала Сава, требало је обавити посебне припреме и довући потребна средства за форсирање. Тек 10. априла јединице 22. немачке и 12. усташко-домобранске дивизије избачене су коначно из Врбање и Дреноваца, чиме су створени услови за форсирање Саве код Брчког. Јужна оперативна група је истог дана (10. априла) започела пребацивање јединица преко Саве, које су већ сутрадан продужиле наступање ка Жупањи. Непријатељ се и даље жилаво бранио, али је његов борбени поредак био нарушен. Иако Јужна оперативна група дивизија 1. армије још није била избила западно од Винковаца, Генералштаб је одлучио да пробој Сремског фронта и општи напад почне 12. априла.³⁵⁹

ПРЕТХОДНЕ БОРБЕ ЗА ПОБОЉШАЊЕ ПОЛОЖАЈА ЈЕДИНИЦА 1. АРМИЈЕ

Још за време планирања операција за пробој Сремског фронта, Штаб 1. армије предузео је мере за одговарајуће груписање снага. На основу заповести Штаба 1. армије, Штаб 15. корпуса издао је 28. марта телефоном авионаређење за пребацивање јединица са дотадашње размештајне просторије на простор у близини фронта. Овим наређењем постављен је задатак штабовима 42. и 48. дивизије да изврше све припреме за покрет и правовремено упуте коначаре на просторије предвиђене за размештај јединица. Све јединице су 29. марта извршиле покрет, срдочно испраћене од становништва: 3. македонска бригада пребацила се из Земуна у с. Љуба, где се разместила; 7. албанска бригада возом се пребацила из Земуна за с. Мартинци, где је стигла 30. марта око 2 часа; 16. македонска бригада пребацила се из Бежаније и Сурчина за Ердевик, где се и разместила; 1. артиљеријска бригада и Штаб 42. дивизије са приштапским јединицама у току 29. марта вршили су припреме за покрет.

У току 30. марта 7. албанска бригада продужила је покрет из с. Мартинци правцем с. Кузмин - с. Бингула - с.

359) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 572-575; М. Мораца, наведени чланак; Д. Узелац, наведени фелтон.

Дивош. Пошто је село Бингула било разрушено и имало свега 70 - 80 здравих кућа, то су у селу остале само две чете, а бригада је са осталим јединицама продужила за с. Ст. Дивош, где се и разместила. У овом рејону борцима и старешинама бригаде су подељена одликовања за вођене борбе у Македонији. Артиљеријска бригада је овог дана пребачена у с. Чалма, где се и разместила, док се Штаб 42. дивизије, са приштапским јединицама, пребацио из Земунуза Ердевик. Остале јединице дивизије остале су у наведеним рејонима.

До 1. априла и све јединице 48. дивизије пребациле су се, делом возом а делом пешке, у нове рејоне размештаја: Штаб дивизије са приштапским јединицама (сем пионирског батаљона) и 1. и 14. македонска бригада у с. Илок (јужно од Бачке Паланке на десној обали Дунава); 2. македонска бригада у с. Нештин (на десној обали Дунава); 2. артиљеријска бригада у с. Сусек (на десној обали Дунава).

Штаб 15. корпуса са приштапским јединицама размештен је у Ердевику.³⁶⁰⁾

Трећег априла Штаб 1. армије издао је заповест јединицама за офанзивна дејства са ограниченим циљем ради заузимања повољнијих положаја за предстојећи пробој Сремског фронта и пружања помоћи јединицама 2. армије у источној Босни.

У заповести је речено да је непријатељ ослабио Сремски фронт извлачењем са свог левог крила 117. немачке дивизије, на чије место су дошла 2-3 батаљона 22. немачке дивизије (ови подаци нису били потпуно проверени), да се на сектору с. Товарник - с. Илинци налазе делови 41. тврђавске дивизије, да се од снага НДХ на фронту налази око 8 батаљона 12. усташко-домобранске дивизије; о нашим јединицама је истакнуто да се операције у источној Босни успешно развијају, да је 2. априла ослобођена Бијељина, а 3. априла Ново Брезово Поље, да се јединице налазе јужно од Саве у непосредној близини Брчког и да је напад на овај град предвиђен за 6. април.

С обзиром на повољан развој операција јужно од Саве и да би се овим јединицама помогло у заузимању Брчког, Штаб 1. армије је планирао операције на свом левом крилу јачим снагама, чиме би јединице обезбедиле себи повољ-

³⁶⁰⁾ Операцијски дневник 42. и 48. дивизије и 7. албанске (шиптарске) бригаде, Архив ВИИ, к. 1315, до. 7/6 и к. 1316, док 1/6; к. 1365, док. 32/7.

нији положај и после ликвидације непријатељског гарнизона у Брчком развиле успешна офанзивна дејства према Винковцима и Жупањи. Поред тога, наређено је да се изврше јача насилна извиђања на десном крилу 1. армије да би се установила јачина непријатељских снага на том одсеку.

У вези с тим наређено је:

да 11. дивизија са дотадашње просторије изврши покрет 3. априла предвече, пређе р. Босут код с. Моровића и с. Босута и да у току ноћи 3/4. априла избије на западне ивице Босутске шуме, где ће средити и припремити јединице за напад на села Јамена и Страшинци 4. априла до 7 часова; да након ликвидирања непријатеља настави гоњење његових остатака, заузме села Рачиновци и Дреновци и са Коњичком бригадом с. Сољани, настојећи да овим офанзивним дејствима што пре пресече комуникацију Брчко - Винковци и обезбеди садејство јединицама јужно од Саве ради овлађивања Брчком и Гуњом (напад на Гуњу предвиђен је за 6. април);

да 6. личка пролетерска дивизија нападне ноћу 4/5. априла са једном бригадом села Батровци и Липовац (села поред р. Босута и р. Спачве) и после њихова овлађивања бригаду постави према с. Апшевци на леву обалу ових двеју река; да ноћу 4/5. априла (између 20 и 24 часа) две бригаде 42. дивизије смене на положајима бригаде 6. дивизије, од којих једну упутити у с. Моровић, а другу у с. Адашевци, а потом на простор Моровић, Адашевци, Батровци, Липовац дивизију припремити за покрет на правцу 11. дивизије;

да 42 (македонска) дивизија у току ноћи 4/5. априла (између 20 и 24 часа) са две бригаде смени на положајима две бригаде 6. дивизије на одсеку јужно од жел. пруге Шид - Винковци - к. 87 - Кандрашица - Градина (на самом луку р. Босут), а једну бригаду задржи у резерви; наређено је да, приликом смењивања, Штаб 6. дивизије детаљно упозна обе бригаде 42. дивизије са непријатељским положајима и распоредом његових јединица, распоредом и положајима његовог аутоматског и артиљеријског наоружања, као и распоредом протезања минских поља. Према наређењу команде артиљерије 1. армије, из састава артиљеријске бригаде 42. дивизије један дивизион (1. дивизион) од три батерије (две батерије 76 мм ЗИС-3 и једна хаубичка батерија 122 мм) да се привремено стави под команду 6. личке дивизије; дивизион је извршио покрет из

с. Чалма и преко села Дивоша, Бингуле, Ердевика и Бачинаца стигао у с. Адашевци, где се ставио на располагање команданту 6. дивизије. Истог дана наређено је да се пешадијским бригадама 42. дивизије упуте самосталне батерије (3. македонској бригади 1. пуковска батерија 76 мм, 16. македонској бригади 2. самостална противтенковска батерија 45 мм и 7. албанској бригади 3. самостална противтенковска батерија 45 мм). Према наређењу команде артиљерије 1. армије, 2. дивизион је тада имао три батерије минобацача 120 мм, а 3. дивизион три противтенковске батерије 45 мм и једну штапску батерију. Штабу 42. дивизије и штабовима бригада такође је наређено да се са осматрачница детаљно упознају са земљиштем и непријатељским положајима.

да 21. српска дивизија једним ојачаним батаљоном изврши насилно извиђање сектора Грчићев салаш и заузме ово непријатељско упориште уз претходну десетоминутну артиљеријску припрему; напад је требало да почне тачно у 5 часова 5. априла;

да 1. пролетерска дивизија једним ојачаним батаљоном изврши насилно извиђање сектора безимени салаш - западно од к. 141 и заузме непријатељске положаје, уз претходну десетоминутну артиљеријску припрему; предвиђено је да напад почне у 5 часова.

Циљ насилног извиђања 1. и 21. дивизије био је да се овлада поменутим положајима ради стварања повољнијих услова за даља офанзивна дејства. У то време Штаб 1. армије налазио се у Ердевику.

Да би се обезбедила дејства 1. пролетерске и 21. српске дивизије, наређено је 3. априла Штабу 48. дивизије да у току 4. априла пребаци 2. бригаду из с. Нештина у с. Љуба, а 2. артиљеријску бригаду из с. Сусека у с. Нештин да би дивизија била прикупљенија и ближе фронту. Дивизија је имала задатак да у случају непријатељског продора подржи и 1. пролетерску дивизију на одсеку Шаренград (на десној обали Дунава) - Новак Бапска, а 21. дивизију на простору Беркасово. Поред тога, наређено је да се у јединицама обнови и утврди знање бораца о начину борбе са непријатељским тенковима и начину савлађивања минских поља.

С тим у вези 48. дивизија је 7. априла распоредила 1. и 14. бригаду за евентуални прихват 1. пролетерске дивизије, а 2. бригаду за евентуални прихват 21. српске дивизије, док је 2. артиљеријска бригада кренула преко Ерде-

вика - с. Кукујевци - с. Моровић - с. Строшинци и ставила се под команду 11. дивизије ради подршке 8. црногорске бригаде код с. Ђурића, где је непријатељ пружао снажан отпор. Пешадијске бригаде обратиле су посебну пажњу на правце Шаренград - Илок и Шид - с. Беркасово - с. Сот, извршиле прво извиђање положаја, а затим и њихово поседање: 1. македонска бригада од р. Дунава 2. км до колског пута који се одваја од пута с. Илок - с. Сот; 14. македонска бригада од колског пута с. Илок - с. Сот (искљ.) до к. 208; 2. македонска бригада к. 208 (искљ.) - к. 216 - к. 130.³⁶¹⁾

У духу заповести Штаба 1. армије и 15. корпуса, Штаб 42. дивизије упутио је 16. бригаду у с. Адашевци, где је сменила левокрилну бригаду 6. личке дивизије, док је Штаб дивизије са приштапским јединицама извршио покрет за с. Гибарац - с. Бачинци - с. Адашевци. У току покрета, око 19 часова 3. априла, Штаб 1. армије наредио је да 1. артиљеријска бригада (42. дивизије), без 1. дивизиона који је привремено био под командом 6. личке дивизије, смени на положајима артиљеријску бригаду 6. личке дивизије до 24.00 часова 4 априла.

Док је 42. дивизија била у покрету (4. априла), усмено јој је наређено да смени 6. личку дивизију на положајима (а њене јединице да се рокирају улево). У духу заповести Штаба 42. дивизије 3. македонска ударна бригада, која је требало да остане у с. Гибарцу, продужила је покрет до Шида и у току ноћи сменила 2. пролетерску бригаду 6. личке дивизије на положајима жел. пруга Шид - Товарник (укључно) - пут с. М. Вашица - с. Илинци (искључно), са задатком да их по сваку цену задржи.

Шеснаеста македонска ударна бригада, која је била у с. Адашевци, сменила је у току ноћи 3. пролетерску бригаду 6. личке дивизије на положајима пут с. М. Вашица - с. Илинци - с. Градина, са задатком да брани поседнуте положаје.

Прва артиљеријска бригада је, исто тако, у току ноћи сменила артшверјску бригаду 6. личке дивизије на ватреним положајима у рејону с. М. Вашица, са задатком да

361) Заповест штаба 1. армије од 3. априла, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1-2/4; Заповест штаба 15. корпуса од 3. априла, к. 1364, док. 3-2/1 и 5/1; Операцијски дневник 48. дивизије, к. 1356 док. 32/7; Операцијски дневник 1. и 2. артиљеријске бригаде к. 1316, док. 1-11/II; к. 652, док. 1/2 и 2/2; к. 1365, док. 2/1, 4/1 и 1/3; Операцијски дневник 15. корпуса, к. 256, док. 1/6; Заповест штаба 48. дивизије, к. 1366, док. 3-1/5.

штити положаје дивизије. Артиљеријска бригада 6. дивизије предала је 1. артиљеријској бригади сву борбену документацију и нумерадију циљева.

Седма албанска ударна бригада задржана је у с. Адашевци као дивизијска резерва. Наређено јој је да врши извиђање непријатеља. У истом селу био је размештен и Штаб дивизије са приштапским јединицама. Команда позадине и дивизијско превијалиште били су размештени у с. Бачинци. Баталзон за везу одмах је успоставио телефонску везу са свим јединицама дивизије, а успостављена је и радио-веза; инжињеријски батаљон дивизије, размештен у с. Адашевци, добио је задатак да током ноћи са минерским групама прави пролазе кроз непријатељска минска поља; ПА митраљеска чета, са ватрених положаја северно и јужно од с. Адашевци, штитила је од ваздушног напада Штаб дивизије и јединице на положајима; Извиђачка чета добила је задатак да врши извиђање и откривање непосредних непријатељских јединица, бункера, митраљеских гнезда, артиљеријских положаја, и по могућству да зароби неког непријатељског војника или старешину (»живи језик«); команда позадине и медицинско-санитетски батаљон дивизије (МСБ) били су размештени у с. Бачинци.

Штаб 15. корпуса са Командом позадине и приштапским јединицама остао је у Ердерику, а корпусна болница у с. Лаћарку.

У заповести Штаба 42. дивизије наређено је да се смена јединица изврши у апсолутном реду уз предузимање одговарајућих мера како непријатељ не би открио њихове намере. Захтевано је да јединице у току дана изврше рекогносцирање терена ради лакшег извршења ноћног поседања положаја, да се детаљно упознају са распоредом и наоружањем непријатеља, са правцима које користи за напад и извиђање, са нашим и непријатељским минским пољима и међупросторима између њих (ради инфилтрирања извиђачких група и евентуалних напада за побољшање положаја), да јединице прве борбене линије развију посебну будност тако да сваки непријатељски покушај напада буде правовремено откривен и осујећен, а сваки његов покушај да се извуче не остане непримећен и неискоришћен од наших јединица итд.³⁶²⁾

362) Заповест штаба 15. корпуса од 3. априла и Наређење од 4. априла, АрхивВИИ, к. 1316, док. 3-2/1 и 4-1/1; Операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6; Заповест штаба 42. дивизије од 4. априла, к. 1315, док. 4-8/7; Операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/1; Операцијски дневник 7. албанске бригаде, к. 1316, док. 1/6.

У току 5. априла све јединице 42. дивизије биле су на истим положајима и предузеле врло живу извиђачку активност. Непријатељ је повремено дејствовао артиљеријом и минобацачима на положаје јединица. Овога дана 3. македонска бригада, после кратке ватрене припреме из аутоматског оружја и минобацача, својим левим крилом кренула је у напад на десно крило непријатеља и успела да га протера из његових предњих ровова, али, наишавши на минска поља испред ровова, делови бригаде нису могли да упадну у ровове и да их запоседну. За то време 16. македонска бригада и Извиђачка чета дивизије организовали су врло живу извиђачку активност.

Први дивизион Прве артиљеријске бригаде подржавао је дејства 6. личке дивизије, док се 2. дивизион налазио на ватреним положајима на западној ивици с. М. Вашица, а 3. дивизион на положајима западно од истога села, к. 84 - Селиште. Овог дана дивизион 6. дивизије ПАК-40 од 4 топа 75 мм на положајима западно од Шида стављен је под команду 1. артиљеријске бригаде. Бригада је у току дана вршила коректуру циљева - цркве у с. Илинци и непријатељске осматрачнице.

Десно од 42. дивизије била је 21. дивизија са својим левим крилом западно од жел. пруге Шид - Товарник (искључно к. 83), а лево 6. личка пролетерска дивизија.

Овог дана, према нашим подацима, непријатељ је имао око 5 погинулих и рањених војника, а 42. дивизија 1. рањеног.

Извиђањем и борбеним испадима установљено је да се прва борбена линија непријатеља пред фронтом 42. дивизије протезала: гробље код с. Товарника - западно од канала који се протеже југоисточно од натписа Забран - источно од с. Илинци - натпис Селиште - с. Батровци - Босутске шуме - р. Сава. Према подацима којима је располагао Штаб 15. корпуса (извиђачко-обавештајни одсек), потврђени су ранији подаци о распореду и јачини непријатељских снага и наоружању. Јединице обеју дивизија добиле су и нове допунске податке о минским пољима и систему одбране: да су испред ровова на целом фронту постављена у шах-матном распореду минска поља са врло уским пролазима; да су од жел. пруге Товарник - Шид обалом канала и испред ровова код с. Илинаца постављена противтенковска минска поља; да су села Батровци и Липовац опасани противпешадијским минским пољима и да је простор између р. Босута и шуме местимич-

но миниран; да су на простору између села Подграђе и Нијемци (у дубини одбране) постављена местимично минска поља; да су у дубљој позадини према Винковцима на линији села Оролик и Берак - на прелазима преко потока и испред села, постављена минска поља, као и поред пута Дјеловци - Оролик; да постоје минска поља и на свим прилазима и пролазним местима у дубини непријатељске одбране; Затим да са источне, јужне и северне стране свих насељених места до линије Винковци - Брчко постоје ровови, изграђени бункери и противтенковске препреке и ровови за »панцерфаусте«; да су бункери претежно изграђени од земље, цигала и дрвета, сем на одсеку Ердут - Винковци - Иванково, где су од армираног бетона још из времена старе Југославије и да су скоро сви мостови минирани.

Ови и други подаци били су од велике користи јединицама када се кренуло у пробој фронта.

У току 6. априла јединице су, углавном, остале на истим положајима, с тим што су предузеле мање испаде ради побољшања својих положаја. Тако, на пример, делови 3. македонске бригаде успели су да се пробију до канала, који се протеже од жел. пруге Шид - Товарник према југоистоку с. Илинци, где су се задржале и отпочеле са утврђивањем достигнуте линије; патролне двојке су упућене каналом и избиле 200 метара западно од њега, где су наишле на минска поља, а североисточно од с. Илинци на наелектрисану жицу. У овим борбама непријатељ је пружио слаб отпор, а на левом крилу извршио је противнапад слабијим снагама, али је био одбијен. Овога дана 16. македонска бригада је својим левим крилом напредовала око 1.200 метара и запосела непријатељске *предње ровове*, чиме је знатно побољшала своје положаје.

Артиљеријска бригада, са ранијих ватрених положаја, повремено је тукла код села Апшевци, Јагма, Липовац, Илинци непријатељске осматрачнице, откривене артиљеријске положаје и поједине ватрене тачке.

У току ових борби наше јединице су имале 5 рањених бораца.

У току 7. априла јединице 42. дивизије су продужиле са повременим испадима ради заузимања повољнијих положаја. Вођене су краће борбе с непријатељем, а продужено је и извиђање и прикупљање података о непријатељу. Прва артиљеријска бригада наставила је да отвара артиљеријску ватру на откривене ватрене тачке и ар-

тиђеријске положаје, као и на непријатељске јединице које су настојале да се укопају на новим положајима. Непријатељска артиљерија је, исто тако, повремено отварала ватру на наше положаје, па и на Шид. Наша артшверија уништила је 2 непријатељска бункера и онеспособила за дејство неколико митраљеза и минобацача. Минерска одељења вршила су у току ноћи чишћење непријатељских минских поља.

Овог дана јединице дивизије су имале 4 погинула и 14. рањених бораца, док је непријатељ, према непотпуним подацима, имао око 10 мртвих и рањених.

Осматрањем и извиђањем у току 8. априла установљено је да је преко ноћи у с. Товарник стигао воз, а на путу Товарник - Илинци примећен жив саобраћај моторних возила. На основу тога закључено је да непријатељ врши прегруписавање снага. Североисточно од с. Илинци откривени су чета минобацача и вод топова, код цркве у с. Товарнику једна батерија, а источно од села 3 минобацача, док су код жел. станице откривена 3. бункера. Око 16.15 часова непријатељска артиљерија гађала је Шид и прекинута је електрична мрежа; из с. Илинци непријатељ је тукао положаје 3. македонске бригаде. Преко целе ноћи непријатељ је био врло активан, вероватно због прегруписавања снага.

Једна патрола 42. дивизије успела је да се у току ноћи 7/8. априла пробије до првих кућа с. Илинци не наишавши на непријатеља. При повратку другим правцем наишла је на поседнуте ровове немачким војницима. Отворена је обострана ватра и борба је дуже потрајала. При томе 4 борца су нагазила на мине и била рањена, а два борца, не могавши да се извуку услед јаке непријатељске ватре, била су принуђена да се до пада мрака ту задрже, штићена ватром наших бораца.

На левом крилу 16. бригаде, упућена патрола преко р. Босута са специјалним задатком наишла је на снажну непријатељску ватру, при чему је био рањен један борац. Командир и комесар чете покушали су да га извуку, али је том приликом погинуо командир.

Упућене пионирске групе за прављење пролаза кроз минска поља нису успеле да изврше задатак, јер је непријатељ снажном аутоматском ватром штитио постављена минска поља. Једино су на деснокрилном сектору 3. бригаде минери успели да ноћу 7/8. априла очисте око 20

мина у минским пољима. Наређено им је да продуже са чишћењем у току ноћи 8/9. априла.

Артиљеријска бригада продужила је да гађа непријатељске откривене отпорне тачке и артиљеријска и минобацачка оруђа: 1. дивизион и даље је подржавао дејства 6. личке дивизије, док су остала два дивизиона тукла откривене минобацаче код с. Илинци, који су гађали положаје наших јединица.

Јединице су претрпеле губитке од једног погинулог и двојице несталих.³⁶³⁾

Јединице 42. дивизије, поред организоване непрекидне извиђачке и осматрачке активности ради прикупљања података о јачини и распореду непријатељских снага и отпорних тачака, својим мањим деловима - од десетине до вода - ноћу су се убавивале у немиријатељски распоред ради извођења диверзантских акција и хватања »живог језика«. Ево како је један борац из минобацачког одељења описао такву акцију:

Ноћу 8/9. априла 1. вод. 2. чете 3. бригаде добио је задатак од командира чете да изврши насилно извиђање. Командир вода био је стари борац, три пута рањаван од стране бугарских фашиста у Македонији. Са водом, који је кренуо у акцију између 21 и 22 часа, одређено је и моје минобацачко одељење као појачање . . . Падала је ситна пролећна киша . . . Због густог мрака борци се нису могли међусобно видети . . . Ишли смо стазом поред канала. Уска етажа је била влажна, тако да је сваки од нас по неколико пута падао у канал пун воде. Кретали смо се у колони по један тихо и нечујно. Када смо избили до наше мртве страже, истурене испред наших положаја ради обезбеђења од изненадног непријатељског напада, позвао ме командир вода и поставио ми задатак да са минобацачким одељењем останем ту и штитим вод уколико буде откривен приликом провлачења кроз непријатељске ровове . . . Вод је продужио напред. Успео је да се провуче кроз међупросторе постављеног минског поља и да се пробије до непријатељских ровова . . . Око нас је владала мртва тишина, чуле су се само капи кише које су ударале по лишћу грана . . . Тамо негде даље према Брчком и Бијелини одјекивала је снажна топовска канонада. . . Одјед-

363) Операцијски дневник 15. корпуса, Архив ВИИ, к. 256, док 1/6; Операцијски дневници 42. дивизије и 1. артиљеријске бригаде, к. 1315, док. 7/6 и к. 1316, док. 1-11/II.

ном се чула експлозија, одјекнула је бомба . . . То су били наши из вода. Касније се појавио и високи пламен . . . Приближавала се зора, а њих још нема . . . Узнемирили смо се . . . Приметили смо приближавање силуэта . . . Наши, био је одговор водника који је био на челу вода. У том моменту чула се снажна експлозија даље од канала. Неко из вода нагазио је на мину, која је вероватно била повезана жицом са другим минама (мине изненађења), па су и оне, исто тако, експлодирале. Од ових мина била су рањена три борца.

Друг Георги Димитровски, онизак, али врло снажан момак, пребацио је преко рамена једног од рањених и кренуо према нама. Како се већ разданило, немачки војници из ровова су отворили ватру, али су наши успели да се извуку. Остао је још један рањени борац. Димитровски није чекао да се јави други добровољац. Брзо је кренуо према њему. Непријатељ је био изненађен овом смелашћу и отворио је ватру из аутомата. Но, Димитровски није обраћао пажњу на ту опасност, приближио се рањенику, пребацио га преко рамена и хитро потрчао према нама. Непријатељ је успео да поново погоди рањеног борца у плећа. . .

Након извлачења рањеника, вод се вратио на своје положаје. Водник је рапортирао командиру чете да је са водом успео да се пробије у позадину непријатељских ровова, где је непријатељу прекинуо телефонске везе и запалио мање складиште бензина. Вод је имао 3 рањена борца, а у акцији се посебно истакао Георги Димитровски, који је спасио два рањена друга.

У овим претходним борбама истакли су се и снајперисти. Обе дивизије 15. корпуса имале су по 162 снајперске пушке, којима се били наоружани најбољи стрелци у јединицама. Снајперисти су били врло добро припремљени у нишањењу преко уграђених нишанских справа и у гађању откривених циљева, нарочито непријатељских старешина, осматрача и снајпериста. За ово кратко време, они су задавали велику главобољу непријатељским осматрачима и свакоме који би се појавио ван рова.

О овоме говори и командант 21. српске дивизије Владо Бајић. Његова дивизија се налазила на положајима десно од 42. дивизије. Он каже: када је на Сремски фронт дошла 42. дивизија, упозорили смо њихове јединице да се добро чувају непријатељских снајпериста . . . Тада је почео прави двобој између снајпериста 42. дивизије и Нема-

ца . . . Било ми је просто невероватно, када сам посматрао групе снајпериста, да као чавке клече поред рововских грудобрана . . . Временом су снајперисти 42. дивизије преовладали у двобоју, тако да су Немци, сем преко ноћи, просто били приковани у рововима; преко дана нису смели да подигну главу.

Успех наших снајпериста био је велики. Не располаже се тачним подацима колико су Немаца они избацили из строја, али се може тврдити да је непријатељ имао осетне губитке, јер се извесно време ниједан немачки војник, преко дана, није појављивао ван рова.

У овом кратком периоду, као и друге јединице, и јединице 42. и 48. дивизије налазиле су се у крањој »психичкој кризи«, ако може тако да се каже. Старешине и старији борци, који су дотле били навикнути на маневарски и покретни рат и научени да увек држе иницијативу у својим рукама и сами проналазе најбоља решења у борби, сада су били принуђени да буду у рововима - у четним одсечима на уском простору од око 700 метара и на 200-300 метара растојања од непријатељских ровова. Равница и рововска борба свима је падала доста тешко и необично. Борци су једва чекали да се крене у напад.

У то време, једна од активности била је копање приближница. У ствари, копали су се ровови према непријатељу са циљем да се избегне брисани простор и да му се јединице што више приближе. Копало се испод земље нарочито када су вршене непосредне припреме за пробој Сремског фронта. До почетка напада било је ископано доста приближница на фронту 42. дивизије, које су добро послужиле борцима када су кренули на јуриш.³⁶⁴

Као што је раније изнето, пешадијске бригаде 48. дивизије у овом периоду имале су задатак да у случају непријатељског продора подрже 1. пролетерску дивизију на одсеку Шаренград - Новак Бапска и 21. дивизију на простору с. Беркасово. Први дивизион 2. артиљеријске бригаде посео је ватрене положаје у рејону Новак Бапска са задатком да штити ватром међупростор између 1. и 21. дивизије. По наређењу Штаба 1. армије, 2. артиљеријска бригада (без 1. дивизиона), пошто је претходно упутила батерије 45 мм које су биле на обуци код ње у састав пешадијских бригада, кренула је преко Ердевика, с. Кукујевца,

³⁶⁴) Боро Митровски, наведени фељтон у листу »Нова Македонија«.

с. Моровића, за с. Страшинци, где је стигла 6. априла око 19 часова и ставила се под команду 11. дивизије. Ту је бригада (минобацачки дивизион од 3 батерије 120 мм и ПТ дивизион од 3 батерије ПТ топова 45 мм) добила задатак од штаба дивизије да продужи покрет до с. Рачиновци (село на р. Сави - југоисточно од Врбање за 13 км) и да се јави штабу 8. црногорске бригаде ради подршке у нападу на с. Ђурићи, испред које је бригада била заустављена снажним отпором непријатеља.

У духу добијеног задатка штаб бригаде је распоредио своје дивизионе на ватрене положаје и у свануће 8. априла отпочело је гађање непријатељских упоришта у с. Ђурићи (то је било прво ватрено крштење младих артиљераца са новим оруђима). За све време борби код овог села артиљеријска бригада је подржавала напад 8. црногорске бригаде. Како је непријатељ био добро утврђен и пружао жилав отпор, то је Ђурићима овладано тек увече 10. априла, после извршене краће артиљеријске припреме. После тога, артиљеријска бригада је преко Ђурића продужила за с. Гуња, где је и преноћила. Према заповести Штаба 11. дивизије, она је наредног дана продужила на север за с. Врбања, које је требало напасти и ослободити. Међутим, како је непријатељ осетио енергично наступање јединица 11. дивизије, напустио је село и повукао своје јединице за с. Жупању и Градиште. Тако су наше јединице, без борбе, ушле у с. Врбању, где им је народ приредио врло срдчан дочек.³⁶⁵⁾

ПРЕГРУПИСАВАЊЕ СНАГА И ПОСЕДАЊЕ ПОЛАЗНИХ ПОЛОЖАЈА ЗА НАПАД

У склопу опште ситуације на југословенском ратишту, а у духу раније изнетог операцијског плана за ослобођење земље, 1. армија је добила задатак да предузме напад на читавом Сремском фронту.

Штаб 1. армије издао је 8. априла авизо-заповест, којом је наредио да у току ноћи 9. априла до 24 часа 21. дивизију смени резервна бригада 42. дивизије на одсеку жел. пруга Шид - Товарник (к. 87) до Трунићевог салаша. Да би се скратио фронт ове бригаде, захтевано је од Штаба 15. корпуса да помери удесно друге две бригаде 42. дивизије.

³⁶⁵⁾ Операцијски дневник 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1365, док. 32/7; Милош Пајевић, наведена књига, стр. 533-535.

зије које су већ биле на положајима. Штаб 21. дивизије добио је задатак да детаљно упозна бригаду која смењује његове јединице са непријатељским положајима и другим потребним подацима и да у току ноћи 9/10. априла до 4 часа једном бригадом поседне положаје (на одсеку 1. пролетерске дивизије) од левог крила 1. дивизије до Безименог салаша југозападно од к. 141; ширина овог одсека износила је 1 км.

Штабу 15. корпуса наређено је да 9. априла помери бригаде 48. дивизије у села Беркасово, Сот и Моловин (у свако село по једну бригаду), где би требало да стигну до увече истог дана; да у току 9. и 10. априла Штаб 15. корпуса и штабови 1. 21. и 48. дивизије и остале јединице Северне групе дивизија изврше рекогносцирање на својим одсецима за напад. Овом заповешћу предвиђено је да 48. дивизија буде у резерви 1. армије (у II ешелону) и да пређе у напад после пробоја непријатељске одбране на главном правцу напада армије према Товарнику и Илачи. Предвиђено је да се наведени задаци изврше до 18 часова 10. априла.

У духу ове заповести Штаб 15. корпуса је 9. априла наредио:

- да 7. албанска бригада 42. дивизије до 24 часа изврши смену јединица 21. дивизије на положајима к. 91 (која се налази на путу Шид - Товарник) до Трунићевог салаша, са командним местом код Крајцеровог салаша, с тим да положаје поседне целом бригадом, без резерве; штаб бригаде је морао одмах да крене у Штаб 21. дивизије у с. Беркасово, ради упознавања са положајима које бригада треба да поседне.

- да 16. и 3. македонска бригада 42. дивизије изврше померање својих јединица удесно и то: 16. бригада око 800 метара од дотадашњег свог левог крила (до натписа Кандрашица), а 3. бригада до к. 91 (која се налази на путу Шид - Товарник); обе бригаде да задрже по један батаљон у резерви; после извршеног рокирања 3. бригада да поседне нове положаје: од к. 87 (нажел. пружи Шид - Товарник) до к. 91 (на путу Шид - Товарник). Ове положаје су дотада поседале јединице 21. дивизије; 16. бригада да поседне део положаја на свом десном крилу, које је дотада поседала 3. македонска бригада.

- да 48. дивизија са свим јединицама изврши покрет и да се размести са по једном бригадом у с. Бекасову,³⁶⁶ у с. Соту и с. Моловину, а Штаб дивизије у с. Беркасову.

Истог дана (8. априла) достављена је Штабу корпуса и заповест Санитетског одела³⁶⁷ 1. армије, којом се регулише организација санитетске службе за време пробоја Сремског фронта. Наређено је да се медицинско-санитетски батаљони дивизија поставе на добрим комуникацијама и приступачним местима, на удаљењу 10-12 км од борбене линије, и то у најбољим и најближим кућама села. Обавештене су јединице о размештају армијских санитетских установа: Санитетска пријемно-отправна станица бр. 1 у с. Кукујевци, бр. 2 у с. Илоку; армијска полска покретна хируршка болница у Сремској Митровици, а друга у Бачкој Паланци; армијска заразна болница и интерна армијска болница у Сремској Митровици. Заповешћу су предвиђени и правци евакуације рањеника до армијских санитетских установа: за 1, 21. и 48. дивизију Илок - Бачка Паланка; за 6, 11, 22,³⁶⁷ и 42. дивизију с. Кукујевци - Сремска Митровица итд.

У духу постављеног задатка 7. албанска бригада је у 18.00 часова 9. априла извршила покрет из с. Адашевци, сем 1. батаљона који је грешком курира кренуо тек око 21 час. У току ноћи до 24 часа 2. и 3. батаљон 7. бригаде емерили су 4. и делове 31. српске бригаде 21. дивизије, док је остале делове 31. бригаде сменио 1. батаљон око 4.00 часова 10. априла.

Бригада је посела положаје на линији: искључно к. 141 - ивица шуме источно од Трунићевог салаша - 500 метара источно од Грчићевог салаша - источно од Козјаковог салаша - Нешковићев салаш - к. 100 - преко натписа Вртлог у правцу југа на пут Шид - Товарник - око 300 м југозападно од к. 87 (код жел. пруге Шид-Товарник). Бригада је заузела шири распоред него што је било предвиђено усменом заповешћу Штаба 42. дивизије, зато што 3. македонска бригада није извршила рокирање свог десног крила преко поменуте жел. пруге.

Испред положаја 7. бригаде непријатељ се налазио на линији: Трунићев салаш - Грчићев салаш - Козјаков салаш, одакле линија иде на југоисток и протеже се преко

³⁶⁶) Заповест штаба 1. армије и штаба 15. корпуса, Архив ВИИ, к. 1315, док. 4/4.

³⁶⁷) Архив ВИИ, к. 264, док. 16/1-1.

пута Шид - Товарник и натписа Орашје и избија на жел. пругу у продужењу канала. Према добијеним подацима од штабова 4. и 31. српске бригаде на целом фронту непријатељ је изградио доста бункера од слабијег материјала. Нешто јачи бункери налазили су се код Грчићевог и Козјачког салаша. Испред целог фронта налазила су се минска поља, са гушћим распоредом мина испред левог крила бригаде. Према добијеним подацима од јединица 21. српске дивизије, јачина непријатељских снага на сектору бригаде износила је око једног пука.

У току смене непријатељска активност је била доста слаба. Повремено је непријатељ отварао митраљеску ватру и ракетама осветљавао предтерен. По свему судећи он није открио смену јединица, која је извршена у највећој тајности. Приликом смене рањен је само један борац.

После поседања положаја бригада је десно успоставила везу са 4. српском бригадом код к. 141, а лево са 3. македонском бригадом код жел. пруге. Због слабе прегледности и порушених кућа Штаб бригаде се није разместио код Крајцеровог салаша, како је било наређено, већ код Габрићевог салаша.

Бригада је у току 10. априла и ноћу 10/11. априла остала на истим положајима. Нису предузимане акције већих размера. Повремено је отварана ватра из минобацача, митраљеза и пушака са обе стране. Вршено је осматрање и откривање циљева на које је отварана ватра. У току ноћи обострано је појачана ватра. Гађало се на откривене ватрене тачке. При томе је срушена и једна зграда одакле је непријатељ тукао минобацачком ватром. У току ноћи упућен је извиђачки вод у извиђање непријатељске предње линије и његове ближе позадине. Бригада је овог дана и ноћи имала 4 рањена, од којих и ађутант 2. батаљона. Непријатељ је, исто тако, имао губитке, који нису тачно утврђени.

Трећа македонска бригада, након извршене смене (4/5. априла) 2. пролетерске бригаде 6. личке дивизије, остала је на положајима: жел. пруга Шид - Товарник - пут за с. М. Вашица - с. Илинци (искључно), с тим што је требало да изврши рокирање у десно до к. 91, која се налази на путу Шид - Товарник.

Шеснаеста македонска бригада, након извршене смене (4/5. априла) 3. пролетерске бригаде 6. личке дивизије, остала је на положајима: пут за с. М. Вашица - с. Илинци - с. Градина, с тим што је требало да изврши рокирање је-

диница удесно за око 800 метара од дотадашњег левог крила (до натписа Кандрашица).

У току 9. и 10. априла 3. и 16. бригада вршиле су, углавном, извиђачку активност, преко ноћи насилно извиђање и чишћење минских поља.

Укупни губици 42. дивизије износили су 5 мртвих и 8 рањених. Непријатељски губици нису утврђени.

У духу поменутих заповести Штаба 15. корпуса и Штаба 42. дивизије, 1. артиљеријска бригада извршила је 9. априла померање ватрених положаја истурањем појединих батерија и оруђа према поседнутим положајима пешадијских бригада. Тако су батерије 2. дивизиона пребачене: југозападно од с. М. Вашица, на самом лакту р. Босута, источно од комуникације с. М. Вашице - Батровци, а једна батерија североисточно од с. М. Вашица на граничној линији између 3. и 16. бригаде; 3. дивизион на пут између с. М. Вашице - с. Илинци. Противтенковски дивизион ПАК-40 (из састава 6. личке дивизије), који је остао под командом 1. артиљеријске бригаде, посео је положаје на путу и жел. прузи Шид - Товарник; 1. дивизион и надаље је остао под командом 6. личке дивизије.

Артиљерија је у току 9. и 10. априла тукла откривене циљеве: бункере, од којих је један уништен, један оштећен и два неутралисана и једну моторизовану колону, која се кретала од с. Товарника за с. Илинци. Непријатељ је, према подацима бригаде, имао 8 мртвих и 12 рањених, док се остали део колоне разбежао. Вршено је и непрекидно осматрање са осматрачница дивизиона.³⁶⁸

ПЛАН ШТАБА 1. АРМИЈЕ И ЗАДАЦИ ДИВИЗИЈА ЗА ПРОБОЈ СРЕМСКОГ ФРОНТА

Док су дивизије Јужне и Сремско-босутске оперативне групе ломиле непријатељски отпор на својим нападним правцима, Штаб 1. армије разрадио је детаљан план пробоја Сремског фронта и са њим упознао све штабове дивизија и садејствујућих јединица ради правременог извршења свих потребних припрема за напад.

За пробој Сремског фронта 1. армија је располагала са пет дивизија, једном тенковском бригадом (без једног батаљона) и армијском инжињеријском бригадом.

368) Операцијски дневник 42. дивизије, 7. албанске бригаде и 1. артиљеријске бригаде, АрхивВИИ, к. 1315, док. 7/6; к. 1316, док. 1/6; к. 1316, док. 1-11/II.

На правцу главног удара, на фронту од 6 км - од р. Дунава до к. 141 (северно од Трунићевог салаша) - груписане су 1. пролетерска и 21. и 48. дивизија, Тенковска и Инжињеријска бригада (обе без по једног батаљона) и сва артиљерија ових дивизија.³⁶⁹¹ Груписање главних снага извршено је на левом крилу, на одсеку од Средњег Потеза до к. 141, на ширини од 3 км.

На помоћном правцу напада, на фронту ширине 14 км - од к. 141 до р. Босут (засеок Градина) - одређена је 42. дивизија, а на одсеку с. Батровци - с. Липовац - 22. дивизија.

За подршку напада, Генералштаб ЈА је одредио два пука ловачке и два пука јуришне авијације. Дејство авијације било је планирано углавном на правцу главног удара.

Напад је првобитно предвиђен за 11. април, а затим померен за 12. април у 5 часова. Било је предвиђено да се уочи напада (ноћу 11/12. априла) дејствује на оба бока непријатељског распореда, како би се олакшао фронтални пробој Сремског фронта.

Артиљеријска припрема пробоја била је предвиђена у трајању од 15 минута (од 04. 45 до 05.00 часова). Тако кратка артиљеријска припрема планирана је због оскудице у артиљеријској и минобацачкој муницији; 1. армија је имала само 1 борбени комплет (б/к) ове муниције.³⁷®

Инжињеријске јединице (Инжињеријска бригада 1. армије и минери 1. и 21. дивизије) имале су задатак да право време (у току неколико ноћи) направе пролазе у минским пољима испред непријатељског предњег краја.

Планирано је да се пробој Сремског фронта, закључно са Вуковаром и Винковцима, оствари за 3 дана: 12. априла да се избије на линију с. Сотин - жел. станица Грабово - с. Свињаревци - с. Берак - с. Шидски Бановци - с. Подграђе; 13. априла да се овлада линијом Вуковар - с. Мирковци - с. Комлетинци; 14. априла да се ослободе Винковци.

369) Прва дивизија је имала 15 батерија, 21. дивизија - 10 батерија, 48. дивизија - дивизион хаубица 122 мм (са осталом њеном артиљеријом била је ојачана 11. дивизија), свега 120 оруђа. Армија није имала своју засебну артиљерију (Милутин Морача, наведени чланак).

370) Овај податак за муницију односи се на совјетску артиљерију и минобацаче, којима су биле наоружане наше дивизије (међу њима и 42. и 48. дивизија). Недостатак у овој муницији знатно је утицао на резултате борбе у завршним операцијама 1. армије, што ће се видети из даљег излагања (М. Морача, наведени чланак).

У духу овог плана Штаб 1. армије 10. априла и допунском заповешћу од 11. априла поставио је следеће задатке јединицама:³⁷¹

- 1. *пролетерска дивизија*, ојачана батаљоном тенкова, извршиће пробој једном бригадом на главном правцу удара - на одсеку Средњи Потез - к. 141 (јужније од натписа Средњи Потез), уз подршку артиљеријске ватре.

После пробоја непријатељске предње линије, увешће своју резерву и снажним налетом, уз подршку тенкова, прећи у наступање општим правцем између с. Ловаса и с. Опатовца према Сотину; мањим снагама блокирати села Мохово и Опатоваци и помоћи деснокрилној бригади у заузимању ових села, а главнином снага наставити напредовање на правцу: Сотин - Грабово; дејством са северозапада заузети Сотин, а мањим снагама Грабово.

Овај задатак извршити 12. априла.

На сектору Сотин - Грабово у току ноћи 12/13. априла прикупити све јединице дивизије.

Тринаестог априла продужити наступање према Вуковару, напасти га са најповољнијих праваца и ослободити га. Ради обезбеђења напада на Вуковар овладати с. Бршадином и обезбедити се од правца Борова и с. Трпиња.

Након ослобођења Вуковара дивизију припремити за борбена дејства у току 14. априла на правцу Борово - Трпиња.

Зона ширења: десно обала Дунава, лево Крагино воће - с. Миклушеви (искључно) - с. Грабово - с. Негославци (искључно) - с. Богдановци (искључно) - с. Бршадин - с. Пачетин;

- 5. *бригада 21. дивизије*, уз садејство Речне флотиле Црвене армије добила је задатак за дејство у непријатељској позадини, с тим да у току ноћи 11/12. априла изврши десант између Сотина и Опатовца у висини Сабадошевог салаша, обезбеђујући се са правца Сотина на линији старих ровова Циглана - Дунав; главнином снага 12. априла ујутро бригада ће одлучно напасти с. Опатовац, уз подршку артиљеријске ватре са монитора, а након његовог заузимања, заједно са деловима 1. дивизије, заузме Мохово,

371) Заповест штаба 1. армије бр. 125 од 10. априла и заповест бр. 129 од 11. априла, Архив ВИИ, к. 251, док. 41-6/1 и 45-1/1; М. Морача, наведени чланак.

а затим се прикупити код пристаништа Опатоваци пребацити преко Дунава у Бачко Ново Село.

У току 12. и ноћу 12/13. априла бригада ће извршити покрет правцем: Бачко Ново Село - Округла Млака - Боданска Пустара (сва места поред леве обале Дунава).

Уколико буде потребно и погодно, а према наређењу Штаба 1. дивизије, бригада ће извршити десант на сектору фабрике обуће »Бата« ради пресецања комуникација Борово - Вуковар - Винковци и напасти делом снага на Вуковар са севера.

- 21. дивизија ојачана једном бригадом 48. дивизије (14. македонска бригада) и једним тенковским батаљоном, на главном правцу удара - на одсеку Безимена шума - безимени салаш западно од к. 141, врши пробој непријатељске одбране једном бригадом уз подршку артиљерије. Након извршеног пробоја предњег краја одбране, уз подршку тенкова, уводи свој други ешелон и целокупним снагама продужава напад правцем: Рана Јабука, с. Томпојевци, с. Берак - с. Свињаревци, напада Ловас са југозападне и западне стране и заузима га. У исто време главним снагама овлађује 12. априла селима: Томпојевци, Миклушевици, Чаковци, Берак и Свињаревци.

У току ноћи 12/13. априла дивизија прикупља све јединице на сектору Берак - Свињаревци, а 13. априла изјутра наставља напредовање општим правцем с. Петровци - с. Нуштар, заузима с. Негославци, с. Петровци и с. Церић, изолујући мањим снагама отпорне тачке (уколико их буде), главнином одлучно напада Нуштар, обезбеђујући се од правца Винковци, с. Маркушица и с. Богота, и заузима га истог дана. У рејону Нуштара дивизија врши припреме за напад на Винковце са североисточне стране.

Зона ширења: десно лева зона 1. дивизије, а лево Рана јабука - с. Берак - с. Свињаревци - с. Церић - с. Нуштар.

48. дивизија (без 14. бригаде) - у армијској резерви, после пробијања предњег краја непријатељске одбране на правцу главног удара дивизија, врши брз продор зоном ширења 21. дивизије према селима с. Илача, и Шидски Бановци, обухвата их са севера и напада главним снагама ликвидирајући непријатеља у њима, а мањим снагама садејствује 42. дивизији у заузимању с. Товарника. Ове задатке дивизија завршава у току 12. априла.

Тринаестог априла изјутра дивизија продужава да наступа општим правцем с. Оролик, с. Славковци, с. Мирковци, ликвидира непријатељске снаге на правцу свог на-

ступања, изољујући евентуалне отпорне тачке, а затим главне снаге поставља на сектору с. Мирковци и заузима мост на р. Босуту североисточно од с. Привлаке са задатком да онемогући непријатељу да пребацује снаге са правца Отока.

У ноћи 13/14. априла дивизија врши припрему за напад на Винковце са југоисточног правца.

Зона ширења: десно лева зона 21. дивизије, а лево с. Белетевци - пустара Гуштаре - мост на р. Босуту североисточно од с. Привлаке.

- 42. дивизија, ојачана једним инжињеријским батаљоном армијске Инжињеријске бригаде, у време напада на правцу главног удара армије врши пробој непријатељске одбране на одсеку фронта Трунићев салаш - заселак Градине, групишући главне снаге на правцу с. Илинци, с. Товарник и у садејству са деловима 48. дивизије заузима Товарник; на правцу засеока Градине, уз садејство 22. дивизије, врши продор ради бочног дејства на с. Илинци. Чишћење сектора Илинци - Товарник дивизија завршава у току 12. априла.

У ноћи 12/13. априла дивизија се прикупља у рејону с. Товарник и с. Илача, а 13. априла врши покрет правцем с. Шидски Бановци, с. Јанковци и размешта се у с. Нови Јанковци, с. Сремске Лазе и с. Слаковци, где прелази у армијску резерву.

- 22. дивизија у току ноћи 11/12. априла врши форсирање р. Босут 2 км источно од с. Липовца, где пребацује главнину снага; 12. априла изјутра главним снагама врши напад на непријатеља у с. Апшевци и с. Подграђе и обавезно заузима мост на р. Босут ради даљег дејства према с. Нијемци, а мањим снагама напада непријатељске положаје на левом крилу 42. дивизије; изоловане непријатељске снаге у с. Липовац ликвидира фронтално и са правца с. Апшевци. Ова дејства дивизија завршава 12. и ноћу 12/13. априла, а 13. априла продужава да наступа правцем с. Нијемци, с. Комлетинци и ликвидира непријатељске снаге у овим селима, обезбеђујући се са правца с. Оток. У ноћи 13/14. априла дивизија се припрема за напад на непријатељске снаге у с. Оток - с. Привлака са општим дејством ка с. Раковци.

Зона ширења: десно лева зона 42. дивизије, а лево Босутске шуме.

2. *тенковска бригада*³¹², 11. априла увече посада полазне положаје у рејону шума Калиле - к. 145 (југозападно од с. Новак Бапска). После пробоја непријатељске одбране на правцу главног удара, бригада одмах креће у јуриш и то: Први батаљон на правцу наступања 1. дивизије којој садејствује (тенкови овог батаљона се што пре спајају са десантном бригадом - 5. бригада 21. дивизије - на сектору с. Опатовца), а Трећи батаљон на правцу 21. дивизије и садејствује јој у нападу.

Након заузимања Вуковара, тенковски батаљон, који дејствује на правцу наступања 1. дивизије, прикупља се на очекујуће положаје у рејону с. Бршадин.

Почетак напада. Према заповести Штаба 1. армије, артиљеријска припрема је требало да почне 12. априла у 04.45 часова и да траје 15 минута. Предвиђена је била и ваздухопловна припрема од два налета од по 50 авиона. За време ове припреме авијација је требало да туче Мохово, Товарник, Илинци и друга места у ближој позадини. За време артиљеријске и ваздухопловне припреме минери би направили пролазе за тенкове, а пешадија би извршила подилажење ради упада у непријатељске ровове. Тачно у 05.00 часова пешадија би прешла у јуриш заједно са тенковским јединицама (и на помоћним правцима, требало је све јединице да крену у напад у исто време).

Командно место Штаба 1. армије у почетку напада налазило би се на осматрачници Штаба 1. дивизије, после овлађивања Ловасом - у Ловасу, а 13. априла у с. Стари Јанковци.

Поред тога, заповешћу је утврђен систем одржавања везе и дати су уговорени знаци за почетак јуриша пешадијских јединица, за тражење артиљеријске ватре и тенкова, за обележавање предње линије ради садејства са авијацијом итд.

Наређено је команданту 48. дивизије да за време артиљеријске припреме буде на осматрачници команданта

372) Бригада је формирана у СССР-у и 26. марта стигла је у Београд (Топчидер). Имала је: Штаб бригаде, 3 тенковска батаљона, пратећу, техничку и противавионску чету и санитарски вод. У свом саставу имала је: 65 тенкова Т-34, 3 извиђачких блиндираних кола, транспортних возила и 12 мотоцикла. Од наоружања је имала: 9 ПА митраљеза ДШК; 73 пушке, 193 карабина, 184 пиштоља »Нагант«, 208 пиштоља ТТ, 151 аутомат, 133 тенковска митралеза итд. Бригада је из Београда пребачена у с. Ердевик, где је стигла 7. априла (Извештај 2. тенковске бригаде од 7. IV, Архив ВИИ, к. 264, док. 12/1-1; Заповест штаба Тенковске бригаде од 11. IV, к. 264, док. 28/1-1).

1. дивизије, ради правовременог увођења својих јединица у напад.

У допуни заповести Штаба 1. армије од 11. априла стоји да је 3. армија добила задатак да форсира реку Драву и дејствује у правцу Осијека и Даља, а главнином снага у правцу Ст. Микановци - Винковци, где је требало да се споје са десним крилом 1. армије.

Основна замисао ових операција била је да се пресече непријатељска групација на Сремском фронту, да се одвоји од своје позадине и брзим дејствима са свих праваца уништи. Зато је наређено да се јединице 1. армије што пре споје са левим крилом 3. армије на правцу Далџа, што је постављено 1. дивизији, а својим фронталним нападом да убрзају ослобођење Вуковара и Винковаца и сламање и уништавање непријатељских снага на Сремском фронту.

Заповешћу од 11. априла дате су и неке допуне и измене у односу на 42. дивизију: као армијска резерва, наређено је да 13. априла увече дивизија стигне на просторију с. Стари Јанковци - с. Петровци - с. Нови Јанковци, да се Штаб дивизије размести у с. Стари Јанковци и да у случају потребе својим јединицама помогне 1. дивизији у ослобођењу Вуковара и Борова. Све друго остало је према заповести од 10. априла.

Штабу 15. корпуса допунски је наређено и да 48. дивизија одмах стави једну бригаду под команду Штаба 21. дивизије (стављена је 14. македонска бригада), а да друге две бригаде у току ноћи 11/12. априла поседну припремне положаје за напад у шуми Бриза (јужно од с. Новак Бапска - западне падине Фрушке горе), одакле ће одмах после пробоја непријатељског предњег краја на правцу главног удара кренути на извршење задатка постављеног заповешћу 1. армије од 10. априла.³⁷³⁾

У духу армијске заповести, Штаб 15. корпуса је 10. априла издао своју заповест, дао извесне допуне у разграничењу 48. и 42. дивизије и прецизније одредио неке задатке:

Прецизирано је да је зона ширења 48. дивизије: десно лева зона ширења 21. дивизије, а лево с. Товарник - к. 83 (јужно од с. Илаче - искључно) - мост на р. Босут.

Штабу 42. дивизије, поред постављеног задатка заповешћу штаба 1. армије, Штаб корпуса је наредио да након

³⁷³⁾ Измене и допуне заповести штаба 1. армије бр. 125 од 10-IV (Архив ВИИ, к. 251, док. 45-1/1 и к. 1315, док. 3/4).

извршеног чишћења с. Илинци са најмање једном бригадом хитно продужи чишћење међупростора између 48. и 22. дивизије све до с. Белатовца и то тако да се ово чишћење заврши у току 12. априла. Поред тога, допунски је указано да првог дана борбе дивизија мора да учини све да што пре избије на линију Језерац - Нијемци и тиме обезбеди лево крило 48. дивизије.

Артиљерији 42. и 48. дивизије заповешћу Штаба корпуса наређено је да у току дана (10. априла) узме тачне елементе за гађање на правцима напада дивизија, како би омогућила успешан јуриш пешадији.

Командно место и осматрачница Штаба корпуса предвиђено је да буду у Шиду, где је и осматрачница 42. дивизије, а касније у Товарнику, (по његовом ослобођењу).

Центар телефонске везе, наређено је да се налази у с. Гибарац и да Штаб корпуса буде с њим повезан на својој осматрачници.

Постављени су задаци и Команди позадине корпуса у вези са снабдевањем јединица храном, муницијом и другим потребама.

Наређено, је такође, да старешине испоље највећу могућу енергичност и обезбеде брзину у дејствима, не дозвољавајући бескорисно задржавање у селима или непријатељским рововима, јер би се тиме омогућило да се разбијени непријатељ поново среди на некој линији, припреми за одбрану и изврши противнапад, што би имало тешких последица. Зато, указано је, штабови морају схватити сву војничку и политичку важност предстојећих операција и учинити све да се оне окончају потпуним успехом.³⁷⁴

ЗАДАЦИ БРИГАДА 48. и 42. ДИВИЗИЈЕ ЗА ПРОБОЈ СРЕМСКОГ ФРОНТА

При пробоју Сремског фронта 48. дивизија располагала је само 1. и 2. бригадом и тешким дивизионом Артиљеријске бригаде, јер је, заповешћу Штаба 1. армије, 14. бригада била привремено придата 21. дивизији, а Артшверијска бригада (без тешког дивизиона) 11. дивизији. За то време 42. дивизија је била комплетна, само је 1. дивизион

³⁷⁴ Заповест штаба 15. корпуса бр. 17 и 21 од 10. и II-IV (Архив ВИИ, к. 1315, док. 2-5/4 и 3/4).

Артиљеријске бригаде био привремено придат 6. пролетерској личкој дивизији.

У току 10. и 11. априла Штаб 48. дивизије ступио је у везу са Штабом 21. дивизије и упознао се са њеним задацима, са командним местом, осматрачницом и распоредом јединица. Јединице 15. корпуса (42. и 48. дивизија) извршиле су рекогносцирање (командантско извиђање) на терену, одредиле су полазне положаје за напад и правце, начин и редослед кретања јединица до полазних положаја за напад. Извршена је и попуна јединица муницијом, храном и другим потребама. Дивизије су 11. априла издале своје заповести за напад потчињеним јединицама.

48. дивизија

Штаб дивизије је одмах после командантског извиђања наредио да се 11. априла до 24. часа 2. бригада пребаци иза к. 145, а 1. бригада иза к. 153 (источна и југоисточна ивица шуме Калиле) и одатле ће бригаде кренути по наређењу тог Штаба.

У заповести Штаба 48. дивизије се каже да је дивизија (без 14. бригаде) добила задатак да прошири продор 21. дивизије на делу фронта североисточно од Трунићевог салаша - безимена шума лево, а десно између к. 141 и Средњег потеза и нападне непријатељске снаге на правцу с. Илача - с. Шидски Бановци - с. Оролик, с. Слаковци, с. Нови Јанковци, с. Мирковци са задатком да их ликвидира, а потом да у с. Мирковци организује одбрану ради избегавања од евентуалног напада непријатеља са правца Винковаца; у рејону Мирковци дивизија ће извршити све припреме за напад на Винковце са југоисточне стране.

У вези с тим бригаде су добиле следеће задатке:

- 2. бригада, на десном крилу дивизије, развиће се за напад на линији Леблов салаш - к. 138 и напасти правцем с. Илача - с. Шидски Бановци; оба села ће напасти обухватом са северне стране, али ће претходно ликвидирати непријатеља на положајима између ова два села (чим овлада овим положајима Бригада ће продужити напад преко жел. линије која води од Шидских Бановаца на север за с. Чаковци и ликвидирати непријатељска упоришта која се налазе од к. 115 до жел. пруге Шидски Бановци - Нови Јанковци). Након овлађивања Шидским Бановцима, Бригада ће посетити те положаје до мрака 12. априла.

У 5 часова 13. априла 2. бригада ће продужити напад правцем: с. Орогик, с. Славковци, с. Јанковци, с. Мирковци и заједно са 1. бригадом заузети с. Мирковци; у току борбе, делом снага ће затворити правац непријатељског одступања за Винковце.

- 1. бригада, на левом крилу дивизије, развиће се за напад лево од 2. бригаде до Лемнеровог салаша и нападаће правцем с. Илача, с. Шидски Бановци, с тим што ће оба села напасти фронтално са истока. При пробоју непријатељских положаја између с. Товарника и с. Илаче упутиће један батаљон за заштиту свог бока са правца Товарника. Овај батаљон ће нападом на Товарник са западне стране истовремено помоћи напад јединице 42. дивизије на ово место. После извршења овог задатка, батаљон ће се вратити у састав бригаде.

После овлађивања Илачом, Бригада ће пребацили један батаљон преко жел. пруге, са задатком да избије на Језерац (јужно од с. Шидски Бановци), постави се на правцу с. Нијемци - с. Шидски Бановци и заштити бок бригаде са тог правца, све док у овај рејон не избију јединице 42. дивизије; после тога батаљон повући у састав бригаде.

После ослобођења Шидских Бановаца, бригада ће напасти и заузети непријатељске положаје јужно од жел. пруге. Ове положаје посести до пада мрака 12. априла.

Исјутра 13. априла бригада ће продужити напад правцем с. Ђелатовци - с. Нови Јанковци. После ослобођења ових села, бригада ће упутити један батаљон да поседне мост на р. Босуту (између с. Привлака и с. Нови Јанковци код к. 83) и не дозволи непријатељу прелаз преко моста; на мосту батаљон задржати све док наше снаге не овладају с. Превлака, када га повући у састав бригаде. Бригада ће садејствовати 2. бригади у заузимању с. Оролик и с. Слаковци.

Зоне гишења бригада:

- 2. бригада десно од линије Рана јабука - Баксић - с. Берак (искључно) - к. 109 (искључно) - к. 111 - к. 105 - к. 109 - к. 112 - с. Церић; Бригада ће одржавати непрекидно везу десно са 21. дивизијом, а лево са 1. македонском бригадом; лево 2. бригада напада до жел. пруге Шид - Винковци (искључно);

- 1. бригада лево од линије Трунићев салаш - Лемноров салаш - Клештевице - к. 105 - јужно од жел. пруге к. 83 - Језерац - с. Ђелатовци - к. 84 (искључно) - Лазанинов салаш - Лазичев салаш - раскрсница у шуми Врапчана.

На овој линији бригада ће одржавати непрекидну везу са 42. дивизијом до линије с. Нијемци - Језерац, а одатле ће ступити у везу са суседним јединицама које буду дејствовале на том правцу.

Тешки дивизион 2. артиљеријске бригаде (48. дивизије) непрекидно ће подржавати напад 1. и 2. бригаде са ватрених положаја јужно од шумице Церје.

У дивизијску резерву одређене су приштапске јединице дивизије, изузимајући батаљон за везу. За команданта дивизијске резерве одређен је командир извиђачке чете. Наређено је, такође, да се дивизијска резерва постави на источној ивици шуме Калиле (јужно од к. 145).

Команда позадине дивизије размештена је у с. Сот.

Дивизијско превијалиште размештено је западно од к. 145, а у току наступања пребацивање се по етапама према степену напредовања јединица.

Дивизијска болница била је у с. Беркасово, где је било предвиђено да се врши евакуација рањеника.

Командно место штаба дивизије и осматрачница били су у рејону к. 145 (североисточно од шуме Калиле).

У духу ове заповести, 11. априла до 24 часа 48. дивизија је распоредила своје јединице на положаје за напад: источнепадинек. 145-к. 153-североисточнаивицашуме Калиле.³⁷⁵⁾

42. дивизија

Штаб 42. дивизије је, исто тако, 11. априла издао заповест и одредио задатке својим јединицама.

У заповести се каже, да се непријатељ налази на до-тадашњим положајима које упорно брани; да се јачина тих снага пред фронтом дивизије цени на око 3 батаљона пешадије и један дивизион артиљерије.

Дивизија је добила задатак - како стоји у Заповести да 12. априла изврши напад на непријатељске положаје: лево заселак Градина, десно Трунићев салаш, и наносећи главни удар правцем с. Илинци - с. Товарник у току истог дана да овлада селима и очисти међупростор између 48. и 22. дивизије, а потом да се прикупи у с. Товарник и с. Илача, 13. априла изврши покрет правцем: с. Шидски Банов-

³⁷⁵⁾ Заповестштаба48. дивизијеод 11-IV, АрхивВИИ, к. 1366, док. 5-5/5 и к. 1364, док. 2-11 и 12/3.

ци, с. Оролик и размести се на просторији с. С. Јанковци - с. Петровци - с. Нови Јанковци, где ће остати као армијска резерва.

У вези с тим бригаама су постављени следећи задаци:

- *7. албанска бригада* са два батаљона (1. и 2. батаљон) врши пробој непријатељских положаја десно Трунићев салаш, лево Грчићев салаш. После пробоја непријатељских положаја продужава наступање и напада с. Товарник са североисточне стране којим у току дана овладава. Једним батаљоном (3. батаљон) поседа дотадашње положаје бригаде - од Грчићевог салаша у правцу југоисточно од к. 100 (у рејону написа Вртлог) са задатком да врши притисак с фронта и, везујући непријатељске снаге за себе, олакша осталим снагама бригаде извршење пробоја. У непосредном нападу на Товарник учествује и овај батаљон.

Десно од 7. бригаде дејствовала је 48. дивизија, која је имала задатак да после извршеног пробоја непријатељских положаја десно од Трунићевог салаша, са једним батаљоном узме учешћа у нападу на Товарник са северозападне стране.

Лево од 7. бригаде нападала је 3. македонска бригада.

Зона ширења десно: Трунићев салаш - западна ивица с. Товарник, а лево јужна ивица Товарника.

После извршеног задатка бригада је требало да се прикупи у Товарнику.

Командо место бригаде - Габрићев салаш.

- *3. македонска бригада* са једним батаљоном врши пробој на делу фронта: лево канал који се протеже од к. 81 управно на непријатељски положај, а десно 300 м од канала, и после извршеног пробоја непријатељске предње линије са истим батаљоном продужава напад на с. Илинци са северне стране; са једним батаљоном поседа дотадашње положаје левог крила бригаде, оријентишући јаче снаге за напад на с. Илинци, а такође са једним батаљоном поседа дотадашње положаје десног крила бригаде, оријентишући јаче снаге за напад на с. Товарник.

Међупростор између батаљона на положајима поседао је Дисциплински батаљон 1. армије, који је привремено стављен под команду 3. бригаде са задатком да врши притисак са фронта и, везујући непријатељске снаге за себе, олакша јединицама 3. бригаде извршење задатка.

При непосредном нападу на с. Илинци и с. Товарник, деснокрилни батаљон 3. бригаде врши напад на "Товарник", а левокрилни батаљон и Дисциплински батаљон на с. Илинци.

Десно од 3. бригаде нападала је 7. албанска бригада, а лево 16. македонска бригада.

Зона ширења: десно северна ивица с. Товарник, а лево јужна ивица с. Илинци.

Након овлађивања с. Илинци, и пошто се оно очисти од непријатеља, бригада је требало да се прикупи западно од села. Командно место бригаде било је у рововима друге линије у висини осматрачнице 1. батаљона.

16. македонска бригада врши пробој на делу фронта: лево к. 83 - десно Крива јаруга, с тим што једну чету оставља код засеока Градине ради обезбеђења левог бока бригаде; након извршеног пробоја бригада продужава напад и то тако да са једним батаљоном обухвати с. Илинци са југозападне стране, да са другим батаљоном продужи напад ка северозападу, очисти простор на правцу наступања и избије на линију с. Нијемци - Језерац, а да са трећим батаљоном (без једне чете) обезбеди леви бок према Селишту. После заузимања с. Илинци 1. и 3. батаљон подржавају 3. батаљон који је добио задатак да избије на линију с. Нијемци - Језерац.

Десно од 16. бригаде нападала је 3. македонска бригада, а лево 22. дивизија, која је у ноћи 11/12. априла требало да изврши форсирање Босута 2. км источно од с. Липовац, а 12. априла изјутра да нападне непријатеља на левом крилу 16. бригаде. Са овим јединицама 16. бригада је морала да одржава тесну везу.

Зона ширења: десно с. Илинци - к. 85 - к. 82 - Језерац, а лево к. 82 - Селиште - Ђерма - к. 82 - Ферковићев салаш. Командно место штаба бригаде требало је да буде на осматрачници 3. батаљона.

1. артиљеријска бригада у артиљеријској припреми од 15 минута учествује са једном батеријом ЗИС-3 пред фронтом напада 7. албанске бригаде, са батеријом минобацача 120 мм и пуковском батеријом 76 мм пред фронтом напада 3. македонске бригаде, са две батерије минобацача 120 мм пред фронтом напада 16. македонске бригаде, са једном батеријом ЗИС-3 на с. Товарник; после завршене артшверерске припреме ватру преноси на с. Илинци и с. Товарник, а у току наступања пешадијских јединица дејствује по новопојављеним циљевима.

Противавионска чета дивизије придаје се Артиљеријској бригади за њену заштиту из ваздушног простора с тим да се један вод постави код с. Мала Вашица, а други код Шида.

Пионирски батаљон и пионирске чете бригада учествују заједно са минерским групама у разминирању минских поља и путева ради несметаног кретања јединица, а након ослобођења с. Илинци чисте од мина пут с. Мала Вашица - с. Илинци.

Извиђачка чета дивизије остаје у с. Адашевци.

Све припреме за пробој фронта морале су бити завршене до 04.00 часова 12. априла.

Предвиђено је да дивизијска болница буде у с. Адашевци, а командно место Штаба дивизије и осматрачница у Шиду заједно са осматрачницом Штаба корпуса; после ослобођења с. Товарника Штаб дивизије се пребације тамо.

У заповести су још прецизирани: почетак артиљеријске припреме, почетак напада, организација везе и знаци за тражење артиљеријске ватре, обележавање достигнутих линија, снабдевање храном, муницијом и др.³⁷⁶⁾

*Пробој првог појаса непријатељске одбране
на Сремском фронту*

Као што је било предвиђено, 12. априла 1945. у 04.45 часова отпочела је снажна артиљеријска припрема из 120 артиљеријска оруђа пред целим фронтом 1. армије, а нарочито на главном правцу напада армије: Трунићев саланаш - Средњи потез. Припрема је трајала 15 минута. Истовремено је извршена и ваздухопловна припрема са два налета од по 50 авиона Ил-2 и ЈАК-3, који су са аеродрома у Срему и Бачкој прво сручили своје товари на непријатељске одбрамбене положаје, а потом на насељена места: Осијек, Доњи Михољац, Нашице (на фронту 3. армије), Товарник, Нијемци, Илача, Шидски Бановци, Мохово, Ловас, Чаковци, Илинци, Оролик, Негосавци, Вуковар (на фронту 1. армије).

376) Заповест штаба 42. дивизије од II-IV, АрхивВИИ, к. 1315, док. 1-4/7, 2/4, 2-5/3, 2-2/3; Операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6; Операцијски дневник 7. албанске и 1. артиљеријскебригаде, к. 1316, док. 1/6 и 1-11/II.

Немачки положаји су били буквално у пламену. Густ дим кроз који су севале експлозије прекрио је и линију фронта.

Дејством артиљерије и авијације разрушени су многи фортификацијски објекти на непријатељским одбрамбеним положајима, растројен је систем одбране и створена пометња у редовима непријатеља.

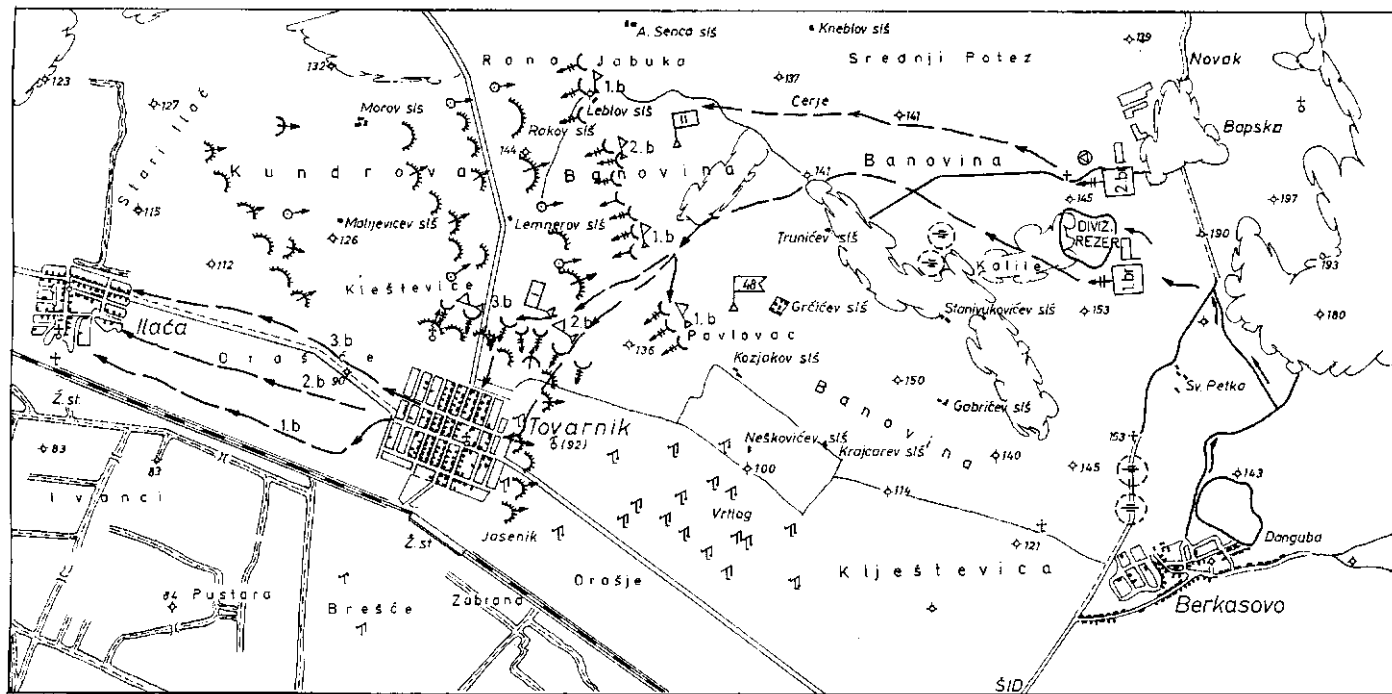
Након завршене припреме, на дати знак, све бригаде из првог ешелона кренуле су у јуриш, охрабрани постигнутим резултатима у артиљеријској и ваздухопловној припреми. Упркос минама, бодљикавој жици и непријатељској ватри, борци 1. пролетерске и 21. српске дивизије су незадрживо јуришали, без обзира што су многи у том налету пали. Иза њих су јуришали 1. и 3. тенковски батаљон. Ровови, бункери и жица остајали су иза леђа бригада. Немачки војници су, дигнутих руку, у групама излазили из ровова и предавали се, други су бежали и падали, трећи и даље пуцали. . .

Непријатељски фронт је био пробијен на више од 10 км ширине. Тенкови су својим гусеницама кидали жичану ограду око ровова и активирали противпешадијске мине на правцима наступања. На бојишту је непријатељ остављао топове, митраљезе, сандуке муниције, запрегу и друго. Овим дејствима и увођењем у борбу 48. дивизије (II ешелон армије) немачка 963. тврђавска бригада, која је поднела главни удар, практично је била прегажена. Њен командант пуковник Клоц успео је да се са једним десеткованим батаљоном извуче.

Дејства 48. дивизије

Чим су јединице 21. дивизије и 3. батаљон Тенковске бригаде продрле око 2 км у дубини непријатељских положаја, као што је било предвиђено заповешћу Штаба 1. армије, уведен је у борбу други ешелон армије - 48. дивизија. Њена 1. и 2. македонска бригада (14. бригада је привремено стављена под команду 21. дивизије) кренуле су у 08.20 часова у еволуционом поретку у дубину непријатељске одбране одређеним правцима, наслањајући се на лево крило 21. дивизије, са којим су били непрекидно у тесној вези.

Приштапске јединице дивизије сачињавале су дивизијску резерву и кретале се позади десног крила 1. бригаде.

48. дивизија у пробоју Сремског фронта

де, док је артиљеријски дивизион подржавао напад обеју бригада на фронту од Ране јабуке до с. Товарника.

До Ј. Раковог салаша 2. бригада се кретала у еволуционом поретку. На овој линији је дочекана снажном пешадијском, артиљеријском и минобадачком ватром, те је била принуђена да се заустави и залегне. Упућене извиђачке патроле батаљона установиле су да непријатељ има изграђене узастопне положаје за одбрану у неколико линија све до с. Илача. Ове положаје су бранили делови немачке 963. тврђавске бригаде, која је била потчињена 41. тврђавској дивизији. Штаб бригаде је издао усмену заповест батаљонима: 1. батаљон са полазних положаја за напад (безимена шума код Лебеловог салаша) да пробије непријатељске положаје, а потом да нападне с. Илачу са јужне стране; 2. батаљон да пробије положаје код триг. 138 (Лемнеров салаш) и нападне с. Илачу са источне стране; 3. батаљон да напада лево од 2. батаљона. У бригадној резерви задржане су чета аутоматичара и чета ПТ пушака.

Пошто је бригада развила своје јединице за борбу, око 11 часова је отпочела напад. Борба је била жестока, јер је непријатељ пружао живав отпор на утврђеним положајима. Око 13 часова 1. и 2. батаљон су истовремено извршили снажан јуриш на непријатељску одбрамбену линију и успели да овладају њоме, водећи борбу на блиском одстојању прса у прса. За то време 3. батаљон је вршио снажан притисак на делу непријатељског фронта, потпомажући ватром из аутоматског оружја јуриш 1. и 2. батаљона. Пошто су се 1. и 2. батаљон уклинили у положаје непријатеља и тиме угрозили бок његових јединица пред фронтом 3. батаљона, он је био принуђен да отпочне постепено повлачење својих снага пред фронтом 2. бригаде. Бригада је својим продором ломила отпор непријатеља на узастопним линијама, иако су испред сваке од њих била неразвијена минска поља, од којих су јединице трпеле осетне губитке. (Било је три линије ровова на међусобном одстојању 400-500 метара, са изграђеним митраљеским гнездима и минским пољима на основним правцима. До 15 часова бригада је успела да овлада непријатељским узастопним положајима и после краће борбе да ослободи с. Илача, одбивши претходно снажан непријатељски противнапад испред самог села. При повлачењу непријатељ није успео да евакуише своје рањене и мртве војнике.

Након ослобођења Илаче бригада је предузела гоњење непријатеља у правцу с. Шидски Бановци у истом распореду. Ово село је ослобођено око 17. 30 часова.

У овим борбама 2. бригада је имала: 34 погинула (од којих 5 старешина), 87 рањених (од којих 4 старешине) и 1 нестало; од наоружања је изгубила 4 пушкомитраљеза, 11 пушака, 22 аутомата и др.

Према непотпуним подацима непријатељски губици пред фронтом 2. бригаде износили су око 70 мртвих, непознат број рањених и 56 заробљених. Уништена му је батерија топова (која је изгорела) и 2 митраљеза, а заплењено је нешто оружја и муниције.

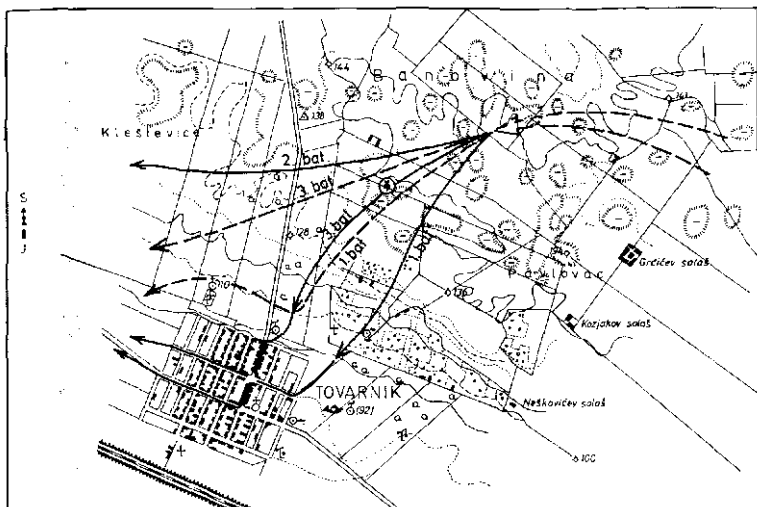
За показану храброст предложено је 45 бораца и старешина за одликовање орденом и медаљом за храброст.

Тако је бригада, избивши у с. Шидски Бановци, испунила постављени задатак за овај дан. Након завршетка борби извршена је критичка анализа дејстава јединица.

За то време 1. бригада се кретала, исто тако, у еволуционом поретку одређеним правцем. Када се приближила на 1 км североисточно од с. Товарника потпала је под јаку ватру непријатељских јединица које су извршиле противнапад на 7. албанску бригаду 42. дивизије, ова бригада је била принуђена да се заустави услед осетних губитака на минским пољима и јаког притиска непријатеља.

У овој ситуацији, према наређењу Штаба 48. дивизије, Штаб 1. бригаде је свој 1. батаљон рокирао у правцу непријатеља који је вршио противнапад на 7. бригаду да би тиме заштитио леви бок бригаде; 2. батаљон је упутио да нападне с. Товарник са северне а 3. батаљон да га нападне са североисточне стране. Ова два батаљона имала су да заједно са јединицама 42. дивизије што пре избију у село, ликвидирају непријатеља и ослободе га. Непријатељ је био изненађен овим маневром, па је почео да повлачи своје снаге правцем с. Товарник, с. Илача (путем и жел. пругом). Да би се спречило извлачење непријатељских снага овим правцем, Штаб бригаде је, после сламања спољне одбране и жестоких уличних борби, извукао из Товарника 2. батаљон и упутио га северозападно од села. Западније од Товарника непријатељ је имао утврђене линије повезане жељезничком пругом, што му је омогућавало, под заштитом делова са ових положаја, да извлачи своје снаге саобраћајницама у правцу с. Илаче.

Борбе у с. Товарнику отпочеле су око 13 часова и већ око 15 часова 2. и 3. батаљон 1. бригаде и јединице 7. ал-

48. дивизија у борбама за Товарник (12. IV 1945. год.)

банске и 3. бригаде 42. дивизије (о њима ће касније бити речи), а и Дисциплински батаљон 1. армије, после успешно извршеног јуриша на положаје испред села, продрле су у село, где су се развиле тешке уличне борбе; непријатељ је из отпорних тачака, бункера и утврђених кућа пружао врло жилав отпор. Водила се борба за сваку кућу и улицу. Ове борбе су трајале до 16 часова, када је Товарник ослобођен. Бригада је, не задржавајући се у селу, продужила гоњење непријатеља у правцу с. Илача, како му не би дозволила да се организује за одбрану на новим положајима. Из с. Илаче бригада је продужила са гоњењем комуникацијом с. Илача, с. Шидски Бановци, с. Оролик, с. Слаковци, с. Нови Јанковци, с. Мирковци, где је лреноћила обезбеђујући се од правца Винковаца.

У овим борбама бригада је имала 7 мртвих и 26 рањених.

Према непотпуним подацима, непријатељски губици пред фронтом 1. бригаде били су: 31 мртав и 28 заробљених војника; заплењено 5 топова, један магацин са оружјем и муницијом, 4 запрежних кола и 12 коња.

Четрнаеста македонска бригада 48. дивизије, која је привремено била придата 21. српској дивизији (у њеном саставу остала је све до ослобођења Винковаца), добила је задатак да се, као дивизијска резерва (други ешелон), у току ноћи 11/12. априла прикупи у шуми Церје и да се после извршеног пробоја непријатељске одбране од стране 21. дивизије, по ешелонима креће иза 31. бригаде; да у евом наступању ликвидира поједине изоловане непријатељске групе и буде спремна за употребу на неком другом задатку. Штаб бригаде је наредио редослед кретања батаљона: други, први и трећи батаљон.

После успешно извршеног пробоја од стране 4. и 31. бригаде 21. дивизије, 14. македонска бригада је у 05.30 часова 12. априла кренула из шуме Церје иза борбеног поретка 31. бригаде, ликвидирала заостале непријатељске делове у рововима на предњем крају, а потом продужила наступање у међупростору 4. и 31. српске бригаде.

Због ситуације код 7. албанске бригаде која је у првом налету имала доста губитака, 2. батаљон ове бригаде, по наређењу команданта 21. дивизије, одвојио се од бригаде и продужио наступање лево од правца наступања бригаде, обезбеђујући леви бок 21. дивизије. Главне снаге бригаде продужиле су наступање ка Раној јабуци, Кундровцу, Мором салашу, јужном делу шуме Јелаш, Крчеви-нама (јужно од с. Томпојевци), где су биле засуте јаком ватром од заосталих непријатељских група замаскираних у шумарцима. Наређено је да се 1. и 3. батаљон развије за борбу, претресу шуму Јелаш и остале шумарке и ликвидирају непријатељске делове. После једночасовне борбе батаљони су успели да прочисте тај рејон и нанесу непријатељу губитке од 3 погинула, 19 рањених и 43 заробљена непријатељсковојника. Заплењено је: 3 пушкомитраљеза, 50 пушака, доста муниције и др. Заробљени војници су спроведени у Штаб 21. дивизије.

Након рашчишћавања ширег рејона с. Томпојеваца, 1. батаљон је продужио да наступа ка селима Боксић и Берак, а 3. батаљон и приштапске јединице бригаде да чисте терен од непријатељских делова на правцу с. Томпојевци, с. Чаковци, с. Берак. За то време 2. батаљон се прикључио бригади код с. Берак, пошто су делови 1. македонске бригаде избили у висину 14. бригаде и успоставили борбени контакт са 21. српском дивизијом. Око 18 часова 14. бригада се прикупила у рејону с. Берак. На обезбеђењу је био 1. батаљон; он се у току ноћи 12/13. априла сукобио са ја-

чом непријатељском групом која је настојала да се пробије на запад према Винковцима. У ноћној борби батаљон је успео да ликвидира ову групу, тако да је само мањи део успео да се пробије на запад.

У борбама првог дана пробоја Сремског фронта бригада је имала 53 погинула, 30 рањених и 26 несталих.

У 10 часова командно место Штаба 48. дивизије пребачено је са к. 145 за око 6 км напред на к. 144 (јужно од Ј. Раковог салаша) заједно са дивизијском резервом, која је била код Леблого салаша. Наиме, Штаб дивизије је са осматрачнице непрекидно пратио наступање бригада и био у непосредној телефонској и радио-вези с њима, а у моменту када је 2. бригада била заустављена у нападу, он је ради бољег осматрања и непосреднијег контакта с њом, пребацио осматрачницу на к. 144, успоставивши непосредну везу са штабовима бригада, који су му изложили ситуацију пред фронтом и своје одлуке за даље наступање. Бригаде су продужиле са енергичним наступањем на својим правцима. Штаб дивизије је затим руководио борбом преко телефона, радио-везом и куририма, тако да је у сваком моменту био у току ситуације на фронту напада дивизије. Осматрање је било отежано због равничарског и валовитог терена, те је ово надокнађивано личним контактом и преко наведених средстава везе.

Око 13 часова Штаб дивизије је из своје резерве употребио једну чету пионирског батаљона ради обезбеђења међупростора између 1. и 2. бригаде и одржавања везе међу њима. Чета је успешно извршила свој задатак и после заузимања с. Илаче ушла у састав свог батаљона.

После ослобођења Товарника, Штаб дивизије и дивизијска резерва кренуле су у с. Илача, где су и заноћили. Ту је стигао и артиљеријски дивизион и заноћио. Дивизија је потпуно успешно извршила постављени задатак за овај дан.

У току ових борби губици 48. дивизије (без 14. македонске бригаде) износили су: 43 погинула (од којих 5 старешина), 127 рањених (од којих 5 старешина) и 1 нестало.

Ако се овој цифри додају и губици 14. македонске бригаде, онда су укупни губици дивизије: 96 погинулих, 157 рањених и 27 несталих. Приличан број ових губитака дивизија је претрпела на недовољно рашчишћеним минским пољима којих је било и у дубини непријатељске одбране која због брзине темпа наступања, нису откривена, или ако су била откривена, због малог броја оспособљених

минера, нису могла бити рашчишћена и обележена. Губици дивизије у наоружању: 11 пушака, 5 пушкомитраљеза, 22 аутомата, 1 снајперска пушка, 4 пиштоља, 1 лаки бацач.

Према нашим подацима непријатељ је имао око 130 погинулих, 84 заробљена и непознат број рањених. Јединице дивизије заплениле су 5 топова, 1 магацин са оружјем и муницијом, 4 запрежних кола, 30 коња, 3 камиона, 3 мотоцикла. Уништена су 4 топа.

И поред жестоких борби и претрпљених губитака морал јединица је био на висини, те су оне биле способне за извршење следећих задатака.

Још пре почетка пробоја на основу заповести и наређења Штаба 1. армије, Штаб дивизије је својим наређењима и упутствима регулисао начин одржавања жичане, радио и курирске везе између Штаба дивизије и бригада и утаничио план садејства авијације са трупима на земљи, артиљеријом и тенковима. Можда је од интереса да се напомене да је дивизија, због задатка који је требало да изврши у својој резерви задржала приштапске јединице, што је неуобичајено, јер оне имају специјалну намену и не дејствују као пешадијске јединице. Међутим, с обзиром на обиман задатак, дивизија није могла из бригаде да издвоји своју резерву.³⁷⁷

Дејства 42. дивизије

До 4.00 часова 12. априлау највећој тајности извршене су све припреме за почетак напада дивизије на одређеном сектору. У 4.45 часова отпочела је артиљеријска припрема напада, и то једним дивизионом на делу фронта 3. македонске бригаде, минобацачким дивизионом на фронту 16. македонске бригаде и еа две батерије на фронту 7. албанске бригаде. Поеле тога артиљеријска ватра је пренета на с. Илинци и с. Товарник. Артиљеријском припремом пред фронтом 42. дивизије постигнут је делимични успех због

377) Релације и оперативни извештаји штаба 15. корпуса и 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 652, док. 8/2; к. 1364, до. 2/3; Операцијски дневник 48. дивизије, к. 1365, док. 31/7; релација 1. македонске ударне бригаде, к. 1364, док. 1/4; релација 2. македонске ударне бригаде, к. 1364, док. 2/5; релација 14. македонске ударне бригаде, к. 1364, док. 2/6; операцијски дневници 1, 14. македонске и 2. артиљеријске бригаде, к. 1365, док. 1/8; к. 1366, док 2/2; к. 1365, док 2/4, к. 1365, док 62; к. 1366, до. 4/9; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 113-121.

кратког времена које је стајало на располагању артиљерији да изврши коректуру ватре. Одмах после тога, око 05.05 часова, појавила се наша авијација, која је узастопним таласима од по неколико авиона (главне снаге авијације дејствовале су на правцу главног удара армије), пикирајући изнад самих непријатељских ровова, бомбардовала и митраљирала непријатељске положаје. Ова методична ватра дала је врло добре резултате, јер је пореметила систем одбране. Непријатељ је овим био изненађен, а наша пешадија окужана у моралном погледу.

Напад бригада је отпочео тачно у 05.00 часова, али је био отежан због добро утврђених отпорних тачака на непријатељским одбрамбеним положајима. Нарочито су били јако утврђени салаши чији су сви прилази били минирани противтенковским и противпешадијским минама, што је успоравало темпо наступања и јединицама наносило доста губитака. Дивизија је располагала врло малим бројем специјалиста минера, који су углавном били додељени 3. и 16. бригади, јер је 7. бригада била у дивизијској резерви. Када су пешадијске јединице кренуле у напад, артиљерија дивизије је пренела ватру у дубину и тукла отпорне тачке, одакле је непријатељ пружао жилав отпор. Око 05.30 часова ескадриле наше авијације бомбардовале су и митраљирале с. Товарник.

На десном крилу дивизије од Трунићевог салаша до Вртлога (ширина фронта 5 - 6 км) нападала је 7. албанска бригада. Будући да је батаљон који је требало да врши фронтални притисак источно и североисточно од Товарника добио доста широк одсек, око 3,5 км, Штаб бригаде је затражио од Штаба дивизије да се тај одсек смањи. У вези с тим у току ноћи 11/12. априла одобрено је скраћивање одсека напада батаљона, с тим што су 7. и 3. бригада поседнуте делове фронта нешто прошириле, због чега је извршено и померање батаљона. Наређено је да 1. и 2. батаљон (они су нападали од Трунићевог до Козјаковог салаша) у току ноћи, под заштитом мрака, што више подиђу непријатељским рововима, а да се 3. батаљон рокира улево за 500 метара јужно од к. 100 (натпис Вртлог) и успостави везу са 3. бригадом.

Све су јединице бригаде 12. априла до 4.00 часова биле на својим местима. Делови 1. и 2. батаљона успели су да се у току ноћи привуку непријатељским рововима на 100 - 150 метара.

Због тога што је терен пред фронтом напада бригаде био отворен и без растиња и са доста постављених мина, тражено је од Штаба дивизије да се направе пролази кроз минска поља. Међутим, због тога што дивизија није располагала слободним минерима, није се могло удовољити овом захтеву. Све припреме за напад извршене су у највећој тајности, што се види и из признања једног заробљеног немачког војника - да те ноћи није било специјалне опрезности на положајима.

За време артиљеријске припреме добре ефекте су постигли минобацачи 82 мм из састава бригада. Они су неутралисали неколико митраљеских гнезда у рововима и ућуткали неке odporне тачке. После завршетка артиљеријске и авио-припреме 1. и 2. батаљон су кренули у напад, док је 3. батаљон вршио јак притисак ватром. И поред снажне и прецизне непријатељске ватре, као и густо постављених мина испред положаја, од којих су претрпели осетни губици, борци 1. и 2. батаљона (сем левог крила 1. батаљона) у силном налету упали су у прве непријатељске ровове и очистили их од непријатеља. Даље напредовање било је заустављено снажном непријатељском ватром. У 5.30 часова поновљен је напад, али је одбијен. У 6 часова у борбу је уведена чета аутоматичара да би појачала борбени распоред 1. батаљона који је био прилично проређен. Са четом је кренуо и командант бригаде Чедомир Ђукић да би на лицу места средио јединице и организовао поновни јуриш ради овлађивања салашима.

У 7 часова предузет је поновни јуриш са 1. и 2. батаљоном и четом аутоматичара. Вођена је борба прса у прса; јединице су успеле да упадну у другу линију ровова, а делови 2. батаљона, који су били на десном крилу, овладали су врло јаким непријатељским упориштем - Трунићевим салашом. Даље се није могло напредовати због снажне бочне ватре из Грчићевог салаша и из кућа између ова два салаша и к. 144. За ово време десно од 7. бригаде пробиле су непријатељску одбрану јединице 21. српске дивизије, уз подршку тенкова и авијације. После тога је уведен у борбу други ешелон армије (48. дивизија), што је утицало и на држање непријатеља пред фронтом 7. бригаде.

Од 8 до 10 часова 1. и 2. батаљон и чета аутоматичара 7. бригаде извели су неколико јуриша и врло мало напредовали због јаког непријатељског отпора и минираног терена. Њен 3. батаљон је до 7.30 часова вршио само ватрени притисак, а после тога кренуо на јуриш и успео да на

више места овлада непријатељским рововима, али му је даље напредовање било онемогућено због јаке бочне ватре коју је трпео од Козјаковог салаша иобункера западно од њега.

Негде око 10.30 часова, када је извршила продор 1. бригада 48. дивизије, Штаб 7. бригаде наредио је телефоном 1. и 2. батаљону да се рокирају удесно према шуми северозападно од Грчићевог салаша како би се избегао напад јединица преко чистине и заобишле непријатељске отпорне тачке на северу и североистоку. Рокирање јединица завршено је око 13.30 часова. Приметивши опасност која му прети, непријатељ је почео да извлачи јединице. Да би спречио ово извлачење, 3. батаљон је енергично кренуо и брзим напредовањем до 14 часова избио на источну и североисточну ивицу с. Товарника. Око 14.15 часова батаљон је заједно са 1. батаљоном 3. бригаде и Дисциплинским батаљоном 1. армије, који су продирали са југоисточне стране, продро у с. Товарник и отпочео чишћење села на свом правцу напада.

За то време 1. и 2. батаљон, користећи успех 3. батаљона и 1. бригаде 48. дивизије, без задржавања су прешли у смело наступање и око 14.15 часова избили на северну ивицу Товарника и одмах ухватили везу десно са 1. бригадом 48. дивизије, а лево са 3. батаљоном 7. бригаде. Све јединице које су нападале на Товарник између 16 и 17 часова, после уличних борби, очистиле су село, а 7. бригада се прикупила на западној ивици села, како је то било предвиђено заповешћу Штаба 42. дивизије.

У 17.30 часова Штаб 42. дивизије је усмено наредио Штабу 7. бригаде да, ради чишћења терена, крене преко жел. пруге Товарник - натпис Пустара за с. Иванци (око 6 км југозападно од Товарника), где да преноћи. Бригада је кренула одмах, али услед порушеног моста преко дубоког канала код Пустаре, у с. Иванци избила је тек око 24 часа, не наилазећи на непријатељски отпор. Обезбедивши се са свих страна, бригада је у селу преноћила.

Укупни губици бригаде били су: око 70 погинулих и око 180 рањених (од којих 17 старешина - командант и комесар 3. батаљона, 6 командира и комесара чета, 3 командира вода и др.).

Губици у наоружању: 31 карабин, 5 снајперских пушака, 45 аутомата, 4 пушкомитраљеза, 1 митраљез, 4 противтенковске пушке, 4 лака минобацача 50 мм. Већи део овог оружја остао је на бојишту поред погинулих или

рањених бораца, нарочито оних на минским пољима, јер због брзог наступања није било времена да се оружје покупи, што је касније учинила трофејна екипа⁴². дивизије.

Према процени Штаба бригаде, на фронту напада бригаде непријатељ је имао око 50 погинулих и 4 заробљена немачка војника, док број рањених није утврђен. На положајима је остала већа количина непријатељског материјала, који је прикупила трофејна екипа дивизије.

Према изјави заробљеног немачког војника, на фронту испред 7. бригаде налазиле су се снаге јачине до пука из састава 41. дивизије. Пуком је командовао пуковник Тот (у ствари, на том делу фронта биле су помешане снаге 1231. и 1232. пука 41. дивизије - примедба аутора).

После завршетка борбе бригада је била доста проређена због претрпљених губитака. Нарочито се осећао недостатак руководећег кадра, јер је приличан број био избачен из строја. Морал јединица је био на висини, тако да је бригада била способна за извршење наредних задатака. Дивизија је извршила попуну муницијом (сем мина за минобацаче 82 мм и муниције за аутомате, којих није било у команди позадине дивизије).

Дисциплина, храброст и залагање бораца и старешина у борби било је на висини. Према оцени Штаба бригаде, штаб 1. батаљона је у првом јуришу изгубио команду над јединицама, тако да су се борци измешали, а чланови штаба растурили. Успеси би били већи да је продор извршен на делу фронта 3. батаљона, где је непријатељ био мање утврђен, а не тамо где су продирали 1. и 2. батаљон, где су положаји непријатеља били најјаче утврђени и брањени, земљиште отворено и голо, а терен прекривен ми³⁷⁸⁾нама.

Пре почетка напада 3. македонска ударна бригада имала је у свом саставу 3 стрелачка батаљона, чету аутоматичара, чету противтенковских пушака, чету за везу, извиђачки вод, пионирски вод, батерију противтенковских топова 45 мм (такав састав су имале све бригаде 42. и 48. дивизије - примедба аутора). Бригади су били при-

378) Релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1-2/7; Операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док 7/6; релација 7. албанске бригаде, к. 1315, док. 3-2/7; операцијски дневник 7. албанске бригаде, к. 1316, док. 1/6; Операцијски дневник 1. артшверијске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II и релација 1. артшверијске бригаде, к. 1315, док. 4-1/7; Т. Таипи, наведена књига, стр. 85-98.

дати: Дисциплински батаљон 1. армије и једна батерија 75 мм ПАК.

На основу дивизијске заповести, Штаб 3. ударне бригаде издао је 11. априла своју заповест:

1. Трећи батаљон, ојачан водом ПТ пушака, активно напада непријатељски положај: десно 500 м североисточно од друма Шид - Товарник, а лево група кућа на првом каналу преко железничке пруге, остављајући један вод у бригадној резерви, са задатком да енергичним фронталним нападом врши притисак на непријатеља према с. Товарнику и веже за себе његове снаге, како би олакшао напад и извршење задатка 7. албанској бригади и 1. батаљону 48. дивизије; након избијања ових јединица на северну и западну ивицу с. Товарника врши напад на његову источну ивицу између жел. пруге до групе кућа и дејствује на жел. станицу Товарник и источну ивицу села.

2. Дисциплински батаљон 1. армије напада с. Товарник са југозападне стране преко Забрана до (искључно) жел. пруге, а лево 300 м северно од к. 81 (код првог канала), са задатком да у току ноћи пребаци делове преко канала који ће активно дејствовати на непријатеља преко Забрана, а истовремено да батаљон нападне жел. станицу Товарник и својим левим крилом садејствује 1. батаљону и обезбеди му леви бок.

3. Први батаљон, ојачан четом аутоматичара, водом ПТ пушака и групом од 8 минера врши пробој на делу фронта северно од канала према к. 81, с тим да за време артиљеријске припреме пребаци јединице на јуришни положај 30 метара од непријатеља, а потом изврши снажан јуриш и упад у непријатељске ровове, заузме их и усмери јединице према с. Илинци које напада са североисточне стране и заузима заједно са 2. батаљоном 3. бригаде и деловима 16. македонске бригаде; за то време мањим делом снага дејствује на север ка к. 81 на непријатељске ровове.

4. Други батаљон напада с. Илинци са источне стране, десно од места пробоја 1. батаљона, а лево сеоски пут с. Мала Вашица - с. Илинци, с тим да лево одржава везу са деловима 16. бригаде; када 1. батаљон избије од северне ивице с. Илинци, а делови 16. бригаде до његове јужне ивице, 2. батаљон прелази у напад на село и оелобаћа га.

5. Пуковска батерија 76 мм ПАК еа дотадашњих ватрених положаја учествује у артиљеријској припреми на делу фронта непријатеља - канал (код к. 82) северно од њега 300 метара, пред фронтом напада 1. батаљона. После

артиљеријске припреме, у 5.00 часова, преноси ватру на северну ивицу с. Илинци на непријатељске бункере и аутоматско оруђе.

6. Бригадно превијалиште је било предвиђено у рејону Дочевог салаша, а рањеничка прихватница истурена на прихватној линији напред.

Борцима је подељена сува храна за три дана.

Пре почетка пробоја пред фронтом напада 3. бригаде налазиле су се непријатељске снаге из састава 1231. пука 41. тврђавске дивизије јачине једног баталона ојачаног батеријом топова. Положаји су били фортификацијски веома утврђени и добро маскирани. Испред њих су била постављена два минска поља и организована јака запречна ватра.

У 4.15 часова 12. априла пуковска батерија 76 мм грешком је отворила ватру, али је то одмах спречено. Док је још трајала артиљеријска припрема, 1, 3. и Дисциплински баталјон извршили су подилажење непријатељским положајима у својим рејонима за напад.

Тачно у 5.00 часова 1. баталјон је развио главне снаге у правцу с. Илинци чистећи терен према Пасјим вешалима и Бришћу и око 7 часова успео да заузме прве куће северно од с. Илинци. Други баталјон је исто тако вршио притисак према с. Илинци. Овде је извршено регруписавање баталјона да би се омогућио снажнији удар на с. Илинци. Због значаја који је придавао овом селу, непријатељ је у неколико наврата извршио противнапад са циљем да одбаци 1. и 2. баталјон са овог правца. Тако је, да би осујетио опасност од окружења својих јединица које су браниле с. Илинци са северозападне стране, око 13 часова извршио противнапад на 1. баталјон у рејону Пасја Вешала-к.82 и принудио га да се повуче до канала који се протезао од жел. пруге до с. Илинци. При томе непријатељ је умешно користио остављене пролазе у својим минским пољима. У овој ситуацији Штаб бригаде је наредио баталјону да одмах изврши поновни напад, поврати изгубљене положаје и продужи са извршењем постављеног задатка, будући да је ситуација код с. Товарника бивала све повољнија за јединице које су нападале на том делу фронта.

Пуковска батерија 76 мм подржала је повлачење јединица 1. баталјона, отварајући снажну ватру на северну ивицу с. Илинци, одакле је непријатељ, појачавши снаге, извео свој противнапад. Како је то био један од критичних

момената, Штаб бригаде је, поред тога, интервенисао и на тај начин што је наредио 2. батаљону да са једном четом и пратећим оруђима батаљона подржи 1. батаљон у одбијању непријатељског противнапада. Овом интервенцијом 1. батаљон је успео да задржи непријатеља и поврати изгубљене положаје.

Непријатељ је извршио противнапад и на спој 16. македонске и 2. батаљона 3. македонске бригаде, где је успео да потисне делове 16. бригаде и да се постави бочно према левом крилу 2. батаљона, који је крајним напором и поред снажног непријатељског притиска и ватре, успео да се одржи на достигнутим положајима.

За то време 3. батаљон 3. бригаде, Дисциплински батаљон 1. армије, 7. албанска бригада и 1. батаљон 1. македонске бригаде вршили су снажан притисак на с. Товарник.

Према добијеном задатку, 3. батаљон је до 6.30 часова успео да потисне непријатељске делове и избије на линију к. 92 (јужно од с. Товарника) - Јасеник и западно од Забрана. Дисциплински батаљон је својим левим крилом енергично продирао и подржавао 1. батаљон у наступању ка Бришћу, а осталим снагама наступао каналом у правцу жел. пруге код Геџија.

Непријатељ је и на правцу с. Товарник извршио противнапад, тако да је чета 3. батаљона, која је наступала на десном крилу, била принуђена да се повуче за око 150 - 200 метара, јер је била изложена јакој ватри аутоматског оружја, а садејство 7. албанске бригаде још није било испољено, јер су њене јединице водиле врло оштре борбе на свом правцу напада. Нарочито жестоку борбу водили су 3. и Дисциплински батаљон у наступању дуж жел. пруге Шид - с. Товарник, где је непријатељ извео и неколико противнапада.

У 12.40 часова дивизијска артиљерија је извршила артиљеријски удар од 5 минута на с. Товарник да би се олакшао напад пешадије. После тога јединице су предузеле напад на село. Дисциплински батаљон је успио да избије до жел. пруге јужно од Геџија и да заједно са 1. батаљоном 1. македонске бригаде стави под јаку ватру пут с. Товарник - с. Илача. Трећи батаљон је снажно напао жел. станицу Товарник и ватром минобацача и противтенковских пушака успио да постигне ватрену надмоћ над непријатељем. У међувремену 7. албанска и 1. македонска бригада вршиле су снажан напад на Товарник са северне стра-

У таквој ситуацији Штаб 3. бригаде издао је у 13.25 часова наређење 3. батаљону да после ослобођења Товарника, у заједници са осталим снагама које су га нападале, без задржавања крене правцем к. 81 - Пасја вешала са задатком да непријатељу пресече одступницу из с. Илинци, на јенергичније да га нападне, окружи и зароби. Дисциплинском батаљону је наређено да иресече одступницу непријател>ским снагама које су се извлачиле из Товарника, а потом да што пре крене правцем Пустара - к. 84 - Становуковићев салаш, постави се према с. Иванци - к. 83 - к. 82, и обезбеди бок 3. батаљону у нападу на с. Илинци.

Штабу 1. батаљона је наређено да не врши напад док на његово десно крило не избију јединице 3. батаљона.

У 13.40 часова 3. батаљон је заузео жел. станицу Товарник и отпочео директни напад на село. У самом селу развиле су се оштре уличне борбе, тако да се водила борба за сваку кућу и улицу. Око 14 часова 3. и Дисциплински батаљон спојили су се у центру села са јединицама 1. македонске и 7. албанске бригаде, када је Товарник ослобођен.

После ослобођења Товарника 3. и Дисциплински батаљон кренули су у правцу с. Илинци (око 10 км јужно од Товарника), а јединице 48. дивизије су угрозиле с. Илачу.

У међувремену, како је непријатељским снагама претила опасност од окружења, отвориле су врло снажну артиљеријску, минобацачку и митраљеску ватру на канал где су избиле јединице 2. батаљона. За то време пуковска батерија 76 мм ПАК и делови батерије 45 мм тукли су непријатељске циљеве у с. Илинци на североисточној ивици села и код цркве.

Штаб 42. дивизије обавестио је Штаб 3. батаљона да је један батаљон 16. македонске бригаде избио близу западне ивице с. Илинци и наредио му да убрза напад како би се окружиле непријатељске снаге у селу. Међутим, 3. батаљон се споро кретао због минираног терена ка Пасјим Вешалима, а непријатељ је почео да извлачи јединице према с. Нијемци. Пошто је ослабила непријатељска ватра, око 16 часова, 2. батаљон је продужио напад на с. Илинци да би очистио село. Првом батаљону је наређено да се што пре повеже са 3. батаљоном и да са правца Пасјих вешала заједно нападну тешка непријатељска оруђа у повлачењу. Око 16.50 часова 2. батаљон је, после оштрих борби, ушао у прве куће с. Илинци, а 1. и 3. батаљон су избили на западну ивицу села око 17.30 часова, јер су се спорије кретали наишавши на постављена минска поља. Село је ослобођено у 17.30 часова. У нападу на село учествовао је и 2. батаљон 16. македонске бригаде. Како је пао мрак, а терен био прекривен минским пољима, није предузето даље гоњење непријатеља.

Око 20 часова Штабу бригаде је наређено да поседне положаје Становуковићев салаш - Марковићев стан, повезујући се десно са 7. албанском бригадом на северној ивици шуме с. Иванци, а лево са 16. македонском бригадом код Марковићевог стана, и да извиђа шуму западно од тих положаја. Овај задатак је поверен 2. и 3. батаљону,

који су на овим положајима остали до 23.45 часова 12. априла. За то време 1. батаљон се задржао западно од с. Илинци (у рејону к.85), а Дисциплински батаљон у рејону Буџаци. Штаб бригаде са приштапским јединицама налазио се источно од с. Борци.

Према подацима Штаба бригаде непријатељски губици нису утврђени. У наступању јединице су наишле на 12 лешева. Заробљено је 16 немачких војника, а заплењен је изванредан број пушака, пушкомитраљеза и другог оружја, муниције и ратне опреме.

Губици бригаде у људству: 37 погинулих, око 100 рањених (од којих 32 руководиоца - 9 командира, комесара и заменика командира чета, 8 командира водова и др.); у наоружању: 1 минобацач и 1 митраљез, а оштећена 2 пушкомитраљеза од непријатељске ватре.

Према оцени Штаба бригаде, жестина вођене борбе при пробоју може се оценити и према губицима бригаде и неутврђеним непријатељским губицима, који су, исто тако, били велики. Морал јединица је био на достојној висини и целокупни састав се несебично борио и залагао. Штаб бригаде истиче да је било више примера јунаштва и самопрегора. Посебно истиче 1. батаљон под командом поручника Боре Филиповског, који је вештим наступањем преко минских поља и терена испресецаног канала изненадио непријатеља, пореметио његов систем одбране и принудио га да тај део фронта појачава новим снагама. Опште узев, бригада је успешно извршила постављени задатак.

Штаб бригаде је у сваком моменту имао јасну ситуацију на делу фронта својих јединица и правовремено је интервенисао у критичним моментима. Он је на време уочио почетак извлачења непријатеља из с. Товарника и с. Илинаца и правовремено реаговао и издавао потребна наређења јединицама да се ватром тешког наоружања и енергичним дејствима пресече одступница непријатељу. Међутим, минирани терен, нарочито прилази ка насељеним местима, салашима и другим објектима, који се нису могли заобићи, као и непоседовање података о тачном протецању минских поља умногоме је отежавало темпо наступања јединица које су врло пажљиво и обазриво испитивале терен преко којег су се кретале. На то их је нагонило и то што су у току дана претрпеле осетне губитке

баш јуришајући преко минских поља (то се односи и на остале бригаде 42. дивизије).³⁷⁹⁾

На левом крилу борбеног поретка 42. дивизије (и на крајњем левом крилу 15. корпуса) била је 16. македонска бригада. Она је добила задатак да изврши пробој фронта јужно од с. Илинци правцем Крива јаруга - Марковићев стан - к. 84 (на путу с. Илинци - с. Нијемци) и нападне с. Илинци са јужне стране, наслањајући ее својим левим крилом на делове 22. дивизије, која је у току ноћи 11/12. априла прешла реку Босут и нападала дуж реке у правцу шуме Драгановце.

На десном крилу бригадног одсека за пробој нападао је ојачани 2. батаљон правцем Крива јаруга - Цвијановићев стан - Белентура са задатком да после избијања у ова места окрене фронт према северу ради напада на с. Илинци са југозападне стране. Десно су нападале јединице 3. македонске бригаде, а лево 1. батаљон 16. бригаде.

Ојачани 1. батаљон добио је задатак да напада правцем северно од безимене шуме - Крива јаруга - десна ивица шуме Драгановце - Дерма - Белантура - Марковићев стан и да избије на линију с. Нијемци - Језерац (јужно од с. Шидски Бановци) - Јерковићев стан. Десно је нападао 2. батаљон, а лево 3. батаљон.

Трећи батаљон (без једне чете и једног митраљеског вода који су били на положају у рејону с. Градина ради заштите левог бока и одржавања везе са деловима 22. дивизије) добио је задатак да напада правцем безимена шума - истакнути део шуме Драгановце - Селиште, где да се развије према југу ради осигурања бока јединица које нападају десно од њега. На овим положајима је требало да остане све до избијања јединица 22. дивизије у висини батаљона, а потом да продужи ка северозападу, лево од 1. батаљона, правцем Селиште - Јагма - Ферковићев стан и избије на линију с. Нијемци - Језерац. Десно је нападао 1. батаљон 16. бригаде, а лево јединице 22. српске дивизије.

У бригадну резерву су одређени: чета аутоматичара и хемијски вод; батерија топова је добила задатак да подржава напад 1. и 2. батаљона, гађајући отккривена митраљеска гнезда и пребацујући се напред у скоковима; ми-

379) Релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1-2/7; Операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6; релација 3. македонске бригаде, к. 1315, док. 2-1/7; заповест 3. бригаде, к. 1315, док. 2-5/7; релација 1. артиљеријске бригаде, к. 1315, док 4-1/7 и операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II.

нерски вод, *после* продора првих ешелона, требало је да очисти mine и обележи пролазе, а пионири да оправе евентуално порушене мостиће и прелазе.

После артиљеријеке припреме све јединице бригаде су кренуле у енергични општи јуриш, савладале су истурена непријатељска обезбеђења и овладале првом и другом линијом непријатељских положаја, упркос јакој артиљеријској, минобацачкој и митраљеској ватри и густо постављеним минским препрекама. Јединице су усттеле да се уклоне у непријатељски распоред у виду потковице, водећи жестоку борбу ради проширења успеха и стварања услова за напад на с. Илинци са западне и југозападне стране.

Око 9 часова на левом крилу бригаде настало је застиње. Делови 22. дивизије, која је вршила напад лево од 16. бригаде дуж р. Босут, били су потиснути jakim немачким снагама и присиљени да се делимично повуку, чиме је откривен леви бок 16. бригаде (уједно и леви бок 42. дивизије). У тој ситуацији Штаб бригаде је свој 3. батаљон упутио на овај угрожени сектор, а даље напредовање бригаде било је заустављено.

Око 10 часова Штаб дивизије је наредио Штабу 16. бригаде да изврши притисак на непријатеља према југозападу ка с. Апшевци, где је 22. дивизија прешла р. Босут и била нападнута од непријатеља који је добио јака појачања са правца с. Нијемци. Овај непријатељски противнапад захватио је и јединице 16. бригаде. Циљ непријатеља био је да овлада с. Вашицом, избије у позадину 42. и 22. дивизије и онемогући нашим снагама да овладају Товарником и Илинцима.

Јединице бригаде водиле су врло жестоке борбе да би одбиле непријатељски противнапад. Непријатељ је јачим снагама и јаком ватром вршио притисак на јединице бригаде које су се уклиниле у његов положај, наслањајући се лево на р. Босут, а деено на пут за с. Илинци, а и из шуме Драгановце на простор који су напустили делови 22. дивизије. Тако је десно крило бригаде, које је било подишло Илинцима са јужне стране, било обасуто јаком бочном ватром из села. Негде око 14 часова непријатељ је поново извршио противнапад из Илинаца на лево крило 3. бригаде које је почело одступати. У тој ситуацији, иако је 2. батаљон 16. бригаде био ангажован на свом делу фронта, он је са својом деснокрилном четом интервенисао и успео да заустави овај непријатељски противнапад. Водиле су се

врло оштре борбе до 16 часова са наизменичним нападима и противнападима. Само крајњим залагањем и упорношћу бораца и старешина заустављен је и одбијен овај снажан непријатељски противнапад и непријатељ одбачен са достигнуте линије. После 16 часова на целом фронту напада бригаде ватра је почела да јењава; непријатељ је био принуђен на одступање. Отпочело је гоњење непријатеља који је својим заштитним деловима стално одржавао контакт са јединицама бригаде, нарочито код шуме Драгановце, где је 3. батаљон повремено водио борбу до касно у ноћ. За то време 2. батаљон (на десном крилу), потискујући непријатеља, ушао је предвече у с. Илинци.

Око 21 час Штаб дивизије је наредио да се 16. бригада повуче са достигнуте линије и поседне положаје: југозападна ивица с. Илинци - канал који се протеже паралелно за 1 км јужно од пута с. Илинци - с. Нијемци, са фронтом окренутим према југу. Јединице су извршиле покрет у 23 часа 12. априла, поселе ове положаје и на њима остале до 10 часова 13. априла, када су добиле заповест за покрет и поседање нових положаја (с Нијемци - с. Шидски Бановци).

Губици бригаде у људству износили су 33 погинула и 111 рањених.

Непријатељ је, исто тако, претрпео велике губитке у људству и материјалу, али они нису утврђени.

У овим борбама посебно се истакао 2. батаљон, а особито његова 1. чета, која је енергичним и храбрим противнападом одбила непријатељски насртај и заузела одређене положаје у с. Илинци. Такође се истакла и 3. чета 1. батаљона која је одржавала везу са 2. батаљоном.

Након ослобођења с. Товарника и с. Илинци, 42. дивизија је задржана као армијска резерва.

У пробоју Сремског фронта укупни губици 42. дивизије износили су око 140 погинулих, 408 рањених (34 руководиоца рањених и погинулих), а губици у наоружању: 31 пушка, 6 пушкомитраљеза, 2 митраљеза, 1 минобацач, 4 противтенковских пушака, 45 аутомата, 5 снајперских пушака, 4 лака минобацача 50 мм.

Према процени бригада и Штаба дивизије непријатељски губици износили су 100 мртвих и око 200 рањених. Заробљено је 120 непријатељских војника.

Јединице дивизије заплениле су: 159 пушака, 21 пуш-комитраљез, 1 митраљез, 1 минобацач, 5 противтенков-ских пушака, 60 аутомата, 16 коња, 3 топа, 4 камиона и друге опреме.

И поред великих губитака које је претрпела, дивизија је и даље била способна за извршење оперативних зада-така, јер је морал борачког и старешинског састава био на достојној висини.

Према оцени Штаба дивизије, успех у нападу на утвр-ђена места не може изостати ако старешине знају и успер-ју да своје јединице задрже у својим рукама иако је морал бораца на висини, као што је био случај у овим борбама. Због тога је истакнута потреба да се и даље ради на по-дизању политичке свести бораца.

Показало се да се и у борби са надмоћнијим неприја-тељем може успети и наметнути му своју вољу ако се на-пада енергично и дрско, чиме се ремети његов утицај на развој борбе и планирани систем одбране. Уочено је да се при нападу на поједине отпорне тачке не треба увек слепо држати наређеног правца и начина дејства, већ да увек треба комбиновати и користити теренске и друге пред-ности ради извршења задатка, а да се после тога јединице поново изведу на предвиђени правац. Показало се да је подршка авијације пешадијским јединицама од великог моралног значаја (на правцу напада 42. дивизије нису на-падале тенковске јединице). У оцени се посебно подвлачи одржавање тесне и непосредне везе са суседним једини-цама и праћење развоја борбе код њих. Као пример за то се наводи поступак 16. македонске бригаде при повлаче-њу делова 22. дивизије код шуме Драгановце, када је упу-тила свој 3. батаљон да затвори створену брешу и обезбе-ди бок и бригаде и 42. дивизије.

Како је фронт напада 42. дивизије био прилично ши-рок, то је наређено дивизионима 1. артиљеријске бригаде, а нарочито противтенковском дивизиону и дивизиону 76 мм - ПАК, који су имали задатак да подржавају 3. маке-донску и 7. албанску бригаду, да одржавају непосредну везу са командантима пешадијских батаљона и да благовре-ремено премештају ватрене положаје како би што ефи-касније подржавали пешадију. Било је доста случајева да су се у току борбе, према конкретној ситуацији на бојиш-

ту, премештали положаји не само појединих батерија, већ и појединих оруђа Артиљеријске бригаде.³⁸⁴

Укупни губици 15. корпуса првог дана операција за пробој Сремског фронта износили су: 236 погинулих, 565 рањених и 27 несталих. Приказана цифра погинулих није коначна, јер је један број рањеника подлегао ранама касније, а тај број није установљен.

Ако се упореде губици једне и друге дивизије, произлази да је 42. дивизија имала око три пута више мртвих и преко три пута више рањених него 48. дивизија. Узрок томе је што је 48. дивизија била уведена у борбу нешто касније, као други ешелон армије, на простору где су минска поља ипак била очишћена, где је артиљерија и авијација знатно порушила објекте и отпорне тачке на непријатељским одбрамбеним положајима, где су учествовале тенковске јединице које су знатно олакшавале наступање јединица и коначно где је гро артиљерије био концентрисан ради подршке пешадији. С друге стране, 42. дивизија је вршила пробој на знатно ширем фронту (око 14 км), а заједно са другим јединицама нападала је на јако утврђене непријатељске тачке, као што су Трунићев, Грчићев и Козјаков салаш, с. Товарник, с. Илинци и друге.

*

Жестина борби вођених за време пробоја Сремског фронта може се оценити и према обојаном претрпљеним губицима. Морал код јединица корпуса био је на достојној висини и целокупни састав се борио храбро, пожртвовано и без колебања, чак и у критичним моментима напада, када је претила опасност да поједини делови буду окружени или уништени. И код тих делова није наступала деморализација, већ су и они, и у тако тешким ситуацијама, по неколико пута вршили нападе и противнападе.

Иако су јединице по први пут учествовале у пробоју утврђених положаја на равничастом и минираном земљишту, оне су успешно и на време извршиле постављене задатке. Доста губитака оне су претрпеле на вешто постављеним минским пол>има од стране непријатеља, и на предњем крају и у дубини непријатељске одбране. Поред тога, откривен и равничаст терен омогућавао је немачким јединицама, које су имале јако утврђене положаје и

380) Операцијски дневник 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 7/6; релација 42. дивизије, к. 1315, док. 1-2/7; заповест 16. бригаде, к. 1316, док. 3-1/9; релација 16. бригаде, к. 1316, док. 1/10; релација 1. артиљеријске бригаде, к. 1315, док. 4-1/7; операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II.

линије, да целокупним наоружањем туку борбени поредак наших јединица и да им наносе губитке. Губици су били велики нарочито онда када су наше јединице биле принуђене да се зауставе испред појединих линија одбране. Томе је доприносило и непоседовање довољно пионорског алата којим би се борци брзо закопавали у таквим случајевима. Међутим, борци који су га имали нису га довољно користили, а често, сматрајући га теретом, нису га ни носили са собом. Ипак, стечено искуство овог дана натерало је борце и јединице да у селима траже пионирски алат од мештана и да га стално носе са собом. Непоседовање шлемова је исто тако повећавало губитке.

У овим борбама било је пуно подвига, самопрегора и храбрости које су испољили борци и старешине јединица.

Многобројна су казивања и сећања бораца и старешина јединица 15. корпуса, који једноставним језиком износе своје импресије о доживљеном првом дану офанзиве у пробоју Сремског фронта. У њима они говоре са поносом што учествују у овим борбама за коначно ослобођење земље, описују експлозије на непријатељским положајима за време артиљеријске и авио-припреме, брујање тенковских мотора и њихово незадрживо пробијање заједно са пешадијом. Употреба артиљерије, авијације и тенкова је у многоме утицало на психу бораца, јер су они, нарочито млађи, први пут учествовали у офанзиви и у саставу здружених јединица. То је њих просто носило у незадрживом јуришу.

Ратни дописник из Македоније Драгољуб Будимовски, који је извештавао о борбама 15. корпуса, овако је описао неке подвиге.

Под насловом »Херојски је погинуо« говори о храбром држању борца митраљесца из 3. македонске бригаде Пера Наумовског, родом из Скопља. Једва је дочекао дан да »врати кусур« Немцима за његову запаљену кућу у Скопљу. Отпочела је борба у коју је он ушао смело и храбро. Непријатељски минобацачи су снажно дејствовали. Перо је два пута засипан земљом заједно са митраљезом. Мина је пала на неколико метара од њега, али је његов митраљез без престанка гађао и он се све више приближавао непријатељским рововима. Његов помоћник је рањен. Он продужава сам да гађа и упада у непријатељски ров, када је рањен у руку, те је морао да испусти митраљез. Један немачки војник се устремио на њега, а Перо је имао времена само да извади бомбу и погине заједно са Немцем.

Дане Перковски из 16. македонске бригаде у јуришу је нагазио на противпешадијску мину. Обе су му ноге разнете. Гледајући безпомоћно како његови другови јуришају на ровове и бункере, он их је храбрио речима: »Напред, другови, истерајте непријатеља без обзира на жртве и осветите пале другове«.

Непријатељ је протеран. Данетово измучено лице као да је засијало. Он спокојно и гордо лежи на носилима која санитетске сестре носе према батаљонској станици прве помоћи.

Милица Даутовић Зора, из 16. македонске бригаде, била је одликована Медаљом за храброст због испољене активности у пропагандном одсеку бригаде. Име инструктора она је доказала и по цену живота. На фронту она је знала само за једну девизу »Напред«. У јуришима је била прва. Првог дана офанзиве Зора је била лако рањена у чело. Међутим, није хтела да пође у позадину на лечење. Пала је команда: »Јуриш«. Зора је опет била у првим редовима, весела и насмејана јуришала је као вихор према непријатељу. У заносу борбе, она је пред непријатељским рововима пала изрешетана митраљеским рафалом.

За кратко време је Давид Наваро постао најомиљенији друг у бригади. Офанзива је почела. Наваро није стари борац. То је његово прво ратно крштење. Одушевљен и инспирисан духом бораца, он је у свим активностима служио као пример у батаљону. »Ех, морам да га ућуткам«, одлучно је рекао Давид друговима и са својим аутоматом јурио ка непријатељском рову одакле је дејствовао један непријатељски пушкомитраљез. . . Пузећи, приближио се рову на око 20 метара. Једним рафалом убио је два немачка војника, а онда му је непријатељски рафал пререзао обе ноге. Улажући и последњи атом снаге он је успео да испразни и свој трећи рафал. Немачки пушкомитраљез је ућуткан. Са свих страна одјекује победоносно: »Ура«. Њему се приближавају санитетске сестре да му укажу прву помоћ. . . У предсмртној агонији, Наваро се мало придигао и, стегнувши песницу, рекао: »Напред, другови! Нека фашисти виде какви су Титови борци«. . . То су биле његове последње речи. . . Давид Наваро херојски је погинуо на бојном пољу. . . (Лист »13. ноември«, Скопље, 13. новембар 1974. год.).

У бригадном листу »Народен борец« говори се о храбрости једног комесара: У борбама за Товарник, комесар 3. чете 2. батаљона 2. ударне бригаде Трајче Христов Недел-

ковски својим примером је показао како се бори Титов војник. . . Он је увек давао пример својим борцима. . . Чета му јуриша, а он је на челу. Она је успела да се дубоко пробије у непријатељски положај. Када је непријатељ извршио противнапад, комесар је био рањен у ногу и није могао да се извуче. Иако рањен, борио се све док је имао муниције. . . кадасе непријатељ приближио до њега, дане би пао у њихове руке, Трајче је пиштољем извршио самоубиство. Тако, тај верни син Комунистичке партије није дозволио да буде заробљен и мучен од фашиста. . .

О сличним подвизима у пробоју Сремског фронта писали су своје импресије борци и старешине свих јединица 15. корпуса: Бајрам Емруловски, Климе Тодоровски, Асан Тухина, Петар Христовски, Атанас Мижимаковски и многи други.

У току првог дана офанзиве 1. армија је успела да у потпуности пробије фронт и овлада првим и другим појасом непријатељске одбране на дубини 20 - 30 км од линије фронта. То је био изванредан успех у тадашњим условима ратовања и у погледу темпа наступања и у савлађивању непријатељских многобројних упоришта. До краја дана 1. пролетерска дивизија ослободила је Вуковар и Борова; 21. дивизија је ослободила села Ловас, Чаковци, Свињаревци и Петровци; 42. дивизија, са делом снага 48. дивизије, ослободила је села Товарник, Илинци, Нијемци, Шидски Бановци; 48. дивизија је заједно са 42. дивизијом ослободила с. Товарник, а потом с. Илачу, и продужила за с. Шидски Бановци, с. Ђелатовци.

На крајњем левом крилу фронта 1. армије 22. дивизија овладала је у току ноћи 12/13. априла селима Липовац и Апшевци, форсиравши реку Босут, а Јужна група дивизије 1. армије савладавши јак отпор 22. немачке дивизије, заузела је Жупању и тиме угрозила бок непријатељске одбране.

На тај начин је првог дана офанзиве 1. армије немачка одбрана у Срему била пробијена на целој ширини. Немачким снагама је нанесен тежак ударац. Заплењена је велика количина оружја, муниције и војне опреме. Обострани лудски губици били су велики.

У наређењу Штаба 1. армије од 12. априла стоји: Наше јединице у силном налету у данашњим операцијама савладале су непријатељске одбрамбене линије, потпуно разбиле непријатељску одбрану и у току дана заузели: Вуковар, Негославце, Берак, Товарник, Илачу, Илинце и

друга места. Непријатељ је имао врло велике губитке у људству и материјалу. Заробљено је више од 1.000 непријатељских војника.

Трећа армија форсирала је Драву, створила је чврст мостобран код Валпова и у току дана дубоко продрла са тог правца према Винковцима. Група наших дивизија на левом *крилу* нападала је непријатеља према Жупањи.³⁸¹

ОСЛОБОЂЕЊЕ ВИНКОВАЦА

Да би се у потпуности искористио постигнути успех из првог дана операције, Штаб 1. армије издао је заповест дивизијама и Штабу 15. корпуса да без предаха продуже гоњење непријатеља и потпуно разбију и униште његове снаге на Сремском фронту.

Јединицама су постављени следећи задаци:

- 1. пролетерска дивизија 13. априла да заузме с. Бршадин (7-8 км североисточно од Вуковара) и творницу »Бата« и Борово; да део снага упуте према с. Трпиња - Бобота ради успостављања везе са јединицама 3. армије, а главне снаге ка с. Бршадину, како би у повољном моменту читава дивизија прешла у напад на Винковце;

- 21. српска дивизија да настави гоњење непријатеља према ранијој заповести (од 11. априла). Пошто је заузимање с. Нуштара било од велике важности за напад на Винковце, наређено је Штабу дивизије да овлада овим селом, а потом да се добро утврди на полазним положајима за напад на Винковце;

- 48. дивизија (без 14. бригаде) да рано ујутро 13. априла предузме уеил>ени марш правцем: с. Оролик, с. Мирковци и обавезно заузме мост на р. Босуту, а да се потом утврди на полазним положајима за напад на Винковце;

- 42. дивизија да рано ујутро 13. априла крене као армијска резерва правцем: с. Илача, Нови Јанковци, с тим да са једном бригадом обезбеди бок наступајућих јединица 1. армије од правца с. Комлетинци, с. Нијемци све док се јединице 22. српске дивизије не ангажују на подручју ових села. Ради извршења овог задатка, та бригада 42. дивизије требало је да поседне положаје на сектору с. Бела товци - с. Оролик;

381) Наређење штаба 1. армије бр. 134, од 12. априла, Архив ВИИ, к. 251, док. 50-1/1; М. Морача, наведени чланак; Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 576-578.

- 22. српска дивизија да наступа раније датим правцем заповешћу од 11. априла, с тим да користећи пробој фронта на левом крилу, убацује снаге преко Босута најпогоднијим правцем;

- Тенковска бригада да подржава пешадијске јединице у нападу на Винковце.

У заповести је била предвиђена и могућност да се Винковци нападну одмах (13. априла) након избијања на поменути линију. Због тога је наређено да штабови дивизија и Штаб 15. корпуса будно прате развој ситуације и прикупљају податке о непријатељским снагама у Винковцима. У вези с тим наређено је штабовима да хитно радиовезом извештавају о току борбених дејстава ка Винковцима и о ситуацији у граду.³⁸²⁾

У духу добијене заповести, 48. дивизија је 13. априла у 05.00 часова извршила покрет са просторије с. Илача - с. Шидски Бановци - с. Ђелетовци с. Ориолик, с. Слаковци, с. Мирковци, где је требало да преноћи и обезбеди се од правца Винковци. У току покрета јединице нису наишле на снажнији и организованији непријатељски отпор, јер је он повукао своје снаге за одбрану Винковаца штитећи повлачење слабијим обезбеђујућим деловима на важнијим пунктовима. Савладавши отпор ових делова, бригаде 48. дивизије су избиле на одређену просторију за тај дан много раније.

Како су и остале дивизије 1. армије брзо напредовале, одлучено је да јединице продуже наетупање и у току дана нападну и ослободе Винковце и на тај начин не дозволе непријатељу да стабилизује одбрану и организује отпор. После добијеног наређења од Штаба 1. армије и 15. корпуса, Штаб 48. дивизије је издао бригадама усмену заповест за напад на Винковце:

Друга македонска бригада је добила задатак да нападне на град са источне стране, између жел. пруге и пута који води из с. Мирковци, а 1. македонска бригада лево од 2. бригаде до р. Босута.

Десно од 48. дивизије нападала је 21. дивизија, а лево није била успостављена веза са јединицама 22. дивизије.

Тешки артшверијски дивизион хаубица предвиђен је за подршку јединица дивизије са ватрених положаја у рејону с. Мирковци. Приштапске јединице дивизије и на-

³⁸²⁾ Заповест штаба 1. армије од 12. априла, Архив ВИИ, к. 251, док. 50-1/1.

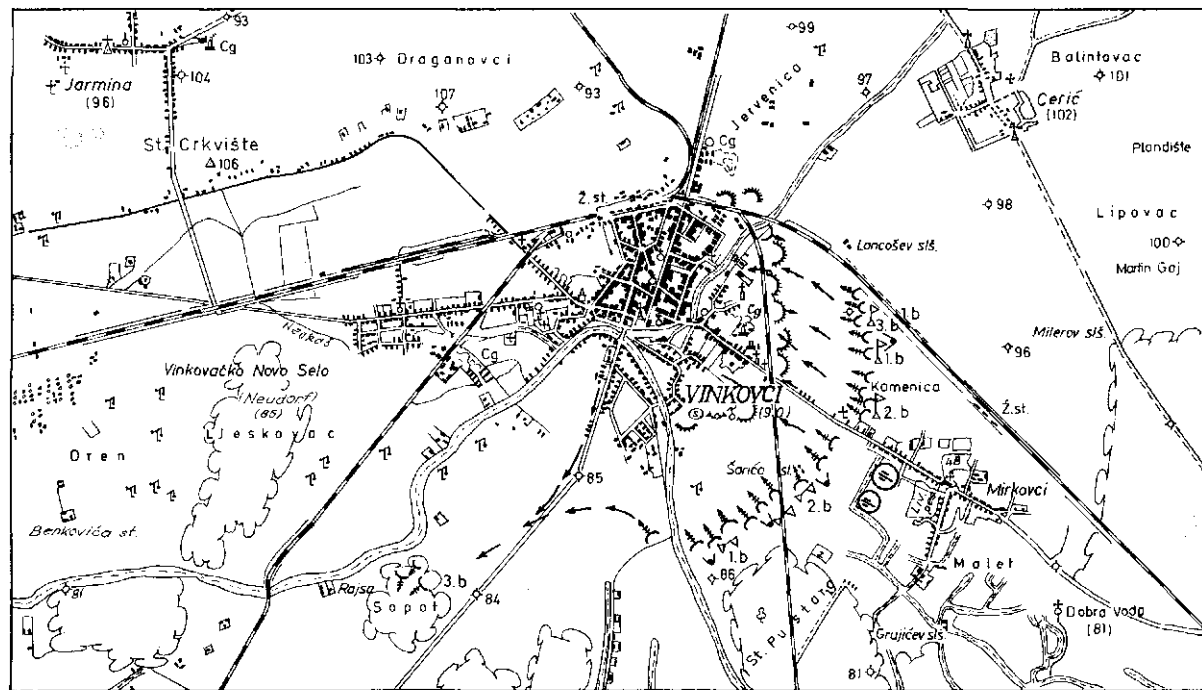
даље су сачињавале дивизијску резерву у с. Мирковци, где је био размештен и Штаб дивизије.

Бригаде су у 14 часова кренуле у напад на Винковце са полазних положаја северно и јужно од друма који води за град у еволуционом поретку. Откривши покрет наших јединица, непријатељ је отворио снажну артиљеријску ватру, па су јединице почеле да заузимају све растреситији борбени поредак, повијајући се према терену. На око 1.500 метара од града бригаде су биле принуђене да се развију у стрелачки строј да би почеле напад на град.

Друга бригада, ојачана једном хаубичком батеријом, развијала се за борбу северно од пута с. Мирковци - Винковци, а 1. бригада јужно од пута до Грујићевог салаша, пребацивши једну чету преко р. Босута са задатком да јој штити леви бок и да нападне слабије непријатељске делове на том делу фронта.

Напад на сам град отпочео је око 15 часова. Непријатељ је организовао одбрану испред града на линији жел. пруге која сече друм Винковци - с. Мирковци, затим код поште и војних касарни преко Босута. Осим тога, он је организовао за одбрану куће на ивици града, одакле је дејствовао аутоматским оружјем - пушкомитраљезима и митраљезима. Испред града су били ископани ровови пуног профила, комбиновани са бункерима и противтенковским рововима, препрекама и барикадама. Предтерен је био доста отворен и чист, што је омогућавало непријатељу да бришућом ватром туче сваки део терена испред себе.

За одбрану Винковаца непријатељ је запосео линију: с. Острово - с. Нуштар - с. Церић - источна периферија Винковаца - десна обала р. Босут до висине с. Раковци деловима 3. усташко-домобранске дивизије и 1232. и 1231. пука 41. немачке дивизије. Ова линија, а нарочито насеља били су још раније оспособљени за одбрану. Сам град су бранили делови 3. усташко-домобранске дивизије (13. усташки здруг јачине око 1.500 усташа и домобрана под командом мајора Полича) и 1232. пук 41. немачке дивизије и 845. марокански батаљон. Јужно од Винковаца десну обалу Босута је бранио 1231. пук 41. дивизије. Одбраном Винковаца непријатељ је тежио да успори наступање јединица 1. армије и тиме обезбеди потребно време за повлачење 22. дивизије из рејона Жупање и организовање и поседање положаја на линији Ђаково - с. Стриживојна - с. Јаруга - р. Сава, с циљем да затвори правац Винковци - Славонски Брод.

На Винковце су нападале 48. и 21. дивизија, док је 1. пролетерска дивизија нападала правцем одређеним заповешћу Штаба 1. армије од 12. априла. Двадесет прва дивизија је нападала са правца с. Острово, с. Нуштар и с. Церић, а 48. дивизија са правца с. Мирковци.

Пре почетка напада извршена је ватрена припрема из свих тешких оруђа којима су располагале бригаде (митраљезима, минобацачима и батеријама топова 45 мм). И поред тога што је терен био раван и откривен, јединице бригада, подржане тешким аутоматским оружјем, успешно су напредовале. Минобацачи 82 мм и топови 45 мм кретали су се у непосредној близини распореда пешадијских јединица и гађали непријатељске бункере, митраљеска гнезда и друге odporне тачке. Када су се јединице 1. и 2. бригаде приближиле на јуришно одстојање, непријатељ је отворио снажну пешадијску, артиљеријску и минобацачку ватру из odporних тачака. Користећи увођење тенковске чете пред фронтом напада 2. бригаде, јединице обеју бригада успеле су јуришем да се домогну првих кућа Винковаца и да затим продуже напад на град. При нападу на град наша авијација је подржавала пешадијске јединице 48. и 21. дивизије. Уз садејство тенкова, бригаде су, у уличним борбама, уништиле мање заостале непријатељске групе које су још увек пружале odpor, настојећи да се повуку из града. Прва бригада је на град напала са два батаљона, док је један батаљон упутила на р. Босут да обезбеди леви бок бригаде и 48. дивизије. Падом мрака (око 19 часова) Винковци су ослобођени. Остатак снага непријатељ је извукао из града у правцу села: Ново Село, Иванково, Ст. Микановци, Стриживојна. Заједно са 1. и 2. македонском бригадом 48. дивизије у град је ушла и 31. бригада 21. дивизије са северозападне стране. Артиљеријски хаубички дивизион за све време борбе подржавао је напад 1. и 2. бригаде са ватрених положаја код с. Мирковци.

У овим борбама јединице 48. дивизије претрпеле су следеће губитке:

- 1. бригада: 6 погинулих и 15 рањених (од којих 3 старешина). Према процени штаба бригаде непријатељ је имао око 70 мртвих и рањених. Бригада је запленила 8 двопрежних кола, 14 коња, 30 бицикла, 3 мотоцикла, 2 камиона, нешто одеће и обуће и др.

- 2. бригада: 7 погинулих и 19 рањених (од којих 6 старешина). Уништено од непријатеља 8 пушака, 3 митраље-

за, 10 аутомата. Непријатељски губици пред фронтом бригаде: 16 заробљених и неутврђен број погинулих и рањених. Бригада је запленила 4 бицикла, 1 топ, неколико магацина са храном и војном опремом и др.

У овим борбама треба истаћи подвиг и храброст команданта 15. корпуса Алексе Деминовског, који је први са стрељачким стројем јединица ушао у Винковце иако је имао ампутирану ногу у шпанском грађанском рату. Као његов ађутант ја сам га пратио и дивио се како се провлачи увалама и заклонима и одржава темпо наступања јединица. Његово присуство у првом борбеном реду уливало је још већи елан, храброст и снагу борачком саставу, који је незадрживо јуришао преко ровова и бункера и ломео отпор непријатеља. Он је непрестано соколио борце да ће напад успети и да треба енергично наступати и ослободити град. А борци су разговарали међу собом: кад може командант корпуса са ампутираном ногом тако да јуриша, ми још више морамо да бисмо оправдали његово поверење.

Дивизија је заноћила у граду и околини, затварајући све излазне пунктове, како би се онемогућило извлачење евентуалних заосталих непријатељских делова; 1. бригада је заноћила у селима Церна и Раковци и затворила правац од Винковаца за Шамац и Жупању, с тим што је један батаљон пребацила преко реке Босута у шуму Сопот, где је разбио слабије непријатељске делове који су се тамо задржали.

У борбама за Винковце 14. македонска бригада је и надаље дејствовала у саставу 21. српске дивизије са истим задатком - чишћење заосталих непријатељских делова и група. Без 1. батаљона бригада је продужила наступање у рашчлањеном поретку ка с. Свињаревци, док је 1. батаљон још у раним јутарњим часовима продужио наступање за с. Берак, Пустара Лазе и с. Стари Јанковци и са дејствовао 2. македонској бригади. У шуми у рејону с. Стари Јанковци батаљон је ликвидирао мању групу непријатељских војника, а затим продужио северно од с. Мирковци да би се прикључио бригади.

У међувремену је 14. бригада, наступајући у расчлањеним четним колонама, код с. Свињаревци грешком била митраљирана од наших авиона, при чему су рањена 3 борца који су евакуисани у дивизијску болницу. Затим је бригада продужила за е. Петровци, где је наишла на јачи непријатељски отпор у шуми Дубрава. У овој борби

убијена су 34 немачка и усташка војника, а преко 35 је рањено и заробљено. Заплењено је више митраљеза, пушкомитраљеза, пушака, муниције и др. После ове борбе 2. батаљон је продужио наступање за с. Јанковци, а 3. батаљон за с. Церих, одакле су кренули у напад на Винковце преко с. Мирковци. Непријатељ им је пружио снажан отпор у рејону жел. станице и код Циглане, где су била уништена и наша два тенка. Даље наступање 14. бригаде било је заустављено све док ове две отпорне тачке нису савладане. Око 18 часова њих су ликвидирале 31. и 4. бригада 21. дивизије. Без 1. батаљона, 14. македонска бригада учествовала је заједно са 31. бригадом у нападу на град у међупростору између 2. македонске и 31. српске бригаде и водила борбу код парка у центру града. У уличним борбама, поред аутоматичара, за овлађивање појединих утврђених зграда биле су употребљене и противтенковске пушке и топови батерије 45 мм. Око 18.30 часова, бригада је избила у западни део града. Међутим, један батаљон 4. српске бригаде је у то време још увек водио борбу код с. Острово, које је ослобођено тек око 23 часа. Након ослобођења Винковаца 14. бригада се прикупила код малог парка уграду.

У борбама 13. априла 14. македонска бригада је имала 3 погинула, 16 рањених и 26 несталих. Непријатељски губици нису утврђени. Бригада је заробила око 30 непријатељских војника.

У борбама за Винковце 48. дивизија је укупно имала 16 погинулих, 50 рањених и 26 несталих (урачунати су губици и 14. бригаде). Непријатељ је, према подацима дивизије, имао око 70 погинулих и око 160 заробљених војника и непознат број рањених. За показану храброст само у 2. македонској бригади одликовано је или предложено за одликовање 14 бораца и старешина са Орденом за храброст, а 21 Медалом за храброст.

Поред оружја, муниције, камиона, коња и запрежних кола, у граду је заглеђено неколико магацина са храном, одећом, обућом и другим материјалом.

Због постигнутих успеха морал јединица је све више јачао и учвршћивао. Борци, поучени искуством из првог дана пробоја фронта, у борби за Винковце вешто су користили сваки закљон и пионирски алат за укопавање.

Ценећи по уређеним фортификацијским објектима испред и у самом граду, непријатељ је вероватно тежио да што дуже задржи Винковце у својим рукама као важну

саобраћајну раскрсницу, но у томе није успео због брзог и енергичног дејства наших снага које му нису дозволиле и даље потребно време да потпуно организује одбрану на раније припремљеним положајима.

У сремској операцији трупна санитетска служба успешно је пратила јединице у интензивним офанзивним борбеним дејствима. Она је правовремено и успешно извлачила рањенике са борбених линија, указивала прву помоћ, лекарску и опште-медицинску помоћ и правовремено евакуисала рањенике до медицинско-санитетских баталона дивизије. Она је то чинила и у фазама повлачења јединица трпећи при томе и губитке у санитетском кадру. Треба истаћи и обимни рад трупне санитетске службе у предузимању противепидемиолошких мера у току офанзиве. Главни терет на хигијенско-противепидемиолошком плану поднео је трупни санитет. Захваљујући, пре свега, њему и великом извршеном послу, јединице су биле сачуване од појаве епидемије у офанзиви.

Бригадна превијалишта била су доста оптерећена, понекад и са 60 до 80 рањеника дневно, нарочито при пробоју Сремског фронта и непријатељских противнапада. Рад бригадних превијалишта се испољавао у контроли рана, поправци или замени завоја, давању серума против тетануса и гасне гангрене и друго.

Према заповести Штаба 15. корпуса, 42. дивизија као армијска резерва је 13. априла извршила покрет са дотадашње просторије и око 18.00 часова разместила се: 3. бригаду у с. Стари Јанковци, 7. бригада у с. Нови Јанковци, 1. артиљеријска бригада у с. Сремске Лазе, 16. бригада у с. Слаковци, Штаб дивизије и приштапске јединице у с. Стари Јанковци. Дивизија није била уведена у борбу. После пристизања 7. бригаде у с. Нови Јанковци, према усменој заповести Штаба 42. дивизије, Штаб бригаде је одмах упутио 1. и 2. баталон до моста на реци Босуту према с. Привлака да би затворили тај правац и онемогућили непријатељу прелаз реке. Чистећи терен Бригада је заробила 6 немачких војника.^{383*}

383) М. Марача, наведени чланак у Војноисториском гласнику; Борбене релације 48. дивизије, 1, 2. и 14. бригаде, к. 1364, док. 3/2, 2/4, 3/5, 2/6; оперативни извештај 48. дивизије, к. 256, док. 10/6; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 113-121; др Камчевски, наведени фелтон; операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6; Операцијски дневник 7. бригаде, к. 1316, док. 1/6.

У репортажи војног коресподента Будимовског од 16. априла 1945. године се каже:

Прва и Друга бригада 48. дивизије приближиле су се Винковцима. Учешћем јединица 21. српске дивизије са североисточне стране и уз подршку авијације и тенкова, након једнодневне борбе, ове јединице су успеле да продру у Винковце, где су се развиле уличне борбе. . . Операцијом за ослобођење Винковаца лично је руководио командант 15. корпуса пуковник Алексо К. Демниевски, који је заједно са борцима прве линије ушао у град.

У свом одступању, непријатељ је минирао путеве и мостове, железничку пругу и војне објекте. Брзо напредовање наших јединица спречило је многа злодела окупатора и њихових слугу - усташа. Многе од минираних објеката окупатори нису успели да дигну у ваздух због брзог надирања наших јединица. Злочиначки покушај да се из Винковаца одвуку сви мушкарци био је спречен. Да су наше јединице ослободиле град само један час касније, непријатељ би успео да оствари овај циљ. Становници града су причали о терору који су спровели Немци и усташе када се фронт приближавао граду. Многи жител>и, за које се сматрало да су сарадници народноослободилачког покрета, били су затворени, одведени или стрел>ани.

У репортажи се, даље, каже, да је ослобођено становништво на све стране са усхићењем, великом радошћу и одушевљењем дочекивало своју браћу, ослободиоце. Старци и мајке, деца и девојке, са поклонима - пешкирима, колачима и храном, дочекивали су наше борце. На свим местима биле су већ истакнуте југословенске заставе, дуго сакривене у подрумима. На неким местима су биле истакнуте и македонске з^ставе и исписане паролe: »Да нам живе браћа Македонци«, »Да живи 15. ударни корпус«.³⁸⁴

О дочеку и братској љубави у сремским селима пише и борац минобачачке чете 3. батаљона Наум Глигоровски: »После пробоја Сремског фронта, стигли смо у с. Мирковци. Постројили смо се и почели да певамо. Узвикиване су паролe. Из села су дошли и стари и млади мушкарци, жене и девојке, и омладина са великом црвеном заставом окићеном цвећем. Изашли су пред нас и узвикивали паролу: 'Да живи наша ослободилачка Титова војска'. Кад

384) Репортажа са фронта Драгољуба Будимовског од 16. априла 1945. године, лист »13 новември«, Скопје 13. XI. 1974. године.

су сазнали да смо Македонци, обасипали су нас цвећем и скандирали: 'Да живе наша браћа Македонци', 'Да живи друг Тито!' Почели су да износе све што су имали у кућама и да деле борцима - неко вино, неко ракију, неко хлеб и сланину и друго. Најстарији, пак, из села посипали су нас пшеницом и, благосиљајући нас, узвикивали паролe: 'Да живе Македонци', 'Да живе борци који су нам донели слободу! Нека нам је вечна слобода!' На тај начин се учвршћивало братство и јединство са народом Срема«, заклаучује борац Глигоровски.

О борбама код Винковаца говори и Стојан Пенoвски из чете аутоматичара. . . »Већ се приближавамо граду, кад нас је непријатељ засуо гранатама и минама. Развили смо се у стрелце. . . Сада нас обасипа митралеском ватром, *меци* падају око нас као киша, а из наших грла чуо се борбени и победоносни узвик 'Ураа'. Напред да уништимо или заробимо непријатеља. . . Рањени другови су падали око нас, али су и они узвикивали 'Напред за освету! Осветите нашу крв и крв палих другова'. Потакнути њиховим речима ми смо још разјареније јуришали према непријатељским бункерима и рововима. . . Непријатељ је панично одступао и крио се по кућама, али смо га ми пронашли и заробили. И овим борбама ми смо доказали да та земља³⁸⁵⁾ припада нама, Југославији. . .

Начелник штаба 1. армије Милутин Морача (он је у то време руководио Северном оперативном групом дивизија), ценећи операцију за пробој Сремског фронта, истиче да је 1. армија за два дана борбе пробила одбрану непријатеља на Сремском фронту на његовој целој дужини. За овај велики успех треба захвалити добро организованим припремама, неоспорно врло добром раду дивизија, као и примерном залагању и пожртвовању у току борби целокупног борачког и старешинског састава. Сремска операција је завршена 13. априла ослобођењем *Винковаца и Жупање*; непријатељ се са овог простора брзо повукао ка Такову, Стрижовици и Врпољу.

У овим операцијама, наставља Морача, наше јединице су показале високу борбену вредност, а борацки и старешински састав - вештину у борби и велике моралне квалитете. Операција је показала да су наше пешадијске, тенковске и артиљеријске јединице, као и авијација, спо-

³⁸⁵⁾ Боро Митровски, наведени фељтон у листу »Нова Македонија«.

собне да координирају своја дејства и да у заједничкој сарадњи ефикасно туку непријатеља. Не треба заборавити и наше инжењеријске јединице које су се максимално заложиле у откривању непријатељских мина и прављењу пролаза кроз минска поља.³⁸⁶⁾

У жеку припрема јединица за извршење наредних задатака, стигла је 14. априла похвала (наредба) врховног команданта ЈА маршала Тита³⁸⁷⁾ у којој стоји:

386) Милутин Морача, наведени чланак у Војноисторијском гласнику.

387) Службени лист Министарства народне одбране Демократске Федеративне Југославије, година 1, мај-јуни-јули 1945, бр. 4-7 (Зборник докумената, том II, Београд 1949, стр. 631).

»После тродневних огорчених борби наше трупе про- биле су јако утврђене непријатељске положаје на Срем- ском фронту, форсирале реку Драву и Дунав на сектору од Борова до Подравских Подгајаца - западно од Валпова и реку Саву на сектору од Брчког до Орашја, сломили от- пор непријатеља и, напредујући на запад више од 50 ки- лометара, на јуриш заузеле и ослободиле градове: Вин- ковце, Осијек, Вуковар и Жупању. Осим тога, ослобођено је више насељених места, међу којима: Товарник, Даљ, Оток, Борово, Церна, Стари и Нови Микановци, Чепин и Кошка.

Гоњење разбијеног непријатеља наставља се на широ- ком фронту Саве и Драве према западу.

У овим борбама потучени су 41. и 11. немачка дивизи- ја, 3. и 12. Павелићева дивизија и већи број самосталних немачко-усташких формација. У руке наших трупа пао је велики број заробљеника и огромне количине оружја и ратног материјала.

У извођењу ових победа нарочито су се истакле пешадијске, артиљеријске, инжињеријске и коњичке је- динице под командом генерал-лајтнанта Пека Дапчевића, генерал-лајтнанта Косте Нађа и генерал-мајора Милутина Мораче. Изванредну помоћ трупама на земљи пружала је наша авијација својим одличним садејством у току целог трајања операција.

Изражавам своју захвалност свим борцима и руково- диоцима јединица које су извојевале ове сјајне победе.

Нека је слава палим јунацима за ослобођење наше отаџбине!«

Смрт фашизму - слобода народу!

14. априла 1945. год.

Врховни командант
Маршал Југославије
Ј. Б. Тито с. р.

Истог дана (14. априла) Штаб 1. армије упутио је свим борцима, подофицирима и официрима наредбу о наста- вљању борбених дејстава, у којој се каже и следеће:

»Још јаче развити замах офанзиве на разбијању збу- њеног непријатеља. . . Напред за коначно ослобођење наше домовине! Напред, другови, захвална домовина сада гледа на нас!«

Наредба Врховног команданта имала је врло снажан одраз на борбени морал целокупног састава јединица, јер је ово признање дошло од легенде наших народа, личности која је водила наше народе кроз све епопеје народноослободилачког рата и револуције за коначно национално и социјално ослобођење свих народа и народности Југославије. Постигнути успеси у дводневним операцијама и наредба маршала Тита још више су улиле снагу и елан код бораца и старешина.

Да би се сагледало стање у организацијама КПЈ и СКОЈ-а и држање њихових чланова у операцији пробоја Сремског фронта, послужићемо се извештајем секретара дивизијског комитета 48. дивизије упућеног 20. априла 1945. године Централном комитету КПЈ.³⁸⁸¹ У њему се доста исцрпно говори о стању у партијским и скојевским организацијама и, поред осталог, каже:

»За саму офанзиву, захваљујући довољном ангажовању Партије, владало је велико одушевљење тако да су читаве чете и батаљони захтевали да иду на положаје и у борбу. Тако припремљени смо пошли у борбу и то је дало добре резултате и поред тога што је било и збуњености и несналажљивости у почетку саме борбе. За време саме борбе рад и заузимање саме Партијске организације су се осећали. . . Састанци су одржавани редовно и за време саме борбе«.

Према том извештају, до 20. априла у дивизији је погинуло или рањен велики број чланова КПЈ, и то махом руководиоца (погинулих око 30, рањених око 115). Даље се наставља: »У току борбе се показало да је огромна маса чланова невероватно храбра и одана. . . Партијци су били први у борби и на најтежим задацима. Сем тога, видело се да има један добар део оних који се налазе ван Партије, а који заслужују да буду примљени.«

Дивизијски комитет у току борбе одржао је два састанка, на којима је расправљао о даљим задацима, о одржавању борбеног духа, о правилном тумачењу жртава, о правилном регулисању свих служби у дивизији и ангажовању Партије у томе, као и обезбеђењу правилног командовања и издавања заповести и наређења ради што бољег извршавања задатака. Расправљано је и о правилном коришћењу оружја, о односу са народом и заплете-

388) Архив ЦК СКЈ, док Т495/1 1-77 бр. 88/44 а/а.

ној имовини, као и о другим проблемима који су се појавили у јединицама.

Истакнуто је да је у борбама до подношења извештаја избачено из строја: 4 команданта баталона, 3 комесара и 3 помоћника комесара батаљона, као и велики број командира и комесара нижих јединица.

На крају извештаја се закључује: »Само расположење и дух бораца, иако се осећа премореност, још је на приличној висини. Дисциплина, а нарочито у борби, је на доста завидној висини, а такође и храброст. Има појава масовног херојства и пожртвовања.«

Изнете оцене и чињенице о којима је било речи јасно показују да су морал, дисциплина, храброст и пожртвованост бораца и старешинског састава јединица корпуса била на висини, и поред високих губитака који су редовно попуњавани из допунских јединица, и да су оне биле спремне за извршење наредних задатака, сада са богатијим борбеним искуством за борбе на равничастом земљишту и на фортификацијски уређеним и брањеним непријатељским положајима.

*

Падом Винковаца Сремски утврђени фронт је био пробијен целом ширином између Саве и Дунава и на дубини од око 40 километара, дакле много више него што је планирано, јер је ова операција била планирана да се заврши за три дана, а завршила је за два дана.

Рачунајући од почетка операција (од 5. до 13. априла закључно) снаге 1. армије су избациле из строја између 5.000-6.000 и заробиле 3.590 непријатељских војника, а заплениле 50 топова, 180 минобацача, преко 5.000 пушака и доста другог ратног материјала.

Губици 1. армије зато време били су: 1.317 погинулих и 4.941 рањен борац. Друга тенковска бригада је изгубила 7 тенкова, а 5 је оштећено. Бригада је изгубила 28 официра и војника и 83 су рањена.³⁸⁹

Према извештају Штаба 1. армије који је упућен Генералштабу ЈА, само у току офанзиве 12. и 13. априла Северна група дивизија 1. армије потпуно је разбила и већим

389) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 576-585; Д. Узелац, наведени фељтон; Бојна релација Тенковске бригаде за 12. и 13. април 1945, Архив ВИИ, к. 264, док. 32/1-1.

делом уништила следеће непријатељске јединице: 41. немачку тврђавску дивизију, 963. тврђавску бригаду, 141. артиљеријски пук и делове других дивизиона, 141. јуришни немачки батаљон, 3. батаљон 440. пука, 3. батаљон 523. пука 297. дивизије, 845. батаљон, 843. белогардијски батаљон, 862. батаљон трећег позива, 141. пионирски батаљон, 2. батал>он пучко-усташке пуковније »Бука«, делове 3. усташко-домобранске дивизије. Укупни непријатељски губици само за ова два дана борбе, према том извештају, износили су 5.177, а заробљено је 2.044 војника и старешина.

Наши губици за то време износили су 606 мртвих и 2.200 рањених.³⁹⁰»

Поступајући по директиви Генералштаба, 3. армија је до 12. априла обавила све припреме за форсирање Драве. Да би се извео удар у бок и позадину утврђене сремске зоне, три дивизије 3. армије требало је да форсирају Драву између Осијека и Валпова, а 6. славонски корпус да разбије непријатеља на гребену Папука и избије јужно од Нашица где би се спојио са снагама 3. армије. Припреме за форсирање Драве трајале су скоро месец дана.

Прелазак преко Дунава и Драве почео је 11. априла у 23 часа и завршен је без великих тешкоћа. У току 12. априла јединице 3. армије успеле су да заузму Белишће, Бистрицу и Валпово и да образују солидан мостобран. Трећа армија је 14. априла ослободила Осијек и продужила да надире ка Нашицама. У току ових операција успостављена је непосредна веза са јединицама 1. армије, како је то и планом било предвиђено.

ПЛАН ЗА ПРОБОЈ УТВРЂЕНЕ ЛИНИЈЕ БАКОВО - СТРИЖИВОЈНА - ВРПОЉЕ - р. САВА

Док је 1. армија за два дана операције пробила сремску утврђену зону на целој дубини и ослободила Винковце, дотле је 3. армија, после форсирања Драве, за три дана очистила просторију Осијек - Нашице - Доњи Михољач и брзим продором у рејон Нашица раздвојила снаге немачког 34. армијског корпуса, створивши тиме брешу у непријатељском распореду северно од Бакова. Овом брзом успеху, поред добре припреме пробоја и форсирања

³⁹⁰) Извештај штаба 1. армије од 14-IV-1945. Генералштабу ЈА, Архив ВИИ, к. 252, док. 5/4.

Драве, умногоме је допринело садејство 1. и 3. армије, као и примерно пожртвовање борачког и старешинског са-става. Међутим, угрожен од снага 3. и 1. армије са три правца, а припремљен већ одраније на повлачење, непри-јатељ није ни пружао већи отпор, настојећи да сачува сна-ге од уништења, у чему је успео. Споро наступање Јужне оперативне групе дивизија из рејона Брчког омогућило је Штабу 34. армијског корпуса да се правовремено повуче, поседне за одбрану линију Ђаково - Стриживојна - Вр-поље - р. Сава и тиме затвори правац Винковци - Брод. Он ће овај правац упорно бранити све дотле док се јединице 21. брдског армијског корпуса, које су у долини доњег тока реке Босне још водиле борбу с јединицама 2. армије, не пребаце код Брода на леву обалу Саве.³⁹¹⁾

У току 13. и 14. априла, пред фронтом 1. армије, неп-ријатељске снаге хитно су се повлачиле на раније изабра-не и припремљене положаје на линији: с. Горјани - Ђако-во - с. Будровци - с. Стриживојна - с. Врпоље - с. Велика Копаница - с. Јаруга (на левој обали Саве), с циљем да на њој задрже наше јединице до повлачења својих снага из долине р. Босне, где их је нападала наша 2. армија. У то време, у повлачењу долином р. Босне у правцу Славон-ског Брода налазиле су се 7. СС дивизија »Принц Еуген«, 181. дивизија и делови 369. дивизије (Немци су 14. априла држали долину р. Босне до Жепча и Завидовића). Триде-сет четврти армијски корпус добио је задатак да са својим снагама организује одбрану наведене линије, и да по по-треби ангажује снаге из долине р. Босне према времену њиховог пристизања у рејон Славонског Брода.

Непријатељ је 14. априла извршио распоред по следе-ћем:

- ослабљена немачка 41. тврђавска дивизија због пре-трпљених губитака у дводневним операцијама, са своја три пука у линији, и ослабљена тврђавска бригада »Клоц« и делови Руског заштитног корпуса, бранили су одсек с. Јаруга (лева обала Саве) - с. Будровци (југоисточно од Ђа-кова);

- 22. немачка пешадијска дивизија бранила је одсек: с. Будровци - Ђаково, фронт ширине око 6 - 7 км;

- 3. усташко-домобранска дивизија била је подељена на два дела: 8. здруг бранио је линију с. Горјани - с. Ђако-вичка Станица (северозападно од Ђакова), док су остале

391) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 580.

снаге биле распоређене на левој обали Саве од с. Јаруге до у висину с. Прњавор.

Штаб 41. дивизије налазио се у с. Андријевцима, а Штаб 22. дивизије у Ђакову.

У резерви 34. армијског корпуса, у рејону с. В. Копаница, налазио се 16. пеш. пук 22. дивизије.

На простору Брод - Плетерница налазиле су се јединице немачке полицијске дивизије »Штефан«, са Штабом дивизије у Славонском Броду.

Задатак 1. армије је био да ликвидира непријатељске снаге на правцу Винковци - Ђаково - Славонски Брод и заузме Брод као важан саобраћајни чвор у долини Саве; истовремено да се повеже са трупима 3. армије које су након освајања Осијека наставиле успешно да наступају Подравско-славонским операцијским правцем ка Нашицама, Подравској Слатини и Вировитици и са 2. армијом, која се налазила у фази ликвидирања непријатељског отпора у захвату р. Босне. Заузимањем Славонског Брода затворио би се обруч око непријатељских снага са севера и оне би биле принуђене да се и даље повлаче на запад.

На основу прикупљених података о непријатељу у претходној операцији и с обзиром на његове губитке и његово брзо повлачење са простора Винковци - Жупања, Штаб армије није очекивао да ће непријатељ пружити озбиљнији отпор на линији Ђаково - с. Врпоље - с. Јаруга, као што се није знало и да је непријатељ одраније припремио ову линију за одбрану.³⁹²

Да би се експлоатисали дотадашњи успеси, Штаб 1. армије донео је одлуку да се 14. априла настави гоњење разбијених непријатељских снага како би се што пре остварило спајање са 3. армијом на правцу Осијека, односно са снагама 1. армије које су дејствовале на јужном крилу према Жупањи.

У вези са овом одлуком Штаб армије је 13. априла издао заповест јединицама.³⁹³

- 1. пролетерска дивизија да изврши ноћу 13/14. априла покрет за с. Маркушица и Ласлово, да 14. априла изјутра две њене бригаде изврше брзо надирање ка Осијеку и

392) М. Морача, наведени чланак; Операцијски извештај команде артиљерије 1. армије, Архив ВИИ, к. 259, док. 1-3/2.

393) Заповест штаба 1. армије од 13. априла, Архив ВИИ, к. 251, док. 1-1/2 и к. 652, док. 14/1.

повежу се са јединицама 3. армије а потом усмере дејство правцем с. Јовановац - Широко Поље између с. Горјани и с. Ђаковачка Станица, на ком сектору да се прикупе све јединице дивизије; једна бригада да дејствује на правцу: с. Кешинци - с. Семељци ради бочног обезбеђења 21. дивизије. Чим Штаб дивизије осети присуство јединица 3. армије на сектору Осијека, одмах да промени правац јединицама за дејство према с. Горјани.

- 21. дивизија у току ноћи 13/14. априла да заузме с. Јармина, а да у зору 14. априла настави гоњење непријатеља правцем с. Мрзовић, Врбица, Ђаково; предвече да нападне и ослободи Ђаково и обезбеди се од правца Славонског Брода и Горјана.

- 48. дивизија добила је задатак да 14. априла у зору изврши покрет из Винковаца и настави гоњење непријатељских снага правцем с. Иванково, с. Вођинце, с. Н. Микановци, с. Ст. Микановци, с. Стриживојна, с. Врпоље; предвече истог дана одлучно да нападне непријатељске снаге у Стриживојни и Врпољу, ослободи ова места и обезбеди се од правца Славонског Брода. Гоњење непријатеља на овом правцу дивизија је требало да усклади са наступањем 21. дивизије, која је упућена према Ђакову.

Дивизији је постављено да се у току наступања не задржава на ликвидирању мањих непријатељских отпорних тачака и група, које изоловати и уништавати обухватним маневром, тако да главнином дивизије до мрака 14. априла обавезно заузме села Стриживојну, Врпоље, с обзиром да је њихов значај заједно са Ђаковом као саобраћајних чворова и раскрсница врло велики.

- 42. дивизија добила је задатак да се са две бригаде креће за 48. дивизијом којој помоћи у уништавању отпорних тачака, а са једном бригадом да обезбеђује бок 48. дивизије и левог крила армије својим дејством правцем: с. Раковци, с. Ретковци, с. Прковци, шума Кривско острво, шума Срњача; да у току ноћи 14/15. априла са две бригаде зааноћи у с. Стриживојна, а једном бригадом у с. Ст. Микановци, где је требало да се размести и Штаб 15. корпуса.

Пошто је Штаб 15. корпуса наредио Штабу 42. дивизије да са једном бригадом обезбеђује леви бок 48. дивизији, то је Штаб дивизије за тај задатак одредио 3. македонску бригаду. Бригади је наређено да се креће правцем Вин-

ковци, Ново Село, Ретковци, с. Прковци, шума Срњача. Остале јединице 42. дивизије кретале су се одређеним правцем иза 48. дивизије.

- 22. дивизија одређена је у армијску резерву у Винковцима.³⁹⁴

Дејства 48. дивизије 14. априла

У духу добијеног задатка 48. дивизија је 14. априла око 6.00 часова извршила покрет правцем Винковци, с. Иванково, Н. Микановци, с. Ст. Микановци, с. Стриживојна. До с. Ст. Микановци дивизија се кретала главном комуникацијом са слабијим обезбеђујућим деловима, а затим маршевске колоне су биле обезбеђене свим потребним осигуравајућим деловима ради њиховог безбедног кретања.

При изласку из шуме Марино острво, око 14.30 часова на извиђачке и обезбеђујуће делове 1. бригаде, која је била у претходници дивизије, отворена је ватра из пешадијског оружја из непосредне близине од стране истурених непријатељских обезбеђујућих делова. Ове делове је 1. бригада успела врло брзо да потисне, делом и уништи, и да продужи покрет за с. Стриживојна.

Међутим, при изласку из шуме Јасиња (североисточно од с. Стриживојна), јединице дивизије су наишле на поседнуте и организоване непријатељске положаје на Брезничком каналу (који се управо протеже испред с. Стриживојна) и дуж пута који води за с. Врпоље - к. 89. Са ове линије јединице дивизије су биле дочекане јаком пешадијском и артиљеријском ватром. Дивизија је била принуђена да се развије за борбу испред ивице шуме Јасиња.

Непријатељ је одраније организовао одбрану на овим положајима с циљем да по сваку цену задржи наше јединице на њима, да би на тај начин омогућио маневрисање и извлачење снага са правца Ђакова и долином р. Босне и Укрине ка Славонском Броду. Да би остварио ову замисао, непријатељ је морао да чврсто држи у својим рукама села Стриживојна и Врпоље. На овим положајима било је око 5-6 непријатељских батаљона - Немаца, усташа и домобрана ојачаних артиљеријом и минобацачима (према подацима заробљених немачких војника, ове положаје је

³⁹⁴) Усмена заповест штаба 15. корпуса и операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6.

требало држати око 10 дана, а на њима је било око 1.300 немачких војника, 8 топова, 40 митраљеза и другог оружја). Положаји су били изграђени у типу пољске фортификације са бункерима постављеним у више линија по дубини. Одбрамбене линије су се повијале према конфигурацији терена. Покривеност терена у насељеним местима и подигнути бункери у њима и испред њих пружали су непријатељу врло добре могућности за живу одбрану. Тако изграђене борбене линије, као и брисани простор испред њих, омогућавали су непријатељу да отвара јаку пушчану и аутоматску ватру против наступајућих јединица дивизије и пружа живу отпор. Непријатељску одбрану су појачавала и добро постављена минска поља комбинована са жичаним препрекама и испред и у дубини положаја и на свим прилазима и улазима у насељена места.

На положајима код с. Врпоља и с. Стриживојна налазиле су се следеће непријатељске јединице: на одсеку с. Беравци (на путу Винковци - с. Велика Копаница) - с. Стриживојна⁹⁶³. Тврђавска бригада »Клоц« и 1231. пук 41 тврђаве дивизије; на одсеку јужна ивица с. Стриживојна - јужно од с. Будровци 1232. пук исте дивизије; на одсеку с. Будровци - Ђаково 22. пеш. дивизија (са 47. пуком од с. Будровци до Ђакова, а са 65. пуком и 22. пионирским батаљоном у Ђакову); на одсеку Ђаково - с. Горјани слабији делови 8 ловачке бригаде 3. усташко-домобранске дивизије (неки њени делови налазили су се и код с. Стриживојна и с. Врпоље). Из ових података се види да су се на овим положајима налазиле врло јаке непријатељске снаге.

Непријатељ је организовао одбрану на линији: коса источно од Ђакова - јужни део Рибњак - канала - натпис Мекоте - с. Будровци - јужна ивица Будровачког луга - жел. пруга јужно од жел. станице Будровци - Пишкоревци - источна ивица с. Стриживојна - к. 85 - источна ивица с. Врпоља - Чакловића стан - Матасовића стан - источна ивица с. Велика Копаница. Главне отпорне тачке у систему одбране биле су: Ђаково, с. Стриживојна, с. Врпоље, с. Велика Копаница.³⁹⁵

Пошто су прикупљени подаци о непријатељским положајима, јачини и распореду снага на њима, Штаб дивизије издао је усмену заповест за напад.

³⁹⁵ Бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 4/3; Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945, стр. 572.

После ослобођења Винковаца, у састав 48. дивизије вратила се и 14. македонска бригада, која је дотле била придата 21. српској дивизији, тако да је дивизија била комплетна. (Ова бригада је нешто касније кренула из Винковаца-око 8.30 часова, тако да је око 17 часова 14. априла стигла до пруге која води за с. Стриживојна). Једино је артиљеријска бригада без једног дивизиона још увек била придата 11. дивизији у чијем саставу је остала до 16. априла, када се прикључила 48. дивизији.

Својом заповешћу, Штаб дивизије је бригаама поставио следеће задатке:

- 2. бригада на десном крилу дивизије да нападне непријатељске положаје западно од Брезничког канала до северне ивице шуме Јасиње, па улево до пута Ст. Микановци - с. Стриживојна; ове положаје да нападне са два батаљона и заузме с. Стриживојна, а са једним батаљоном да што пре избије на комуникацију Ђаково - Стриживојна и обезбеди бригаду од правца с. Пишкоревци;

- 1. бригада на левом крилу дивизије да нападне непријатељске положаје десно од пута с. Микановци - с. Стриживојна и улево до к. 89; након заузимања ових положаја са два батаљона да предузму наступање лево и десно од колског пута који води за с. Врпоље, с тим да са једним батаљоном што пре пресече комуникацију Стриживојна - Врпоље, а са једним батаљоном да фронтално нападне Врпоље и овлада селом; један батаљон да садејствује 2. бригади у овлађивању Стриживојном;

- 14. бригада је одређена у дивизијску резерву код к. 87 на североисточној ивици шуме Јасиње;

- Тешки артиљеријски дивизион, са ватрених положаја на западној ивици шуме Мушко острво (између жел. пруге и пута) да подржава напад јединица на с. Стриживојна и с. Врпоље; артиљеријска бригада (без овог дивизиона), по наређењу Штаба 1. армије, стављена је под команду 5. дивизије;

- приштапске јединице дивизије да буду на источној ивици шуме Мушко острво, позади ватрених положаја артиљеријског дивизиона у готовости за употребу;

- командно место Штаба дивизије да буде на западној ивици шуме Јасиње, близу комуникације с. Ст. Микановци - с. Стриживојна.

Јединице су до 16.00 часова поселе полазне положаје за напад: јужна ивица шуме Јасиње - Крчевина - источно од Брезничког канала и извршиле попуну муницијом. На

десном крилу 2. бригаде нападао је 1. батаљон, а на левом крилу 2. батаљон, док су 3. батаљон, чета аутоматичара и део чете противтенковских пушака одређени у бригадну резерву у шуми Јасиње, у готовости за употребу према указаној потреби. Батерија 45 мм распоређена је на ватреним положајима југозападно од шуме Јасиње ради непосредног гађања непријатељских бункера и митраљеских гнезда и подршке напада 2. батаљона.

Напад је почео у 17.00 часова после кратке ватрене припреме. Иако су се бригаде, при подилажењу јуришном положају, кретале покривеним и пошумљеним земљиштем, непријатељ је тукао њихов борбени поредак јаком артиљеријском и минобацачком ватром будући да су их њихови извиђачки делови открили и пре тога водили борбу. Након избијања у близини Брезничког канала и прве борбене линије код с. Врпоља, непријатељ је отворио убитачну ватру из целокупног свог оружја и оруђа; батаљони обеју бригада су претрпели осетне губитке и били су присиљени да залегну како би се заштитили од те ватре. Непријатељ је прозreo намеру наших јединица, јер су неке од њих делимично већ биле овладаle његовом првом борбеном линијом, те је почео довлачити појачања са правца с. Велика Копаница. До пада мрака снажним отпором и јаком ватром непријатељ је успио да онемогући даље наступање бригаде и присилио их да се повуку на своје полазне положаје, где су приступиле укопавању.

Услед пристизања појачања и маневрисања непријатељских снага са правца Ђакова у правцу Стриживојна, Штаб 48. дивизије упутио је један батаљон 14. бригаде, из дивизијске резерве у правцу с. Пишкоревци са задатком да затвори тај међупростор дејством према поменутом селу, олакша напад 2. бригади на с. Стриживојна и обезбеди њен десни бок. Поред тога, овај батаљон је требало да успостави контакт са јединицама 42. дивизије, које је требало да врши напад на с. Будровци (југоисточно од Ђакова).

На овим положајима борба се водила преко целе ноћи, но без виднијих промена у ситуацији. Вршени су ноћни напади, уз примену ударника и бомбашких група који су упали у непријатељске ровове, али је непријатељ својом организованошћу и припремом оружја за ноћно гађање успешно одолевао нападима и јуришима наших јединица. Од заробљених Немаца сазнало се да непријатељске снаге у с. Стриживојна броје око 1.400 - 1.600

војника са 8 топова, 40 митраљеза, око 40 бацача и другог аутоматског оружја.

Тако је, на пример, 1. бригада у току ноћи 14/15. априла извршила три јуриша које је непријатељ осујетио енажном ватром. Тежећи да одбаци бригаду што даље од својих положаја и непријатељ је извео у току ноћи неколико противнапада, које је, исто тако бригада успела да одбије и да остане на достигнутој линији.

Око 22 часа 14/15. априла јединице 2. бригаде извршиле су још један неуспео напад. Због тога Штаб бригаде помера 1. и 2. батаљон удесно, а 3. батаљон из бригадне резерве убацује на лево крило бригаде и њиме појачава снаге за нови напад који је био предвиђен за 15. априла у 01.00 часова. Батаљони су пошли у напад у предвиђено време уз непосредну подршку топова 45 мм, који су у току ноћи истурени на обалу Брезничког канала. Користећи мрак, поједине чете 1. и 2. батаљона успеле су да без иједне жртве пређу на супротну страну канала. Међутим, са степеном даљег наступања, отпор непријатеља бивао је све јачи и јединице су почеле да трпе осетне губитке. Имајући у виду надмоћност непријатеља, а посебно у техници, за борбу дању, батаљони појачавају темпо напада не би ли задатак извршиле још током ноћи. Међутим, даље наступање бригаде зауставили су непријатељски тенкови против којих бригада није имала довољно средстава да води борбу.

У току овог напада бригада је имала око 10 мртвих и око 80 рањених. Међу погинулима се налазио и комесар 2. батаљона Никола Доага Кољка.

У духу наређења Штаба дивизије, 3. батаљон 14. бригаде ступио је у борбу са непријатељем код Будровачког луга, где се водила жестока борба. Да би се појачао напад, батаљон је био ојачан и једном четом 2. батаљона. У току ноћи 14/15. априла батаљон је извео пет напада на непријатељске положаје и успео је да овлада његовим предстражарским положајима и да се ту задржи. При томе батаљон је имао 2 мртва и 10 рањених бораца.³⁹⁶

Тога дана (14. априла) јединице 42. дивизије извршиле су марш преко Винковаца иза јединица 48. дивизије и до

³⁹⁶ Бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 4/3; Операцијски дневник 48. дивизије, к. 1365, док. 31/7; Бојне релације 1, 2. и 14. бригаде, к. 1364, док. 3/4, 4/5, 3/6; извештај штаба 15. корпуса од 15. априла, к. 252, док. 7/4; Р. Стојановски, наведена књига, стр. 191-196; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 123-132.

пада мрака разместили се на просторији: 3. бригада у рејону шуме Срњача - Блатска Греда; 7. бригада у рејону шуме Мариноострво; 16. бригада у рејону Ст. Микановци, где се налазио и Штаб 42. дивизије; Артиљеријска бригада у с. Н. и Ст Микановци. Дивизија није била уведена у борбу.

Дејства јединица 15. корпуса од 15. до 17. априла

На темељу процене ситуације и претпоставке да непријатељ неће пружити озбиљнији отпор на линији: Ђаково - с. Врпоље - с. Јаруга, Штаб 1. армије, у својој заповести О. бр. 138 од 15. априла, наредио је дивизијама да продуже гоњење непријатеља и да 16. априла заузму Славонску Пожегу и Славонски Брод. Наношење главног удара предвиђало се на правцу с. Стриживојна - Славонски Брод (три дивизије), а помоћног на правцу Ђаково - Плетерница - Славонска Пожега (две дивизије), док су две дивизије одређене у другом ешелону армије, с тим да се употребе према развоју ситуације.

У заповести Штаба 1. армије од 15. априла³⁹⁷¹ стоји: Разбијене непријатељске снаге на сектору Винковци - Жупања - Ђаково, енергично гоњене од наших јединица, налазе се у повлачењу ка Славонском Броду. Непријатељ ће вероватно бранити Брод, због обезбеђења извлачења својих снага из долине р. Босне и Украине.

Јединице наше армије 14. априла до 18 часова избиле су главнином снага на линију: Ђаково - с. Стриживојна - с. Велика Копаница. Задатак армије је да настави гоњење разбијеног непријатеља у правцу Брода и да у одлучном налету овлада градом главним снагама, а делом снага да што пре пресече комуникације Славонски Брод - Славонска Пожега и Нова Градишка - Славонска Пожега и да овлада Пожегом.

Као што се види, у заповести је занемарена и потцењена солидно организована и раније припремљена непријатељска одбрана на линији: Ђаково - с. Будровци - с. Пишкоревци - с. Стриживојна - с. Врпоље - с. Велика Копаница, и поред тога што су на тој линији вођене доста тешке борбе у току 14. априла и што наше јединице нису успеле да је пробију услед снажног и живавог отпора јаким непријатељских снага.

³⁹⁷¹ Заповест штаба 1. армије О. бр. 138 од 15. априла, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5-1/4.

За ову операцију 1. армија јерасполагала: 1, 5, 6, 11, 21, 42. и 48. дивизијом, Тенковском и коњичком бригадом.

На основу такве процене и идеје Штаб армије је дивизијама поставио следеће задатке:

- да 1. дивизија 15. априла у 05.00 часова изврши покрет са простора с. Горјани - с. Ђаковачка Сатница општим правцем: с. Гашинци - с. Кондрић - с. Левањска Варош - с. Пака - с. Рушево и постави се на просторију с. Пака - с. Рушево, где треба да избије до 24. часа; у овом рејону да се обезбеди на боковима и успостави везу десно са јединицама 6. славонског корпуса на правцу Нашице, а лево са 48. дивизијом; да 16. априла настави покрет општим правцем: с. Диједина Ријека, с. Бук, с. Плетерница, Славонска Пожега и истог дана овлада Пожегом.

- да 21. дивизија, након заузимања Ђакова, одмах изврши покрет правцем с. Селце, с. Мајар и да 15. априла увече избије на просторију с. Левањска Варош - с. Слободна Власт - с. Мусић; да 16. априла у 5 часова настави покрет правцем с. Пака, с. Рушево, с. Бук, с. Плетерница; са простора с. Плетерница да дејствује у правцу с. Батина и с. Слатиник, да извиђа и пресече комуникацију Брод - Нова Градишка ради спречавања повлачења непријатеља са правца Брода и спречавања доласка његових појачања од правца Нове Градишке; да патролама одржава сталну везу са 1, 48. и 42. дивизијом.

-15. корпус:

- а) да 42. дивизија 15. априла у 9 часова изврши покрет са просторије с. Стриживојна - с. Ст. Микановци правцем с. Светоблажје, с. Трнава; да 16. априла у 5 часова продужи покрет општим правцем: с. Слободна Власт, с. Пака, с. Рушево, с. Диједина Ријека, с. Калинић и постави се на просторију: с. Калинић, с. Билач, с. Диједина Ријека, а служиће као резерва на правцу 1. и 21. дивизије.

- б) да 48. дивизија 15. априла у 4 часа изврши покрет са просторије Стриживојна и Врпоље (ова села још нису била заузета - примедба аутора) и настави гоњење непријатеља општим правцем: с. Перковци Стари, с. Ново Топоље, с. Клокочевик, с. Растушје, са основним задатком да пресече комуникацију између с. Варош и с. Андријевци и нападне Славонски Брод са северозападне и западне стране (овај задатак је касније измењен - примедба аутора); да напад на Брод усклади са 5. и 17. дивизијом и изведе га најкасније 16. априла изјутра (овог дана се још увек воде жестоке борбе на линији с. Стриживојна - с. Врпоље

- примедба аутора); да после ослобођења Брода дивизија настави гоњење непријатеља у правцу Нове Градишке.

- да 5. дивизија 15. априла у 5 часова са досадашње просторије настави гоњење непријатеља општим правцем: с. Андријевици - с. Сапци - с. Брановци - Славонски Брод (и ова дивизија је још увек водила борбу на линији с. Врпоље - с. Велика Копаница - примедба аутора).

У том духу су били постављени задаци и 6, 11. и 17. дивизији и Коњичкој и Тенковској бригади.

Међутим, ситуација на фронту Ђаково - с. Пишкоровци - с. Стриживојна - с. Врпоље - с. Велика Копаница - с. Јаруга није била погодна за извршење постављеног задатка, јер је непријатељ на овај део фронта довукао појачања, настојећи да држањем ових положаја обезбеди потребно време за организовање одбране у дубини и за извлачеше својих снага долином р. Босне и Украине.

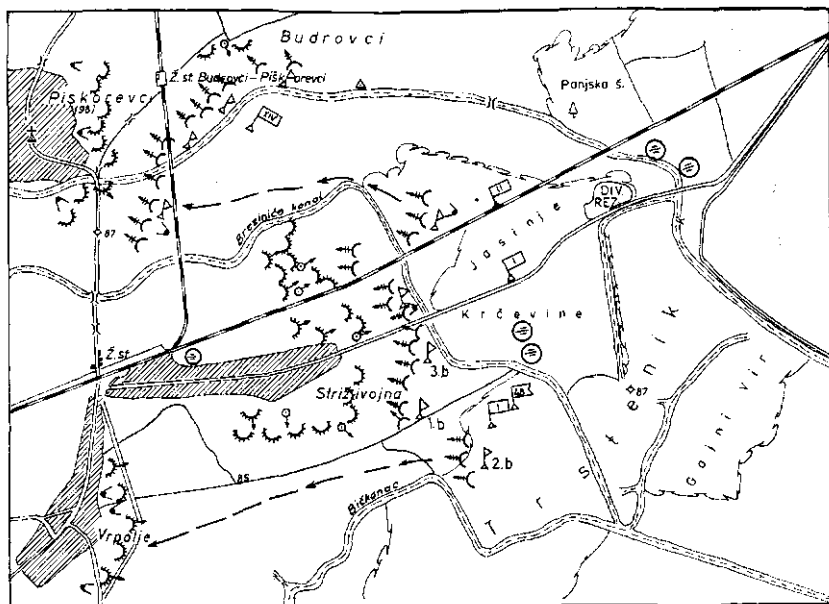
Пошто је дошао до података о јачини и намерама непријатеља, Штаб 1. армије је закључио да ту линију ваља избећи продором северно од Ђакова ка Диљ планини и Славонском Броду. С тим циљем 15. априла је не само интервенисао и поставио нове задатке дивизијама ради овлађивања овом линијом, већ је оријентисао и главнину својих снага на правац Ђаково, с. Плетерница, ради обухвата Славонског Брода и бржег продора ка Пакрацу и Дарувару.³⁹⁸

У току 15. априла 48. дивизија је убацила у борбу још два батаљона 14. бригаде, који су били у дивизијској резерви, тако да је цела бригада била оријентисана у правцу с. Пишкоровци, и то на део фронта јужно од с. Будровци до с. Пишкоровци. Циљ је био да бригада спречи продор непријатељских снага од Ђакова ка с. Стриживојна.

После ноћне борбе јединице 14. бригаде су установиле да је непријатељ јаким снагама посео положаје испред села Будровци и Пишкоровци, укопан у рововима који су били добро маскирани и тако постављени да се могао ефикасно тући брисани простор испред њих, да се део његових снага налазио у шумарцима испред самих села и да се непријатељски бункери налазе на предњем крају одбране испред села где се налазило тешко пешадијско наоружање.

На овом сектору бригада је имала следећи распоред: 1. батаљон на десном крилу, а 2. и 3. батаљон на левом

398) М. Морача, наведени чланак.

Борбе 48. дивизије
код Стриживојна и Врпоља (14-17. IV 1945)

крилу; батерија 45 мм на ватреним положајима иза 3. батаљона, тако да је обезбеђивала цео фронт бригаде од евентуалне појаве непријатељских тенкова.

На основу заповести Штаба 48. дивизије, која је прене-та преко телефона, 14. бригада је око 8.30 часова кренула у напад са циљем да се пробије северозападно од с. Пиш-коревци и с. Стриживојна и повеже се са јединицама 42. дивизије. Полазни положаји за напад поседнути су онако како је диктирала непријатељска ватра, а не како је то те-рен налагао. Поред тога, непријатељ је открио рокирање батаљона ради заузимања полазних положаја за напад и отворио снажну минобацачку и пешадијску ватру на бор-бени поредак бригаде, тако да борци у првом моменту нису могли да крену на јуриш, јер су били приковани за земљу. Тиме је било онемогућено прегруписавање једи-

ница. Посебну тешкоћу је представљао брисани простор предтерена добро брањен аутоматским оружјем, а одстојање од непријатељских положаја било је једва 150 - 200 метара. Осим тога, подршка артиљерије је била само повремена због недостатка муниције, а и минобацачи 82 мм нису дејствовали због непоседовања муниције (била је утрошена у преподневним часовима, а у комори није било резерви). Према томе, добро организована непријатељска одбрана, подржана непрекидном артшверијском, минобацачком и митраљеском ватром, није се могла пробити само пешадијском и митраљеском ватром, па се бригада морала борити борбеним средствима којима је располага-ла и за њих имала муницију. Тако су, на пример, против-тенковским пушкама гађани непријатељски снајперисти, а противтенковским топовима 45 мм непријатељски ровови и митраљеска гнезда, но и ови топови нису имали довољно муниције. Због тога су се дејства бригаде свела само на мање продоре, и то уз велике губитке. Снабдевање, нарочито артшверијском и минобацачком муницијом, било је нередовно у свим јединицама 15. корпуса, и то не само у овим борбама, већ и у каснијим операцијама, што је имало одраза на темпо наступања јединица.

У тим условима је 14. бригада у току дана извршила неколико јуриша, али није успела да овлада непријатељским положајима, због чега су се целог дана водиле жестоке борбе око тих положаја, који су и по неколико пута прелазили из руке у руку. Непријатељ је тог дана извео неколико противнапада да би одбацио 14. бригаду што даље од комуникације Ђаково - с. Врпоље. Јединице бригаде су се бориле упорно и храбро и на све непријатељске противнападе одговарали својим нападима, тако да су успеле да одрже своје положаје и онемогуће непријатеља да оствари свој циљ.

Само у овим борбама бригада је имала 33 погинула (од којих 11 старешина, претежно десетара), 108 рањених (од којих 42 старешине - командира и комесара чета, командира водова, десетара и других, међу њима и комесар батаљона Бранко Ичокаев и његов заменик Иван Арсовски), и 6 несталих, или укупно 147 избачених из строја. Неки од теже рањених подлегли су при евакуацији или у болницама. Тај број није утврђен. Непријатељ је, исто тако, претрпео осетне губитке, чији број није утврђен.

Остале јединице 48. дивизије еу, исто тако, у току целог дана водиле огорчене борбе, вршећи сталне нападе и

одбијајући непријатељске противнападе. Наша авијација је у налетима тукла непријатељске положаје и наносила непријатељу губитке. У току дана приштапске јединице дивизије оспособиле су за пролаз два моста на каналима испред Стриживојна (са распоном 5 - 6 метара), које је непријатељ у одступању порушио.^{399,}

Према идеји Штаба 1. армије, 42. дивизија је требало да изврши пробој код с. Будровци, где се претпостављало да се налазе слабије непријатељске снаге, и да заузме с. Пишкоревци, а потом да енергично продужи напад ка с. Перковци Стари и пресече пут Врпоље - Славонска Пожега, а тиме и одступницу непријатељу, и створи услове за његово уништење на овом подручју.

Ради извршења овог задатка, а због нејасне ситуације код с. Будровци, Штаб 42. дивизије је у првом борбеном ешелону имао 7. албанску и 3. македонску бригаду, док је 16. македонску бригаду задржао у дивизијској резерви. Својом заповешћу од 15. априла јединицама је поставио следеће задатке:^{400*}

- 3. бригада, после овлађивања с. Стриживојном и с. Врпољем, продужиће наступање правцем с. Перковци Нови, е. Светоблажје, чистећи терен од заосталих непријатељских делова; у с. Светоблажје заноћити са јединицама.

- 7. бригада после заузимања с. Пишкоревца, продужиће гоњење непријатеља у правцу с. Перковци Нови, с. Драготин, с. Светоблажје, с. Трнава, где ће после чишћења села остати на преноћишту;

- 16. бригада у дивизијској резерви кретаће се иза 7. бригаде и преноћиће у с. Трнава.

- Артиљеријска бригада кретаће се за 16. бригадом у готовости да се одмах развије за борбу ради подршке пешадијских бригада. Бригада ће преноћити у с. Драготин;

- приштапске јединице дивизије кретаће се за Артиљеријском бригадом и преноћиће у с. Трнава;

- Пионирски (инжињеријски) батаљон кретаће се главним путем, извиђаће пут и вршиће евентуалне оправке на њему;

399) Бојнарелација 48. дивизије, к. 1364, док. 4/3; Операцијски дневник 48. дивизије, к. 1365, док. 31/7; Бојнарелација 14. бригаде, к. 1364, док. 3/6; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 123-132.

400) Заповест штаба 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5-4/7.

- Штаб дивизије кретаће се главним путем и заноћити у с. Трнава.

Ради извршења овог задатка чланови Штаба дивизије распоредили су се по бригадама.

Ако се анализира дивизијска заповест, може се закључити да је она у духу заповести Штаба 1. армије и 15. корпуса од 15. априла када ситуација на линији Ђаково - Стриживојна - Врпоље - Велика Копаница - Јаруга у најмању руку није била јасна, односно када се претпостављало да на тој линији непријатељ неће пружити озбиљнији отпор.

На сектору с. Будровци замисао Штаба дивизије првобитно се базирала на подацима добијеним преко обавештајне службе да се у овом селу налазе слабији непријатељски делови (ови подаци нису били тачни - примедба аутора), те се рачунало да ће дивизија брзо овладати селом и наћи се у позадини Стриживојна са западне стране, чиме би се пресекла комуникација која од Ђакова преко Пишкоровца води за Врпоље и угрозило одступање непријатељских енага. На овом сектору непријатељски положај протезао се од Рибњак-канала - на натпис Мекоте - источна ивица с. Будровци-жел. станица Будровци. Слабији непријатељски обезбеђујући делови били су истурени испред главне борбене линије. Насупрот добијеним подацима, село је било добро утврђено и поседнуто jakim снагама, јер се налазило на средокраћу главне комуникације Ђаково - Стриживојна, и из њега се могло интервенисати бочном ватром и покретом и то како према Ђакову тако и Стриживојни.

На овом сектору непријатељ је групно посео положаје у две, а местимично и у три линије. Они су доминирали и са њих је непријатељ имао врло добро осматрање и преглед над предтереном тако да је могао открити сваки покрет наших јединица и тући их, иако је земљиште било делимично пошумљено. Непријатељ је правилно проценио важност Будровца, чијим би падом биле угрожене његове снаге у Ђакову и Стриживојни.

У 6 часова 15. априла 7. бригада је добила кратку усмену заповест Штаба 42. дивизије (издали су је комесар и начелник Штаба дивизије). Бригада је добила задатак да без задржавања крене кроз шуму према жел. прузи, потом продужи пругом до Пањске шуме и даље према с. Будровци - с. Пишкоровци и изврши напад на с. Пишкоровци са источне и североисточне стране ради пресецања

комуникације Ђаково - Пишкоревци и угрожавања левог бока непријатеља код Стриживојна и Врпоља. Наређено је да се у Будровце упуте извиђачки делови ради извиђања терена.

Штаб 7. бригаде је одмах наредио да батаљони изврше покрет до Пањске шуме. Испред батаљона је упућен извиђачки вод бригаде ради извиђања. Током покрета, распитивањем од мештана, дознало се да се у Будровцима налазе доста јаке непријатељске снаге. Касније је извиђачки вод дошао у контакт с непријатељем и открио да је он јаким снагама посео источну ивицу и групу кућа источно од села.

На западној ивици Пањске шуме батаљони су прикупљени око 7.30 часова 15. априла, где им је Штаб бригаде издао кратку усмену заповест:

- 3. батаљон да се развије у борбу одмах након изласка из шуме и нападне непријатеља на северној и североисточној ивици села, а потом продужи напад на с. Пишкоревци. Главни задатак батаљона био је да пресече комуникацију с. Будровци - Ђаково, а након овлађивања Будровцима и комуникацију Ђаково - с. Пишкоревци, нападајући истовремено село Пишкоревци са северне стране;

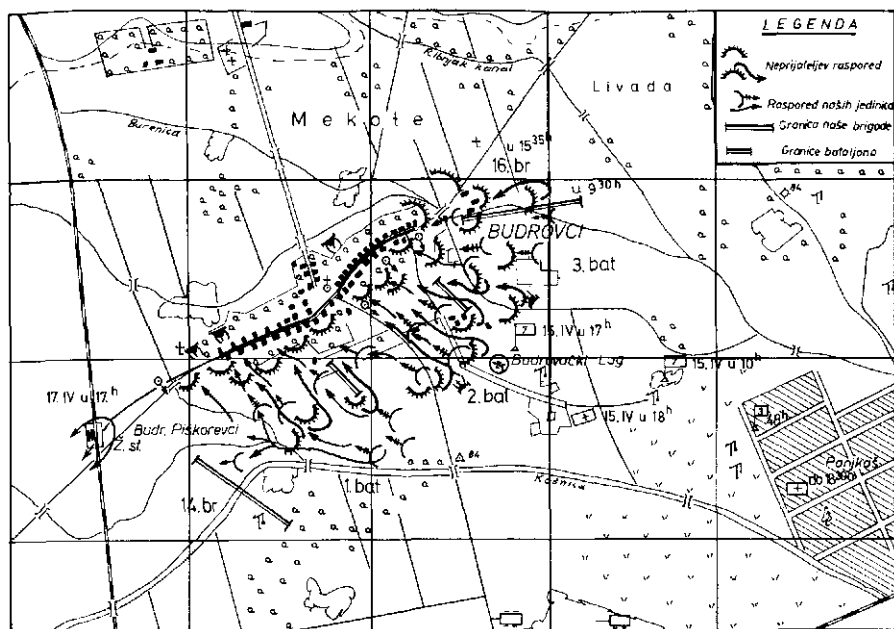
- 2. батаљон да крене са западне ивице Пањске шуме преко Будровачког Луга, а након ослобођења с. Будровца да продужи наступање и нападне с. Пишкоревци са источне стране.;

- 1. батаљон одређен је у бригадну резерву. Добио је задатак да се креће иза 2. батаљона са готовошћу, у случају потребе, да се развије за борбу лево од 2. батаљона и нападне с. Будровци са југоисточне стране. Након овлађивања Будровцима да продужи напад на с. Пишкоревци са југоисточне стране, лево и десно од канала Кошница.

Командно место бригаде предвиђено је да буде у рејону Будровачког луга.

Као и више команде, тако је и Штаб бригаде нереално проценио ситуацију на фронту свог напада у погледу важности и јачине снага у рејону Будровца, те су јединице у напад кренуле недовољно припремљене и без јаче артиљеријске припреме и подршке, претпостављајући да ће селом врло брзо овладати.

Батаљони су у 8.30 часова кренули у напад на с. Будровци. Они су у почетку без задржавања и неузнемиравања од непријатеља напредовали око 1.500 метара. Једино су други и трећи батаљон имали кратку борбу са непри-

7. бригада 42. дивизије у борбама за с. Будровци (14-17. IV 1945)

јатељским слабијим осматрачким и обезбеђујућим деловима, али су они били изненађени и врло брзо одбачени. оставивши на положајима телефонске апарате и неприкупљену т.т. линију. У току покрета убачен је и 1. батаљон из резерве у први борбени ред лево од 2. батаљона, тако да је бригада наступала у линији.

У овом распореду до 9.30 часова јединице су избиле на линију: десним крилом до канала испред с. Будровци, затим даље на југ до Будровачког Луга, затим на канал Кошница у рејону триг. 84. преко овог канала успостављена је непосредна веза са 14. бригадом 48. дивизије. На овој линији бригада је задржана јаком артшверијском и пешадијском ватром, а нарочито минобацачком. До подне се овде водио обострани ватрени двобој, уз извесно напредовање делова бригаде на левом и десном крилу. Од непријатељ-

ске врло снажне и прецизне ватре бригади су нанети доста велики губици. Због непоседовања довољне количине артиљеријске, а нарочито минобацачке муниције, артиљеријска подршка је била врло слаба. Бригадна батерија 45 мм, која је била постављена позади 2. батаљона, брзо је откривена од непријатеља и неутралисана. Веза десно са деловима 21. дивизије је успостављена и повремено одржавана патролама, јер су ти делови били удаљени од десног крила бригаде око 1.000 метара. Лево, веза са 14. бригадом одржавана је непрекидно.

Око 14 часова Штаб 42. дивизије је усмено наредио да се јединице што више приближе непријатељским положајима, да би се уз кратку артиљеријску припрему, кренуло на јуриш. До 15 часова јединице бригаде су напредовале на целом фронту напада. На дееном крилу су делови 3. баталона пришли на 200 метара од првих кућа с. Будровца; 2. батаљон, иако је наступао чистином, избио је испред самог села, а 1. батаљон до моста на каналу и групе кућа на југозападној ивици с. Будровца, пребацивши једну чету преко канала, где је успостављена веза са 14. бригадом. У 16 часова, према заповести Штаба дивизије, уведен је у борбу 3. баталон 16. македонске бригаде. (она је била у дивизијској резерви). Батаљон је добио задатак да поседне положај према с. Будровци, десно од 7. бригаде ради напада на село.

У 15 часова отпочела је кратка артиљеријска припрема, која је због недостатка муниције била прилично слаба. Истовремено су јединице бригаде отвориле ватру из целокупног наоружања, сем из минобацача 82 мм за које нису имали муниције.

У 15.15 часова отпочео је општи напад 7. бригаде и 3. батаљона 16. бригаде. Напредовало се доста споро због брисаног простора који је непријатељ тукао снажном ватром из целокупног наоружања. Делимично је извршено кратко померање јединица. Нешто више успеха имао је 3. баталон, ојачан четом аутоматичара из бригадне резерве. Он је до 17.30 часова, заједно са 3. батаљоном 16. бригаде, успео да овлада групом кућа испред Будроваца, где је задржан јаком ватром.

Око 20 часова Штаб дивизије издао је на лицу места усмену заповест: 7. и 16. бригада (ова се развила за напад на с. Будровци десно од 7. бригаде) да изврше поновни напад на Будровце и до 24 часа овладају селом, а потом продуже наступање према с. Пишкоревци и с. Перковци Ста-

ри и до сванућа 16. априла избију до жел. станице Перковци Стари. Баталјонима су дата и допунска упутства. Ради директније помоћи, део штаба бригаде се пребацио код Штаба 3. батаљона, а неки чланови у остале батаљоне. И неки чланови Штаба дивизије отишли су код штабова бригада.

У 23 часа отпочео је општи напад. Међутим, до Будровца се није могло избити због снажне ватре из непријатељског целокупног оружја припремљеног за ноћно гађање; такође се показало да јединице још немају потребног борбеног искуства за вођење ноћне борбе, тако да је дошло до њиховог мешања, што је повећало губитке; осим тога морал код бораца је донекле опао, јер је у току дана само из 7. бригаде избачено из строја око 150 бораца; најзад, и заповест Штаба дивизије издата је прилично касно тако да није било довољно времена да се све старешине и борци детаљно упознају са задатком и припреме за њега. Током ноћи водила се оштра борба, али ее није успело овладати Будровцима које је непријатељ морао по сваку цену држати у својим рукама до извлачења осталих снага из Ђакова, Стриживојна и Врпоља. Тако су се јединице бригаде у свануће 16. априла повукле на положаје из претходног дана.

У овим борбама 7. албанску бригаду подржавала је у нападу на с. Будровци батерија минобацача 120 мм и батерија 75 мм ПАК-40 са ватрених положаја код »Кошнице« (југоисточније од с. Будровца). Батерија 75 мм вршила је непосредно гађање на непријатељске отпорне тачке које су ометале наступање пешадије (митраљеска и минобацачка гнезда) испред села, док је минобацачка батерија тукла циљеве у с. Будровци. Пре почетка јуриша пешадије, батерије су, због недостатка муниције, само са неколико рафала извршиле артиљеријску припрему. У току ноћи 15/16. априла, батерија 75 мм упућена је привремено под команду 6. пролетерске дивизије. Остале јединице Артиљеријске бригаде остале су на очекујућим положајима код шуме Марино острво, где су чекале да им се дотури муниција.

Око 18 часова убачен је у борбу и 1. батаљон 16. бригаде десно од 3. батаљона, а у току ноћи и остале јединице 16. бригаде. Бригада је добила задатак да напада на с. Будровци са североисточне стране. У току ноћи 15/16. априла, она је исто као и 7. бригада водила доста тешке борбе, али није успела да упадне у село на свом правцу наступања.

У току ових ноћних борби јединице бригаде оствариле су успешно садејство десно са јединицама 21. српске дивизије. Борбе су настављене несмањеном жестином и у јутарњим часовима 16. априла.⁴⁰¹

Петнаестог априла изјутра јединице 3. македонске бригаде, после дугог маршевања, нашле су се у следећем распореду: 1. батаљон, чета аутоматичара, чета пт пушка, чета за везу, батерија 75 мм, као десна колона, на просторији Блатска греда (4-5 км источно од с Стриживојна), а лева колона 2. и 3. батаљон, пионирски и извиђачки вод у шуми Срњача (западније од к. 85). Око 04.00 часа лева колона се у том рејону повезала са 2. крајишком бригадом 5. дивизије, која се налазила у борбеном распореду испред јединица 3. македонске бригаде, на положајима северозападно од Бич-канала, десно до к. 85, а лево код западне ивице шуме Срњача. Десно од ове бригаде налазила се 1. македонска бригада 48. дивизије, са којом се одмах повезала.

Пошто су 2. крајишка и 1. македонска бригада дејствовале на правцу напада 3. македонске бригаде и већ биле у додиру с непријатељем, то је захтевано да се оне рокирају улево како би се створио простор за развој једног батаљона 3. бригаде за борбу. Међутим, до овога није дошло, јер би рокирање јединица на отвореном и брисаном простору, брањеном снажном непријатељском ватром, проузроковало велике људске жртве. Бригада је приступила прикушвању података о распореду и јачини непријатеља. Према тим подацима установљено је да се на делу фронта с. Стриживојна - с. Врпоље налази око две хиљаде војника, 9 хаубица, 3 батерије минобацача, чета ПА митраљеза, око 60 пушкомитраљеза и митралеза и др.

У 11.15 часова обавештајни официр 42. дивизије пре-нео је усмену заповест Штаба дивизије, којом се наређује 3. бригади да са два батаљона нападне с. Стриживојна и овлада њиме, а потом да продужи напад на с. Врпоље, садејствујући са 1. македонском бригадом. У 11.30 часова 2. крајишка бригада (она је добила нови задатак) повукла се преко Бич-канала и рокирала своје јединице улево, док се једна бригада 5. дивизије још налазила на положајима западна ивица шуме Срњача - к. 83.

401) Бојна релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5/7; бојна релација 7. албанске бригаде к. 1315, док. 7/7; бојна релација 16. македонске бригаде, к. 1316, док. 2/10; Операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II.

Занапад нас. Стриживојна Штаб 3. бригаде је одредио 2. и 3. батаљон, док је 1. батаљон задржао у резерви у рејону шуме Срњача. На десном крилу је био 3. батаљон који је нападао преко групе кућа јужно од с. Стриживојна, а на левом крилу 2. батаљон, са правцем напада западна ивица села. Десно од 3. батаљона нападала је 1. македонска бригада.

Око 12.20 часова батаљони су прешли Бич-канал и почели са подилажењем. Око 13 часова прешли су сеоски пут с. Врпоље - Блатска греда, тада је непријатељ отворио ураганску артиљеријску и минобацачку ватру на стрељачки stroj, али то није утицало на морал јединица које су наставиле да наступају ка с. Стриживојна. У тој ситуацији батерија 75 мм тукла је непријатељску минобацачку батерију на ивици с. Врпоља и непријатељска артиљеријска оруђа код цркве у истом селу, да би их ућуткала и олакшала даље напредовање јединица бригаде.

У 14 часова делови 5. дивизије, који су нападали лево од 2. батаљона, пошто су добили нови задатак, отпочели су да се повлаче, чиме се открио леви бок 2. батаљона, тј. 3. бригаде. Уочивши ову ситуацију, штаб бригаде је наредио 2. батаљону да делом снага заштити свој леви бок са правца с. Врпоља. Непријатељска артиљерија и минобацачи су снажно дејствовали по борбеном поретку бригаде, али су батаљони и даље вршили снажан притисак у правцу села. Трећи батаљон је заузео неколико кућа јужно од с. Стриживојна и успоставио је тактичку везу са 1. македонском бригадом, која је нападала село са источне стране, док други батаљон заузима неколико кућа северно од пута с. Врпоље - Блатска греда.

Штабови 3. и 1. бригаде су се договорили да изврше све припреме и у 16. часова истовремено предузму јуриш и ослободе Стриживојну. Са овом одлуком се сложио и Штаб 42. дивизије.

У међувремену непријатељ је уочио откривен бок 2. батаљона и предузео противнапад са правца Анчићан-стан. Да би осујетио овај противнапад, Штаб 3. бригаде је убацио 1. батаљон (без једне чете) из резерве у правцу Чакловића-стан, угрожавајући на тај начин бок непријатељских снага које су кренуле у противнапад. Како је ова интервенција извршена правовремено и врло брзо, 1. батаљон је успео да осујети намеру непријатеља и да га задржи на железничкој прузи источно до с. Врпоља - Ан-

чићев-стан. На тај начин су ове јединице задржале достигнуте положаје.

У 16 часова је отпочео општи јуриш на с. Стриживојна. Сва три батаљона 3. бригаде и делови 1. македонске бригаде су пришли селу на 150 - 200 метара, али су наишли на врло живав отпор и жестоку непријатељску ватру са блиског одстојања, тако да је даље надирање заустављено. Извршено је неколико напада, али се није могло продрети у село. У таквој ситуацији наређено је да јединице задрже достигнуте положаје по сваку цену, и да се припреми ноћни напад. Око 19.30 часова извршена је пуна муницијом.

У току борбе код с. Стриживојна 15. априла 3. бригада је имала 1 погинулог, 24 рањена и 4 контузована, од којих 2 руководиоца.⁴⁰²

Ноћни напад 15/16. априла на Врпоље

У поподневним часовима 15. априла командант 1. армије генерал Пеко Дапчевић обишао је положаје код с. Стриживојна и с. Врпоља и у присуству команданта 15. корпуса пуковника Алексе Демниевског издао усмену заповест 48. дивизији. Дивизија је добила задатак да у току ноћи 15/16. априла уништи непријатељске снаге у Стриживојни и Врпољу, ослободи ова села и продужи гоњење у правцу с. Андријевца. За овај задатак 48. дивизија је ојачана 3. бригадом 42. дивизије која је стављена под њену команду. У то време, због појаве снага 1. армије према Плетерници, непријатељ је са фронта Ђаково - р. Сава хитно извлачио 22. дивизију, тако да је 41. немачка дивизија морала најупорнијом одбраном да задржи наше снаге испред себе.

Штаб 48. дивизије је око 20.30 часова у рејону групе кућа јужно од Крчевине, штабове бригада упознао са моментном ситуацијом на фронту и издао им заповест:

- 1. бригада да се рокира улево до западне ивице шуме Срњача и одатле изврши напад на с. Врпоље и овлада њиме;

- 2. бригада да се рокира лево од железничке пруге у висини колског пута који води за Врпоље, изврши напад на с. Стриживојну и овлада њиме;

402) Бојна релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5/7; бојна релација. бригаде, к. 1315, док. 6/7.

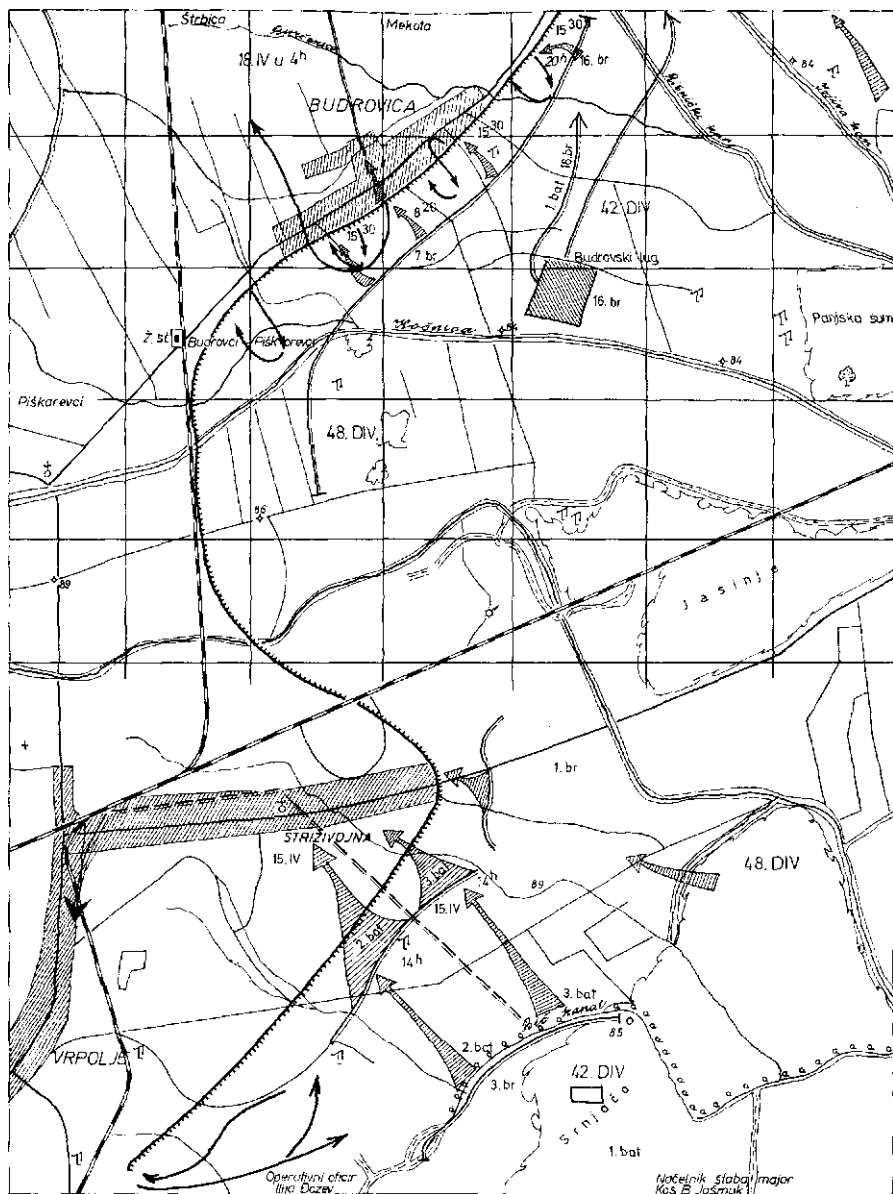
- 14. бригада да се рокира на северозападну ивицу шуме Јасиње до железничке пруге и да дејствује лево од Брезничког канала, искључно жел. станица Стриживојна - Перковци Стари и овлада с. Пишкоревцима.

- 3. бригада 42. дивизије да изврши напад правцем југоисточна ивица шуме Срњача, Анчића-стан, Салаш и овлада селом Чајковци, а потом да нападне с. Перковци Стари, и споји се са јединицама 42. дивизије; делом снага бригада је добила задатак да садејствује 1. македонској бригади у нападу на с. *Врпоље*.

Са таквим груписањем снага 48. дивизија је тежиште свога напада пренела ка с. Врпољу. Јединице 42. дивизије (7. и 16. бригада) имале су задатак да продуже напад на с. Будровци.

Проценом ситуације утврђено је да се код Анчића-стана налазе непријатељски минобацачи, а у рејону с. Чајковца артиљерија непознате јачине. Предтерен је био откритивен, што је за нападача било неповољно, јер је брисани простор омогућавао непријатељу организовање врло успешне ватре из пешадијског наоружања. С друге стране, оријентација по таквом земљишту, нарочито за ноћни напад, била је врло тешка. Време као простор је било неповољно, јер није омогућавало да се припреме за напад изврше солидно, с обзиром на то да је задатак добивен касно, а да је свитало око 4 часа. За тако кратко време требало је прикупити снаге, издати им заповест и извршити све припреме. Удаљеност од полазних положаја за напад до с. Чајковци износило је око 7,5 км, што се у најбољем случају, под борбом могло савладати за 2 - 3 сата. Имајући у виду карактер земљишта, процењено је да се напад мора извршити у току ноћи, јер је терен био неповољан за напад дању.

Штабу 3. бригаде добивени задатак није био потпуно јасан, а није било времена да се пође у Штаб 48. дивизије и разјасне појединости око садејства са осталим јединицама и друга питања у вези са нападом. Можда је био пропуст Штаба бригаде што питања није разјаснио при пријему задатка од Штаба 48. дивизије. Телефонска веза са Штабом дивизије, због краткоће времена, није могла бити успостављена, јер је бригада тек падом мрака стављена под њену команду, а задатак је примила у 20.30 часова. На основу свега овога Штаб бригаде није имао другог излаза него да крене на извршење задатка.

42. дивизија у борбама за с. Будровци и Врпоље (14-17. IV 1945)

Одлука штаба бригаде је била да се у току ноћи енергично и брзо пробије непријатељски систем одбране, заузме с. Чајковци и организује кружна одбрана, а једним батаљоном продре у с. Перковци Стари, с тим што би он после избијања у рејон Салаш, западно од Клења, обезбедио бок главнине бригаде са правца Врпоља.

У 1.20 часова 16. априла прикупљене су јединице бригаде у рејону Бич-канала, сем једне чете 3. батаљона. Заповешћу су формиране две нападне колоне:

Десна колона, 1. и 3. батаљон, напада правцем Анчића-стан, Салаш, одакле 1. батаљон напада с. Чајковци, а 3. батаљон штити његово наступање, упућујући део снага према с. Врпољу;

- лева колона, 2. батаљон, чета аутоматичара, чета противтенковских пушака, чета за везу, заштитни, извиђачки и пионирски вод, напада правцем Чакловића-стан, с. Чајковци.

Док се ситуација не рашчисти, батерија 76 мм задржана је у рејону северозападне ивице шуме Срњача код к. 85. Штаб бригаде се кретао за левом колоном.

Времена за задржавање није било. На време је напад извршила само 3. бригада, док су 1, 2. и 14. бригада знатно касниле, чекајући да се попуне муницијом, што је утицало на развој борбених дејстава и 3. бригаде, која у то време, због слабе везе са 48. дивизијом, није знала да ове бригаде неће истовремено кренути у напад.

У 1.45 часова јединице 3. бригаде су у колони по један кренуле на извршење задатка, упутивши челна и бочна обезбеђења. Око 3 часа су 1. и 2. батаљон, чета аутоматичара и чета противтенковских пушака избиле на железничку пругу код Анчића-стана, где су дочекани врло јаком ватром и снажним отпором непријатеља. У самом подилажењу извршено је развијање по четам у стрељачки строј. Отпочела је огорчена борба прса у прса. Батаљони су јуришали снажно, тако да је у 3.15 часова непријатељ био принуђен да напусти прву линију одбране и да се повуче, не могавши да издржи притисак јединица бригаде. Ноћ и слаба оријентација, с једне стране, и непријатељска ватра, с друге стране, привукли су све јединице и оне, гонећи непријатеља самоиницијативно, ушле су у прве куће с. Врпоља. Једино трећи батаљон је закаснио са нападом, чекајући једну заосталу чету, која је тек у 3.30 часова стигла на Бич-канал.

У с. Врпољу непријатељска ватра се мало стишала. Око 4 часа дубље у село упадају 1. и 2. батаљон, чета аутоматичара, чета противтенковских пушака и извиђачки вод, овлађујући југоисточним делом села до цркве и млина. Овде се непријатељ послужио лукавством. Он је повукао, своје јединице и дозволио снагама 3. бригаде да продру у село, а онда, скривен по кућама, вртовима и иза ограда отворио снажну ватру из целокупног наоружања са блиског одстојања. Настало је гушање по улицама и вртовима. Пуцало се са свих страна, са прозора, кровова, врата, ограда и дрвећа. Ситуација је била врло тешка. Јединице које су продрле у село трпеле су велике губитке. Отпочело је повлачење, које није могло уредно да се организује, с обзиром на то да су јединице биле под снажном ватром. У то време ни ситуација код 3. батаљона није била боља. Његове јединице су биле задржане јаком артиљеријском и минобацачком ватром западно од Бич-канала - између канала и жел. пруге.

Око 5 часова 16. априла, када су се у Врпољу водиле најжешће борбе, непријатељ је снагама 500 до 600 војника извршио противнапад на 3. батаљон, појавивши се код канала јужно од линије Чакловића-стан - Аничића-стан. Истовремено је противнапад извршен и на одсецима јединица 48. дивизије од правца Стриживојна. То је још више отежало ситуацију јединица 3. бригаде у с. Врпољу (1. и 2. батаљона) које су биле доведене у ситуацију полуокружења. Око 6 часова батаљони су почели да се повлаче. На левом крилу, у јужном делу с. Врпоља, 2. батаљон је извршио противнапад и успео да одбаци непријатеља, док се 1. батаљон повлачио под јаком бочном ватром непријатеља. Ради омогућавања извлачења и прихвата својих делова, батаљони су извршили још неколико противнапада. Била је то очајничка борба на живот и смрт. Трећи батаљон, који је водио борбу код канала, прилично удаљен од осталих снага бригаде, а и сам ангажован у врло оштрој борби, није могао помоћи у прихвату јединица, које су се извлачиле из Врпол>а. Око 7. часова батаљони су, претрпевши велике губитке, успели да се повуку преко Бич-канала и даље до шуме Срњача, где су приступили сређивању јединица. Трећи батаљон је остао северно од Бич-канала ради спречавања непријатељског надирања са правца Чакловића-стана.

У овим ноћним борбама код Аничића-стана и с. Врпоља, 3. бригада је имала 110 погинулих, 140 рањених, 44

у неизвесности. Од ових губитака 43 се односило на руководиоце. Губици у наоружању су били: 81 аутомат, 61 пушка, 15 снајперских пушака, 26 пушкомитраљеза, 6 митраљеза, 4 минобацача 82 мм, 8 лаких минобацача 50 мм, 5 противтенковских пушака и 21 пиштољ.

Према процени 3. бригаде и непријатељ је имао доста губитака: око 150 избачених из строја, а заробљено је 30 непријатељских војника, Заплењено је 4 топа, 6 минобацача и доста муниције.⁴⁰³¹

Десно од јединица 15. корпуса на Ћаково је нападала 21. дивизија. После неуспелог покушаја да ослободи град из покрета, поподне 14. априла, Штаб 21. дивизије је наредио бригадама да изведу ноћни напад и ослободи град. Овај напад је имао делимичног успеха: у град су се пробиле 4. и 5. бригада. Међутим, командант 22. немачке дивизије је у зору 15. априла убацио у борбу 65. пеш. пук, који је снажним противнападом потиснуо обе бригаде из града.

Да би се што пре заузео овај град и тиме ослободиле знатне снаге 1. армије за обухват Славонског Брода са севера, Штаб армије је упутио у напад на Ћаково и 6. личку пролетерску дивизију. Обе дивизије су водиле жестоке борбе и успеле да ослободи град 16. априла у 21. час, када је главнина непријатеља успела да се повуче на југ, ка с. Пишкоревици.

Лево од 48. дивизије на одсеку с. Врпоље (искључно) - с. Беравци нападала је 5. дивизија, а на одсеку од с. Беравци до р. Саве 17. дивизија. Напад ових двеју дивизија отпочео је местимично још у току подилажења 14. априла, као и напад 48. дивизије. Борбе су и овде продужене свом жестином у току 15. и 16. и у првим часовима 17. априла, када је овладано овом линијом.⁴⁰⁴¹

*

.....

У овим борбама било је дивних примера храбрости и пожртвованости бораца, старешина и појединих јединица, које су сеамоиницијативно, и поред снажне непријатељске ватре, изводили подвиге, упадали у непријатељске ровове и бункере, водили борбу прса у прса, рукама и

403) Бојна релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5/7; бојна релација 48. дивизије, к. 1364, док. 4/3; бојна релација 3. македонске бригаде, к. 1315, док. 6/7.

404) М. Морача, наведени чланак. '.

• .

бојонетима уништавали појединце и групе непријатеља, његова митраљеска гнезда и отпорне тачке. Борци су без страха јуришали на непријатеља иако је била ноћ, а оријентација врло тешка. Нарочито су се истакле јединице 1. и 2. батаљона, 3. македонске бригаде које су издржале натчовечанске напоре, показале јунаштво, упорност и енергичност. Са батаљонима су, у нападу на с. Врпоље, учествовале и старешине штаба бригаде. Од руководилаца еу се посебно истакли: помоћник комесара 1. батал>она Никола Димитровски, политички комесар 2. батаљона Ђорђе Бановић, командант 2. батаљона Методије Спасовски, командант 1. батаљона Боро Филиповски, политички комесар 1. батаљона Ташко Милошевић, командир чете Бранко Чађа и многи други. За испољену храброст у борбама на овој линији само из 48. дивизије одликовано је или предложено за одликовање 33 борца и старешине Орде-ном за храброст и 38 Медаљом за храброст.

Непријатељ је у с. Врпољу починио велика зверства над нашим заробљеним борцима. Становници села су причали да су Немци и усташе бајонетима и ножевима прво касапили заробљенике, а потом еу оне који су још давали знаке живота стрел>али. Неке од њих су тако измрцварене живе закопавали по ђубриштима и вртовима да би их прикрили од мештана и наших енага. У то су се увериле наше јединице. Након ослобођења Врпоља, прикупили смо погинуле припаднике бригаде, откопали их из ђубришта и вртова и на најсвечанији начин сахранили у заједничкој гробници у е. Врпољу. Сакупљени лешеве пружали су стравичан приказ. Некима су биле извађене очи ножевима, некима пресечене ноге, руке, уши, језик, извађена утроба и др. Опраштајући се од мртвих другова, борци и јединице су се заветовали да ће их оеветити на бојном пољу. После тога, мржња бораца према непријатељу постала је још већа, те су тражили да се што пре крене и дође у додир с њим. На то се није чекало дуго. Код Славонске Пожеге борци су осветили своје другове.

У борбама за с. Стриживојну и с. Врпоље неколико елемената је утицало на такав исход борбе и велике губитке које је 3. македонска бригада претрпела. Није реч о моралу борачког и старешинског састава, који је био на завидној висини, већ о командовању, процени и организацији напада.

Када је 3. бригада стављена под команду Штаба 48. дивизије, бригадама је издата заповест за напад на поменута

два села. Међутим, организација и час напада нису прецизирани, због чега је дошло до некоординираног почетка напада. Није се смело допустити да један, такав важан напад, планиран и идејно смишљен од штаба дивизије, буде ипуштен из руку и да се стихијно одвија. Ако се већ знало да 1. 2. и 14. бригада неће моћи да учествују у ноћном нападу због чекања на попуну муницијом, а нарочито 1. бригада, онда јетребало одложити и напад 3. бригаде, која је дисциплиновано и, да не би довела у питање напад осталих бригада дивизије, необавештена о томе, кренула на извршење задатка, који није био јасан ни штабу бригаде. Чак и да није напала на с. Врпоље, него да је продужила у правцу Салаша, како је заповешћу било предвиђено, бригаду би ието тако могле довести у тешку и критичну ситуацију непријатељске снаге из Врпол,а и оне снаге које су браниле положаје према с. Велика Копаница, јер 1. македонека бригада није у току ноћи, из наведених разлога, привршла извршењу задатка.

У току извлачења из с. Врпоља 3. бригади нису могле пружити помоћ јединице 1. 2. и 14. македонске бригаде зато што су у јутарњим часовима 16. априла, када су добиле муницију, биле ангажоване на својим одсецима, где су читавог дана водиле огорчене борбе.

Самоиницијатива штаба 3. бригаде је за похвалу, јер је искоришћен одличан морал борачког и старешинског састава, али је такав подухват требало свестрано обезбедити и предвидети мере за спречавање интервенција непријатеља, а исто тако опрезније наступати на терену где је оријентација била слаба, поготову што је то био ноћни напад када се може запасти у разне непредвиђене ситуације, заседе, клопке, које је могао предвидети врло искусни непријатељ, какви су били Немци. Борбеност јединица и занос због постигнутог успеха код Аничиха-стана су вероватно умањили оштрину будности, што је непријатељ вешто искористио.

Веза са Штабом 48. дивизије је један од елемената који је утицао на такав исход борбе 3. бригаде. Она није функционисала, нити је, пак, било времена да се организује, али је Штаб дивизије морао наћи начина да обавести Штаб 3. бригаде о ситуацији код осталих бригада, које су чекале попуну муницијом, и да одложи почетак напада, ускладивши га са осталим бригадама. Овако је оставио бригаду да се сама сналази, а да није могао интервенисати и утицати на ток борбе.

Подршка артиљерије није испољена, јер такве припреме за ноћна дејства нису извршене.

Опште узев, ноћни напад на с. Врпоље није био одговарајуће припремљен и организован, нити је, пак, било довољно времена за то.

Ево како је ову борбу доживео Петар Христовски, комесар чете 3. бригаде. » . . У току ноћи, по заповести Штаба бригаде, наш 2. батаљон, заједно са 1. батаљоном, променио је положаје и кренуо ка прузи која води за Врпоље. Терен је био откривен и раван и добро контролисан од непријатеља аутоматском ватром. . . Лукави дочек који нам је приредио непријатељ није збунио наше јединице. Наша два батаљона, заједно са митраљеском и минобацачком четом, кренула су на јуриш. Снажна непријатељска ватра прекрила је цело поље. . . Било је као у паклу, али су јуриш и морал наших јединица били јачи, тако да је непријатељ био присиљен да укрца своје јединице у камионе и да се повуче. Ми смо ушли у село, где смо запленили неколико топова. . . Ускоро је на нас отворена снажна ватра из кућа где су се сакриле усташе. Настала је жестока борба. Немачке су јединице искористиле ову ситуацију и нападе су нас с бока. То нас је присилило на повлачење под врло тешким условима и под жестоком борбом.«

Комесар 1. батаљона Никола Димитровски »Грче« настојао је да унесе спокојство и хладнокрвност код бораца, али је убрзо био рањен у ногу. И поред тога, држао се храбро и херојски, позивајући комунисте на истрајност и борбу до последњег метка. Око њега се окупила група бораца која је пружала жилав отпор непријатељу. . .

Друг Ивановски Александар, вођа минобацачког одељења 2. чете 2. батаљона, када су му понестале mine за минобацач 50 мм, узео је пушку убијеног Немца и почео да гађа на непријатеља који је јуришао. Водио је борбу све док није смртно погођен непријатељским рафалом. . .

Водник Никола Димитровски узео је из руку рањеног друга пушкомитраљез и штитио повлачење својих другова.

У стрељачки stroj бораца стао је командант 3. бригаде, чији је долазак улио још већу храброст и самопре-

с о р _ 4 0 4 - а)

404а) Б. Мигровски, наведени фељтон у листу »Нова Македонија«.

*Борбе 16. и 17. априла и овлађивање утврђеном линијом
Будровци - Стриживојна - Врпоље*

У току 16. априла све јединице 15. корпуса продужиле су са нападима ради овлађивања непријатељским положајима на линији: Будровци, Пишкоревци, Стриживојна и Врпоље.

И 16. априла 3. македонска бригада остала је под командом Штаба 48. дивизије. После ноћних борби код с. Врпоља, 3. батаљону 3. бригаде наређено је да запоседне положаје северно од Бич-канала и спречи евентуални продор непријатеља од Чакловића-стана. А 1. и 2. батаљону, који су нападали на Врпоље, наређено је да се повуку иза Бич-канала и прикупе у шуми Срњача ради сређивања. Оба батаљона су остала у шуми у току целог дана.

Овог дана, према телефонском наређењу Штаба 48. дивизије, све бригаде (1, 2. и 14) предузеле су по неколико напада уз подршку артиљеријске бригаде, у чији су се састав око 16 часова вратила два дивизиона привремено придата 11. дивизији. Артиљеријска бригада је посела ватрене положаје код Блатске греде (источно од с. Стриживојна) и одатле ефикасно тукла непријатељске отпорне тачке, митраљеска гнезда, осматрачнице и др. Наша авијација је такође била врло активна и бомбардовала је и митраљирала непријатељске положаје испред свих јединица 1. армије.

Напад који је требало да изврше 1. и 2. бригада на Стриживојну и Врпоље заједно са 3. бригадом у току ноћи 15/16. априла оне су продужиле тек 16. априла у 04.00 часова, пошто су се претходно попуниле муницијом. Међутим, због опште ситуације на целом фронту Ђаково - с. Велика Копаница, који је непријатељ упорно бранио, бригаде нису успеле да овладају селима.

На фронту напада 14. македонске бригаде, у рејону с. Будровци - с. Пишкоревци, још од раног јутра 16. априла продужена су борбена дејства истом жестином као и претходног дана. Но ова бригада у напад није прешла око пола ноћи 15/16. априла, како су наредили Штаб 15. корпуса и Штаб 48. дивизије (због чекања на попуну муницијом), већ око 04.00 часова 16. априла. Међутим, непријатељ као да је очекивао овај напад, те је кренуо у противнапад. Његова артиљерија и минобацачи су снажно дејствовали по борбеном поретку бригаде екоро један сат, после чега је он извршио противнапад на десно крило бригаде и по-

тиснуо један батаљон за 50 метара уназад и тиме угрозио десни бок бригаде. У тој ситуацији штаб бригаде је увео у борбу и чету из резерве и чету аутоматичара и у садејству са левокрилним батаљоном 7. албанске бригаде против-нападом повратио изгубљени положај.

Непријатељ је поново предузео противнапад на десно крило бригаде, али није успео да потисне јединице. Он је дејствовао из ровова и бункера док су наше јединице морале да дејствују без заклона и да се пузећи приближавају његовим рововима до на 80 метара, где су биле заустављене. Тада су, међутим, престала да дејствују непријатељска артиљерија и минобацачка оруђа, да не би довела у опасност своје јединице. Непосредно испред с. Будровца непријатељ је био јако утврђен на ивици шуме, а његови пушкомитраљези и снајперске пушке, постављени на високом дрвећу, отварали су снажну ватру по борбеном поретку наших јединица. Једна чета 3. батаљона, користећи канал, успела је да потисне непријатеља и да се уклони 60 - 70 метара у непријатељску одбрану, али се, по наређењу штаба бригаде, ту зауставила пошто је била доста истурена и трпела велике губитке од непријатељске бочне ватре. Ту су били рањени политички комесар 3. батаљона и његов заменик и још неке старешине.

У току овог дана бригада је водила жестоку борбу са наизменичним нападима и противнападима. Често је одстојање од непријатеља износило 50 - 80 метара. На том одстојању до изражаја је долазила ватра аутомата, митраљеца и пушкомитраљеца за коју је муниција била на измаку. У међувремену су забележени покрети непријатељских колона код Будровца и Пишкоревца, на које је Артиљеријска бригада отворила ватру и нанела им губитке. Ове колоне су се повлачиле из Ђакова, које је ослобођено око 21 час. 16. априла од јединица 6. пролетерске и 21. дивизије. Одмах после тога непријатељ је предузео неколико противнапада који су трајали све до 24 часа.

За време дводневних борби (15. и 16. априла) бригада је претрпела следеће губитке: 22 погинула и 99 рањених (међу погинулим су били и 2 командира чете). Многи од рањених бораца подлегли су ранама при евакуацији.

У току ноћи 16/17. априла Штаб 48. дивизије је телефоном наредио штабовима 1, 2. и 14. бригаде да изврше припреме и у 05.00 часова предузму општи напад раније одређеним правцима, с тим да 1. и 2. бригада овладају селима Врпоље и Стриживојна, а 14. бригада заједно са 2. ма-

кедонском и 7. албанском бригадом, селима Будровци и Перковци. Док су вршене припреме и прегруписавање, непријатељ је у току ноћи извршио неколико противнапада на целом фронту од Будровца до Врпол-а с циљем да завара наше јединице о свом повлачењу са одбрамбених положаја. Поред тога, преко целе ноћи је отворана ватра из аутоматског оружја, која је, како се приближавао дан, све више јењавала. Ватру су, у ствари, отварали непријатељски обезбеђујући делови, под чијом су се заштитом повлачиле њихове главне снаге. Ову непријатељску варку нису добро проценили штабови бригада, који су чекали одређено време за напад, а ни штаб дивизије није интервенисао да се крене раније у напад, што доказује да и он није добро проценио насталу ситуацију.

Када су бригаде кренуле у напад у 05.00 часова, јединице су, после сламања слабог отпора непријатељских обезбеђујућих делова, ушле у Врпол-е и Стриживојну. У с. Врпол-е ушла је 1. бригада и 3. батаљон 3. бригаде, у с. Стриживојна 2. бригада; а у с. Пишкоревци 14. бригада. Без задржавања у овим селима све три бригаде су предузеле гоњење непријатеља у правцу Славонског Брода и до пада мрака избиле у рејон с. Перковци Стари - с. Андријевци. У току 18. априла 14. бригада је продужила гоњење непријатеља према с. Лаповци и с. Трнава, где је дочека снажном митраљеском и минобацачком ватром. После једночасовне борбе 1. и 2. батаљона слоњен је непријатељски отпор и бригада је ушла у ова села.

Не рачунајући губитке 3. македонске бригаде, која је привремено била под командом 48. дивизије, у овим четвородневним борбама 48. дивизија је имала следеће губитке:

а) према борбеној релацији, операцијском дневнику и борбеним извештајима Штаба 48. дивизије: 86 погинулих, 376 рањених и 32 нестала. Од ових губитака 43 се односе на руководиоце;

б) према борбеним релацијама и операцијским дневницима бригада: 106 погинулих, 448 рањених.

Као што се види, има разлика у подацима Штаба дивизије и штабова бригада о претрпљеним губицима. Сматрам да су подаци које дају бригаде тачнији и да треба њих прихватити, јер су у току борби и телефонским путем бригаде сукцесивно достављале штабу дивизије податке о погинулим и рањеним, па је постојала могућност да су неки подаци погрешно схваћени или примљени.

Артиљеријска бригада у току 16. и 17. априла подржавала је напад 1. и 14. бригаде код с. Стриживојна, с. Врпоља и с. Будровца: 1. дивизион је дејствовао на предњу ивицу Стриживојна и Врпоља и неутралисао батерију непријатељских топова иза цркве у Стриживојну; 3. дивизион гађао је непријатељске ровове, жел. станицу и осматрачницу у Врпољу и вршио контрабатирање непријатељских хаубица, колико је то расположива муниција дозвољавала.

У 07.00 часова 17. априла Артшверијска бригада је извршила покрет правцем Стриживојна, Врпоље, Перковци Стари, Ново Тополџе. У с. Перковци Стари 3. бригада 2. дивизиона добила је самосталан задатак и одвојила ее од бригаде. Бригада је зановила северно од с. Перковци Стари.⁴⁰⁵»

Према оцени Штаба дивизије, непријатељ је пред фронтом 48. дивизије имао преко 100 мртвих, око 200 рањених и око 50 заробљених непријатељских војника и старешина.

У току 16. априла и јединице 42. дивизије извршиле су неколико напада на непријатељске одбрамбене положаје, али нису успеле да их пробију и ослободе с. Будровци и с. Пишкоревци.

Тако је 16. македонска бригада рано изјутра 16. априла кренула у напад на североисточни део Будровца да би га обухватила с те стране и да би што пре избила на жел. пругу Ђаково - Пишкоревци. Међутим, у то време је међупростор између десног крила бригаде и левог крила 21. дивизије, која је нападала на Ђаково, био доста велики. Услед врло жилавог отпора непријатеља, штаб бригаде је убацио у борбу своју резерву (2. батаљон и чету аутоматичара) у овај непосреднути међупростор. Убачена резерва је споро напредовала према гробљу у с. Будровцима, где се незнатно уклонила. У тој ситуацији јединице 21. дивизије, са којима је успостављена директна веза, захтевале су од 2. батаљона да продужи надирање или, уколико то не

405) Бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 4/3; операцијски дневник 48. дивизије, к. 1365, док. 31/7; борбени извјештаји 48. дивизије за 14, 15, 16. и 17. април, к. 256, док. 11/6, 12/6, 13/6 и 14/6; бојна релација 1. македонске бригаде, к. 1364, док. 3/4; бојна релација 2. македонске бригаде, к. 1364, док. 4/5; бојна релација 14. македонске бригаде, к. 1364, док. 3/6; операцијски дневник Артиљеријске бригаде 48. дивизије, к. 1364, док. 6/2, к. 1366, док. 4/9; борбени извештај команде артиљерије 1. армије, к. 259, док. 1-3/2; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 123-132.

може, да се задржи на достигнутој линији и тиме олакша напредовање левог крила 21. дивизије.

Око 11 часова, после кратке артиљеријске ватре (артиљерија није располагала довољном количином муниције) јединице 16. бригае су поново кренуле на јуриш, али нису успеле да постигну виднији успех, јер су биле задржане јаком артиљеријском, минобацачком и аутоматском пешадијском ватром. Због тога су оне, изложене ураганској ватри, биле присиљене да се повуку на полазне положаје.

У току ноћи 16/17. априла, почев од 20 часова, непријатељ је извео неколико противнапада на фронту 7. албанске и 16. македонске бригаде, уз јаку подршку минобацачке ватре која је нашим јединицама наносила доста губитака, нарочито у рањенима. Вођене су огорчене борбе на блиском одстојању. Циљ ових противнапада био је да се завајају наше јединице у вези са непријатељским намерама за повлачење. (У то време, јединице 6. пролетерске и 21. дивизије су ослободиле Ђаково, одакле су се непријатељске снаге повлачиле комуникацијом Ђаково - Пишкоровци, што је такође један од разлога за противнападе.) Јачина непријатељске ватре постепено је јењавала. То је, очигледно, био моменат када се главнина непријатеља повлачила под заштитом обезбеђујућих делова. Овај моменат није добро проценио ни штаб 16. македонске бригаде, а ни будност јединица није била на висини.

Кад се ватра скоро утишала негде пре свитања упућене су патроле у с. Будровци ради извиђања и утврђивања стања код непријатеља. Оне су установиле да је село напуштено и да се у њему налазе слабији непријатељски делови. Око 05.00 часова 17. априла јединице 7. и 16. бригае кренуле су у борбеном поретку ка селу. Не наишавши на снажнији отпор, ушле су у Будровце и очистиле га од заосталих немачких и усташких обезбеђујућих делова. Након тога је 7. албанска бригада продужила гоњење непријатеља ка с. Пишкоровцу и с. Андријевцу, где је стигла ноћу 17/18. априла, док је 16. бригада формирала гонеће групе у захвату истог правца. Обе бригаде су оставиле екипе ради прикупљања рањених и мртвих другова. Органи народне власти у с. Будровцу одредили су место и организовали сахрану погинулих. Тако је 42. дивизија, према заповести штаба 15. корпуса, предузела покрет правцем с. Стриживојна, с. Врпоље, с. Чаковци, с. Андријевци, где су њене јединице заноћиле.

Јмтша

*Операцијски извештај Штаба 15. корпуса за 15. и 16. април
1945. године*

У току 16. априла 1. дивизион ЗИС-3 1. артиљеријске бригаде вратио се из 6. личке дивизије у састав бригаде и посео положаје јужније од Пањске шуме. Преко дана бригада је вршила појединачно и рафално гађање непријатељских упоришта и гнезда, осматрачница, колона и жел. возова колико је то расположива муниција дозвољавала. Око 17. часова 3. дивизион је пребачен на нове положаје ради подршке 16. бригаде. Када је ослобођена Стриживојна, бригада је извршила покрет за с. Чајковци, где је избила око 4 часа 18. априла.

У тродневним борбама 7. албанска бригада имала је 92 погинула, 130 рањених и 40 у неизвесности. Само међу рањенима било је 15 комесара и заменика комесара чета. Био је рањен и комесар бригаде. Међу погинулима било је 6 комесара чета и 7 командира чета и водова. Извиђачки вод бригаде, који је готово непрекидно извиђао, био је ско-

ро преполовљен. Погинуо је и обавештајни официр бригаде.

У овим борбама 16. македонска бригада имала је 62 погинула и 150 рањених бораца и старешина.

Укупни губици 42. дивизије, укључујући и губитке 3. македонске бригаде, која је од 15. априла увече стављена под команду 48. дивизије, износили су: 265 погинулих, 519 рањених, око 50 несталих. Међу њима је било доста старешина претежно командног кадра - десетара, водника, политичких делегата, командира, комесара и заменика комесара чета, батаљона итд. И у овим борбама један број рањеника подлегао је ранама приликом транспортовања или у болницама. Тај број није утврђен.

Дивизија је имала следеће губитке у наоружању: 97 пушака, 22 пушкомитраљеза, 7 митраљеза, 12 минобацача 50 мм, 4 минобацача 82 мм, 102 аутомата, 23 снајперске пушке, 8 противтенковских пушака и 8 пиштоља.

Не рачунајући неутврђени број рањених бораца који је касније подлегао ранама, 15. корпус је у борбама на линији с. Будровци - с. Пишкоревци - с. Стриживојна - с. Врпоље претрпео следеће губитке: преко 370 погинулих, преко 970 рањених и око 100 несталих.

Према процени штабова бригада и дивизија, непријатељ је у овим борбама имао следеће губитке: око 180 погинулих, 280 рањених и 11 заробљених. Исто тако, имао је осетне губитке у наоружању, чији број није тачно утврђен.⁴⁰⁶⁾

Падом линије Ђаково - Будровци - Стриживојна - Врпоље - Јаруга - р. Сава био је отворен пут за Славонски Брод, Плетерницу и Славонску Пожегу.

У овом периоду јединице 3. армије ослободиле су Нашице. Заузимањем Нашица завршена је улога 3. армије у пробоју Сремског фронта, јер је она разбила лево крило 34. немачког корпуса и преостале делове 11. дивизије, чиме је немачка одбрана била раздвојена на снаге у Подравини и снаге у долини Саве. Јединице 2. армије, које су

406) Борбени извештај 15. корпуса од 17. априла, к. 652, док. 11/2; Бојна релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5/7; операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6; бојна релација операцијски дневник 7. албанске бригаде, к. 1315, док. 7/7 и к. 1316, док. 1/6; бојна релација 16. македонске бригаде, к. 1316, док. 2/10; операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II; Таипи Таипи, наведена књига, стр. 98-103.

наступале десном обалом р. Саве, ослободиле су 17. априла Добој и продужиле надирање ка Босанском Броду.

Борбе код Стриживојна, Врпоља, Будровца и Пишко-ревца биле су врло оштре и жестоке, што се види и из обостраних губитака. Непријатељ се трудио да по сваку цену задржи ову линију ради повлачења својих снага из долине р. Босне и Украјине.

И у овим борбама било је прекрасних примера храбрости и пожртвованости бораца, старешина и читавих јединица.

О жестини борбе на овој линији говорио је и начелник штаба 1. армије Милутин Морача, који је поред осталог рекао: »Изразито оштре борбе водиле су 42. и 48. дивизија на својим нападним правцима. Испред њих су се налазила два пука 41. њемачке дивизије, а после пада Ђакова одсјек с. Будровци - с. Стриживојна - с. Врпоље добио је за непријатеља још већи значај у спречавању нашег продора ка Броду, преко јужних падина Диљ-планине.

У току 16, а нарочито 16/17. априла, дивизије су продужиле напад, па је 17. априла извршен пробој читаве линије. Непријатељ се главнином снага, још у току ноћи, повукао на нову линију села Лаповци, Топоље и Оприсавци (према Славонском Броду)⁴⁰⁷⁾.

У својим сећањима, комесар 15. корпуса Вујадин Поповић је изнео: »Након ослобођења Винковаца, продужили смо гоњење непријатеља ка Врпољу и Стриживојни. Та линија је била чврсто утврђена и брањена. Према изјави немачких заробљеника, Немци су планирали да ту линију бране десетак дана. На овом сектору 15. корпус је водио најтежу борбу. У санитетским јединицама било је доведено око 900 рањеника... Жртве су биле велике, јер је по сваку цену требало пробити ову линију ради што бржег наступања према Загребу и Трсту.

У тој ситуацији, када су положаји прелазили из руке у руку, једна наша јединица била је одсечена код с. Врпоља. Усташе су се прикриле у селу и изненада су је нападе. При томе су масакрирале наше рањене другове... Високи губици говоре са каквим хероизмом су се бориле македонске јединице 42. и 48. дивизије.⁴⁰⁸⁾

407) М. Морача, наведени чланак.

408) Б. Митровски, наведени фељтон у листу »Нова Македонија«.

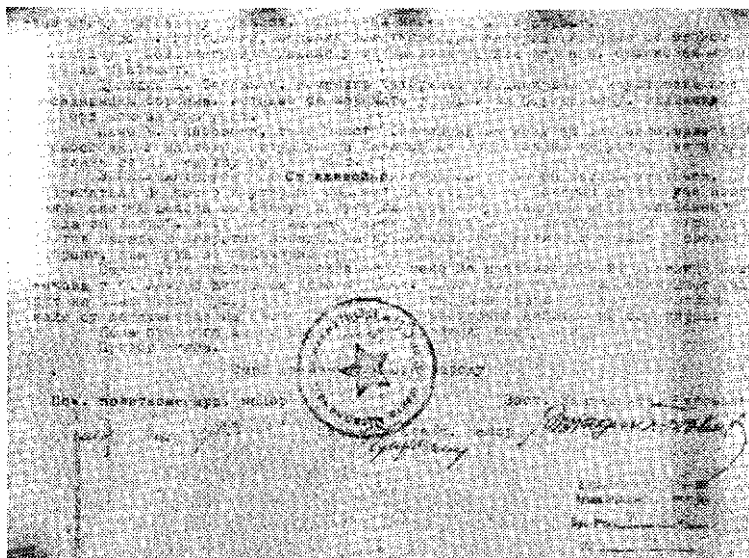
Поред већ изнетих, указујемо на још неке чињенице и иекства која су испољена и у току ових четвородневних борби:

1. Борачки и старешински састав свих јединица корпуса испољио је висок морал, храброст, дисциплину и пожртвованост. У току ових борби било је случајева да су ударници и бомбашке групе (облик борбе примењиван у току народноослободилачког рата, који је дао запажене резултате) по неколико пута у току напада јуришали, упадали у непријатељске ровове и, због чврстине непријатељске одбране, повлачили се на полазне положаје.

У појединим јуришима, борци су прескакали преко палих другова и продужавали још енажније да нападају, јер су их наше жртве подстрекавале на самопрегор и храброст. Није било случајева малодушности ни у једној јединици.

Таквом држању борачког састава доприносило је и то што су командири и комесари јединица, штабови батаљона, бригада и дивизија били са борцима у најтежим тренуцима. И овом приликом су командант и комесар корпуса са неким члановима штаба често одлазили у прву борбену линију, одакле су непосредно руководили. Све то уливало је поверење код бораца и они су се још више трудили видећи како заједно са њима јуришају командири и комесари чета, батаљона, бригада, дивизија и корпуса. Такав метод руковођења, проверен током ранијег периода рата, показао се и овог пута веома корисним. У току завршних операција за ослобођење земље он се могао лакше примењивати, јер су штабови располагали радио-везом, тако да су и у покрету могли руководити потчињеним јединицама.

2. У ноћним нападима и борбама оријентација на равничастом земљишту била је доста тешка, тако да је у неким случајевима долазило до мешања јединица и гомилања снага, што је представљало добру мету за непријатеља који се бранио и који је имао припремљена артиљеријска, минобацка и аутоматска оруђа за ноћно гађање. Међутим, ноћним нападима је постижана и одређена предност, будући да је брисани предтерен добро организованом и моћнијем непријатељу дању пружао још веће могућности за наношење великих губитака нашим јединицама.

*Релација Штаба 48. дивизије о борбама за ослобођење
с. Стржиовојно и с. Врпоља*

3. Непоседовање довољно пионирског алата умногоме је утицало на повећавање губитака. Када су јединице снажном непријатељском ватром биле присиљене да залегну, сви борци нису имали чиме да направе заклоне, те су постајали добра мета на откривеном земљишту.

4. У овим борбама непријатељ је користио и дрвеће у свом систему одбране. Он је на њему постављао снајперисте и аутоматичаре, па и пушкомитраљесце, који су имали добар преглед и тукли борбени поредак наших јединица на откривеном земљишту. Најчешћа мета су им биле наше старешине. Да би доскочили томе, наше јединице су одређивале посебне групе чији је задатак био да откривају и уништавају те циљеве. У тим групама налазили су се и наши снајперисти, који су прецизним гађањем обарали непријатељске војнике са дрвећа.

5. У овим дејствима, која су имала претежно карактер гоњења непријатеља, наши штабови нису издавали комплетне борбене заповести (услед недостатка времена и потребе за брзим деловањем), већ су издавали делимичне заповести и командовали кратким наређењима, која су

најчешће издавана на лицу места или преношена преко радија, телефона, официра за везу и курира.

Карактеристично је да су штабови - од батаљона до дивизије - у овим борбама увек имали одговарајуће резерве ради интервенције у појединим критичним ситуацијама, с тим што су понекад те резерве сачињавале чете аутоматичара, па и остале приштапске јединице, мада су оне имале своје специфичне задатке.

6. Организација командовања артиљеријом била је тако спроведена да је артиљеријска бригада сваке дивизије подржавала њене јединице. Евентуално појачавање артиљерије неке друге дивизије вршено је кратким писменим и усменим наређењима. И у борбама артиљеријске бригаде 42. и 48. дивизије нису комплетно биле у њиховом саставу. Тако, на пример, све до 16. априла артиљеријска бригада 48. дивизије (без 2. дивизиона) била је придата 5. дивизији, а исто тако до 16. априла 1. дивизион ЗИС-3 артиљеријске бригаде 42. дивизије био је придат 6. личној пролетерској дивизији. На тај начин су ове дивизије, а посебно 48. дивизија, биле лишене значајне артиљеријске подршке у току нападних дејстава тих дана.

Посебну тешкоћу чинила је попуна муницијом за артиљеријска и минобацачка оруђа. Иако су наше снаге располагале знатним бројем артиљеријских оруђа и минобацача, њихова подршка пешадији била је, због недостатка муниције, врло скромна. »Тиме се објашњава и чињеница да смо ми у завршним операцијама, иако често надмоћнији у општем односу оруђа, морали да прибегавамо ноћним нападима«, каже начелник Штаба 1. армије Милутин Морача.

Као илустрацију наше оскудице у артиљеријској и минобацачкој муницији наводимо утрошак муниције Артиљеријске бригаде 48. дивизије 16. априла: за дивизион минобацача 120 мм утрошено је 192 mine, за топове 45 мм 127 граната, а за топове 76 мм ЗИС-3 једна граната. Због тога су артиљеријске припреме пре почетка напада биле врло кратке, са по неколико рафала или појединачно избаченим гранатама.

Овај недостатак пешадијске јединице су надокнађивале ручним бомбама које су употребљене са блиског одстојања, нарочито бомбашким групама, које су убацивале бомбе у непријатељска митраљеска гнезда и у друге отворне тачке.

7. Наша авијација је у току ових дејстава била активна и митраљирала је и бомбардовала непријатељски борбени поредак, odporне тачке, артиљеријске и минобацачке положаје и друге odporне тачке у с. Стриживојна, с. Врпоље, с. Будровци. Непријатељска авијација се није појављивала.

8. Инжињеријске јединице су, углавном употребљаване за оправку мањих мостова и делова изрованих путева, да би се омогућило несметано кретање јединицама, а нарочито артиљерији, запрежним возилима и комори, која је дотурала јединицама храну, муницију и друге потребе.

9. Одржавање везе између Штаба корпуса и дивизија одвијало се преко радија, личним контактом официра за везу и куририма; између штаба дивизија и бригада радиовезом, личним контактом и куририма; између штабова бригада и батаљона углавном, личним контактом и куририма.

10. Интендантура и органи Команде позадине корпуса, дивизија и бригада су нормално и успешно функционисали, тако да у току ових борби није било застоја у снабдевању јединица основним потребама.

На крају се може закључити да су све јединице корпуса стекле доста искуства за дејство у различитим условима (борбе ноћу, борбе у шуми и насељеним местима, укопавање итд.), што ће им добро послужити у даљним операцијама за коначно ослобођење земље.

ОСЛОБОЂЕЊЕ СЛАВОНСКЕ ПОЖЕГЕ

После пробоја одбране на линији Ђаково - с. Будровци - с. Стриживојна - с. Врпоље - с. Велика Копаница - р. Сава непријатељ се повукао на линију Славонски Брод - Плетерница - Славонска Пожега, остављајући заштитне делове у насељеним местима, ради успоравања наступања јединица 1. армије, а тиме и омогућавања сопственим главним снагама извлачења на запад.

Након ослобођења Нашица, 3. армија је усмерила своје снаге ка Подравини; 6. корпус је ради садејства 1. армији упућен према Славонској Пожеги.

Јединице 2. армије, пошто су ослободиле Добој, продужиле су наступање ка Дервенти и Босанском Броду.

Оне су 18. априла ослободиле Дервенту и продужиле за Босански Брод.

Да би спречио одсецање немачких снага које су се повлачиле из Боене, 34. немачки корпус је морао држати Славонски Брод све док се оне не пребаце преко понтонских мостова на леву обалу Саве. Зато је корпус запосео један узани појас одбране северно и источно од Славонског Брода, са упориштем Плетерница (на комуникацији Славонски Брод - Славонска Пожега), с. Ново Топоље, с. Оприсавци (источно од Славонског Брода).

Према развоју догађаја од 15 до 17. априла, Штаб 1. армије је закључио да непријатељ упорно брани прилазе Славонском Броду, те је одлучио да тежиште операције пренесе северно од планине Диљ, у рејон Плетернице, и да бочним дејствима угрози непријатељске снаге на правцу Ђаково - Славонски Брод.

У духу ове замисли, Штаб 1. армије је 17. априла упутио у с. Рушево 6. личку дивизију, а у напад на Славонску Пожегу 15. македонски корпус. Тако је 18. априла 1. армија отпочела напад на Славонски Брод. Плетерницу је нападала 1. пролетерска дивизија и један тенковски батаљон, положаје северно и западно од Славонског Брода 21. српска, 11. крајишка и 6. личка дивизија, а положаје источно од Брода 5. и 17. дивизија.

Таквим распоредом 1. армије, снаге 34. и 21. немачког корпуса које су се налазиле у рејону Славонског Брода биле су готово потпуно опкољене. Схвативши ситуацију, непријатељ је брзо појачао положаје код с. Рушава и у Плетерници. Седамнаестог априла 1. пролетерска дивизија је напала Плетерницу, али је наишла на јак отпор. Исто тако жесток отпор је пружен и 6. и 11. дивизији.

Борба за Плетерницу била је веома тешка. Чак ни увођење тенковског батаљона није дало резултате. Немци су се забарикадирали у тврдим зградама. Изведено је више јуриша и тешких ватрених окршаја. Тек 20. априла изјутра 1. пролетерска дивизија је ослободила Плетерницу, али по цену великих губитака: 262 погинула и 692 рањена. Упоредо са борбом за Плетерницу вођена је тешка борба за Славонски Брод и Славонску Пожегу.

Падом Плетернице одбрана Славонског Брода је била угрожена. Зато се 20. априла непријатељ почео постепено повлачити, а већ у првим вечерњим часовима, под притиском јединица 1. армије напустио је град, претходно ди-

гавши у ваздух огромну количину муниције и другог ратног материјала који није могао да одвуче.⁴⁰⁹

Према првобитној замисли и заповести Штаба 1. армије од 15. априла, 42. дивизија је требало да избије на историју с. Калинић - с. Билач - с. Диједина Ријека (североисточно од Плетернице), као резерва снагама 1. армије које су нападале Плетерницу. Према истој заповести, 48. дивизија је требало да напада Славонски Брод са северо-западне и западне стране. Међутим, због познате ситуације на линији: Ђаково - Будровци - Стрижиовна - Врпоље - р. Сава, на којој су вођене борбе све до 17. априла, промењена је замисао Штаба 1. армије, тако да је 15. корпус постављен задатак да са 42. и 48. дивизијом ослободи Славонску Пожегу, док су остале снаге армије нападале Славонски Брод и Плетерницу. Штаб 1. армије је 17. априла наредио Штабу 15. корпуса да једну своју дивизију упутити правцем с. Андријевци, с. Пака, с. Рушево, (да се ту заустави и преноћи), а чим стигне 5. дивизија и настави гоњење непријатеља, да и другу своју дивизију упутити правцем с. Пака, с. Рушево. У заповести стоји да је задатак корпуса да што пре нападне непријатељски гарнизон у Славонској Пожеги и да овлада градом. Наредног дана Штаб 1. армије је наредио Штабу 15. корпуса да са једном дивизијом обавезно очисти сектор с. Лаповци - с. Хркановци од непријатељских делова, па тек онда да приступи извршењу постављеног задатка. Чишћење овог терена је било нужно да би се омогућило даље наступање 5. и 17. дивизији.^{410*}

Након пријема задатка, Штаб 15. корпуса издао је заповест дивизијама за марш 18. априла у 04.00 часова. Штаб 48. дивизије је формирао две маршевске колоне: у првој колони имао је 1. и 14. бригаду са правцем кретања с. Клокочевик, с. Врховина, с. Пака, с. Рушево, с. Диједина Ријека, с. Бук, с. Ваина, с. Дршковци (19. априла измењен је правац марша, тако да се из с. Рушева није продужило према с. Буку, већ према с. Мигаловци, с. Чаглин итд.); другу маршевску колону сачињавали су 2. македонска и 2. артиљеријска бригада, Команда позадине и приштапске јединице дивизије са правцем кретања с. Старо и Ново

409) Ослободилачки рат народа Југославије 1941-1945, књ. 2, (друго издање), стр. 582-590; Душан Узелац, наведени фељтон; М. Морача, наведени чланак.

410) Заповест штаба 1. армије од 15. 17. и 18. априла, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5-1/4 и к. 251, док. 9-1/2 и 10-1/2.

Топоље, с. Лаповци, с. Мајар, с. Слободна Власт, с. Пака.⁴¹¹

Према наређењу Штаба 15. корпуса, 42. дивизија је требало да се креће за 48. дивизијом, и то правцем одређеним за другу маршевску колону.

Иако су јединице 15. корпуса, као и остале снаге 1. армије, биле доста изморене и физички исцрпљене услед врло тешких тродневних борби код с. Будроваца, с. Стриживојна и с. Врпоља, борацки и старешински састав изражавао је жељу да што пре крене и дође у контакт с непријатељем. Морал јединица је био на високом нивоу и поред претрпљених губитака и предузетог марша, који је уз кратке ноћне одморе трајао три дана, после чега је одмах требало прећи у напад на Славонску Пожегу. Дати завет на сахрани другова у Врпољу требало је што пре остварити. Тај завет је подстицао борце и уливао им снагу и енергију за предстојеће напоре. Какво је било расположење за борбу може да се види и по томе што су у позадинске јединице дивизије и бригада журиле заједно са оперативним јединицама да што више допринесу обрачуну са непријатељем. Када су јединице 14. македонске бригаде прелазиле мост на р. Орљави, који је био миниран нагазним минама, сећам се да је један број бораца одлетео у ваздух. Од неких бораца који су прилазили мосту и видели тај приказ могло се чути и следеће: »Напред, другови, нећемо сви изгинути; нека жртва мора да падне, а мост мора да се пређе и непријатељ туче«. У том духу, атмосфери и ентузијазму ишло се у напад на Славонску Пожегу.

Штаб 48. дивизије одредио је у претходници 1. бригаду, а она у челни одред свој 1. батаљон. Након избијања челног одреда у висини с. Лаповци - с. Трнава, непријатељски делови, јачине од батаљона, ојачани митраљезима и минобацачима, отворили су ватру на ивице поменутих села с намером да успоре наступање наших јединица и својим главним снагама створе више времена за организовање у дубини. За борбу код с. Трнава прво се развио 1. батаљон 1. бригаде, који је био у челном одреду. Касније је уведен у борбу 1. батаљон 14. бригаде из главнине дивизије, а 1. батаљон 1. бригаде повучен из борбе, како би се свежим снагама што пре разбили осигуравајући делови и омогућио бржи покрет дивизије.

411) Заповест штаба 48. дивизије од 17. априла, Архив ВИИ, к. 1366, док. 7/5.

Проценивши ситуацију, штаб дивизије је одлучио да у овој борби ангажује само 1. батаљон 14. бригаде, а главним снагама дивизије, са јачим маршевским обезбеђењима, продужи марш ка маршевском циљу. У правцу покрета упутио је извиђачке делове ради прикупљања што исцрпнијих података о непријатељу. Таква одлука се показала исправном. Ангажовани батаљон је до 16 часова протерао непријатељске делове, а снаге дивизије су, не задржавајући се и не чекајући да се ова села очисте од непријатеља, наставиле покрет. До пада мрака јединице 48. дивизије избиле су на просторију с. Слободна Власт - с. Имбријевци - с. Пака, где су и зановиле. Дужина марша износила је око 30 километара.

За време марша два непријатељска извиђачка авиона митрал>ирала су дивизијску колону. У овим борбама губици дивизије износили су: 8 погинулих и 12 рањених, док непријатељски губици нису утврђени.⁴¹²

Према усменој заповести Штаба 15. корпуса, 42. дивизија је 18. априла извршила покрет са достигнуте просторије правцем с. Андријевци, с. Драготин, с. Кондрић, с. Мајар и разместила се за преноћиште на просторији: 16. бригада и штаб дивизије у с. Мајар, а 3, 7. и 1. артиљеријска бригада у с. Светоблажије. У току марша 3. бригада је образовала претходницу дивизије, а за њом су се кретале 16. бригада, затим артшверијска бригада, приштапске јединице дивизије и 7. бригада, на зачељу. Дивизија није ступила у додир с непријатељем,⁴¹³ нити је била узнемиравана од непријатељске авијације.

У духу заповести Штаба 1. армије од 17. априла, Штаб 15. корпуса издао је 18. априла заповест за настављање марша ради напада на Славонску Пожегу. Штабу 48. дивизије наређено је да 19. априла у 05.00 часова изврши покрет правцем с. Слободна Власт, с. Пака, с. Рушево, с. Лаатиновац, с. Грабарје, с. Јакшић и да се размести на просторији с. Јакшић - с. Трапари - с. Сесвете и обезбеди са свих праваца, а посебно са правца Славонске Пожеге; 42. дивизија, са достигнуте просторије, да продужи 19. априла у 04.00 часова марш правцем с. Мајар, с. Слободна Власт, с. Пака, с. Рушево, Плелетерница, где да занови и обезбеди се

412) Операцијски дневник 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1365, док. 31/7; оперативни извештај штаба 48. дивизије за 18. април, к. 256, док. 15/6.

413) Операцијски дневник 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 7/6.

од правца Славонске Пожеге; за време покрета морала је да истури обезбеђујуће делове и упути извиђачке патроле ради прикупљања података о непријатељу.

Предвиђено је да се Штаб корпуса креће за 42. дивизијом и да преноћи у Плетерници.

Према овој заповести, до с. Рушева обе дивизије су се кретале истим правцем, а одатле 48. дивизија кренула је на север (према с. Јакшић,) а 42. дивизија продужила комуникацијом преко с. Диједине Ријеке и с. Бука за Плетерницу. До пада мрака јединице 48. дивизије разместили су се у рејону с. Јакшић - с. Рајсовац (око 8-10 км од Славонске Пожеге), а Команда позадине у с. Кула, прешавши преко 35 км пута усиљеним маршем.

За то време 42. дивизија је кренула на марш у маршевском поретку: 16. бригада у претходници дивизије, ојачана дивизионом артиљеријске бригаде 45 мм, затим 3, 7. и Артиљеријска бригада. Како Плетерница (где су јединице требало да заноће) није била још ослобођена, Штаб 15. корпуса је усмено наредио да се правац кретања јединица дивизије промени и да се оне разместе на просторији с. Зарилац - с. Грабарје - с. Белешевац (око 18 - 20 км од Славонске Пожеге). Дивизија је до пада мрака 19. априла достигла овај маршевишки циљ.

У току марша није било додира с непријатељем, те су јединице ⁴¹⁴дивизија неометано избиле на поменуте просторије.

Организација непријатељске одбране. Славонску Пожегу су бранили: 4. домобранска бригада и 14. усташка брдска бригада, делови усташко-домобранске 9. брдске дивизије и 150 војника из састава немачке полицијске дивизије за нарочиту употребу »Штефан«. Цени се да је јачина ових снага износила 2.500-3.000 војника.

Град је одраније био уређен за кружну одбрану. На самој ивици и унутар града био је изграђен велики број бетонских покривених и откривених бункера, комбинованих стрељачким и митраљеским гнездима. На источној ивици града, на осетљивим местима, биле су подигнуте жичане и минске препреке. Поједине зграде су биле подешене за одбрану, а на улицама, раскрсницама, трговима и у парковима изграђени су фортификацијски објекти.

414) Заповест штаба 15. корпуса од 18. априла, Архив ВИИ, к. 1315, док. 6-1/4; операцијски дневник 48. дивизије, к. 1365, док. 31/7; борбени извештај 48. дивизије од 19. априла, к. 256, док. 16/6; операцијски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6.

Рејон око цркве и касарне био је најутврђенији део града. Мостови на р. Орљави, административне зграде и прилази граду били су минирани. Ван града, на спољној линији одбране, били су изграђени стрељачки заклони и митраљеска гнезда, понегде откривени бункери и местимично жичане и минске препреке.

Спољна линија одбране се протезала приближно од 1 до 3 км од града: к. 147 на р. Орљави - источна ивица с. Д. Емовци - заселак Лозница - к. 175 - Падеж (к. 158) - с. Г. Еминовци - Росуље (к. 139) - жел. пруга к. 133 - јужно од р. Орљаве линијом Врандук - к. 296 - Камен (к. 309) - Соколовац.

На првцу напада 42. дивизије нарочито су били јако утврђени положаји Врандук, Камен, Соколовац, а посебно к. 296 (југоисточно од града), која је доминирала Славонском Пожегом и представљала кључ одбране са јужне стране. Овде је непријатељ имао изграђене бетонске и откривене бункере, који су штитили све прилазе граду с

j y r a 4 1 5 >

План и распоред наших јединица за напад на Славонску Пожегу

Кад су јединице 15. корпуса избиле на поменућу историју, главне снаге 1. армије су 20. априла, после једнодневних уличних борби, ослободиле Плетерницу и Славонски Брод и принудиле непријатеља да се повуче за Нову Градишку.

У таквој ситуацији, а ради брзог и енергичног продора ка Новој Градишци, Пакрацу и Загребу, команда 1. армије издала је 20. априла у 7 часова заповест 15. ударном корпусу да ликвидира непријатељски гарнизон у Славонској Пожеги, обухватајући га једном дивизијом са јужне и југоисточне стране, а једном са северне и северозападне стране, и да потом брзо и енергично настави за Нову Градишку и нападне је са северне стране. Заповешћу је било предвиђено да се напад на Славонску Пожегу изврши 20. априла у 16 часова и непријатељски гарнизон ликвидира до 24 часа, а затим настави енергично наступање у правцу

415) Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945, стр. 572-573; Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941-1945, стр. 1099; бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 5/3.

Нове Градишке. Северно од Пожеге преко планине Папук наступале су снаге 6. славонског корпуса, са којима је требало одржавати везу. Командно место Штаба 1. армије било је у Плетерници.⁴¹⁶⁾

У духу ове замисли, Штаб 15. корпуса издао је дивизијама усмену заповест за напад на Славонску Пожегу. Према замисли Штаб корпуса, наредио је да се непријатељ претходно окружи и доведе у ситуацију да се преда или буде уништен; 48. дивизија је добила задатак да обрзује део обруча око града северно, а 42. дивизија јужно од р. Орљаве.

Постављени задаци су захтевали да неке јединице у току дана изврше доста дуг и напоран марш и избију на одређене полазне положаје за напад. Штабови 42. и 48. дивизије су 20. априла око 9 часова бригаама издали заповести за напад, прецизирали им правце покрета, полазне положаје за напад и правце напада на град. Као што се види, време за припрему напада било је веома кратко. Од пријема задатка у команди 1. армије до издавања заповести за напад штабова дивизија протекло је свега 2 часа. У том времену се морао обавити читав организациони процес на припреми и доношењу одлуке и наређења за напад. Свако губљење времена ишло би у корист непријатељу и омогућило му да, под заштитом слабијих делова, извуче главне снаге из Славонске Пожеге за Нову Градишку.

Ипак, штабови дивизија су пропустили да одмах после пријема задатка издају претходна наређења за покрет јединица и тако добију у времену. Наиме, јединице су могле да маршују ка маршевском циљу, док су штабови ценили ситуацију и припремали одлуке за напад.

До 16 часова, када је требало да отпочне напад 1. македонска бригада је морала да изврши обилазак непријатељске одбране да би посела полазне положаје за напад западно од града и тако затворила правац Славонска Пожега - Нова Градишка. То је захтевало велики напор, јер је до почетка напада требало прећи одстојање од 15 до 20 км. по слабир сеоским путевима наомак непријатеља. Да не би компромитовала идеју маневра и да би се остварило планирано опкољавање, бригада је упућена правцем с. Турнић, с. Михаљевци, с. Марин Двор, с. Г. и Д. Ђмовци и у одређено време избила на полазне положаје. Овај ма-

⁴¹⁶⁾ Заповест штаба 1. армије 15. корпус од 20. априла, АрхивВИИ, к. 252, док. 10/2.

невар је успео, јер су јединице располагале тачним подацима о протезању сполне линије одбране. У обилазак су упућене пошумљеним земљиштем на 5 до 7 км од града, тако да су остале неоткривене од непријатеља. У току покрета испред претходнице бригаде упућени су извиђачки делови који су извештавали штаб бригаде да на правцу покрета нема непријатељских делова, што је омогућавало брже креташе.

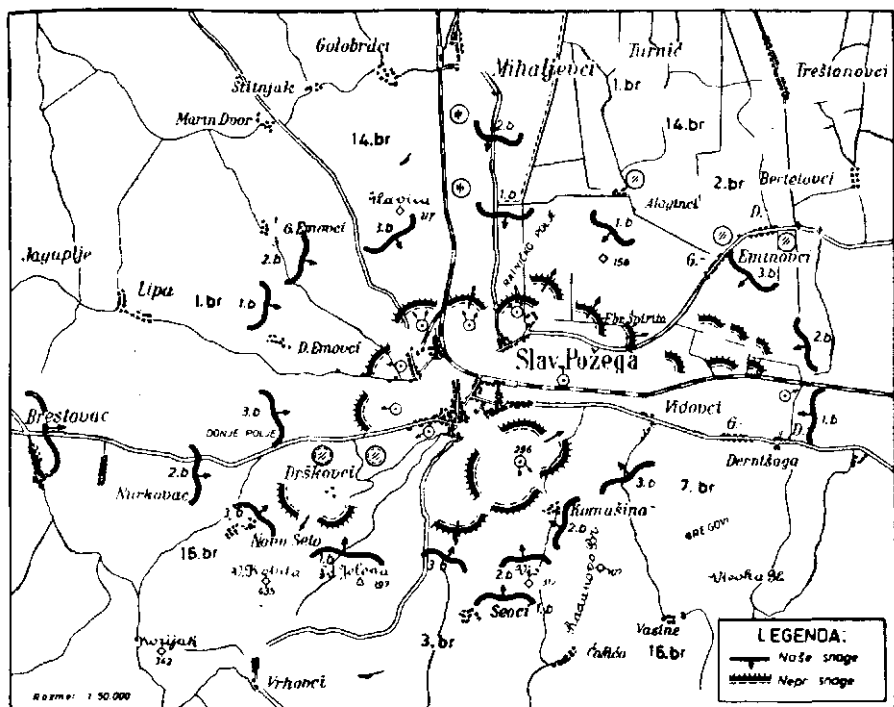
Јединице 42. дивизије такође су морале да предузму усиљени марш по пошумљеном, брдовитом, испресецањом и беспутном земљишту, да стигну јужно од Пожеге и у току дана поседну одређене полазне положаје за напад. Нарочито тежак марш је морала да изврши 16. македонска бригада, која је у току дана требало да прође око 25 до 30 км по тешком терену. Она се кретала правцем с. Белишевац, с. Сесвете, с. Трапари, с. Вишковци, с. Васине, с. Ћосића, с. Врховци и даље према с. Брестовцу. Маневар ове бригаде био је сличан маневру 1. македонске бригаде, али је она стигла на полазне положаје за напад тек 20. априла око 22.30 часова, када су се већ увелико водиле борбе за Славонску Пожегу.

Граница 42. и 48. дивизије била је пут и железничка пруга који воде из Плетернице за Славонску Пожегу. Бригаде су добиле своје одсеке и правце за напад на град.

Распоред и задаци јединица 48. дивизије:

- 1. македонска бригада (на крајњем десном крилу дивизије) са полазних положаја Г. и Д. Емовци имала је задатак да нападне град са западне стране и да истовремено затвори правац за Нову Градишку и онемогући извлачење непријатеља из града. Борбени поредак: сва три батаљона у линији, а чета аутоматичара у резерви. Десно је требало да одржава везу са 16. македонском бригадом 42. дивизије, а лево са 14. македонском бригадом;

- 14. македонска бригада, са полазних положаја северно од к. 175 - северно од Падежа, имала је задатак да напада на град са северне стране дуж комуникације с. Михаљевци - Славонска Пожега. Борбени поредак бригаде био је у два ешелона; 2. батаљон са приштапским јединицама у II ешелону кретао се за 1. батаљоном, на левом крилу бригаде.

Ослобођење Славонске Пожеге (20-21. IV 1945. године)

- 2. македонска бригада, на левом крилу дивизије, са полазних положаја: северно Падеж (к. 158) - шума јужно од с. Г. Еминовци - железничка пруга, имала је задатак да нападне на град са североисточне стране, правцем фабрика шпиритуса - касарна - црква у граду. Борбени поредак: сва три батаљона у линији, а чета аутоматичара и чета противтенковских пушака у резерви. Батерија 45 мм била је прикључена распореду батаљона ради непосредне подршке. Лево од ње нападала је 7. албанска бригада 42. дивизије;

- Артиљеријска бригада посела је ватрене положаје по дивизионима у ширем рејону: с. Алагинци - к. 150 - Луке (к. 157), са задатком да подржава наступање бригада,

да неутралише непријатељске отпорне тачке изван града и у самом граду и да уништава живу силу на положајима и приликом извлачења: 2. дивизион је посео ватрене положаје код к. 157 (Луке), 3. дивизион у рејону с. Михалевци, а 1. дивизион у рејону с. Турнића, с тим што су 1. и 2. дивизион морали да дејствују на непријатељске положаје и бункере код раскрснице путева који се спајају код Пожеге;

- командно место дивизије налазило се у с. Михалевци, где су биле и приштапске јединице у дивизијској резерви;

- осматрачница команде дивизије налазила се на к. 150, поред комуникације с. Михаљевци - Славонска Пожега.

Распоред и задаци јединица 42. дивизије:

- 7. албанска бригада са полазних положаја: обала реке Орљаве (200 м југоисточно од фабрике шпиритуса) - железничка пруга и пут Плелетница - Пожега, имала је задатак да са југоистока нападне град преко Врандука и к. 296. Борбени поредак: сва три батаљона у линији, а чета аутоматичара и чета противтенковских пушака у резерви; десно од ње је нападала 2. македонска бригада 48. дивизије, а лево 3. македонска бригада;

- 3. македонска бригада, ојачана 1. и 2. батеријом 3. противтенковског дивизиона, са полазних положаја с. Комушина - Вучји поток, имала је задатак да са југа преко Камена нападне град, одвајајући део снага за напад на к. 296. на коју је дејствовала и 7. албанска бригада. Борбени поредак бригаде био је у два ешелона; 1. батаљон без једне чете био је у II ешелону, а у резерви чета аутоматичара и чета противтенковских пушака; десно до ње је нападала 7. албанска бригада, а лево 16. македонска бригада;

- 16. македонска бригада, ојачана 3. батеријом 3. дивизиона, са полазних положаја: Соколовац - комуникација Славонска Пожега - с. Брестовац имала је задатак да делом снага нападне на град са југозапада, а јачим снагама да поседне комуникацију Пожега - с. Брестовац, затвори тај правац заједно са снагама 1. македонске бригаде и онемогући извлачење непријатеља за Нову Градишку. Борбени поредак: сва три батаљона у линији, а чета аутоматичара и чета противтенковских пушака у резерви; десно

од ње је нападала 3. македонска бригада, а лево је требало успоставити везу са 1. македонском бригадом 48. дивизије код с. Брестовца;

- Артиљеријска бригада са ватрених положаја западно од с. Еминовци добила је задатак да подржава наступање бригада, с тим што 2. дивизион минобацача 120 мм није учествовао у борбама (пошто није имао муниције), док је 3. дивизион по батеријама придат 3. и 16. бригади ради непосредне подршке.⁴¹⁷

Таквим распоредом снага и планом дејства корпуса Славонска Пожега је била обухваћена са свих страна, затворен је обруч око града и створени су услови за заробљаваше и уништавање непријатељских снага.

Штаб 15. корпуса, имајући у виду да бригада 42. дивизије неће моћи до 16. часова да избију на одређене полазне положаје за напад, тражио је да се напад одложи за 21. април у зору или, уколико ситуација дозволи, да се изведе у току ноћи 20/21. априла. Међутим, како су у покрету јединице наишле на непријатеља, напад се није могао одлагати, јер би то непријатељу омогућило да извуче снаге из града и повуче се у правцу Нове Градишке.⁴¹⁸

Ток напада и резултати. Бригада 48. дивизије кренуле су у напад са полазних положаја 20. априла око 16 часова. Пре почетка напада није извршена артиљеријска припрема због штедње муниције, јер је није било у довољним количинама, а и да би се постигло изненађење. До 18 часова јединице су успеле углавном да пробију спољну линију одбране и избију испред главне одбрамбене линије, која се протезала ивицом града и са које је непријатељ пружао јак отпор.

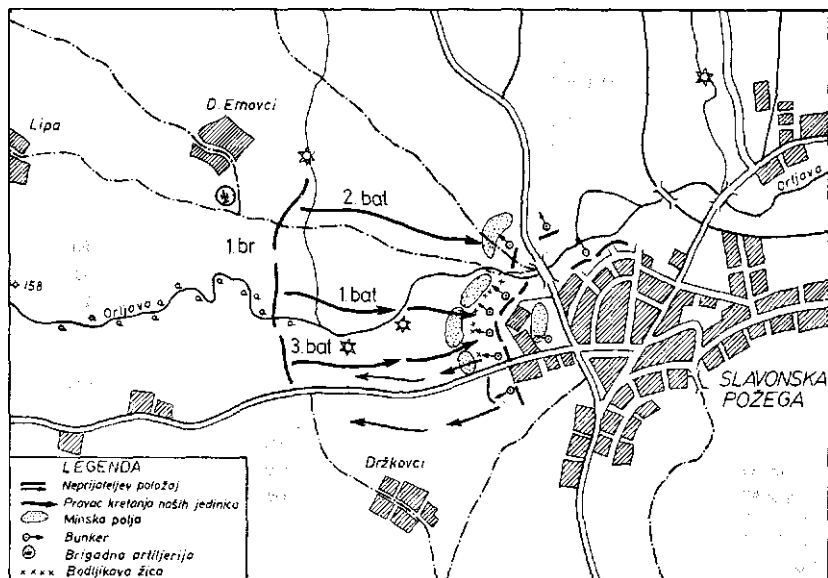
Друга македонска бригада је још у подилажењу ка полазним положајима (око 14 часова) наишла на слабије непријатељске делове које је одбацила и продужила наступање. Уз подршку артиљерије и у садејству са 1. батаљоном 7. албанске бригаде, овладала је фабриком шпиритуса и болницом. Њено даље наступање је заустављено

417) Архив ВИИ, бојна релација 42. и 48. дивизије, к. 1315, док. 9/7 и к. 1364, док. 5/3; операцијски дневници 42. и 48. дивизије, к. 1315, док. 7/6 и к. 1365, док. 31/7; бојне релације: 1, 2, 3, 14. и 16. македонске и 7. албанске бригаде и 1. и 2. артиљеријске бригаде, к. 1364, док. 4/4, док. 5/5 и 4/6; к. 1315, док. 9-7/7 и 9-10/7; к. 1316, док. 3/10 и 7/11-1, 8/11-1 и 2/11-II.

418) Књига депеша 15. ударног корпуса, Архив ВИИ, к. 652, док. 1-6/3, 1-7/3 и 1-9/3.

на ивици града. Борба је настављена несмањеном жестином, па се и у току ноћи напредовало споро због јаког отпора непријатеља. За све време одржавана је телефонска веза са свим потчињеним јединицама бригаде и штабом дивизије. Веза десно и лево са 7. и 14. бригадом одржавала се куририма. У току борбе, све заповести и наређења штаб бригаде је издавао преко телефона.

Јединице 14. македонске бригаде отпочеле су напад у 16.15 часова и наступале комуникацијом с. Михаљевци - Славонска Пожега до ивице града, где су дочекане јаком пешадијском и артиљеријском ватром. Непријатељ је за одбрану града успешно користио бункере, јаче зграде, сваку рушевину и магацин. Ипак су се борци привукли на 150 метара северно од града. До 18 часова, упркос јаком отпору, батаљони су успели да продру 100 до 300 метара у град. Наше јединице су у нападу подржавали артиљериј-

1. бригада 48. дивизије у борбама за ослобођење Славонске Пожеге (20-21. IV 1945.)

ска оруђа 45 мм непосредним гађањем. Тако су борци избили на северну ивицу града и после жестоке борбе заузели »Гаражу«, док се у југозападном делу града наставило пушкарање. Због јаког отпора јединице су остале на достигнутом положајима чекајући да сване. Око 5.30 часова 21. априла бригада је продужила напад уз подршку минобацача 120 мм који су тукли непријатељске бункере и друге отпорне тачке. Јединице су обазриво напредовале.

Прва македонска бригада, која је наступала правцем Д. Емовци - Славонска Пожега, наишла је, око 16.30 часова, на јачи отпор непријатеља који је сломљен и бригада је брзо овладала спољном линијом одбране. У првом сумраку јединице су овладале већим бројем кућа на западној ивици града и продужиле да продиру у унутрашњост града, где је непријатељ из бункера и утврђених тачака пружао јачи отпор.

Око пола ноћи почели су венцем испред града избијати и делови 16. македонске бригаде 42. дивизије, тако да је опкољавање града са западне стране било завршено, иако још није био успостављен контакт са деловима 16. бригаде. Непријатељ је покушао да се пробије из града, али му то није пошло за руком.

Оценивши опасност од продора непријатељских снага са правца Нове Градишке, које би могле угрозити позадину јединица које су нападале град, а и од ватре у бок и позадину са северних падина Соколовца (јер је 16. македонска бригада касно избила на полазне положаје за напад), штаб 1. македонске бригаде је наредио 3. батаљону да се инфилтрира у непријатељев распоред и поседне положаје у рејону с. Брестовца, затвори комуникацију, епречи његово извлачење из Славонске Пожеге и не дозволи пристизање појачања из Нове Градишке. Батаљон је у току ноћи успео да се непримећен инфилтрира и поседне положаје код с. Брестовца, одвојивши се на тај начин око 7 км од своје бригаде, спреман да самостално дејствује. Овај батаљон ће имати значајну улогу у затварању правца Славонска Пожега - Нова Градишка и уништавању непријатељских снага које су настојале да се извуку из града.

Јединице 48. дивизије су у току ноћи продужиле напад. Бригаде су у ноћном борбама успеле да овладају појединим кућама на периферији града. На поједине бункере који су ометали наступање упућене су бомбашке и ударне групе, јачине до десетине бораца ојачане мит-

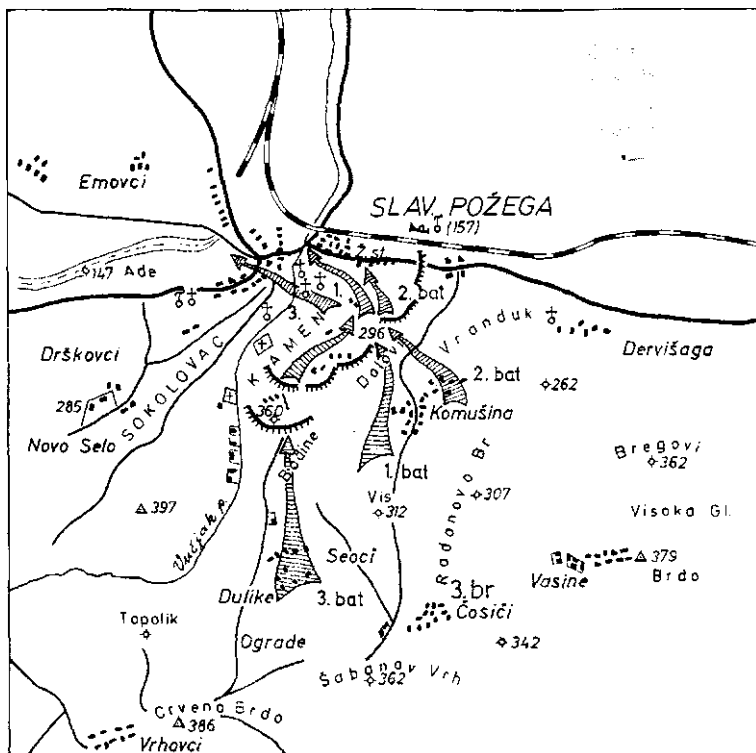
раљеским одељењима. Ове групе су успеле да у току ноћи ликвидирају неколико бункера и посаде у њима.⁴¹⁹

Од свих јединица 42. дивизије 7. албанска бригада је имала да изврши најкраћи марш. Она је 20. априла већ око 14.30 часова избила у рејон с. Кузмица. Ту је штаб бригаде добио саопштење штаба дивизије да напад неће почети у планирано време, тј. у 16. часова, јер 3. и 16. македонска бригада због дужине марша неће моћи на време да избију на одређене полазне положаје за напад, али да 7. албанска бригада треба на време да поседне своје полазне положаје. Док су јединице бригаде поседале положаје, 2. македонска бригада 48. дивизије кренула је у напад, што је навело и штаб 7. бригаде да самоиницијативно одмах уведе свој 1. и 3. батаљон у борбу на одсеку р. Орљава-Врандук и на тај начин олакша напад 2. бригади. Нешто касније уведен је у борбу и 2. батаљон, који је морао да пређе дужи пут до полазног положаја за напад по испресецаном и стрмом терену. До 18.30 часова 1. батаљон 7. бригаде успео је да стигне до фабрике шпиритуса, где је успоставио везу са деловима 2. бригаде 48. дивизије, а 3. батаљон на гребен косеисточно од к. 296. Око 23 часа делови 2. батаљона подишли су к. 296 са источне стране на око 150 метара.

У току ноћи 2. и 3. батаљон 7. бригаде водили су доста тешке борбе и успели су да подиђу јако утврђеној к. 296, одакле је непријатељ пружао жилав отпор. Извршено је прегруписавање снага на тај начин што је и 1. батаљон упућен да напада на к. 296. а у простору између 1. и 3. батаљона уведена је и чета аутоматичара која је била у бригадној резерви. Иако је изведено неколико јуриша, бригада није успела да овлада овом отпорном тачком због некоординираног напада са 3. македонском бригадом. Негде пред свануће пребачен је вод топова 45 мм на положаје 2. батаљона, одакле је могао директно да туче бункере и отпорну тачку на к. 296. Када је свануло, биле су извршене све припреме за поновни напад на к. 296. која је кочила напредовање бригаде према граду. Појачана је ватра из целокупног оружја, а нарочито су се прецизним гађањем истакли топови 45 мм.

Трећа македонска бригада је због дужине марша и испресецаности терена закаснила, тако да су батаљони запосели одређене полазне положаје за напад тек у 19.45

419) Бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 5/3; бојна релација 1, 2. и 14. бригаде, к. 1364, док. 4/4, 5/5 и 4/6.

3. brigada 42. divizije u borbama za osloboђење Slavonke Požege (20-21. IV 1945.)

часова. Трећи батаљон је одмах почео да наступа и пролази кроз с. Сеоце не наишавши на отпор. После изласка из села одбацио је слабије непријатељске делове, али је наишао на јак отпор код к. 309, којом је после доста оштрих борби успео да овлада тек 21. априла у 00.55 часова. За то време 2. батаљон је очистио од непријатеља с. Комушина и продужио напад преко Долова ка к. 296, где је наишао на снажну унакрсну ватру непријатеља и био задржан (за ову коту водила је борбу и 7. бригада). После тога у борбу је уведен II ешелон (1. батаљон без једне чете) преко гре-

бена Камен, који је главне снаге усмерио ка к. 296, када је извршено и рокирање снага, тако да су сва три батаљона и чета аутоматичара и ове бригаде били оријентисани према овој врло јакој отпорној тачки, која је тиме била обухваћена са више страна заједно са 7. албанском бригадом. Око 5 часова 21. априла привучена је и бригадна артиљерија која је, из стрељачког строја, непосредним гађањем тукла положаје на к. 296 и Соколовцу и неутралисала бункере и ватрене тачке из којих је отворана бочна ватра на јединице бригаде. И поред предузетих мера, отпор непријатеља је био још увек јак. Лево крило 3. батаљона било је изложено бочном дејству непријатељске ватре са Соколовца, па је упућена чета аутоматичара са задатком да у садејству са деловима 1. батаљона и 16. бригаде овлада Соколовцем. Чета противтенковских пушака са положаја северозападно од к. 309 тукла је североисточне падине Соколовца. Око 6 часова непријатељски отпор на Соколовцу био је смањен, а тиме и угроженост левог бока 3. батаљона.

Око 6.30 часова 21. априла осетило се дејство и 16. македонске бригаде преко с. Дршковца и Соколовца, која је, такође, довукла артиљеријска оруђа у стрељачки строј како би из близине тукла бункере и ватрене тачке непријатеља. Комбинованим и усаглашеним маневром батаљона и ефикасном артиљеријском ватром, 3. бригада је тек у 8.35 часова успела да овлада Каменом и заједно са 7. бригадом и к. 296.

Пошто су поново привучена артиљеријска оруђа, непосредним гађањем тучени су положаји на Соколовцу, те су око 7 часова делови 1. батаљона и чета аутоматичара овладали Соколовцем, после чега се чета аутоматичара спустила на Вучјак поток и избила код гробља јужно од Славонске Пожеге.

Очито је да првобитно груписање снага 3. и 7. бригаде није било добро, јер главне снаге нису биле оријентисане на кључне објекте у систему непријатељеве одбране (Камен и к. 296), те су се јединице у току напада морале рокирати, што је успоравало напад. У току борбених дејстава јединице су испољиле иницијативу, снажљивост у употреби артиљеријских оруђа и упорност и организовале су успешно садејство, што је било одлучујуће у разбијању отпора непријатеља.

Јединице 16. македонске бригаде су на одређене иолазне положаје за напад етигле тек око 22.30 часова (са за-

кашњењем више од 8 часова). Први батаљон посео је положаје јужно од 3. македонске бригаде према с. Дршковцима и Соколовцу, 2. батаљон дуж комуникације Славонска Пожега - с. Брестовац, 1. км испред с. Нурковца, а 3. батаљон био је распоређен поред комуникације, између 1. и 2. батаљона. У току ноћи батаљони су успели да овладају висовима код с. Дрškоваца, одакле је продужен напад падинама до првих кућа Славонске Пожеге.⁴²⁰¹

У свануће 21. априла, после краће артиљеријске припреме, под заштитом своје органске артиљерије и аутоматског оружја, све јединице 42. и 48. дивизије продужиле су општи напад на Славонску Пожегу са источне, северне, јужне и западне стране. У међувремену су 1. и 16. бригада одбиле један противнапад непријатеља чији је циљ био да се пробије из Пожеге за Нову Градишку, при чему су непријатељу нанети велики губици.

Око 8 часова 21. априла отворена је артиљеријска ватра са две батерије 45 мм и оруђима 76 мм, чиме је био пољуљан систем одбране на Камену. У 8.35 часова 2. и 3. батаљон 3. бригаде су извршили јуриш и овладали Каменом, а заједно са 2. и 3. батаљоном 7. бригаде и утврђеном отпорном тачком на к. 296, чиме је био отворен пут за продор у Славонску Пожегу. Након пада к. 296, 16. бригада и 1. батаљон 3. бригаде предузели су гоњење ка Новој Градишци непријатељских делова који су успели да се извуку из Пожеге. Остале јединице 42. и 48. дивизије продрле су у Славонску Пожегу свака на свом правцу. После двочасовног жилавог отпора и уличних борби, наше јединице су очистиле и око 10.00 часова 21. априла ослободиле овај град. Непријатељ је покушао да одступи и извуче јединице на запад комуникацијом с. Брестовац - Нова Градишка, али у томе није сасвим успео, јер је само мањем делу снага успело да се извуче. Ова комуникација је била под јаком концентричном ватром артиљерије и аутоматског оружја 42. и 48. дивизије. У томе је артиљерија једне и друге дивизије имала врло важну улогу, јер је снажном ватром тукла све одступне правце и нагомилане непријатељске делове у појединим рејонима западно од града. Осим тога, комуникацију код с. Брестовца затворио је 3. батаљон 1. македонске бригаде, који се, као што је речено,

420) Бојна релација 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 9/7; бојне релације 3, 7, 16. и 1. артиљеријске бригаде, к. 1315, док. 9/7 и к. 1316, док. 3/10, 9-11/1.

у току ноћи непримећено инфилтрирао и посео положаје код овог села. Јужно од ове комуникације су биле јединице 16. македонске бригаде које су је, такође, контролисале.

У борбама за ослобођење града најжешћи отпор непријатељ је пружио у рејону цркве и касарне, где су биле и најјаче отпорне тачке. Улицама се нападало мањим колонлама, а у стрелачком строју су се кретала и артиљеријска оруђа за непосредну подршку пешадије. Пионирске јединице су биле ангажоване у прављењу пролаза у минским пољима, којих је највише било на прилазима граду и око утврђених отпорних тачака. Након ослобођења града обележене су зграде и објекти који су били минирани.

Пошто је претрпео осетне губитке и уочио опасност од потпуног уништења у граду, непријатељ је одлучио да одступи. Међутим, то његово одступање се претворило у панично бекство уз велике губитке од ефикасне артиљеријске и пешадијске ватре која га је обасипала са свих страна. Са чела је дочекан јаком аутоматском ватром код с. Брестовца од 3. батаљона 1. бригаде и делова 16. бригаде. У леђа су га тукле јединице које су га гониле. Непријатељ је у таквој ситуацији био изгубљен и збуњен, није знао којим правцем да крене, што јр довело до комешања и гомилања јединица у рејону Аде - Доње Поље - Туково. Збијене групе војника представљале су рентабилан циљ за нашу артиљерију и аутоматско наоружање. Само поједине мање разбијене групе, без оружја и опреме коју су бацали успеле су да се извуку пошумљеним тереном преко Бабје горе за Нову Градишку и на северозапад преко Вилића Село и с. Орљавца за Пакрац. Комуникација од Славонске Пожеге према с. Брестовцу и терен у близини комуникације код Аде, Доњег Поља и Тукова био је прекривен лешевима, тако да се тешко могло проћи. Тешко је описати како су избежумљено бежали деморалисани непријатељски војници, који су као вртлог захваћен буrom бежали час на једну час на другу страну без оружја и опреме са једином жељом да спасу свој голи живот. Тако је непријатељ код Славонске Пожеге био потучен, а град ослобођен.

Неописиви су били радост и задовољство бораца 42. и 48. дивизије када су видели колике губитке је претрпео непријатељ. Они су се у овим борбама храбро и пожртвовано борили а да нису били свесни крајњег резултата. Највећу радост им је причињавало то што су се осветили за

Врпоље и што су врло брзо испунили дати завет својим палим друговима код Врпоља, Стриживојна и Будровца. После ових борби борци су говорили: »Завет је испуњен, за Врпоље - Пожега!«

У знак признања македонским јединицама за успешне борбе и ослобођење града једна од главних улица у Славонској Пожеги носи назив »Македонска улица«.

Након ослобођења града, јединице 48. дивизије су без задржавања предузеле гоњење разбијених делова који су успели да се пробију и повуку у правцу с. Брестовац, Вилића Село, с. Орљавац, с. Буч, Пакрац и 22. априла избиле на просторију Пакрац - Омановац - Кусање, где су остале на одмору до 12 часова 24. априла. У току гоњења дивизија није наилазила на организованiji отпор непријатеља, јер су се његове разбијене јединице и мање групе разбежале и посакривале по шумарцима и оближњим селима. За гоњење нису формиране гонеће колоне, већ се кренуло у маршевском поретку са потребним осигуравајућим деловима. Формирана су јача бочна обезбеђења (до чете) еа задатком да око комуникације чисте терен од разбијених непријатељских група. Извиђачки делови су били знатно истуренији испред претходнице ради одржавања контакта е непријатељем и прикупљања података о његовој јачини.

Јединице 42. дивизије су, исто тако, предузеле гоњење непријатеља у правцу Дарувара, сем 16. бригаде и 1. батаљона 3. бригаде, који су гонили непријатеља ка Новој Градишки. Ови су, у висини с. Баничевца, разбили непријатељске снаге од око 200 немачких војника наоружаних аутоматским оружјем и минобацачима које су кренуле из Нове Градишке у помоћ снагама у Славонској Пожеги, али када су виделе повлачење јединица из Пожеге и њихову судбину, поселе су положаје код Белог камена. Око 18 часова 21. априла наређено је 16. бригади и 1. баталјону 3. бригаде да крену за Пакрац правцем с. Чечевац, с. Росума, с. Русковци, где су и преноћиле. У току 22. априла све јединице 42. дивизије избиле су у Липик, где су остале на одмору до 7 часова 24. априла.

У току борби за Славонску Пожегу 1. артиљеријска бригада тукла је цркву у Пожеги, комуникацију за Нову Градишку и колоне непријатељских возила, док је 3. дивизон, придат 16. македонској бригади, дејствовао на непријатељске бункере у рејону с. Сеоци. Бригада је имала 3 рањена борца и 1 официра. За то време 2. артиљеријска

бригада тукла је цркву и раекреницу путева у Пожеги, док је 2. дивизон тукао с. Брестовац наносећи непријатељу велике губитке у људству и материјалу. Бригада је у току ових борби утрошила око 400 граната и мина.

У борбама за Славонску Пожегу, према нашим подацима, непријатељ је претрпео следеће губитке: око 550 погинулих, преко 350 рањених и 866 заробљених војника и старешина. Заробљена је комплетна домобранска хируршка екипа и војна музика, које су у саставу наших јединица остале до краја рата. Хируршка екипа је била добро опремљена савременим хируршким инструментима и као таква била добра попуна наших санитетских установа.

Заплењено је око 1.600 пушака, 56 пушкомитраљеза, 30 митраљеза, 6 минобацача, 12 топова, 2 камиона, 5 лимузина, 80 запрежних кола са одећом, обућом и другим ратним материјалом, неколико магацина са ратном опремом, одећом, обућом, храном и др. Шеснаеста македонска бригада је запленила заставу 4. домобранске брдске бригаде. Доста оружја побачаног по шумама јединице нису имале времена да прикупљају, па су то касније учинили поздински органи.

Прилично усташа, домобрана и Немаца успело је да се пресвуче у цивилна одела и сакрије, па су их доцније откривали органи безбедности. Таквих је било око 1.000 (овај број није урачунат у показану цифру заробљених).

Наши губици износили су:

- из 48. дивизије 54 је погинуло, око 180 је рањено и 1 је нестао (од којих 26 старешина, од командира вода до команданта и комесара батаљона);

- из 42. дивизије 21 је погинуо, 112 рањено и 5 је нестало (од којих само из 3. македонске бригаде 12 старешина).⁴²¹⁾

Ако се анализирају ова дејства јединица 15. ударног корпуса, тј. прикупљање, припрема, организација и извођење напада на Славонску Пожегу могу се извући следећи закључци:

1. Јединице 15. ударног корпуса постигле су велики успех у ослобођењу града захваљујући доброј замисли и плану за напад, добром груписању снага и моралу једини-

⁴²¹⁾ Наведене бојне релације 42. и 48. дивизије; бојне релације 1, 2, 3, 7, 14, 16. и 1. артиљеријске бригаде; оперативни извјештај Команде артиљерије 1. армије; Књига депеша 15. корпуса, к. 652, док. 1-6/3, 1-7/3 и 1-9/3.

ца. Међутим, јединице 42. ударне дивизије, због удаљености, нису у планирано време поселе полазне положаје за напад, тако да га нису отпочеле истовремено са 48. ударном дивизијом (сем самоиницијативног напада 7. албанске бригаде). Истовремени напад главних снага корпуса би, вероватно, брже сломио одбрану и град би био ослобођен исте ноћи, како је планом и било предвиђено. Иницијатива штабова бригада и нижих команди, које су брзо и смело уводиле јединице у борбу - како су стизале до објеката напада - и висок морал јединица знатно су допринели успеху. Посебно је био врло успешан и смео маневар 3. батал>она 1. македонске бригаде који се убацио у позадину непријатеља, затворио му правац за извлачење код с. Брестовца и тако га потпуно изненадио и онемогућио му планско и организовано извлачење и створио повољне услове за успешно наступање наших снага.

Начелник штаба 1. армије Милутин Морача овако је оценио борбе 15. корпуса за Славонску Пожегу: 42. и 48. дивизија су ову борбу успешно водиле, град су нападале са свих страна, тако да је главнина непријатељских снага била уништена или заробљена, а само је мањи део успео да се пробије из обруча за Нову Градишку.

2. Пошто је корпус био одређен за напад на Славонску Пожегу, требало је раније, још у току марша, размишљати о идеји напада на град, како би се у складу с том идејом извршило прикупљање јединица, што би омогућило истовремени напад главних снага. Несврсисходно је било прикупљање јединица 42. дивизије на простору. с. Белишевац - с. Грабарје - с. Чосинац, одакле су 3. и 16. бригада морале вршити дугачак и напоран марш (16. бригада 25 - 30 км по тешком терену) да би поселе полазне положаје за напад. Као што се могло видети, почетак напада је одређен за 16 часова, а 3. македонска бригада је посела полазне положаје у 19.45, док је 16. македонска бригада то учинила тек у 22.30 часова. Корисније би било да су јединице 42. дивизије још у току марша биле оријентисане и прикупљене североисточно од Плетернице.

3. До одлагања почетка напада на град није смело доћи, јер су неке јединице 48. дивизије већ ступиле у борбу са обезбеђујућим деловима непријатеља, па би му се омогућило да правовремено, можда под заштитом слабих делова, извуче снаге из Славонске Пожеге. Зато је одлука штаба корпуса и 42. дивизије да у 16 часова отпочне

напад на град сасвим на месту, иако је захтевала велики напор да се спроведе у дело.

4. Грешка непријатељског командовања је у томе што није добро проценило ситуацију у току ноћи 20/21. априла. Непријатељ је морао увидети да на град нападају наше јаче снаге и да неће моћи издржати притисак, па да стим у вези искористи положаје које још није посела 16. македонска бригада и да пошумљеним земљиштем југозападно од града извуче главне снаге, а поготову да искористи момент док 3. баталјон 1. македонске бригаде још није био заузео положаје код с. Брестовца.

5. Карактеристично је да су штабови 42. и 48. дивизије у резерви имале само приштапске јединице дивизије, а не и јаче снаге ради евентуалне интервенције на неком правцу, док су штабови бригада имали друге ешелоне и јаче резерве којима су успешно интервенисали у критичним тренуцима напада.

6. Сасвим је исправна била самоиницијатива штаба 7. албанске бригаде који је увео у борбу 1. и 3. баталјон да садејствују 2. македонској бригади 48. дивизије, јер је ова већ прешла у напад, мада је штаб 42. дивизије пре тога обавестио штабове бригада да се одлаже почетак напада.

7. И овом приликом ноћ је била велики савезник наших јединица, које су масовно користиле мештане као водиче. Јединице су ударним и бомбашким групама у току ноћи 20/21. априла успеле да униште више бункера, митралеских гнезда и отпорних тачака, што дању нису могле учинити, чиме је олакшано енергичније и брже наступање у току 21. априла.

8. Артљерија је успешно подржавала напад јединица, јер је располагала подацима о распореду непријатељских отпорних тачака, бункера и других фортификацијских објеката и својом ватром знатно помогла њиховом ликвидирању. Посебно треба истаћи њено успешно гађање на одступајуће непријатељске колоне и групе које су преко с. Брестовца покушавале да се извуку за Нову Градишку.

9. Напад на Славонску Пожегу је поучан и у погледу стварања обруча око утврђеног града на који се напада и борбе са окруженим непријатељским јединицама. Он показује да се могу постићи крупни резултати ако јединице схвате идеју претпостављене команде, ако упорно извршавају постављене задатке и самоиницијативно предузимају мере које су у духу замисли постављеног задатка и конкретне ситуације на бојишту.

Овим борбама била је завршена прва етапа пролетње офанзиве пробоја Сремског фронта и заузимања Славонског Брода, важног саобраћајног чвора.

У осмодневним борбама на линијама Ђаково - Врпоље и Плетерница - Славонски Брод и Славонска Пожега 1. армија је сломила последњи организован отпор 34. немачког армијског корпуса. Потпуно су уништене 963. и 967. тврђавска бригада, 12. усташко-домобранска дивизија и више мањих јединица. Полицијска дивизија »Штефан« је услед великих губитака била расформирана, а преостали припадници су распоређени у дивизије оперативне војске. Сам генерал Штефан је повучен у Загреб и постављен за команданта града. Заробљено је 2.066 војника, а погинуло је око 7.000. И 1. армија је претрпела тешке губитке: 1054 борца су погинула и 4.983 рањена. Тенковска бригада је изгубила 14 тенкова.

Након ослобођења Славонског Брода и Славонске Пожеге из састава 1. армије су изашле 2. пролетерска и 22. српска дивизија, које су враћене у Србију, а 17. ударна дивизија је потпала под команду 3. армије, тако да је од тада 1. армија имала 7 дивизија, Тенковску и Коњичку бригаду.

Ради лакшег руковођења и командовања јединицама, после ослобођења Славонске Пожеге, по наредби команде 1. армије расформиран је штаб 15. ударног корпуса, а 42. и 48. дивизија су стављене под непосредну команду штаба 1. армије и до краја рата остале су у њеном саставу. Старешински кадар штаба корпуса распоређен је у 42. и 48. дивизију, чиме су знатно појачани штабови дивизија и бригада. Ова мера је била нужна, јер је постојање штаба корпуса (јединог у саставу 1. армије) отежавало ефикасност руковођења и командовања и доводило у временски теснац спровођење наређења и заповести штаба 1. армије. Штаб армије је често морао да доставља своја наређења и заповести и штабу корпуса и директно штабовима 42. и 48. дивизије ради убрзања процеса, али је и поред тога доношење одлука текло спорије јер се морало чекати и на одлуке штаба корпуса. Ако се анализирају заповести штаба 1. армије, види се да се у њима углавном непосредно постављају задаци 42. и 48. дивизији, тако да их је штаб корпуса у неким случајевима само спроводио дивизијама, мада је неретко својим одлукама допуњавао и конкрети-

зовао те задатке. Сав архивски материјал штаба корпуса предат је Штабу 1. армије.

Борбе вођене у овој операцији биле су на свим правцима напада јединица 1. армије врло оштре и одсудне са обе стране. Све непријатељске јединице пружале су увек организован и јак отпор, а врло често, на угроженим правцима, прелазили су у противнападе. Оштрина борби најбоље се може видети из обостраних губитака.

Успех у овој операцији 1. армије био би много већи да се располагало потребним количинама муниције за артиљерију. Све наше артиљеријске пригтреме напада трајале су због тога врло кратко и нису прелазиле 10 минута.

Авијација је у овој операцији помагала пешадију у њеним борбама, али је искључиво вршила нападе на непријатељске колоне у покрету и на отворене непријатељске положаје, док су градови и села у којима је непријатељ давао отпор били, због сопственог становништва, углавном поштеђени од бомбардовања.

За то време јединице 3. армије ослободиле су Подравску Слатину и наступале у правцу Вировитице, док је 2. армија ослободила долину р. Укрине и Босански Брод и вршила припреме за ликвидирање непријатељских снага у доњем току р. Врбаса.

Успешним операцијама на Сремском фронту и у долини Босне створени су услови да све три армије пређу у гоњење непријатеља. Борце и старешине све три армије, као што смо изнели, похвалио је Врховни командант због залагања и борбености при пробоју Сремског фронта, форсирања Драве и Саве и чишћења долине Босне од непријатеља. Радио-Београд је емитовао саопштење Генералштаба ЈА о успесима наших армија на фронтовима и свим листови на ослобођеној територији донели су вести о успесима наше војске.⁴²²⁾

*

И у борбама за ослобођење Славонске Пожеге многобројни су примери храбрости, пожртвованости и подвига бораца и старешина 15. корпуса. Многобројни су Наппен у зидним новинама из тог периода у којима борци описују своја виђења и доживљаје о храбрости и подвизи-

422) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 582-590; књига депеша 15. корпуса, Архив ВИИ, к. 652, док. 1-6/3, 1-7/3 и 1-9/3; Душан Узелац, наведени фелтон; Милутин Морача, наведени чланак.

ма појединаца и јединица. Из свих написа избија понос и гордост због постигнутог успеха.

У извештају штаба 48. дивизије стоји: »У овим борбама истакли су се борци на челу са командантом и комесаром батаљона (мисли се на 3. батаљон 1. македонске бригаде - примедба аутора), који су, и поред упорног настојања непријатеља да се пробије, остали на својим положајима и упорном одбраном успели да одбију тај покушај непријатеља, наносећи му велике губитке. Командант батаљона Милан Јовановски био је тешко рањен на два места, а политички комесар батаљона Круме Контески, при другом покушају непријатеља да се пробије, из непосредне близине је убио усташког капетана«.

У овим борбама су из 48. дивизије погинула 22 руководиоца: Борис Георгиев командант 1. батаљона 2. македонске бригаде, Тасевси Бастеро из Битоља, Душан Савов Шпадиер из Липљана, командант 3. батаљона 14. македонске бригаде; Илија Спасев Трајковски из Скопља, командир чете у 14. бригади; Никола Д. Кузмановски, водник у пионирском батаљону дивизије, већи број командири и комесари чета и водова, десетара и других руководиоца.

Из 42. дивизије је погинуло 6 руководиоца: Петар Томић из околине Тузле, командир чете аутоматичара 3. бригаде, 4 командири водова из исте бригаде и заменик комесара чете у 7. бригади Цавид Руфат из Дебра.

Због показане храбрости у овим борбама само из 48. дивизије (за 42. дивизију нема података) одликовано је или предложено за одликовање бораца и старешина: 3 Партизанском звездом,⁴²³ 28 Орденом за храброст и 30 Медаљом за храброст.

Доста је написа бораца и старешина у којима се износе подвизи и показана храброст, пожртвованост и самопрегор припадника 15. корпуса. Наводимо само неколико од њих.

У репортажи дописника Будимовског се, поред осталог, истиче: Непријатељ је пружао снажан отпор, који су неустрашиви седмобригадирци - Албанци сломили. Они су најуриш овладали бункерима. . . »Овде ће појести своју попару,« каже заменик команданта 2. македонске бригаде. »Сви су у нашим рукама - мртви или живи. . . Види ти њих, они покушавају да се пробију.« Обраћа се телефо-

423) Бојне релације 42. и 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 9/7, к. 1364, док. 5/3; Боро Митровски, фељтон у листу »Нова Македонија«.

нисти: »Јави 'зисовима' (топови 76 мм - примедба аутора) да узму елементе. . . « Противтенковски топови се постављају у први борбени ред заједно са борцима који нападају и гађају бункере постављене на обали реке Орљаве и дуж железничке пруге. . .

Непријатељ покушава да се пробије за Нову Градишку. Међутим, тамо је 1. бригада. . . Док се у граду воде уличне борбе, непријатељски војници, дочекани митраљеском ватром првобригадираца, падају као покошени или у паничном страху дижу руке за предају. . . Мост на р. Орљави је дигнут у ваздух, али је то коштало и непријатеља. Многи његови војници леже разнети поред њега. . . На главном тргу у граду са свих страна се састају борци македонских дивизија. Раздрагано становништво срдечно и топло дочекује своје ослободиоце. . . Пролазе групе заробљеника. . . Стотине и стотине са обореним главама. . . »Фуј, зверови, убили сте ми мужа, али ћемо сада ми вама судити«, додацује млада жена у црнини држећи пелену у рукама. . .

Према Новој Градишци и Пакрацу леже стотине убијених Немаца и усташа. . . Прекрасно извојевана побе-

а . . 424)

Борбу код Славонске Пожеге описује десетар 2. чете 2. батаљона 2. македонске бригаде Петар Ристовски под насловом »Наша освета«

»Непријатељ је био у бункерима на коти и чујемо како псује наше јединице, па и Врховног команданта ЈА. . . Ми смо се преко ноћи привукли бункерима на 50 до 100 метара. Чекали смо само наређење зајуриш. . . Противтенковске топове смо привукли на око 300 метара од бункера. Они су отворили ватру. . . У ваздух су летеле греде из бункера. Усташе су биле изненађене нашим дрским нападом, почеле су да напуштају бункере и да беже. Наши пушкомитраљежи отворили су паклену ватру на њих. . . Настала је паника у њиховим редовима, тако да смо на њиховим леђима упали у град.

Борци аутоматске чете 3. бригаде први су се пробили у град где су водили уличне борбе. . . На превару, као да се предају, усташе су убиле командира чете. Вест о његовој погибији брзо је прострујала кроз целу бригаду. . . Настало је жаљење за најмлађим командиром у бригади, што је умногоме разјарило борце. . . Престрашене усташе

424) Драгољуб Будимовски, лист »13. ноември« 1974. год.

❗

почеле су да се сакривају по кућама и подрумима, одакле смо их извлачили једног по једног. . .

Главне усташке снаге су покушале да се извуку из града, али им је пут био затворен. . . Канал поред пута за Нову Градишку постао је за њих канал смрти. . . Неколико стотина се предало нашим јединицама. . .

Ово је била наша освета за Врпоље. . . У самом граду заплењено је на стотину запрежних кола натоварених војном опремом. Поред тога, заплењени су магацини пуни различитом војном опремом и храном.«

Под насловом »Један од многих« Петар Ристевски говори о десетару 3. чете 1. батаљона 2. ударне бригаде Трајчету Ст. Ристовском.

»Друг Трајче је био врло храбар и пожртвован. Увек је био први међу ударницима. Тако је и у борбама код Славонске Пожеге изјутра, када је издата заповест за напад, био први. . . Чистећи са својим друговима мање непријатељске отпорне тачке, наишли су на јако утврђен бункер. . . Требало га је заузети на јуриш. Као по правилу десетар Трајче је на челу ударне групе. При јуришу рањен је у главу. Другови су потрчали да му пруже прву помоћ. . . Трајче је мирно и сталожено рекао друговима: 'Ништа ми није. . .' Борци су ипак настојали да га извуку. Он је подигао руку и показао им правац којим треба да нападају, рекавши им: 'Идите напред и продужите борбу па макар ја умро'.^{425>}

Извештај дивизијског комитета 42. дивизије упућен, 23. априла 1945. Централном комитету КПЈ, одсликава стање у дивизији од пробоја Сремског фронта до ослобођења Славонске Пожеге. У њему се, поред осталог, каже да је после довођења дивизије на положаје за пробој Сремског фронта одржан састанак дивизијског комитета ради припреме дивизије за извршење задатака. »За време борби«, истиче се у извештају, »читаво чланство се држало храбро, тако да се због кукавичлука и слабог држања није морала очистити партијска организација, иако је било чланова Партије који дотада нису прошли кроз борбу. Исто се тако држао и СКОЈ; жеља за извршењем задатка је постојала, иако је било и несналажљивости у појединим ситуацијама од стране појединих руководилаца. Међутим, захвал>ујући понајвише јунаштву бораца ми смо извршили све задатке«.

425) Историјати, Архив ВИИ, »X - 150«.

Током маршева и борби одржавани су често кратки партијски и скојевски састанци, нарочито у 3. македонској бригади, а и састанци са командним кадром. На њима је анализирано држање у борби и извршавање задатака и постављани нови задаци. Наступајући кроз Хрватску (Славонија), упоредо са осталим питањима, јединице су преко Партије, СКОЈ-а, пропагандних одсека и политичких комесара информисане и о свим питањима у односу на братску Хрватску.

Старешине избачене из строја у току борбе одмах су замењиване новим, оним које су се истакле у борбама. За чланове и за кандидате у Партији и у СКОЈ-у примљено је током неколико дана знатно више у јединицама у којима је Партија била чврста, »тако да данас имамо Партију међу борцима«, каже се у извештају.

Када је дивизија избила пред Славонску Пожегу, поново је одржан проширени састанак Дивизијског комитета, којем су присуствовали и политички комесари бригада. Анализиране су дотадашње борбе и маршеви, пропусти и успеси, рад и држање чланова Партије и руководиоца. На састанку је било прорађено и писмо политичког комесара 1. армије (Мијалка Тодоровића) који је овим путем пренео директиве Политичког одељења Генералштаба ЈА, које су потом пренете свим партијским ћелијама у дивизији. На састанку су донети и закључци у вези са припремама за напад на Славонску Пожегу, који су такође одмах пренети свим ћелијама и јединицама у дивизији.

У борбама од 12 до 22 априла, како стоји у извештају, из строја је било избачено чланова КПЈ: 55 погинулих, 113 рањена, а чланова СКОЈ-а: 152 погинула и 225 рањених.

На кратким састанцима који су редовно одржавани и у току борби примљено је у истом периоду 304 члана КПЈ, 149 кандидата за чланове КПЈ и 331 члан СКОЈ-а.

У извештају је истакнута и оцена да је дивизија, и поред неких слабости, постигла велике успехе, да су борци и старешине испољили оданост и храброст, да је сваки борац и руководилац стекао велико борбено искуство и да борци брзо постају прави ратници, да се испољава иницијатива и свуда чују разговори о томе како и на који начин треба успешније тући непријатеља, да се код бораца појавила жеља за осветом палих другова и да они стално избацују пароле; »Само напред«, да се показало да после успеха и уз правилан став партијске организације дате жртве само учвршћују јединицу. Као пример у извештају се

наводи да је стање у 3. македонској бригади и после претрпљених губитака код с. Врпоља, »здрово и да је данас најбоље«.

За напад на Славонску Пожегу се каже да је Партијска организација добро уочила дотадашње недостатке и добро припремила јединице дивизије за ослобођење Пожеге заједно са јединицама 48. дивизије.

На крају извештаја се тражи нешто руководиоца, нарочито за 7. албанску бригаду и Пропагандни одсек дивизије. Истиче се да је са расформирањем Штаба 15. корпуса добијено неколико старешина којима су појачана нека одељења у штабу дивизије и да ће, враћањем команданта дивизије са курса, штаб дивизије моћи боље да функциониште,⁴²⁶

ПЛАН ЗА ПРОБОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОДБРАНЕ НА РЕЦИ ИЛОВИ

Општа ситуација. У другој половини априла 1945. општа ситуација на европском ратишту била је таква да се ускоро могао очекивати слом Немачке. У тим данима главне снаге Антихитлеровске коалиције надирале су ка Берлину, а у Италији су савезници сломили немачки фронт и 24. априла већ гонили немачке снаге северно од реке Поа.

Немачки фронт у Југославији и даље је био јако истурен на југоисток, у облику цепа. Штаб 34. армијског корпуса, чим су се последњи делови 21. брдског армијског корпуса преко Славонског Брода повукли на леву обалу Саве, повукао је своје снаге на унапред организоване одбрамбене положаје на реци Илови, а 97. армијски корпус је упорно бранио »Ингридову линију«, с циљу да онемогући избијање наше 4. армије ка Трсту.

С друге стране, Генералштаб ЈА упорно је настојао да оствари оперативну идеју о окружењу и уништењу немачких и квислиншких снага на територији Југославије. С тим циљем он је, директивом од 20. априла наредио 4. армији да форсирано надире ка Трсту, 1. армији да што пре избије у рејон Загреба, 3. армији да гони непријатеља кроз Подравину, а 2. армији да што енергичније надире општим правцем Карловац - Ново Место.

⁴²⁶) Извештај дивизијског комитета 42. дивизије од 23. априла 1945. године Централном комитету КПЈ, Архив ЦК СКЈ, док. 7404/1 1-76 (број 87/45 а/а).

Због незадрживог наступања наших армија и губитака две трећине територије НДХ међу усташким властодршцима и још више у војсци створене су пометња, деморализација и паника. Усташким злочинцима је било јасно да се ближи крај њихове владавине и да се то не може спречити, као што се није могао избећи ни скори крах нацистичке Немачке. У једнако тешком положају нашли су се и Павелић и генерал-пуковник Лер.

Тих дана су се догађаји врло брзо развијали. Немачка Врховна команда ставила је под Лерову команду 97. немачки корпус у Истри и Леру наредила да Ријеку брани по сваку цену. Леру је био потчињен и командант СС јединица и полиције у Љубљани генерал Резнер, коме је наређено да по сваку цену обезбеди саобраћајнице преко Словеније и фронт на горњој Драви и Мури.

Павелић је средином марта, по узору на Немце, преформирао све своје оружане снаге и образовао пет корпуса. Са руководећих положаја одстрањени су сви домобрански официри, а за команданте корпуса и дивизија постављени су све сами усташки злочинци бивши емигранти: Мошков, Лубурић, Густовић, Мецгер, Херначић, Бобан и други. Војска је званично проглашена усташком. Да би подигли морал, усташе су у Загребу, а и у војсци, попут Гестапоа говорили да се ближи крај рата, да ће доћи до великог преокрета и међу савезницима избити сукоб, да ће западни савезници напасти СССР, при чему ће им немачка и усташка војска бити од непроцењиве користи, да зато треба задржати Титове »банде« и сломити их, а хрватски народ да докаже своју верност западној Европи и стекне наклоност западних савезника, да само онај ко има војску може нешто очекивати од овог рата и да се стога »Хрватска војска« мора чврсто држати својих пријатеља Немаца, доказаних противника болшевизма итд.

Павелић и Лер су тих дана били у међусобној вези. Чврсто су се договорили да се на линију Илова - Уна - Купа - Карловац упуте све расположиве снаге и да се по сваку цену Титове дивизије задрже од даљег продора. У том смислу је Лер издао директиву својим јединицама, наглашујући да се на овој линији решава судбина немачког Југоистока и бране јужни бедеми Рајха.

Спроводећи договор у живот, Лер и Павелић еу отпочели груписање снага распоређујући их у четири групе. Успешним извлачењем 21. брдског армијског корпуса из долине Босне знатно су ојачане немачке снаге пред

фронтом 1. и 3. армије и створени повољни услови за њихово уредно повлачење ка Аустрији. Истога дана када су се последњи делови 21. корпуса пребацили на леву обалу Саве (19. априла), командант Групе армија »Е« генерал Јлер ставио је под команду Штаба 21. корпуса све немачке и квислиншке снаге на фронту између Било-горе, р. Илове, Новске и Саве. То је била групација »Исток«, која је затварала фронт између Драве и Саве. На тој линији и на левој обали Уне требало је задржати наступање југословенске 1, 2. и 3. армије и добити време за организовање и предузимање уредног повлачења општим правцем ка Загребу. Штаб 34. армијског корпуса пребачен је у Љубљану да организује одбрану тог подручја.

До 26. априла Штаб 21. брдског армијског корпуса успоставио је фронт на наведеној линији у следећем распореду:

- у Подравини на фронту р. Драва - Стари Градац - Радотић, био је 15. козачки корпус, који је имао две дивизије;

- На положајима планине Било-гора: Богац - Брзаја - Зрињска налазили су се 11 и 22. немачка дивизија и делови Павелићеве гардијске дивизије;

- ужно од ове линије, на десној обали р. Илове, до с. Велики Зденци, биле су 1. јуришна и 369. усташка дивизија (називана »Вражја дивизија«), као и 3, 5, 7, 8. и 9. усташко-домобранска дивизија;

- простор од с. Велики Зденци до Новске и р. Саве заповеле су 181. и 41. немачка дивизија, борбена група »Хенрих« и 7. СС дивизија »Принц Еуген«.

На целом овом фронту групације »Исток« - од Драве до Саве био је 7 немачких и 7 усташко-домобранских дивизија, укупно око 150.000 војника.

На свом делу фронта 1. армија ЈА је имала 7 дивизија и Тенковску и Коњичку бригаду, укупно око 80.000 бораца. Непријатељ је био знатно ⁴²⁷надмоћнији над 1. армијом и у броју људства и у техници.

Након ослобођења Славонског Брода, Плетернице и Славонске Пожеге, 1. армија је имала задатак да продужи наступање и што пре избије у рејон Загреба. На располагању је имала два правца, северни: Пакрац - с. Гарешница

427) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 623-630; Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945, стр. 683-698; М. Морача, наведени чланак; Д. Узелац, наведени фелтон.

- Чазма и јужни: Славонски Брод - Нова Градишка - Кутина и с. Дуго Село.

Северни правац је у односу на јужни био знатно повољнији, јер је просторија од Славонске Пожеге преко Псуња и источног дела Било-горе до с. Грубишно Поље била слободна територија 10. хрватског корпуса (пored остале територије, овај корпус је држао у својим рукама Липик, Пакрац и Дарувар). Маневарско земљиште од р. Илове према Чазми и даље према Загребу дозвољавало је лакши развој 1. армије. Брзи продор јачих снага према Чазми омогућио би наткриљавање и обухват непријатељских снага, које су се повлачиле главном комуникацијом преко Нове Градишке ка Загребу. Северни правац је такође обезбеђивао оперативну, а по потреби и тактичко садејство са јединицама 3. армије.

Из такве процене Штаб армије је између 22. и 25. априла пребацио из рејона Брода у шири рејон Пакраца пет дивизија (5, 6, 11, 42. и 48. дивизију), док је на правцу Славонски Брод - Нова Градишка (у захвату главне комуникације) задржао две дивизије (1. пролетерску и 21. српску дивизију).

Штаб армије стигао је у Пакрац 24. априла изјутра.

Дивизије које су маршевале преко Плетернице и Славонске Пожеге ка Пакрацу имале су на располагању само једну бољу комуникацију, што је, и поред добре организације марша, успоравало њихов покрет. Оне су на ширу просторију Пакраца стизале постепено: 42. дивизија 22. априла у Липик; 48. дивизија истог дана у с. Омановац и с. Кусоње; 6. дивизија 24. априла у Пакрац; 5. дивизија истог дана у с. Драговић и с. Шпановци; 11. дивизија 25. априла у рејон с. Тројеглав и с. Кип. Задатак 42. и 48. дивизије био је да након доласка у своје рејоне прикупе податке о непријатељу према слободној територији (десна обала р. Илове и према Бановој Јаруги), користећи обавештења и податке јединица 10. хрватског корпуса.

У току ноћи 23/24. априла 42. дивизија је сменила јединице 40. дивизије 6. славонског корпуса на положајима: с. Брекинска, с. Гај, с. Брежине (на правцу Банове Јаруге).

План и задаци за пробој фронта

Према подацима које је Штаб армије прикупио у току 23. и 24. априла, знало се да непријатељ према слободној територији држи линију: с. В. Барна - с. Грубишно Поље

- Десна обала реке Илове - с. Марино Село - с. Антуновац
- С. Пољана - с. Јања Липа, и да ту линију бране 369. дивизија звана »Вражја дивизија, 181. немачка и 1. усташко-домобранска дивизија. Међутим, није се знао распоред и груписање ових непријатељских снага, као ни систем непријатељске одбране и степен њене организованости.

На основу ових доста оскудних података о јачини, распореду и намерама непријатеља на р. Илови, Штаб армије је 24. априла издао две заповести. По првој, која је после кратког времена стављена ван снаге, 6, 42, 48. и 5. дивизија добиле су задатак да бочно нападну непријатеља на делу фронта Кутина - Банова Јаруга, а по другој заповести (О бр. 156 од 24. априла) да ове дивизије 25. априла из покрета пређу р. Илову на одсеку с. Кончаница - с. Уљаник и истог дана стигну на просторију: 42. дивизија с. Берек - с. Криваја - с. Шимљања; 6. дивизија с. Г. Гарешница - с. Поповац; 5. дивизија с. Павловац - с. Херцеговац; 48. дивизија с. Гарешница - с. Цигланица; 11. дивизија требало је да се постави у рејону Липика ради обезбеђења од правца Окучани. Према овој замисли, дивизије прве линије (42. и 6.), након извршеног задатка, била би на 18 до 24 км западно од р. Илове, а дивизије друге линије (5. и 48.) служиле би као бочно и леђно обезбеђење дивизијама прве линије.

Био је још један разлог да се донесе таква доста оптимистичка одлука. Наиме, јединице 1. и 21. дивизије заузеле су 24. априла изјутра Нову Градишку и наставиле гоњење непријатеља према Окучанима. Изгледало је да се непријатељ брзо повлачи ка Загребу, па се очекивало да и на реци Илови неће пружити озбиљнији отпор. Из тих разлога Штаб армије повукао је своју претходну заповест од истог дана (О. бр. 155 од 24. априла). Обе ове заповести јасно показују да Штаб армије није имао ни приближно јасну представу о распореду, јачини, груписању и намерама непријатељских снага на фронту и у дубини. Наша извиђачко-обавештајна служба и овом приликом је подбацила.

Међутим, догађаји код ових дивизија су се развијали друкчије. Већ сутрадан (25. априла) могло се запазити да непријатељ има на десној обали Илове веома јаке снаге.

Другом заповешћу 1. армије од 24. априла јединицама су постављени следећи задаци:

- 42. дивизија да изврши покрет 25. априла у 2 часа изјутра из с. Брекињска - с. Гај правцем с. Уљаник - с. Га-

решница и 25. априла до 16 часова избије и поседне просторију: с. Шимљана - с. Криваја - с. Берек; да продужи покрет 26. априла ујутру у правцу с. Мартинец, и истог дана до 20 часова избије на просторију с. Милашевац - с. Драганац - с. Ваговина и организује обезбеђење и извиђање од правца Дубрава.

Услед промене ситуације на фронту 1. армије измењен је овај задатак и 42. дивизија је добила нови: да изврши напад на део непријатељског одбрамбеног фронта с. Антуновац - с. Пољана - с. Јања Липа, са задатком да након пробоја непријатељског фронта нападне Банову Јаругу са севера и истока, овлада њом и избије на комуникацију Банова Јаруга - Загреб. Ради тога 42. дивизија је смењила 40. дивизију 6. славонског корпуса.

У току операције која је трајала од 25. априла до 3. маја издаване су махом усмене заповести од стране штаба армије, дивизије и бригада, сем за напад 3. маја када је изда-та писмена заповест.

- 48. дивизија да изврши покрет 25. априла у 10 часова из с. Кукуњевац правцем с. Антуновац, с. Уљаник и истог дана до 20 часова избије на просторију с. Цигланица - с. Гарешница (то је десна обала р. Илове коју су држале непријатељске снаге); у току 26. априла да продужи покрет правцем с. Поповац, с. Самарица и до 20 часова избије у рејон с. Миклоуш - с. Вучани - с. Грабовница (источно од Чазме), да се размести и обезбеди од правца с. Рушковица - с. Мос. Слатина (задатак и овој дивизији постављен је на основу доста оскудних података о непријатељу на р. Илови).

На основу такве процене, у заповести су постављени задаци и осталим дивизијама:

- 6. дивизија је 25. априла до 22 часа требао да избије у рејон с. Поповац - с. Г. Гарешница и ту преноћи, а 26. априла да избије на просторију Чазма - с. Церина - с. Прољувани итд.

- 5. дивизија је 25. априла до 20 часова требало да избије на просторију с. Павловац - с. Ладислав - с. Херцеговац, а 26. априла на просторију с. Штефање - с. Даскалица.

- 11. дивизија је 25. априла требало да избије на просторију Пакрац - Липик, а 26. априла на просторију с. Буковје - Марино Село и да дејствује у правцу с. Кусани и Банова Јаруга.

- 1. и 21. дивизија требало је да наставе гоњење непријатеља правцем Окучани, Новска, Банова Јаруга, Кутина, дејствујући обухватно.

Армијски санитетски пункт организован је био у Липику и у Славонској Пожеги, где је требало вршити евакуацију рањеника.

Истог дана (24. априла) Команда инжињерије 1. армије издала је заповест: 1. батаљон Инжињеријске бригаде да поправи путеве и мостове Пакрац - Липик - Гај - Пољана - Банова Јаруга и Вуковје - Гарешница - Чазма, тј. да пружи помоћ 6. и 42. дивизији; да раније придат вод и по минера 15. корпусу и даље остане у саставу 42. и 48. дивизије; да се Пионирски батаљони ових двеју дивизија крећу са својим дивизијама и врше поправке мостова и путева на правцима кретања.⁴²⁸

Смена јединица 40 дивизије и посудање положаја.

У духу прве одлуке Штаба армије, Штаб 42. дивизије је 23. априла издао заповест за марш ради смењивања 40. дивизије 6. славонског корпуса на положајима: од канала који се протеже северозападно од шуме Дерлеж (источно од с. Антуновца) па до с. Бујавица Брезина.

У духу овог задатка наређено је:

- да 16. македонска бригада у 21. час 23. априла изврши покрет правцем с. Кукуњевац, с. Гај и смени делове 40. дивизије на положајима од канала северозападно од шуме Дерлеж до пута с. Гај, с. Антуновац (искључно);

- да 3. македонска бригада у 21. час изврши покрет правцем с. Кукуњевац, с. Гај и смени делове 40. дивизије на положајима од пута с. Гај, с. Антуновац до моста на р. Бјела (која протиче југоисточно од с. Пољана); указано је да се на овом делу положаја, и то испред к. 138, налазе минска поља која је поставила 40. дивизија, те да их до почетка напада треба разминирати;

- да 7. албанска бригада у 22. часа 23. априла изврши покрет правцем с. Кукуњевац, с. Брезино и смени делове 40. дивизије на положајима од мјста на р. Бјела до с. Бујовица.

428) Армијска заповест Оп. бр. 155 и 156 од 24. априла 1945, Архив ВИИ, к. 1315, док. 9/4 и 10/4; бојна релација 42. дивизије, к. 1315, док. 1-1/8; заповест Команде инжињерије 1. армије од 24. априла, к. 262, док. 4-1/2 и 3-4/3; М. Морача, наведени чланак; Д. Узелац, наведени фелтон.

- да 1. артиљеријска бригада у 23.30 часова 23. априла изврши покрет правцем с. Кукуњевац, с Гај са задатком да образује противтенковску заштиту са две ПТ батерије западно од с. Гај и затвори правац од с. Пољана, а осталу артиљерију постави у рејону к. 135 североисточно од с. Гаја.

Смена јединица и поседање положаја де се заврше најкасније до 4.00 часа 24. априла. Наређено је да се одмах приступи утврђивању положаја, с тим што их је требало померити унапред од дотадашње линије коју су држале јединице 40. дивизије, ради што боље прегледности и брисаног простора.

Приштапске јединице, као и штаб дивизије, до истог времена да се разместе у с. Гај. Указано је да је у овом рејону непријатељска авијација активна и да треба предузети мере заштите. С тим циљем ПА чета је посела положаје у с. Гај ради гађања ваздушних циљева.

У заповести за марш био је утврђен редослед кретања: 3. и 16. бригада, 1. артиљеријска бригада и приштапске јединице дивизије.

У току 24. априла дивизија је извршила наређени покрет, до одређеног рока, сменила јединице 40. дивизије и посела положаје испред села Антуновац - Пољана - Брезински Луг - Бујавица. Међутим, када је према одлуци Штаба 1. армије 42. дивизија требало да изврши покрет у правцу с. Гарешнице, око 18.00 часова 24. априла Штаб 42. дивизије је усмено наредио да се до 24.00 часа бригаде повуку са поседнутих положаја и прикупе: 3. и 16. бригада у с. Гај а 7. бригада у с. Брезине, што је и учињено.⁴²⁹

Док су јединице биле на положајима, оне су у току дана организовале извиђања непријатељских положаја ради прикупљања података о тачном протезању линије одбране, распореду јединица, ватрених тачака, артиљерије и минобацача, иако су о томе добили податке од смењених бригада 40. дивизије.

Према прикупљеним подацима од стране извиђачких органа дивизије и подацима које је Обавештајни одсек дивизије добио од више команде, ценило се да је непријатељ имао следећи распоред:

- 181. немачка дивизија, 1. коњички дивизион, делови 369 («Вражје») дивизије и један усташки здруг поседају

⁴²⁹ Заповест за марш 42. дивизије од 23. априла 1945, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1-44/8 и заповест за марш од 24. априла, к. 1315, док. 1-46/8.

и бране положаје с. Гарешница - језеро Рибогојство - с. Пољана - с. Међурич - с. Јамарица - с. Нови Грабовац - с. Козарица; Штаб 181. дивизије са приштапским јединицама у Бановој Јарузи;

- у с. Антуновцу налази се 300-400 војника, неколико топова, минобацача и митраљеза;

- у с. Пољана биле су око три немачке чете, 6 хаубица, неколико митраљеза и минобацача са укупно 900-1.000 војника;

- у с. Јања Липа налазило се око 300 војника са нешто артиљерије, минобацача и митраљеза;

- у с. Међурич било је око два батаљона 181. немачке дивизије. Како је и у осталим селима и већим гарнизонима на поменутој територији непријатељ имао размештене јединице, према потреби, могао је правовремено маневрисати снагама и интервенисати на угроженим местима.

Главна одбрамбена линија се протезала пред фронтом 42. дивизије од Мариног Села и јужног дела с. Антуновца, која су била организована за кружну одбрану, преко источне ивице с. Пољана до с. Јања - Липа. Непријатељ је посебну пажњу обратио на с. Пољану и с. Међурич, где је концентрисао јаке снаге, јер је држањем ова два места, у ствари, бранио комуникацију Банова Јаруга - с. Гарешница. Он је имао довољно времена да организује одбрану, постави минска поља и маскира своје положаје. Само земљиште је било врло повољно за организовање одбране, јер је предтерен био брисан и испресецан каналима, који се нису могли газити, те су пружали могућност да се на погодним прилазима успешно бране и слабијим снагама. Све то је било неповољно за нападача и захтевало примену маневра ради заузимања села.⁴³⁰

Размештај и рад јединица 48. дивизије до почетка напада

У духу заповести Штаба 1. армије од 22. априла дивизија је у 5 часова продужила марш за Пакрац где је стигла у 16 часова и разместила се на просторији: Пакрац - с. Омановац - с. Кусање. У Пакрацу су били размештени Штаб дивизије са приштапским јединицама и 1, 14. и Ар-

430) Бојна релација 42. дивизије и 3. македонске бригаде, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1/8; операцијеки дневник 42 дивизије, к. 1315, док. 7/6; обавештајни извештај 42. дивизије, к. 1315, док. 4/9.

тиљеријска бригада. Наређено је јединицама да организују извиђање и обезбеђење од правца Окучани - Новска.

Наредног дана (23. априла) дивизија је остала на истој просторији. Јединице су сређивале опрему и чистиле оружје. Пре подне начелник штаба дивизије одржао је штабну конференцију са свим шефовима служби у штабу. Саслушани су реферати шефова служби и анализиране грешке и недостаци последњих дана. Поподне је одржана конференција са штабовима бригада и командантима батаљона и дивизиона. На њој су саслушани реферати штабова бригада и указано како треба отклонити уочене грешке и пропусте у борби и ван борбе.

У духу заповести штаба дивизије, јединице су 24. априла у 12 часова извршиле покрет на новоодређену просторију у рејону Липика, где су стигле до 17 часова. У духу заповести Штаба 1. армије, по којој је 48. дивизија требала да нападне Банову Јаругу (ову одлуку је Штаб армије касније изменио), Штаб дивизије је овог дана издао заповест за покрет и напад на Банову Јаругу. Како је ова заповест измењена, дивизији је наређено да изврши марш преко с. Гаја и с. ⁴³¹Уланика за с. Гарешницу, где би 25. априла престанола.

Јединице 42. и 48. дивизије су, због претрпљених губитака од пробоја Сремског фронта до ослобођења Славонске Пожеге, иако су повремено попуњаване људством из Допунске бригаде 15. корпуса, бројно биле знатно ослабљене. Тако, на пример, 48. дивизија, која је по формацији требало да има 6.755, имала 5.554 борца. Нарочито је недостајао старешински кадар, који се није могао попунити, што је имало утицаја и на борбену готовост јединица. У неким бригадама ово је било много јаче изражено (на пример у 7. албанској бригади). Због тога су извршена извесна померања и на неке ниже положаје постављена су лица која су се истакла у дотадашњим борбама, али која нису имала искуства у командовању и руковођењу јединицама. Иначе, морал јединица је био на доетојној висини. Недостајала је муниција за аутомате и минобацаче 82 и 120 мм, те се чекало на попуну, док се артиљеријском муницијом и ручним бомбама располагало у веома ограниченим количинама.

431) Десетодневни оперативни извештај 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 256, док. 18-1/6.

- *Борбена дејства 42. и 48. дивизије 25. априла*

На основу усмене заповести Штаба 1. армије, Штаб 42. дивизије је издао 25. априла у 3.00 часова усмену заповест, постројивши борбени поредак дивизије у линији:

3. македонској бригади је постављен задатак да главним снагама изврши напад у правцу комуникације с. Гај - с. Пол>ана-к. 133 (јужно од шуме Царев Храст), а помоћним снагама да изврши притисак на јужни део с. Пољане у рејону Ткаоница - железничка станица. Након заузимања с. Антуновца 7. албанска бригада је требало да садејствује 3. бригади, нападајући с. Пољану са северне стране.

Штаб бригаде је око 24 часа издао своју заповест:

- да ојачани 3. батаљон једном четом нападне железничку станицу, а да осталим снагама пређе пругу и комуникацију с. Пољана - с. Међурич и да избије на к. 133. За подршку батаљона одређена је чета минобацача 82 мм са положаја источно од к. 114;

- 1. батаљон делом снага да обезбеђује лево крило 3. батаљона са правца с. Међурич, образујући фронт према том селу. Након заузимања с. Пољана батаљон да нападне с. Међурич, с тим да једном четом запоседне к. 181 (Клобучар) ради затварања правца од с. Јамарице;

- једна чета 2. батаљона да нападне Ткаоницу и парни млин код с. Пољане дуж пруге и комуникације с. Гај - с. Пољана;

- 2. батаљон (без чете) и чета аутоматичара у бригадној резерви на западној ивици с. Јања Липа.

- батерија 76 мм да са ватрених положаја јужно од к. 138 туче непријатељске циљеве на јужној ивици с. Пољана и непријатељска артиљеријска и минобацачка оруђа.

7. албанска бригада је добила задатак да са два батаљона нападне на с. Антуновац заједно са 16. македонском бригадом; а после ослобођења Антуновца да нападне с. Пољана са северне стране и олакша 3. бригади напад на село.

16. македонска бригада је добила задатак да једним батаљоном нападне на с. Антуновац (2. батаљон) заједно са 7. албанском бригадом, да 3. батаљоном са правца с. Марино Село дејствује у међупростору између с. Антуновца и с. Духови, а да 1. батаљон задржи у бригадној резерви.

1. артиљеријска бригада (без 2. дивизиона) имала је задатак да са положаја код с. Гај подржава напад бригади и

туче откривене непријатељске циљеве у селима Пољана, Марино Село и Антуновац.

Тачно у одређено време јединице дивизије су кренуле на извршење задатка.

Трећа бригада је подишла непријатељу јужно од с. Пол>ана, где се морала задржати због порушеног моста на р. Бијела, која није била газна. Јединице 1. и 3. батаљона су морале импровизовати брвно за прелазак преко ње. То је умногоме успорило кретање, тако да су негде око 7.30 часова успеле да поседну полазне положаје за напад јужно од с. Пољана.

Уочивши споро и неенергично наступање јединица бригаде, непријатељ је из с. Јамарице предузео напад на коту 181 (Клобучар) коју је бранила чета 1. батаљона. Напад је одбијен. Између 9 и 10 часова Немци су упутили појачање из с. Међурича у правцу с. Пољане јачине 200 - 250 људи, без коморе и тешког наоружања, који су посели положаје дуж железничке пруге и комуникације с. Међурич - с. Пољана.

Око 10 часова 1. и 3. батал>он, који су дејствовали у правцу с. Пољане, избили су на канал јужно од села и ту се зауставили, наишавши на врло јаку и организовану ватру непријатеља, који је бранио канал (канал није био газан). У овој ситуацији штаб дивизије око 11 часова усменионаређује штабу бригаде да по сваку цену 1. и 3. батаљон направе по неколико прелаза и продуже са извршењем постављеног задатка, с тим да 3. батаљон, након преласка канала овлада и поседне положаје к. 133 - Клобучар - к. 181, са фронтом према с. Међуричу, и тиме обезбеди напад 1. батаљона на с. Пољана са јужне стране; чета 2. батаљона да енергично нападне Ткаоницу и продужи наступање како би помогла 3. батаљону. Да би олакшао рад на правл>ењу прелаза преко канала, штаб бригаде је упутио и вод пионира у међувремену, да би се обезбедио са правца с. Јамарице, наредио је 2. батаљону да из резерве упути једну чету да поседне положаје источно од к. 181 у правцу к. 182. Овде је непријатељ поново покушао да јачим снагама, упућеним из с. Јамарице, овлада поменутиим котама, али је и тај његов напад био одбијен.

Батерији 76 мм је наређено да јачом ватром туче непријател>ске положаје дуж железничке пруге, јужно од с. Пољане, и тиме олакша јединицама прелаз преко канала и напад на село.

Када су јединице кренуле у напад, непријатељ је пребацио дио својих снага из с. Пољане ка к. 133. Вођене су жестоке борбе на самој комуникацији с. Пољана - с. Међурич. Да би отклонио опасност која му је претила, око 19.30 часова непријатељ је делом снага извео противнапад из шуме Рибњачки Луг, чиме је угрозио позадину јединицакоје су нападале на с. Пољану. Снаге бригаде које су држале положаје са фронта према с. Међуричу повукле су се ка к. 181 и после регруписавања предузеле противнапад. После жестоке борбе оне су успеле да избију на комуникацију и поврате изгубљене положаје.

У 23 часа наређено је да ојачани 3. батаљон и чета 2. батаљона у 24 часа изврше по сваку цену напад на Пољану и овладају селом, а да 1. батаљон дејствује у правцу с. Међурича. Међутим, одмах затим овај задатак је измењен.

Седма албанска бригада која је имала задатак да нападне с. Антуновац заједно са 16. македонском бригадом и да после овлађивања селом нападне с. Пољане са северне стране кренула је у напад 25. априла око 4.30 часа. После кратког напредовања 3. батаљон је био задржан јаком ватром, нарочито митраљеском, јер је предтерен био откритивен. Батаљон се на достигнутој линији утврдио и ту остао целог дана. За то време 2. батаљон, после изласка из шуме Дерлеж, наишао је на снажну ватру из првих кућа с. Антуновца. Не обазирјући се на ватру и губитке, батаљон је продужио наступање. Око 5 часова је ушао у село и предузео чишћење. Истовремено у село је продро и 2. батаљон 16. бригаде, који је у силном налету заузео Марино Село и ушао у Антуновац око 5 часова са југозападне стране. У току надирања кроз Антуновац батаљони су се помешали. Непријатељске снаге су успеле да се повуку до сеоског гробља, где су поселе раније припремљене заклоне.

У току преподнева ова два батаљона, после доста тешких борби, успела су да овладају већом групом кућа у Антуновцу, тако је непријатељ држао само куће дуж пута за с. Пољане, сеоско гробље и терен на Цапашу (западно од Антуновца). Даље напредовање батаљона онемогућено је јаком и прецизном митраљеском ватром.

Наступање 2. батаљона доста успешно је подржавала бригадна батерија 45 мм, која је касније, приликом пребацивања у село и гађања са откритивених положаја, била откривена и неутралисана за извесно време.

Непријатељска артиљерија и минобацачи су цело пре подне са прекидима тукли јаком ватром и јединице у нападу и бригаду резерву, те су јединице претрпеле осетне губитке. У поподневним часовима ова ватра је појачана нарочито на шуму Дерлеж, где су се налазили штаб бригаде, бригадна резерва и превијалиште.

Око 13 часова, уз ватрену припрему, оба батаљона су кренула на јуриш ради овлађивања остатком села. Заузето је још неколико кућа, али се наишло на жестоку непријатељску ватру са правца гробља. Уз подршку бригадне батерије око 17 часова изведен је још један јуриш на село и гробље. У нападу на гробље уведена је и чета аутоматичара из резерве. И овом приликом је, пре напада, извршена врло снажна ватрена припрема. Нападом на гробље лично је руководио командант бригаде. И поред снажног отпора, јединице су до 18 часова потпуно овладале гробљем. За то време остале снаге 7. и 16. бригаде овладале су кућама у селу све до потока, где су задржане јаком ватром. Одстојање од непријатеља износило је око 100 метара. У току ноћи непријатељ се задржао у делу села дуж пута с. Антуновац - с. Пољана. На овој линији се стало.

Шеснаеста македонска бригада је, исто тако, у одређено време кренула у напад; њен 2. батаљон је упућен у напад на с. Антуновац са југозападне стране, заједно са 7. бригадом; 3. батаљон дејствовао је у међупростору између с. Антуновца и с. Духова; 1. батаљон је наступао за 3. батаљоном. Снажним налетом јединице су овладале Марињим Селом и, заједно са 7. бригадом, делом с. Антуновца.

Због ситуације пред фронтом 3. македонске бригаде, где му је претила опасност, непријатељ је послао појачања у правцу с. Пољана. Због тога је телефоном наређено штабу 16. бригаде да обезбеди десно крило бригаде према језеру од Забаре и према западу од шуме Црни луг, а да осталим снагама нападне непријатељска појачања према к. 125. Тада су 1. и 3. батаљон водили оштре борбе код шуме Црни луг и Царев Храст, док је 2. батаљон, заједно са 2. батаљоном 7. бригаде, водио борбу код гробља у с. Антуновцу. После упорне борбе јединице су у току ноћи избиле на јужну ивицу шуме Црни луг (северно од с. Међурич). Увидевши опасност од овог продора, непријатељ је послао нова појачања у с. Пољана и код к. 133 и 125, а из с. Вуковја ка шуми Црни луг. Бригада је до сванућа имала 95 рањених. Муниције за минобацаче није било, а услед

сталних борби поједине чете су бројале и по тридесетак људи. На овим положајима се стало у току ноћи.

Артиљеријска бригада (без 2. минобацачког дивизиона 120 мм, који је повучен источно од с. Гаја у шуму Миљетна река због немања муниције) била је на истим положајима у рејону с. Гаја: 3. дивизион (без 3. батерије која је била придата 3. македонској бригади) са две батерије тукао је успешно непријатељска митраљеска гнезда, колоне, ровове, минобацаче и трупе у рејону цркве у с. Пољана, тако да је умногоме помогао наступање пешадијских јединица; 1. дивизион је, исто тако, тукао непријатељска артиљеријска оруђа у рејону цркве у с. Пољана. Од непријатељских шрапнела била су рањена 2 борца.

Ноћ 25/26. априла затекла је дивизију у жестоких борбама са непријатељем који је упорно бранио своје положаје и водио борбу за сваку коту и кућу, да би по сваку цену одржао отвореном комуникацију Банова Јаруга - с. Гарешница.⁴³²¹

Штаб 48. дивизије је 25. априла, у духу добијеног задатка од Штаба 1. армије за покрет у правцу с. Гарешнице, издао заповест за марш правцем с. Гај, с. Брекинска, с. Уљаник, с тим да јединице преноће у рејону с. Цигланица - с. Гарешница; да 26. априла јединице продуже покрет правцем с. Поповац, с. Самарица и до 20 часова разместе се на простору с. Миклоуш - с. Вучани - с. Грабовница (источно од Чазме). Постављен маршевски циљ од стране Штаба армије, очигледно, није био реалан, што доказује да се није располагало тачним подацима о месту, распореду и груписању непријатељских снага за одбрану комуникације Банова Јаруга - с. Антуновац и Банова Јаруга - с. Гарешница и даље на север.

Истим овим правцем се, испред 48. дивизије, кретала 6. личка пролетерска дивизија. Око 12 часова 25. априла 48. дивизија је кренула одређеним правцем, одредивши 14. македонску бригаду у претходницу. До пада мрака јединице дивизије су избиле на просторију с. Уљаник - с. Храстовац (у близини вештачког језера Рибогој) - с. Благородовац, где су се зауставиле због тога што је 6. дивизија наишла на јако организовану одбрану непријатеља код с. Гарешнице и није могла да продужи даље наступање. На

432) Заповест 1. армије од 24. априла, АрхивВИИ, к. 1315, док. 9-1/4 и 10/4; бојне релације 42. дивизије, 3, 7. и 16. бригаде, к. 1315, док. 1/8, к. 1316, док. 4/10; оперативски дневник 42. дивизије, к. 1315, док. 7/6; оперативски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II.

овој просторији су јединице преноћиле. Најистуренија према непријатељу била је 14. македонска бригада, која се разместила у с. Храстовац.

У току 25. априла, остале дивизије 1. армије које су кренуле на извршење задатка постигле су следеће резултате:

- 5. дивизија (на дееном крилу армије) избила је на просторију с. Брестовац - с. Стражанац - с. Имсовци и у току ноћи 25/26. априла сменила на р. Илови Вировитичку бригаду 4. дивизије 6. славонског корпуса;

- 6. дивизија заузела је у току дана са једном бригадом с. Томашица, с. Кајгана, а са две бригаде водила борбу на путу за с. Гарешницу.

Као што се види, само 6. дивизија је образовала мостобран на р. Илови.

Истог дана јединице 1. и 21. дивизије (са две бригаде) заузеле су Окучане и, гонећи непријатеља, стигле до с. Рајић (на главној комуникацији Нова Градишка - Новска - Банова Јаруга), где је непријатељ у току следећег дана (26. априла) пружио јак и организован отпор. Ове две дивизије, у односу на остале дивизије 1. армије, биле су знатно истуреније и имале су борбени поредак степенасто уназад.⁴³³⁾

Борбена дејства 42. и 48. дивизије 26. априла

Око 1 час 26. априла бригаде 42. дивизије добиле су нове задатке:

- 3. бригада, уместо на с. Пољану, да нападне и овлада с. Јамарицом и да преко с. Криваја пресече комуникацију Новска - Банова Јаруга, с тим да десно садејствује са 16. македонском бригадом, алево са деловима 1. пролетерске дивизије, који су такође нападали на с. Кривај;

- 7. бригада да нападне на јужни део с. Антуновца и с. Пољане и заузме их;

- 16. бригада да продужи напад на с. Међурич.

У духу ових измена задатака Штаб-42. дивизије наредио је Штабу 3. бригаде да најхитније повуче и прикупи све своје снаге на гроб Ривине - к. 181 - капела јужно од с. Јања Липа.

⁴³³⁾ Заповест за марш 48. дивизије од 24. априла 1945. године, Архив ВИИ, к. 1366, док. 6-4/3; десетодневни извештај 48. дивизије, к. 256, док. 18-1/6; М. Морача, наведени чланак.

Према расположивим подацима, непријатељ је код с. Јамарице имао 300 - 400 људи, који су имали задатак да упорно бране село и онемогуће пресецање комуникације Новска - Банова Јаруга. Ове снаге у селу подржавала је артиљерија из с. Међурича, с. Торови и с. Новог Грабовца. У склопу одбране села најјача отпорна тачка била је у рејону к. 133, организована у типу пољске фортификације. Иначе, земљиште је било доста испресецано и повољно за извиђање.

Извршивши процену непријатељских снага и земљишта, дошло се до закључка да је неопходно овладати отпорном тачком к. 133 и маневром са северне и јужне стране, обићи село Јамарице и заузети га. Одлучено је да се главне снаге бригаде упуте на северни део с. Јамарице, да се изманеврише Клобучар (к. 181) и обезбеди десни бок са правца Банова Јаруга-Бокови (2. и 3. батаљон). Мањим снагама (1. батаљон, без једне чете, која је задржана у бригадној резерви, и приштапске јединице да се изврши обилазак села са јужне стране, преко к. 181, и непријатељ принуди на повлачење.

Пошто је извршено потребно прегруписаваше јединица, око 4,15 часова 26. априла батаљони су кренули у напад. У првом налету они су успели да подиђу к. 133 и кућама у северном делу с. Јамарице. Ту су вођене оштре борбе. Отпор непријатеља јекбио врло жилав. Да би се олакшало и помогло батаљонима, наређено је батеријама 45 и 76 мм, које су биле на ватреним положајима у рејону к. 181, да туку циљеве на к. 133 и северној ивици с. Јамарице. После артиљеријског налета, у коме је неутралисано дејство једног дела аутоматског оружја, 1. и 2. батаљон су око 11 часова упали у североисточни део села и овладали првим кућама. Међутим, непријатељ је упорно бранио к. 133. Коју 3. батаљон није успио да заузме, чиме је задржано даље напредовање у селу. Да би се убрзао напад на с. Јамарице, 1. батаљон је ојачан четом из бригадне резерве и митраљеском четом. Непријатељска артиљерија је била врло активна и тукла положаје наших јединица из рејона с. Полџана, Марковца, Банове Јаруге и с. Криваја.

За ово време непријатељ је, исто тако, одбио напад 7. и 16. бригаде код с. Пољане и с. Међурича. На правцу Новска - с. Нови Грабовац чула се јака пуцњава и водила оштра борба са јединицама 1. пролетерске дивизије.

Док су предузимане мере за успешније наступање јединица 3. бригаде одређеним правцима, ситуација се по-

горшала појавом непријатељских снага у позадини бригаде (то су биле снаге са којима су водиле борбу делови 1. пролетерске дивизије). Око 14 часова примећене су јаче непријатељске снаге у рејону Володерског брда, које су се преко к. 222 спустиле делом према Јамаричком брду, а делом према с. Бујавици. У почетку се није знало да ли су то наше или непријатељске јединице, а како је претила опасност да угрозе позадину 3. бригаде, наређено је да се обустави даље наступање док се ситуација не рашчисти. Предузете су мере да се утврди припадност ових снага. Стога је упућена чета аутоматичара са Велике Плане ка Јамаричком брду, а извиђачки вод према с. Бујавица. Ради сваке сигурности, упућен је 1. батаљон да са двечете затвори правац од Јамаричког брда. У овој ситуацији Штаб дивизије је наредио да се обрати посебна пажња на правце: с. Бујавица - Бујавица Брезина и с. Бујавица - с. Јања Липа, јер је непријатељ овладао к. 222 и с. Бујавицом, и да се јединице управљају према ситуацији.

Пошто су од извиђачког органа добијени подаци да су то непријатељске јединице и пошто се видело да се 3. бригада налази притиснута са фронта и позадине и да мора водити борбу и обрнутим фронтом, наређено је 1. и 2. батаљону да неопажено извуку своје јединице из с. Јамарице ка к. 181 и Добровица-потоку и да поседну положаје на тој линији, са делом снага према Јамаричком брду. У току ноћи, како је био обавештен Штаб бригаде, 13. пролетерска бригада је требало да изврши напад на к. 222 - с. Бујавицу.

Штаб 42. дивизије наредио је у 10 часова 26. априла 7. албанској бригади да изврши напад на јужни део с. Антуновца и северни део с. Пољане, и то делом снага преко Цапаша и к. 125, а делом од Пустара према северном делу Пољане. Тако постављен, овај задатак је захтевао да се изврши повлачење батаљона са дотадашњих положаја и регруписавање снага.

Штаб бригаде је наредио 2. батаљону да остави слабије снаге на путу у с. Антуновцу и код сеоског гробља, а да главним снагама изврши напад преко Цапаша и к. 125; да 3. батаљон изврши све припреме за напад на северни део с. Пољане. Батаљони су покушали да извуку и рокирају своје јединице ради извршења постављеног задатка, али је то било дању скоро неизводљиво због чистине терена и јаке непријатељске ватре. У два-три наврата се то покушало, али сви који су дигли главе да то учине били су

избачени из строја (погинули су или су били рањени). Да би послужили за пример, при томе су из 2. батаљона погинула 2 комесара чете, а командант батаљона је био рањен. Око 13 часова од непријатељске јаке артиљеријске и минобацачке ватре, која је непрекидно трајала пола сата и приковала борбени поредак, бригада је претрпела осетне губитке.

Тек у 22.30 часова 26. априла, пошто је бригада успела да прегрупише своје снаге, предузела је ноћни напад на целом фронту. Пошто су јединице избациле непријатеља из бункера бомбашким и ударним групама, продужиле су напад кроз с. Антуновац према с. Пољане, где су задржане јаким отпором непријатеља на самом улазу у село негде око 2 часа 27. априла. Бригада је тада имала следећи распоред: 2. батаљон од последњих кућа с. Пољане северо-западно од пута Антуновац - Пољана, па у правцу шуме Царев храст за 500 м; 3. батаљон посео је пут; 1. батаљон, који је био у дивизијској резерви, распоређен је лево од 3. батаљона до друма с. Пољана - с. Гај; чета аутоматичара задржана је у бригадној резерви.

Десно од 7. бригаде, на око 1 км, нападала је 16. македонска бригада, са којом је успостављена веза преко патрола, а лево 3. македонска бригада, са којом је исто тако успостављена веза.

На овим положајима се остало у току ноћи, када су се јединице утврђивале.

У току 26. априла 16. македонска бригада је наставила упорно да напада к. 133. После жестоких борби заузела је коту и продужила напад на с. Међурич, где је требало да се сретне са 3. бригадом. Бригада је ка с. Међуричу наступала врло густом шумом Царев храст, коју је непријатељ, целом дужином посео многобројним заседама са аутоматским оружјем. Ту су нападали 1. и 2. батаљон, док је 3. батаљон водио фронталну борбу у шуми Црни луг према р. Илови штитећи десни бок 1. и 2. батаљону. У овом наступу бригада је претрпела велике губитке у људству и материјалу, што јој је одузело много од њене офанзивне моћи. Непријатељска ватра нарочито је била јака са правца Банова Јаруга - Гарешница у десни бок бригаде и са правца с. Пољане у њен леви бок.

И поред врло жестоког отпора непријатеља, 16. бригада је продрла јужно од к. 133. до пута с. Међурич-с. Пољана и ставила под ватру ова два села. У току ноћи продужила је покрет ка с. Пољане и подишла му је са севе-

розападне стране, извршивши припреме за напад који је предузела рано у зору 27. априла.

Осетивши опасност од ових дејстава, непријатељ је у току ноћи довукао свеже снаге и уз снажну артиљеријску и минобацачку подршку предузео противнапад правцем поред пруге и пута од с. Псиване ка шуми Царев храст, а лево источно од пута с. Међурич ка к. 133. Овде је непријатељ употребио и неколико топова. Уклинивши се надмоћнијим снагама између 1. и 2. батаљона, непријатељ је запретио опкољавањем. У овој ситуацији 1. и 2. батаљон су предузели повлачење под борбом кроз шуму Царев храст. Услед мрака батаљони су изгубили међусобну везу, а две чете су остале блокиране у густој шуми. После овог продора непријатељ се зауставио на положајима дуж пруге с. Пољана - вештачко језеро Рибогој, док се 16. бригада повукла јужно од Мариног Села до испред пута на к. 125.

Артиљеријска бригада је, са 1. и 3. дивизионом, 26. априла са истих ватрених положаја тукла непријатељске циљеве - артиљеријске и минобацачке батерије и ватрене тачке у с. Пољана, претежно у рејону цркве, затим непријатељске колоне на путу с. Пољана - с. Међурич, и подржавала наступање бригада. Њен 2. дивизион (минобацачи 120 мм) налазио се и даље источно од с. Гаја у шуми Миљетна река, заједно са позадином бригаде, јер није имао муниције, тако да уопште није дејствовао.

Тако је непријатељ у току 26. априла успео да одржи отвореном комуникацију Банова Јаруга - Гарешница.⁴³⁴

48. дивизија. Овог дана (26. априла) јединице 48. дивизије налазиле су се на просторији: с. Гај - с. Уљаник - с. Благородовац - с. Храстовац. Да би 6. личка дивизија могла да продужи наступање предвиђеним правцем на север, 26. априла је Штаб 48. дивизије најпре издао заповест да 14. македонска бригада успостави везу са 6. дивизијом и, када се њена 2. бригада рокира удесно, да је смени на положајима ради напада на с. Гарешницу са југоисточне стране; да 2. македонска бригада што пре изврши покрет за с. Благородовац, успостави везу са деловима 6. дивизије и смени њену 3. бригаду, ради напада на с. Гарешницу; да 1. македонска бригада до даљњег остане у с. Брекин-

434) Бојне релације 42. дивизије, 3, 7. и 16. бригаде, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1/8, к. 1316, док. 4/10; операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде, к. 1316, док. 1-11/II.

ска; да се 1. артиљеријска бригада прикупи у с. Уљаник. Напад на Гарешницу је требало извести у 15 часова.

Четрнаеста македонска бригада стигла је око 8 часова 26. априла у с. Соколовац. Овде је командант дивизије издао усмену борбену заповест да 48. дивизија у току 26. и 27. априла смени јединице 6. личке дивизије и нападне непријатеља на делу фронта с. Гарешница - с. Кајгана; десно је нападала 5. дивизија, а лево 42. дивизија.

Претходно је 14. бригада била упозната од Штаба 6. личке дивизије са ситуацијом на фронту с. Гарешница - с. Кајгана. Пре пада мрака 26. априла бригада је сменила 3. бригаду 6. личке дивизије. Када су се четне извиђачке патроле приближиле до леве обале р. Илове, непријатељ их је засуо снажном аутоматском ватром, те су биле принуђене да се зауставе. Батаљони су се развили за борбу и уз подршку митраљеске и пушкомитраљеске ватре приближили до саме обале где су падом првог мрака стали. Непријатељ је тукао њихов борбени поредак артиљеријом и минобацачима, а они су кратко одговарали ватром минобацача. После краћег затишја, око 20 часова, батаљони су почели прелазити р. Илову, газећи воду скоро до груди и око 21.30 часова пребацили су се на њену десну обалу. Илова је тада била прилично дубока, преко једног метра, а ширине око 3,5 метара, са доста високим обалама. На делу фронта бригаде постојао је само један бетонски мост, на правцу напада 2. батаљона, и два мања дрвена прелаза која је ватром успешно бранио непријатељ.

Услед промене ситуације напад је обустављен, а јединице 48. дивизије привремено су стављене под команду Штаба 6. личке дивизије.

Око 21 час наређено је да 14. македонска бригада напусти положаје код с. Гарешнице и да јединице дивизије у току ноћи са достигнуте просторије крену на марш правцем с. Благородовац, с. Соколовац, с. Томашица, с. Палежник, с. Пашијан, с. Поповац. У претходницу дивизије одређена је 1. македонска бригада. Као што се види, штабовима је још увек била нејасна ситуација у погледу намере непријатеља, његове јачине и организације одбране у рејону Гарешнице, па се неоправдано инсистира да дивизија избије у с. Поповац. Јединице дивизије су између 22 и 23 часа кренуле одређеним правцем и у висини с. Томашице сустигле делове 6. личке дивизије који су водили борбу са непријатељем на западној ивици Томашице и код с. Кајгана.

Код осталих јединица 1. армије 26. априла ситуација је била следећа:

- 11. дивизија стигла је на просторију с. М. Барна (правцем Дарувар - Иваново Село) и у току ноћи сменила код с. В. Барна 12. дивизију 6. корпуса;

- 5. дивизија је после оштре борбе заузела мостобран: искљ. Зденци - с. Клокочевац - шума Зденачки Гај до комуникације с. Зденци - с. Херцеговац;

- 6. дивизија је са све три бригаде избила испред с. Палешник и с. Зденчац и напала с. Палешник, али без успеха;

- 1. дивизија није имала успеха у борби на одсеку с. Ловска - с. Поповац (североисточно од Новске), док је северно од с. Рајића потисла непријатеља са неких положаја;

- 21. дивизија била је са једном бригадом код с. Рајић, а са две бригаде у покрету ка с. Брезовац, на одсеку десног крила 1. дивизије.⁴³⁶

Борбена дејства 42. и 48. дивизије 27. априла

42. дивизија. Јединице 42. дивизије су 27. априла биле на наведеним положајима од 26. априла. У јутарњим часовима, непријатељ је био врло активан у настојању да потисне 3. македонску и 13. пролетерску бригаду и овлада Јамаричким брдом и Ривинама и на тај начин обезбеди комуникацију Новска - Банова Јаруга. Око 5.15 часова непријатељски делови успели су да се спусте од с. Бујавица и овладају местом на р. Пакри код Творнице плина (северно од с. Бујавица). Трећа бригада је добила задатак да спречи непријатељски продор од с. Бујавица ка с. Пољани, због чега је предузето померање бригаде улево.

У тој ситуацији наређено је 1. батаљону 3. бригаде да делом снага по сваку цену овлада мостом који је био једини прелаз на р. Пакри, а чети аутоматичара и противтенковских пушака да преко к. 164. дејствују ка с. Бујавици; 2. батаљону је наређено да од Ривина крене јужно од с. Јања Липа, к. 164, помогне 1. батаљону у заузимању моста на Пакри и не дозволи непријатељу продор у правцу с.

435) Заповести штаба 48. дивизије од 26. априла, Архив ВИИ, к. 1364, док. 6-5/3, 6-6/3, 6-7/3; к. 1366, док. 12/5 и 14/5; бојне релације 48. дивизије и 1, 2. и 14. македонске бригаде, к. 1364, док. 6-2/3, 5-1/4, 6-1/5, 5-1/6; десетодневни извештај 48. дивизије, к. 256, док. 18-1/6; М. Морача, наведени чланак; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 139-140.

Брезине; 3. батаљон је добио задатак да се рокира на пут с. Јања Липа-с. Бујевица, аједном четом да поседнек. 182 и затвори правац од с. Јамарице.

Док се вршило прегруписавање јединица непријатељ је овладао к. 182, изненадивши 2. батаљон који је био у покрету. Пошто је 13. пролетерска бригада, око 6 часова, успела да потисне непријатеља и овлада к. 222 и с. Бујевицом, то је престала потреба да 2. батаљон продужи еа извршењем постављеног задатка. Тада је и на Ривину код Капеле непријатељ извршио противнапад и овладао Ривином. У току дана 2. батаљон ојачан четом 1. батаљона из бригадне резерве извршио је неколико напада на Ривине. Око 17.30 часова очистио је с. Јања Липа, али је снажном непријатељском ватром био задржан на северној ивици Ривине. Добивши појачање, непријатељ је извршио један ноћни противнапад правцем Ривине, с. Јања Липа, али су оба одбијена. Пошто су положаји били на 50 до 80 метара једни од других, водила се борба са блиског одстојања. Батерија 45 мм подржавала је, са положаја западно од к. 164,

2. батаљон на гребену Ривине.

За то време 1. батаљон је погрешно правац и отишао за Брезински луг, па је одатле са свим снагама кренуо да нападне мост на р. Пакри код Творнице плина и да садејствује 13. пролетерској бригади у гоњењу непријатеља, чиме је много изгубио у времену. Око 9 часова непријатељ је добио појачања из с. Међурича у с. Јања-Липа. Да би се обезбедио правац. Пољана-с. Међурич, 1. батаљон је добио задатак да са једном четом обезбеди мост на р. Пакри и с. Јања-Липа од непријатељског продирања дуж села, а са једном четом да запоседне положај југоисточно од к. 182. Остале јединице батаљона повучене су у бригадну резерву на гребену северозападно од к. 164. Са ових положаја батаљон је одбио два противнапада непријатеља.

Око 7 часова наређено је 3. батаљону да садејствује 13. пролетерској бригади у нападу на Јамаричко брдо и к. 212. У току дана било је неколико напада 13. пролетерске и 3. батаљона 3. македонске бригаде као и противнапада непријатеља на Јамаричко брдо, к. 212 и к. 168, тако да су они прелазили више пута из руку у руке. Нарочито оштре борбе водила је 13. пролетерска бригада за одбрану к. 222, западно од с. Бујавице, којом је непријатељ овладао око 14.30 часова.

За све време батерија 76 мм је са положаја североисточно од к. 164 подржавала нападну и одбрамбена дејства 3. батаљона код Јамаричког брда и к. 212.

Према наређењу Штаба 42. дивизије, око 21 час повучен је 1. батаљон 3. бригаде са положаја и упућен на располагање дивизији у с. Гај. Његове положаје су запосели делови 2. и 3. батаљона. Пошто су ослабљене, снаге бригаде у току ноћи су прешле у одбрану.

Седма албанска бригада овог дана је имала следећи распоред: 2. батаљон од задњих кућа с. Пољане - северозападно од друма с. Антуновац - с. Пољана и 500 метара у правцу шуме Царев храст; 3. батаљон лево од јаруге, а 1. батаљон лево од 3. батаљона до пута с. Пољана - с. Гај. Око 10 часова 2. батаљон је успео да напредује око 200 метара на свом правцу. До 15 часова отварања је обострана ватра. Непријатељ је после артиљеријске припреме покушао да изврши напад на одсек 2. батаљона, али је био одбијен. Јединице бригаде су све до пада мрака вршиле притисак на непријатеља и повремено нападале, али без већег напредовања.

Након пада мрака извршено је незнатно прегруписавање јединица: десно крило 2. батаљона је померено ради успостављања везе са 16. македонском бригадом; батаљони су се између себе, исто тако, боље повезали. Ни у току ноћи 27/28. априла до 24 часа није било нарочитих промена на положајима, само је отварања повремено обострана ватра.

Шеснаеста македонска бригада је овог дана држала положаје у шуми Царев храст. Непријатељ, увиђајући опасност од напредовања ове бригаде ка с. Међуричу, као и утицај њеног дејства на успех јединица које су нападале на с. Пољане-с. Међурич, предузео је концентричан противнапад са правца с. Међурич - р. Илова и уске пруге од Рибогоја, са циљем да надмоћнијим снагама опколи бригаду и уништи је. Непријатељ је своје главне снаге упутио на спој 1. и 2. батаљона који су нападали на с. Пољане и друмом за с. Међурич. При томе је извршио јак притисак и на 3. батаљон, чији је задатак био да брани крило и бок бригаде, водећи борбу према р. Илови. У прво време непријатељ није успио да постигне циљ, јер је бригада покушала да овај његов напад сузбије испадом ка с. Пољане. Међутим, тај испад није успео, па је бригада била присиљена на одступање преко шуме Царев храст. Борци су били изморени борбама од претходног дана, када је бригада изгубила доста од свог наоружања, што је све утицало на слабљење њене офанзивне моћи.

Одступање је овог пута изведено у врло тешким и сложеним условима. Од врло снажне и прецизне непријатељске ватре бригада је имала великих губитака. И две чете које су претходног дана у шуми залутале и биле блокиране од надмоћнијих непријатељских снага такође су изгубиле доста од свог наоружања. Борци ових чета су се под тешким условима пробијали из обруча и прикључивали осталим јединицама бригаде (један број од њих је заробљен).

Након извршеног повлачења, бригада је посела положаје од уске пруге код Мариног Села па заломљеним фронтом ка северу до пута који води од шуме Царев храст за с. Пољане. Дужина овог дела фронта износила је око 4 км, тако да бригада није могла чврсто да га поседне (због претрпљених људских и материјалних губитака). Штаб дивизије није био обавештен о стању у бригади, те није могао да ни интервенише. Тек у вечерњим часовима бригада је успоставила везу са Штабом дивизије и известила га о стању јединица. Поседнути фронт од 4 км био је превелик за исцрпљену бригаду, уз то је био кордонски поседнут, без резерве и израженог јачег груписања снага на осетљивим пунктовима. По целој дужини положаји су били подједнако слабо поседнути, мада су искоришћени сви борци којима је Штаб бригаде располагао и борци из заштитног вода, телефонисти и др. Ни Штаб дивизије није имао могућности да поправи ово стање у бригади, што ће имати негативних последица у току сутрашњег дана.

Пошто је непријатељ гађао минобацачком ватром с. Гај, Штаб дивизије је наредио да се 2. минобацачки дивизион и батерија хаубица, који су били без муниције, повуку заједно са позадином бригаде у с. Брекинска, како не би трпели губитке. Од артшвераца су формирани обезбеђујући делови ради одбијања евентуалног напада непријатеља на ове јединице и установе.

За време борби 27. априла 1. дивизион је, ограниченим бројем граната тукао непријатељске колоне на комуникацији с. Пољане - Међурич, уништио неколико возила и нанео непријатељу губитке: затим је тукао непријатељску осматрачницу на к. 133. Само је 3. батерија 3. дивизиона придата 3. бригади, учествовала у борби подржавајући напад бригаде, док остале две батерије, због недостатка муниције, нису отварале ватру. Из 3. батерије су рањена 3 борца и упућена у болницу.

Као што се види, 1. артиљеријска бригада због непоседавања муниције или малог броја расположивих граната, у овим тешким борбама није могла да помогне пешадијским бригадама иако је располагала са три дивизиона савремених артиљеријских и минобацачких оруђа.⁴³⁶⁾

48. дивизија. У духу издате заповести за покрет правцем с. Поповац и Прокоп, где је дивизија требало да поседне положаје, јединице су се 27. априла зауставиле код с. Томашица, где су сустигле јединице 6. личке дивизије, која је северозападно од села водила борбу. Овде је Штаб 48. дивизије ступио у везу са Штабом 6. дивизије и добио задатак да смени делове 6. личке дивизије који су водили борбу за с. Кајгану (48. дивизија је била привремено стављена под команду Штаба 6. личке пролетерске дивизије).

У духу ове заповести, 2. македонска бригада је рано ујутру 27. априла почела да смењује 2. бригаду 6. личке дивизије. Међутим, непријатељ је открио ову смену јединица и отворио јаку артиљеријску, минобацачку и пешадијску ватру и отпочео противнапад баш у моменту када су се делови 6. личке дивизије повлачили са положаја, а 2. македонска бригада долазила да запоседне те положаје. Непријатељ је противнападом унео забуну код наших јединица. Командовање јединицама у току смене било је отежано. У таквој ситуацији развила се врло жестока борба прса у прса, а било је случајева да су се борци рукама обрачунавали са непријатељским војницима, хватајући их за гушу. Захваљујући моралној чврстости борацког и старешинског састава, 2. македонска бригада је успела да савлада ову критичну ситуацију у веома неповољном борбеном распореду, да одбије противнапад и поседне одређене положаје. Да се старешине и јединице нису снашле, претрпеле би у овом комешању врло велике губитке.

Средивши јединице на положајима, 2. македонска бригада је одмах кренула у напад и око 13.30 часова овлада с. Кајганом, одакле је непријатељ под борбом одступио до линије с. Гарешница - с. Зденчац - с. Палешник, са које је пружио врло жилав отпор и бригади онемогућио даље наступање.

За то време 14. македонска бригада, по наређењу Штаба 48. дивизије, до 5 часова 27. априла избила је између с. Клокочевца и с. Томашице, где се задржала до 15 часова, док је 1. македонска бригада избила у рејон с. Томашице.

436) Наведене бојне релације 42. дивизије, 3, 7. и 16. бригаде и операцијски дневник 1. артиљеријске бригаде.

Ситуација код 2. бригаде захтевала је да се и остале снаге дивизије развију за борбу, да се што пре овлада с. Гарешницом и омогући даље наступање дивизије ка с. Поповцу и с. Прокопу.

Након заузимања с. Кајгане, Штаб дивизије је око 15 часова 27. априла издао заповест за напад на с. Гарешницу: 2. македонска бригада, ојачана 3. батал>оном 1. македонске бригаде, да на десном крилу дивизије нападне Гарешницу од к. 137 до северно од к. 133, с тим што би одмах упутила један батал>он да овлада раскрсницом путева с. Зденчац - с. Поповац; 14. македонска бригада да нападне и овлада к. 133 и комплексом кућа источно од железничке пруге, к. 114, и обезбеди мост на р. Гарешници између с. Цигланице и с. Гарешнице; 1. македонска бригада је са 3. батаљоном ојачала 2. македонску бригаду, а са 1. батал>оном 6. личку дивизију, док је 2. батаљон задржан у дивизијској резерви; Артшверијска бригада 48. дивизије је, због непоседовања довољно муниције, само делом снага посела ватрене положаје између села и реке Кајгане са задатком да подржава напад пешадијских бригада на с. Гарешницу. Десно од 48. дивизије нападали су делови 6. личке дивизије, са којима је успостављена веза, а лево због вештачког језера Рибогојство није била успостављена веза са јединицама 42. дивизије.

Током 27. априла било је врло лоше време. Киша је падала као из кабла у току дана и ноћи 27/28. априла. Због недостатка минобацачке, па и артил>еријске муниције, скоро да се није могло парирати непријатељу, који је својим артил>еријским оруђима и минобацачима тукао не само јединице у првој линији борбеног поретка дивизије, већ и резерве у дубини. Јединице су непрестано тражиле артиљеријску и минобацачку подршку, али она није могла да им се пружи, јер обећана муниција није стигла.

Пре почетка општег напада, 14. македонска бригада је водила борбу са непријатељским деловима који су запосели шуму источније од р. Илове испред с. Храстовца да би бранила пут с. Храстовац - с. Гарешница. Непријатељ је пружао врло жилав отпор. Након ликвидирања ових делова, бригада је избила на одређене полазне положаје за напад.

Пре почетка напада, који је отпочео у 17.30 часова, извршена је кратка артиљеријска припрема на комплекс кућа источно од жел. пруге, што је допринело да 14. бригада овлада овим кућама и избије и пресече комуникацију

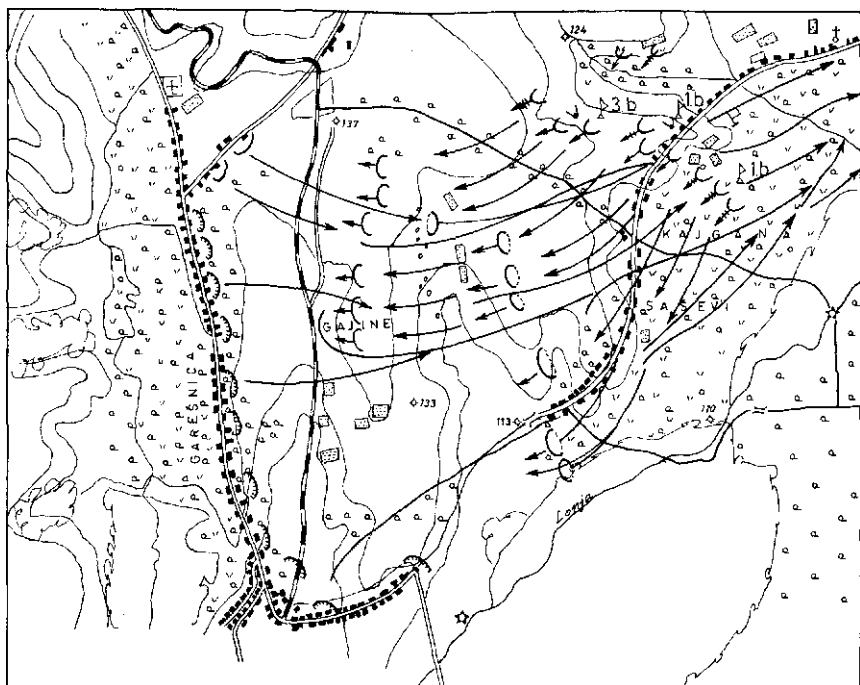
с. Гарешница - Новска. Затим су јединице продужиле напад и после неколико узастопних јуриша успеле да избију на линију к. 133 - к. 137 и овладају групом кућа с. Гарешнице источно од пруге. Тако је бригада преко целог дана водила жестоке борбе вршила је јурише и одбијала противнападе, а положаји су прелазили из руке у руку. Увођењем свежих снага и уз снажну концентрацију минобачке и митраљеске ватре, пред мрак 27. априла непријатељ је успео да потисне чете 1. и 2. батаљона и поврати заузете куће у селу око цркве и млина. Извршен је противнапад и на 3. батаљон, који је био на десном крилу бригаде, али га је он успешно одбио.

У 22 часа Штаб 14. бригаде наредио је батаљонима напад на к. 133, са задатком да се она по сваку цену заузме, а потом нападне и с. Гарешница. Батаљони су кренули у напад. У потпуном мраку и по великој киши до максимума су коришћене ударне и бомбашке групе, чији је задатак био да ућуткају или ликвидирају непријатељска митралџеска гнезда и друге отпорне тачке. Тако је, на пример, 3. батаљон сатри узастопна јуриша на к. 133, уз претходно упућивање бомбаша и ударника, овладао котом и непријатеља отерао са ње. После тога, сва три батаљона су продрла 100-150 метара у Гарешницу. Преко целе ноћи 27/28. априла бригада је водила жестоке борбе. И ове ноћи вршени су непрекидно обострани напади и противнапади. Непријатељ је у току ноћи покушао да поврати к. 133, као врло јаку отпорну тачку, али је био одбијен. Достигнуте положаје јединице бригаде су одржале до 5 часова 28. априла.

У току ових ноћних борби, пошто су положаји били на одстојању 100-150 метара, чула су се и довикивања и разне погрдне речи усташа. Они су псовали македонску мајку и довикивали: »Шта ћете ви, Македонци, овде, оставићете своје кости на територији НДХ«, и др. На то су им наши борци одвраћали: »Ви сте издали свој народ и помажете немачки нацизам«, и др. Све то је још више храбрило и жестило наше борце. У овим борбама било је и гушања.

У току ноћи непријатељу су стигла појачања у пешадији и артиљерији, која су знатно појачала жилавост његове одбране. Преко целе ноћи се слушало брујање моторизације. Циљ непријатеља је био да сутрадан изврши општи противнапад на фронту р. Илове и по сваку цену задржи положаје на њој. -

За то време 2. македонска бригада, ојачана 3. батаљоном 1. македонске бригаде, пошто је стабилизovala по-

2. бригада 48. дивизије у борбама код с. Тарешнице
(27. и 28. IV 1945.)

лазне положаје, кренула је у напад у 17.30 часова на Гарешницу на одсеку к. 137 - к. 133 (искључно). Бригада је успела да избије до железничке пруге у близини с. Гарешнице, где је задржана снажном непријатељском ватром. Штаб дивизије је телефонски наредио да се искористи ноћ ради овлађивања непријатељским положајима код Гарешнице. Преко ноћи бригада је извршила неколико напада, користећи при томе ударне и бомбашке групе, али није успела да продре дубље у непријатељске положаје, који су били добро утврђени и поседнути свежим снагама које су преко ноћи довучене комуникацијом Банова Јаруга - Гарешница. Тако је бригада 28. април дочекала на достигнутим положајима.

f

Артиљеријска бригада није имала довољно муниције, те је са 1. дивизионом, Штабном батеријом и 1. батеријом

3. дивизиона подржавала 2. бригаду у нападу и заузимању с. Кајгана, а потом са положаја југозападно од Кајгана и раскрснице код истог села тукла непријатељске отпорне тачке на жел. прузи, непријатељске положаје испред с. Гарешнице и осматрачницу (црква) у самом селу; пуковска батерија 76 мм подржавала је налад 2. бригаде, док је минобацачка батерија 120 мм тукла к. 133 и цркву у с. Гарешница.

Бригада је у току дана имала: 1 погинулог, 16 рањених и 4 нестала борца.⁴³⁷⁾

Овога дана (27. априла) према подацима Милутина Мораче није било значајних промена код јединица 1. армије. Напад 11. дивизије на с. В. Барна није дао резултате, јер је непријатељ пружио огорчен отпор. На фронту 5. и 6. дивизије непријатељ је сузбио сваки покушај дивизија да прошире мостобран на р. Илови. Увођењем у борбу 48. дивизије донекле је проширен мостобран 6. дивизије према с. Гарешници и заузет источни део овог села до жел. станице. Четрдесет друга дивизија је на десном крилу заузела шуму Царев храст и к. 133, а на левом крилу, у садејству са 13. бригадом 1. дивизије, одбила противнапад непријатеља са правца с. Бујавица. Прва дивизија са 13. бригадом заузела је с. Бујавица, а 4. бригада 21. дивизије, у потискивању непријатеља главном комуникацијом, е. Пакленица. Ноћу 27/28. априла 21. дивизија са 5. и 31. бригадом разместила је 1. дивизију, која је, ради одмора, требало да се размести у рејону с. Кукуњевац - Липик и да служи као резерва 1. армије.

»Као што се види«, каже начелник Штаба 1. армије Милутин Морача, »све дивизије 1. армије водиле су овога дана борбу с непријатељем. Тежња је била да се непријатељски фронт на р. Илови дефинитивно пробије и да се продужи наступање ка Чазми и Кутини. Међутим, на свим правцима напада наших дивизија непријатељ је пружао организован и огорчен отпор и често вршио противнападе. Такође се уочило да непријатељ располаже знатним снагама, али штабови дивизија и Штаб армије нису имали ни приближно тачне податке о јачини непријатељских снага и о њиховом распореду; оне су, у ствари, биле знатно јаче него што је Штаб армије закључивао на основу расположивих података.⁴³⁸⁾

437) Заповест штаба 48. дивизије од 27. априла, Архив ВИИ, к. 1366, док. 11/5; наведене бојне релације 48. дивизије и 1, 2. и 14. македонске бригаде, операцијски дневник 48. дивизије; оперативни извештај Команде артиљерије 1. армије, к. 259, док. 1-1/4; Е. Тасковски и В. Картов, наведена књига, стр. 138-140.

438) Милутин Морача, наведени чланак.

Противудар непријатељских снага на Илови
28. априла

Продором преко р. Илове 1. армија је угрозила главна комуникацију ка Загребу, а даљим напредовањем преко Чазме у рејон Иванић Града биле би одсечене све непријатељске снаге јужно од Мословачке горе, чиме би организовано непријатељско повлачење било онемогућено. Генералу Леру је било јасно да, упркос располагању бројним људством, његове трупе измешане са Павелићевим деморалисаним јединицама неће издржати притисак 1. армије, која је нападала веома упорно и смело. Зато се одлучио на противнапад, да би за извесно време ублажио притисак на фронт на р. Илови.

У то време су снаге 2. армије избиле у долину Уне и приближиле ее Карловцу. Лер се нарочито плашио за Карловац, па је 27. априла на тај сектор упутио 7. СС дивизију »Принц Еуген«. Међутим, услед колебања фронта на средњем току Илове, Лер се одлучио да 7. СС дивизију врати натраг и да њоме изведе противудар.

На основу замисли генерала Лера, Штаб 21. брдског армијског корпуса је против наших дивизија на десној обали Илове планирао противнапад јачим снагама, с циљем да их одбаци на леву обалу Илове и поново, на истој реци, успостави фронт. Планом противнапада било је предвиђено да 7. СС дивизија из рејона с. Пољана пробије фронт 42. дивизије и нападне у леђа и позадину 48, 6. и 5. дивизију, и то са две колоне: 13. СС пук правцем с. Антуновац - с. Крештеловац, а 14. СС пук правцем с. Храстовац - с. Имсовци и даље према северозападу. Истовремено је требало да 1. усташко-домобранска дивизија и делови 369. легионарске (»Вражје«) дивизије, са линије с. В. Зденци - Зденачки гај - с. Херцеговац - с. Палешник, нападну е фронта 5. и 6. дивизију, а 9. усташко-домобранска и делови 7. СС дивизије да из Гарешнице нападну леви бок 48 дивизије.

Борбе 42. дивизије. С обзиром на неуспех у борби претходног дана, као и због јаких снага које је непријатељ развио на сектору 42. дивизије, убацујући у борбу све више нових снага, аутоматског и артиљеријског оружја, дивизија је у току ноћи извршила нови распоред својих снага:

- 3. бригада, пошто је била повучена са дотадашњих положаја, добила је задатак да поседне и утврди положаје: пут с. Гај-с. Пољана (к. 108) - Ђојлови - западна ивица

с. Брезине. На овим положајима бригада се утврдила и задржала све до 2. маја, предузимајући живу извиђачку активност у правцу Јања - Липа и с. Пољане;

- 16. бригада да поседне положаје с. Марино Село - к. 125 - северно од с. Пољане;

- 7. бригада да заузме положаје североисточно, источно и југоисточно од с. Пољане.

Око 1.00 час 28. априла непријатељ је уз јаку подршку артиљерије и минобацача извршио напад на 3. батаљон 7. бригаде источно од пута с. Антуновац - с. Пољана и успео да се пробије. Батаљон се нешто повукао према с. Гају. Стање би било врло критично да је непријатељ продужио наступање, али је он стао. Овај напад је извршио да би почео што повољније положаје за предстојећи противудар.

Око 3 часа 28. априла непријатељ је са 7. СС дивизијом извршио противудар из Банове Јаруге на север правцем с. Антуновац - с. Крештеловац најпре на делу фронта 42. дивизије, с циљем да ју одбаци од комуникације Банова Јаруга - Гарешница и да угрози позадину дивизијама 1. армије на иловском мостобрану. Противнапад је извршен брзо и дрско и изненадио је наше јединице, јер га нису очекивале, мада је откривено довлачење непријатељских свежих снага преко ноћи. Истовремено је дуж целог фронта прешао у противнапад снагама које су се налазиле на положајима, које су у току ноћи 27/28. априла биле појачане свежим пешадијским и артиљеријским јединицама, нарочито пред фронтом 48. дивизије код Гарешнице.

Уз подршку јаке артиљеријске и минобацачке ватре 13. СС пук 7. СС дивизије и делови снага са фронта кренули су у напад око 3.00 часова на с. Марино Село са три правца: из шуме Царев храст, шуме Црни луг и јужно од вештачког језера Рибогојство. Снаге 16. бригаде, које су биле на положајима код Мариног Села, биле су слабе да се одупру овом непријатељском удару. Запретила је опасност да оне буду одсечене и почееено уништене. Повлачење јединица најпре се одвијало организовано под борбом, али је потом дошло да дезорганизованог осипања јединица и повлачења по групама. Већи број старешина био је избачен из строја. У овој ситуацији, штаб бригаде је од најближих јединица и приштапских јединица успео на брзу руку да формира заштитницу да би спречио панику и да организује уредно повлачење. Заштитница је, заустављајући се на погодним линијама, успела да снажном ауто-

матском и другом ватром за кратко заустави надирање непријатеља, што је било од велике користи за одступајуће делове. Заштитницом су руководили заменик команданта, начелник штаба бригаде и његов заменик, док су командант, комесар и обавештајни официр бригаде били су одступајућим деловима да би их организовали за одбрану на правцу с. Уљаника.

Заштитница бригаде је посела положаје десно од с. Антуновца и из рејона с. Духова присилила непријатеља да одустане од напада са тог правца и крене западно од с. Духова ка с. Уљанику. Правац одступања јединица бригаде био је ка с. Духови. Непријатељ је продужио наступањем од с. Духова ка с. Уљанику, а делови бригаде су заједно са заштитницом посели положаје десно од с. Антуновца и источно од Духова, док су јединице које су одступале у правцу надирања непријатеља, са којима је био и командант бригаде, успоставиле везу са деловима 48. дивизије и уз подршку њене артиљерије зауставиле непријатељско надирање.

У току дана главнина бригаде држала је наведене положаје, а део снага прикупљао је расуте делове јединица. Предвече, по наређењу Штаба дивизије, напуштени су ови положаји и бригада је повучена у с. Брекинска ради одмора и прикупљања и сређивања јединица.

У борбама од 25. до 28. априла бригада је имала 123 погинула, 321 рањеног, 229 несталих и 1 заробљеног. Многи од несталих вратили су се у своје јединице. Бригада је, исто тако, имала доста губитака у наоружању.

Непријатељ је пред фронтом напада бригаде имао такође доста претрпљених губитака који нису утврђени.

У исто време када је извршен противнапад на 16. македонску бригаду, поменуте непријатељске снаге извршиле су јак притисак и на 2. и 3. батаљон 7. албанске бригаде. Први напад непријатеља 2. батаљон је одбио, али је одбрана 3. батаљона била пробијена, после чега је почело неуредно, може се рећи и панично, повлачење бораца, најпре појединачно, а затим по групама ка северном делу с. Антуновца. У овој ситуацији штаб бригаде се ангажовао у заустављању одступајућих група и организовању отпора непријатељу како би се спречило неорганизовано повлачење, али је у томе тешко успевао. Због панике која је завладала међу борцима, бригада је претрпела доста губитака у људству и наоружању. Тек у шуми источно од с. Антуновца прикупљена је већа група војника, међу који-

ма и део Извиђачке чете дивизије, која је кренула у противнапад. Она је успела да избаци слабије непријатељске делове из источне ивице с. Антуновца и продре до средине села где се задржала. Ово се одиграло око 6.30 часова.

У 9 часова организовано је извиђање и прикупљање података о непријатељу. Утврђено је да су се на северној ивици села задржале слабије патроле, које је поменута група протерала, а да је непријатељ главним снагама продужио наступање комуникацијом за с. Духови и с. Уљаник и да је у пролазу кроз села пљачкао стоку на коју је наишао.

Око 11 часова пристигао је батаљон Допунеке бригаде јачине око 450 бораца, који је упућен за попуну 7. бригаде. Батаљон је до 15 часова био распоређен западно, северно и североисточно од с. Антуновца, непосредно испред села, чиме су затворени правци из Антуновца према с. Пољани, с. Марином Селу и с. Духови. Код шуме у с. Брекинска успостављена је веза са 16. македонском бригадом.

Око 20 часова извршено је померање јединица. Нова линија положаја ишла је средином с. Антуновца, где је бригада и преноћила. У току ноћи 28/29. априла бригада није имала додира с непријатељем. Вршила је само извиђачку активност патролама.

У току ових борби бригада је имала 40 погинулих, 136 рањених и 106 несталих (многи су се од њих вратили у своје јединице).

Губици у наоружању: 3 минобачача 82 мм, 3 минобачача 50 мм, 47 пушака, 28 аутомата, 13 противтенковских пушака, 6 снајпера, 6 митраљеза, 9 пушкомитраљеза, 2 радиостанице и др.

Непријатељски губици у људству и материјалу нису утврђени.

Тако су овог дана непријатељске снаге овладале с. Уљаником и с. Благородовцем и око 12 часова са 13. СС пуком избиле у с. Крештеловац у позадину 5, 6. и 48. дивизије.⁴³⁹⁾

Борбе 48. дивизије. У зору 28. априла настављена је огорчена борба с непријатељем ради овлађивања Гарешницом. Непријатељ је пружао још жилавији отпор него

439) Наведене релације 42. дивизије и 3, 7. и 16. бригаде; Операцијски дневник 42. дивизије и 7. албанске бригаде; Завршне операције за ослобођење Југославије, стр. 694-696; Д. Узелац, наведени фељтон; М. Морача, наведени чланак.

претходног дана, услед добијеног појачања у артиљерији и пешадији у току ноћи. Све јединице дивизије биле су изложене снажној артиљеријској, минобацачкој и пешадијској ватри, нарочито митраљеској, тако да су трпеле осетне губитке и нису могле да приђу на јуришно одстојање и упадну у Гарешницу.

Искористивши продор 13. СС пука и других немачко-усташких снага на одбрамбеном фронту 42. дивизије, које су избиле до с. Крештеловца у позадину 48. 6. и 5. дивизије, непријатељ је око 8 часова 28. априла кренуо у противнапад и на осталом делу фронта иловачког мостобрана. Он је 14. СС пук 7. СС дивизије упутио правцем с. Храстовац - с. Имсовци и даље према северозападу, а 9. усташко-домобранску дивизију и делове 7. СС дивизије да из с. Гарешнице нападну леви бок 48. дивизије, која је дотле нападала с. Гарешницу. Истовремено непријатељ је предузео противнапад 1. усташко-домобранском дивизијом и деловима 369. легионарске дивизије са линије с. В. Зденци - Зденачки гај - с. Херцеговац - с. Палешник на 6. и 5. дивизију.

Непријатељ је на целом фронту 48. дивизије прешао у противнапад јер је створио велику надмоћност у живој сили и техници. Нарочити притисак извршио је на лево крило дивизије, где се налазила 14. македонска бригада. Овај противнапад је био координиран са продором 13. СС пука 7. СС дивизије и других снага са правца с. Антуновца, с. Уљаника, с. Благородовца, с. Соколовца и са правца с. Уљаника и с. Храстовца. Непријатељске снаге су се појавиле иза леђа јединицама дивизије, нарочито 14. бригади, тако да се она нашла прикљештена између непријатељских снага које су вршиле противнапад са фронта и снага које су је нападале из позадине. Посебно снажан притисак из позадине непријатељ је извршио на крајње лево крило 14. бригаде. Бригада је успела да одбије два до три непријатељска јуриша, али даље није могла издржати снажне непријатељске нападе, јер би довела своје јединице до потпуног окружења и уништења, с обзиром да лево од 14. бригаде није било наших снага. Искористивши овај непосредни међупростор, непријатељ је део својих снага упутио на бок 14. бригаде.

Када је непријатељ извршио снажан притисак са фронта, бока и позадине, 14. бригада је под заштитом 3. батаљона почела да се повлачи најпре под борбом, а касније је то повлачење постало дезорганизовано. Телефон-

ска и радио-веза Штаба бригаде са батаљонима, а исто тако и са Штабом дивизије, била је изгубљена. Курири које је упућивао Штаб бригаде са кратким писменим наређењима до штабова батаљона нису успевали да се пробију до њих, већ су успут гинули. Још пре непријатељског противнапада поједини чланови штаба бригаде отишли су у батаљоне ради пружања помоћи и тамо остали у току целе борбе.

У овој тешкој ситуацији употребљена је и дивизијска резерва (2. батаљон 1. македонске бригаде), размештена у шуми источно од с. Кајгане. Она је добила задатак да заустави непријатељске делове који су вршили обухват преко с. Храстовца према с. Соколовцу, али у томе није успела, јер су непријатељске снаге биле много надмоћније и брзо су избиле у с. Соколовац.

Док су се 1. и 2. батаљон 14. бригаде под врло тешким условима повлачили преко с. Соколовца за с. Имсовци, 3. батаљон је до 10 часова успео да се одржи на к. 133, али је тада и он морао да напусти, тај положај, јер му је претила опасност да буде опкољен; он се под борбом почео повлачити поред р. Илове у правцу с. Томашице и, поседајући узастопне положаје, имао је улогу заштитнице бригаде, после чега је прикључио осталим јединицама бригаде у с. Имсовци, где је бригада и преноћила. Овај батаљон се посебно истакао у борбама 28. априла.

Бригада је у овим борбама имала: 31 погинулог (од тога 15 старешина - водника, десетара и заменика десетара) и 145 рањених (од којих 41 старешина - командира и комесара чета, водника, десетара и заменика десетара). Изгубљено је и доста оружја.

Овај непријатељски продор угрозио је и јединице 1. и 2. македонске бригаде, као и (десно од 48. дивизије) јединице 6. личке дивизије, те су и оне биле присиљене на одступање. У тој ситуацији Штаб 48. дивизије је наредио 1. и 2. бригади да организују одступање под борбом, са прихватом јединица на појединим линијама, повијајући своја лева крила у правцу непријатељског обухвата до линије к. 124 - југозападна ивица с. Кајгане - к. 110. Услед дубљег непријатељског продора у позадину дивизије и јаког фронталног притиска, ове две бригаде су под борбом одступиле у правцу с. Томашице и с. Кајгане. Тако су 2. бригаду прихватили 3. бригада 6. личке дивизије која је држала положаје лево и десно од цркве у с. Кајгана и делови саме 2. бригаде код с. Кајгане. Прва македонска бригада се

повлачила под заштитом својих јединица. Како јединице 1. и 2. бригаде нису могле да се одрже на положајима код с. Кајгане, продужиле су повлачење. При извлачењу из с. Кајгане 2. бригада је потпала под унакрсну ватру из с. Кајгане и с. Соколовца, тако да се бригада под врло сложеним условима успела извући из ове тешке ситуације. За време ових борби штаб 2. бригаде имао је сталну телефонску везу са Штабом дивизије и потчињеним јединицама, тако да није прекидао руковођење батаљонима, а успоставио је везу и са суседима - десно са 6. личком дивизијом и лево са 1. македонском бригадом.

У овој ситуацији око 13.30 часова Штаб 1. армије издао је заповест Штабу 48. дивизије да продужи са извлачењем, пружајући отпор непријатељу, и да прикупи своје јединице на простору с. Имсовци - с. Брестовац. Ово извлачење заштићено је употребом приштапских јединица бригада и дивизијске резерве и Коњичке бригаде армије. Коњичка бригада, која је привремено стављена под команду 6. личке дивизије и која је била на одмору у с. Клокочевцу до 10 часова, добила је усмено наређење да нападне непријатеља који се пробио на правцу с. Уљаник - е. Крештеловац. Распоредивши сва три дивизиона, бригада је око 12 часова напала непријатеља у Крештеловцу, где је водила доста оштру борбу са надмоћнијим снагама. Вршени су обострани јуриши. Бригада је, уз помоћ 4. бригаде 5. дивизије, успела да протера непријатеља из с. Крештеловца и да га заустави у даљем надирању, чиме је омогућено и да се артиљеријска оруђа 6. личке дивизије повуку са ватрених положаја и не падну у његове руке. Интервенција Коњичке бригаде умногоме је помогла извлачењу јединица 48. дивизије, које су биле доведене у врло тешку ситуацију, утолико више што су биле у питању и позадинске јединице дивизије и бригада, а и јединице Артиљеријске бригаде које су због недостатка муниције биле повучене код с. Уљаника. Захваљујући моралу и пожртвованости бораца који су пружали отпор од линије на линије, оне су успеле да се повуку за с. Имсовци и с. Брестовац.

Око 18 часова 28. априла јединице 48. дивизије су се разместили на просторији с. Имсовци - с. Брестовац, где су и зановице.

У овим борбама 1. бригада је имала 21 погинулог, 77 рањених и 9 у неизвесности. Од ових губитака погинула су 4 руководиоца - командира и комесара чета и водници,

а 11 их је рањено - командира и комесара чета, водника, десетара и других руководиоца.

Друга бригада је имала 31 погинулог (од којих 1 руководиоца), 108 рањених (од којих 7 руководиоца) и 8 несталих.

Непријатељски губици, који су исто тако били велики, нису утврђени. Јединице дивизије су у овим борбама изгубиле и нешто оружја.

И поред тешке ситуације у коју су биле доведене јединице 48. дивизије продором знатно надмоћнијих непријатељских снага и поред тога што су на моменте биле присиљене на дезорганизовано повлачење, оне су се храбро бориле, што показују и претрпљени губици и подвизи појединаца и неких комплетних јединица. Због тога је већи број бораца и старешина након завршетка борбе био предложен за одликовања.

Због такве ситуације, Штаб армије је наредио повлачење дивизија са иловског мостобрана, а 1. пролетерској дивизији да нападне у бок 7. СС дивизију. Повлачење наших снага са десне обале почело је измађу 12 и 13 часова, када су предњи делови 7. СС дивизије избили пред с. Соколовац и с. Крештеловац. Прве пребачене јединице 48. и 6. дивизије ступиле су у борбу у рејону ових села (код Крештеловца је уведена у борбу и Коњичка бригада), док је 3. бригада 1. дивизије око 15 часова напала непријатеља код с. Уљаника и у огорченој борби присилила га на повлачење ка с. Храстовцу. У току ових борби протеран је непријатељ са линије обале р. Илове све до с. Марино Село и с. Пољана, где су се налазиле јединице 42. дивизије.

У вези са противнападом 7. СС дивизије и осталих снага, а ради везивања наших снага, непријатељ је вршио испаде на одсеку 21. српске дивизије, у правцу с. Ловска и с. Брезовац, но без успеха.

Својим активним дејством 28. априла, непријатељ је успео да знатно поправи свој положај према 1. армији и да одгоди њено наступање за два дана. Увече 28. априла непријатељ је пред 1. армијом држао линију: с. Велика Барна - с. Грубишно Поље - с. Зденци - десна обала р. Илове до Мариног Села- с. Пољана- с. Јања Липа- Јамаричко брдо (к. 212) - к. 222 - к. 189 - с. Ст. Грабовац (на главној комуникацији). Ова линија фронта остала је и 29. априла, сем што се непријатељ повукао из Мариног Села.

И пред фронтом 3. армије непријатељ је све до 1. маја пружао жилав отпор. Само је 10. корпус успео да се пробије гребеном Било-горе и да заузме висове - Турске гробове и Вис.⁴⁴⁰

Пошто је притисак 1. армије попустио, генерал Лер је мало одахнуо. Али, он је знао да ће наше снаге поново прећи у напад. Да би учврстио морал трупа, он је 29. априла издао проглас војницима у коме је, између осталог, стајало:

»Војници моје групе армија. У херојској борби за Берлин под командом Фирера, немачки народ војује за своју будућност примером нашег Вође, подстакнути на последњи и крајњи отпор, за нас се на територији Хрватске поставља задатак да несаломљивим борбеним духом спречимо да болшевици, болшевици Титове 'банде'. . . угрозе нашу домовину.

Ако данас упутите своје мисли домовини, онда постоји само једна заповест: да као немачки војници вршите своју дужност као што сте до сада то чинили и да, борећи се раме уз раме са хрватским савезничким војницима, браните јужни бастион нашег Рајха».⁴⁴¹

Сутрадан је овај проглас послат свим јединицама.

Сличан проглас упутио је својим снагама и поглавник Павелић:

»Пробитци НДХ захтијевају да се фронт на обалној црти Уна - Јасеновац - Новска - Вировитица заједно са њемачким снагама држи против сваког даљег надирања болшевика. С тим ће се омогућити и то да се с горње црте у згодном тренутку пређе у опћи напад, у сврху ослобођења привремено напуштених дијелова наше домовине».⁴⁴²

Тако су они планирали да зауставе точак историје и догађаја и у »згодном тренутку« преокрену њен ток у своју корист. Обојица су ипак морали бити свесни да је све то било илузија. Четврта армија ЈА је заузела Ријеку и потисла немачки 97. корпус на север претећи његовом уништењу. Други делови 4. армије продрли су у Трст. Друга

440) Наведене релације 48. дивизије и 1, 2. и 14. бригаде и Операцијски дневник 48. дивизије; Извод из операцијског дневника 1. коњичке бригаде, Архив ВИИ, к. 261, док. 1-1/6; М. Морача, наведени чланак; Д. Узелац, наведени фељтон.

441) Д. Узелац, наведени фељтон.

442) Д. Узелац, наведени фељтон.

армија ЈА је отпочела снажан напад на Унски фронт и на Карловац.

У таквој ситуацији немачка одсудна одбрана на р. Илови и Уни остала је само илузија и нереално надање. Лер је морао наставити повлачење. Требало је зауставити продор на Трст и Загреб и спасавати 97. корпус од уништења. Било је потребно избећи цепање фронта и заробљавање појединих делова Групе армија »Е«. Укратко, требало је мислити на спасавање. Договор са Павелићем остао је мртво слово на папиру.

Штаб 1. армије је предузео мере да среди и одмори јединице, како би 30. априла наставиле даље наступање и гоњење непријатеља. Крајем априла је и 3. армија ЈА прешла у снажан напад на три правца: Подравином су наступале 51. и 36. дивизија; греном Било-горе 10. корпус (32. и 33. дивизија), а јужним падинама Било-горе 16. и 40. дивизија; 29. априла на гробен Било-горе упућена је 11. дивизија да прошири успех 10. корпуса и нападне Бјеловар са североистока.

Овлађивање Иловачким мостобраном

Преноћивши у с. Имсовцу и с. Брестовцу, 48. дивизија је 29. априла, по наређењу Штаба 1. армије, пребачена за Дарувар, где се разместила на просторији Дарувар - Доњи Дарувар - Пододборски Дољани и Пододборски Батињани. Овде је извршена контрола бројног стања људства, наоружања и опреме, извршено је и чишћење оружја и опреме, купање људства и перење одеће. Наредног дана (30. априла) јединице дивизије су попуњене људством из Допунске бригаде 15. корпуса, муницијом и оружјем. У току дана на часовима политичке наставе говорено је о значају 1. маја. На том подручју дивизија је остала до 2. маја, где су се јединице средиле и одмориле.⁴⁴³⁾

Прва армија је 30. априла наредила општи напад на фронту на Илови. Ради лакшег пробоја фронта и бржег наступања ка Загребу, снаге је поделила у две групације. Главнину снага од пет дивизија груписала је на средњем току реке Илове између великих рибњака, док је две дивизије - 21. и 42. одредила за дејство дуж главне саобраћајнице.

443) Заповест Штаба 1. армије од 29. априла, Архив ВИИ, к. 1315, док. 12-2/4; наведени операцијски дневник 48. дивизије.

Штаб 1. армије је заповешћу од 29. априла дао задатак 42. дивизији да се постави на просторији шуме Забаре (источно од вештачког језера Рибогојство) - с. Бујавица (искључно) и одржава стални додир с непријатељем, а у случају слабијег непријатељског отпора да нападне с. Пољана, с. Јања Липа, с. Међурич и Банову Јаругу.^{444*}

У духу ове заповести Штаб 42. дивизије је 30. априла издао своју заповест у којој је подвучено да непријатељ и даље држи положаје с. Бујавица - к. 164 - с. Јања-Липа - с. Пољана - к. 125 - северна ивица шуме Царев храст - вештачко језеро Рибогојство и даље комуникацијом према Гарешници и Бјеловару и бригадама поставио следеће задатке:

- 16. бригада да се постави на просторију: шума Забаре - Марино Село - Цапош (западно од с. Антуновца) - пут с. Пољана - с. Антуновац (искључно), а Штаб бригаде да се размести у с. Антуновцу;

- 3. бригада да се постави на просторију: пут с. Пољана - с. Антуновац- Пустара (западно од с. Гај)- група кућа на путу с. Пољана-с. Гај, а Штаб бригаде да се размести у с. Гај;

- 7. бригада да се постави на просторију: лево од 3. бригаде - Брезински луг поред реке Пакре - Фабрика плина - западно од к. 197, и да на левом крилу успостави везу са деловима 21. српске дивизије, чија је десна граница код с. Бујавица, а да се Штаб бригаде размести у с. Брезине.

Наређено је да бригаде поседну одређене положаје са по два батаљона, а да по један батаљон задрже у резерви; да се положаји поседну групно, а не као раније кордонски, и да се на изабраним отпорним тачкама постави аутоматско оружје; да се јединице утврде на положајима; да се непрекидно шаљу извиђачке патроле и ако се пред собом открију слабији непријатељски делови да се овлада наведеним селима у заповести.

Десно од 42. дивизије налазиле су се јединице 6. дивизије до шуме Забаре (искључно), а лево делови 21. српске дивизије.

Због недостатка муниције изванредан део артиљерије 42. и 48. дивизије (хаубичке батерије и дивизиони минобацача 120 мм - без једне батерије) и минобацачи 82 мм свих бригада (сем по један вод од 3 минобацача у сваком ба-

⁴⁴⁴⁾ Заповест Штаба 1. армије од 29. IV", Архив ВИИ, к. 1315, док. 12-2/4.

таљону) упућени су преко с. Гај, Липика, Окучана, Нове Градишке за с. Аџемовци и с. Брђани на логоровање и извођење обуке.

Бригадама је наређено да одређене положаје поседну 30. априла до 20 часова.

Штаб дивизије са приштапским јединицама и дивизијском болницом налазио се у Липику, а Штаб армије у Новој Градишци.⁴⁴⁵

У току 29. априла непријатељ је и даље упорно бранио достигнуте положаје, утврђивао их и повремено отварао артиљеријску и минобацачку ватру.

Јединице 42. дивизије имале су тада следећи распоред:

- 3. бригада је била на положајима десно од пута с. Пољана - с. Антуновац - источна страна с. Пољана - пут који води од с. Брезине за с. Јања-Липа;

- око 11 часова 3. пролетерска бригада сменила је 7. албанску бригаду, која се повукла у шуму источно од с. Антуновца и извршила попуну људством од око 450 бораца приспелог Допунског батаљона; око 22 часа, по наређењу Штаба 42. дивизије, 1. батаљон је посео положаје јужно од с. Антуновца између 3. пролетерске и 3. македонске бригаде;

- 16. бригада, после претрпљених губитака у борбама претходних дана, приступила је реорганизовању јединица у с. Брекинска;

- Артиљеријска бригада са дотадашњих положаја тукла је откривена митраљеска гнезда у североисточном делу с. Пољане и минобацачку батерију и непријатељску осматрачницу у истом селу.

Око 8 часова 29. априла непријатељ јачине 60 - 80 војника покушао је да са к. 197 нападне Творницу плина. Овај напад је одбила Извиђачка чета дивизије, наневши непријатељу осетне губитке. Чета је имала тројицу несталих.

Распоред снага 1. армије 29. априла био је следећи: 11. дивизија на старим положајима; 5. дивизија са главнином на одмору у с. Дежановац, а једна бригада на р. Илови, на одсеку с. Стажанац - с. Имсовци; 6. дивизија на одмору у с. Крештеловац, а њене мање снаге на р. Илови, западно

445) Заповест Штаба 42. дивизије од 30. IV, Архив ВИИ, к. 1315, док. 12-1/4 и 1-5/8; наређење Штаба 42. дивизије, к. 1315, док. 1-49/8 и 1-44/8.

од с. Соколовац; 1. дивизија на просторији с. Уљаник - с. Антуновац - с. Кукуњевац, са истуреним деловима према р. Илови код с. Хрстовац, с. Марино Село; 42. дивизија на положајима на одсеку с. Марино Село - с. Антуновац - с. Гај; 21. дивизија на положајима од 28. априла; 48. дивизија повучена је у Дарувар у резерву; 40. дивизија 6. корпуса и даље на положајима према с. Брезово Поље.

У току 30. априла све бригаде 42. дивизије су извршиле групно поседање положаја према заповести Штаба дивизије од 30. априла. На овим положајима јединице су остале до 2. маја, вршећи живу извиђачку активност патролама ради прикупљања података о јачини и распореду непријатељских снага и откривања постављених противпешадисјких минских поља.⁴⁴⁶⁾

Проценивши новонасталу ситуацију, Штаб армије је одлучио да се јединице одморе и припреме за пробој непријатељских положаја, који је требало извршити пред мрак 2. маја. У духу ове замисли, Штаб армије је издао у 01 час 2. маја заповест следеће садржине: непријатељски фронт на десном крилу наше армије је пробијен и у данашњој борби 11. дивизија, у садејству са 16. и 40. дивизијом 3. армије, овладала јес. В. Барна, В. Грђевац, Доња Ковачица и Орловац, а 6. дивизија форсирала р. Илову и овладала с. Херцеговац, с. Палешник и с. Зденчац.

У тој ситуацији наређено је 42. и 21. дивизији да 2. маја наставе енергичан притисак и пробију непријатељске положаје на правцу Банова Јаруга, Јиповл>ани, Новска, Јасеновац и ослободе ова места;

Четрдесет осма дивизија је добила задатак да изврши покрет 2. маја у 6 часова у правцу Кончанице и да се прикупи у рејон с. В. Зденци као резерва, са могућом употребом, на правцу напада 11, 5. и 6. дивизије. Дивизији је наређено да 2. маја до подне оспособи мост на комуникацији преко р. Илове за превоз камиона и да подигне други мост код к. 120.⁴⁴⁷⁾

Дејства 42. дивизије. У духу армијске заповести, Штаб 42. дивизије издао је у 03 часова 2. маја усмену заповест јединицама:

- 3. бригада да нападне и ослободи с. Пољану и продужи гоњење у правцу Банове Јаруге. Предочено је Штабу

446) Операцијски дневник 42. дивизије, Архив ВИИ, к. 1315, док. 7/6; наведене бојне релације 3, 7. и 16. бригаде и операцијски дневник Артиљеријске бригаде 42. дивизије; М. Морача, наведени чланак.

447) Заповест Штаба 1. армије од 2. V. Архив ВИИ, к. 1315, док. 14/4.

бригаде да је примећено одступање непријатеља од с. Бујавице ка с. Новом Грабовцу и с. Криваји;

- 16. бригада да фронтално нападне с. Пољане заједно са 3. бригадом, а да са једним батаљоном обезбеди бок ових снага са правца Илове и вештачког језера Рибогојство;

- 7. бригада да нападне и ослободи с. Јања-Липа, с тим да претходно изврши извиђање р. Пакре (није била газна) и направи прелаз. Батаљон, који је заузео с. Бујавицу, требало је да нападне с. Јања-Липа са јужне стране (батаљон је залутао и није учествовао у нападу).

У ДУХУ добијеног задатка све јединице дивизије су кренуле у напад.

Трећа бригада је одмах упутила извиђачке патроле у више праваца да би утврдила моментални распоред, јачину и састав непријатеља у с. Пољани. То је било нужно због откривености терена. На реци Бијела и Пакра, које нису биле газне, мостови су били порушени, па су у току ноћи предузете мере за подизање импровизованих прелаза на наведеним рекама. Извиђачке јединице су обавестили Штаб бригаде око 3.30 часова 2. маја да се непријатељски положаји протежу испред с. Пољана и да је распоред непријатеља остао исти као у претходним борбама.

Процењена је ситуација да се непријатељ после напуштања Новске главним снагама повлачи у правцу Загреба и да одбрана правца с. Гај, с. Пољана, с. Међурич, Банова Јаруга има за циљ само заштиту десног бока главних непријатељских снага и да ће након извршења тог задатка она бити напуштена.

Људство 3. бригаде, као и осталих бригада, било је доста заморено непрекидним борбама и покретима. Попуна новим људством није била задовољавајућа ни квалитативно ни квантитативно, јер нови борци нису имали борбеног искуства. Старешински састав је био проређен услед претрпљених губитака у претходним борбама, те су на поједине функције постављени млађи и неискуснији и руководиоци.

На основу процене земљишта, непријатељских и наших снага, Штаб бригаде је одлучио да главне снаге усмери северном ивицом с. Пољана и у правцу циглане и желетанице да би се пресекла комуникација с. Пољана - с. Међурич и онемогућило извлачење из села. Слабије снаге бригаде је ангажовала за фронтално потискивање непријатеља са источне стране између комуникације с. Гај-с.

Пољана и железничке пруге. У том духу је око 5 часова 2. маја издата усмена заповест јединицама за напад.

Одмах након пријема задатка батаљони су кренули у напад. Понесени ватром непријатеља 1. и 3. батаљон су променили свој правац наступања и кренули ка с. Јања-Липа, где су избили око 7.30 часова. Око 9 часова Штаб бригаде им је наредио да усмере напад према добијеном задатку, што су батаљони и учинили. Наишавши на пешадијска минска поља поред р. Пакре, они су успорили темпо наступања. За то време 2. батаљон је до 14.30 часова избио до првих кућа на северној ивици с. Псивана. Наишавши на минско поље, и његово даље наступање било је успорено.

За то време батерија 76 мм тукла је ватрене циљеве на северној ивици села и код жел. станице, а Артиљеријска бригада 42. дивизије североисточну ивицу с. Пољана.

У даљем наступању 1. батаљон на правцу жел. станице а 3. батаљон код моста на р. Пакри наишли су поново на минирано земљиште, те су морали правити пролазе кроз минска поља. После тога је настављено наступање. Око 18 часова примећено је повлачење непријатељских делова јачине 80 - 100 људи из с. Пољане за с. Међурич.

Око 21 час Чета аутоматичара је заузела Ткаоницу. Очевидно је било да се непријатељ повлачи са р. Илове минирајући објекте у насељеним местима. Наређено је да се изврши енергичан напад и ослободи с. Пољана, а да се потом предузме гоњење дуж комуникације и жел. пруге за с. Међурич. Непријатељ је у току ноћи под заштитом делова за обезбеђење повукао своје главне снаге из с. Пољане. Са овим обезбеђењем вођене су борбе и батаљни 3. бригаде са деловима 16. бригаде су око 5.30 часова 3. маја заузели с. Пољане и продужили гоњење у правцу с. Међурича.

У овим борбама губици бригаде износили су: 22 погинула и 120 рањених (од којих 39 руководилаца).

У току ноћи 1/2. маја пред фронтом напада 7. бригаде примећено је да се непријатељ повлачи, те је наређено да 3. батаљон крене за с. Јања-Липа. Батаљон овај задатак није извршио, јер се непотребно задржао у с. Бујавицу, а касније је у покрету и залутао. Око 6 часова 2. маја бригада је заузела с. Јања-Липу. Око 9 часова Штаб 42. дивизије је наредио да се изврши напад на с. Јамарицу са североисточне стране. Напад је извршен гребеном који води од с. Јања - Липа ка с. Јамарици. Непријатељ је за одбрану по-

сео предњу ивицу села. Бригада је извршила неколико јуриша, али их је непријатељ одбио. У току ноћи су вођене слабије борбе. Под заштитом аутоматског оружја и слабих заштитних делова остављених на положајима, који су непрекидно отварали ватру и тиме маскирали држање положаја, непријатељ је успео да извуче своје главне снаге из села. У свануће 3. маја око 5.30 часова 7. бригада је ослободила с. Јамарицу и предузела гоњење одступајућих делова. И у овом случају су подбацили извиђачки делови бригаде, који нису правовремено открили извлачење непријатељских снага у току ноћи.

За све време ових борби 1. артиљеријска бригада подржавала је напад јединица бригаде и тукла непријатељска артиљеријска оруђа, ватрене тачке и бункере колико јој је то расположива муниција дозвољавала.

Делови 16. бригаде извршили су 2. маја координиран напад са 3. бригадом на с. Пољане, а остале снаге на уску жел. пругу испред шуме Царев храст - Црни луг. Први и 2. батаљон напали су с. Пољане и пут за с. Међурич, док је 3. батаљон вршио напад на с. 125 и обезбеђивао бок бригаде одбраном према р. Илови и вештачком језеру Рибогојство. Вођене су жестоке борбе по кишовитом и хладном времену и расквашеном терену. У току ноћи 2/3. маја јединице су избиле до пруге и пута Царев храст - с. Међурич. У зору 3. маја, заједно са 3. бригадом заузети су с. Пољана и с. 125 испред шуме Царев храст, чиме је бригада извршила постављени задатак. У овим борбама рањени су команданти 1. и 3. батаљона Србољуб Јовић и Стојан Трајановић и помоћник комесара Киро Унковски и ађутант 3. батаљона Миле Поповић.

После пада Банове Јаруге (ослободила ју је 21. дивизија), непријатељске главне снаге предузеле су повлачење према Загребу, док су заштитни делови држали гребен Гојило (северозападно од с. Међурича), штитећи одступне правце према Загребу и Бјеловару.

У оквиру дејстава 1. армије, 42. дивизија је добила задатак да форсира р. Илову на простору вештачког језера Рибогојство - с. 105 и нападне непријатеља у с. Вуковје, овлада њима и избије у висину Творнице плина, а потом да продужи гоњење општим правцем с. Вуковје - с. Ступовача - с. Чаире - с. Српско Селиште - с. Володер (на правцу Клужа).

Десно од 42. дивизије према с. Гарешница наступала је 6. личка дивизија, а лево у правцу Творнице плина и даље ка с. Володеру 21. дивизија.

У духу овог задатка Штаб 42. дивизије издао је 3. маја следећу заповест бригаама:

- 16. бригада да форсира р. Илову северно од к. 105 а потом нападне непријатеља у с. Вуковје (његов јужни део) и код к. 111 затвори правац који води за М. и В. Вуковје, обезбеђујући десни бок јединицама које дејствују према гребену Гојило;

- 3. бригада да форсира р. Илову северно од к. 105 и нападне непријатеља на положајима од к. 149 до к. 181; након овлађивања овим положајима да предузме гоњење непријатеља према творници плина, а потом у садејству са 16. бригадом нападне и овлада с. В. Вуковје;

- 7. бригада да образује дивизијску резерву иза 21. и 24. дивизије у с. Међуричу;

- 1. артиљеријска бригада да противтенковским дивизионом подржава форсирање Илове на делу фронта 3. и 16. бригаде, а потом и њихово наступање; батерија минобацача 120 мм да са ватрених положаја код раскрснице путева северно од натписа Марковца туче непријатељске положаје нак. 181 к. 177; тешки дивизион да са ватрених положаја источно од с. Међурич-к. 133 тучек. 181 к. 177 и да својом ватром подржава наступање 3. бригаде према Творници плина;

- Инжињеријски батаљон да изврши све припреме за изградњу мостова ради прелаза р. Илове.

Наређено је да се све припреме изврше до 23.00 часова 3. маја, када ће на целом сектору отпочети форсирање р. Илове. Дата су и друга упутства у вези са образовањем мостобрана, одржавањем тајности, организовањем везе и др.

Јединице су у одређено време форсирале (прешле) р. Илову и у току 4. маја продужиле гоњење непријатеља одређеним правцима.

Овим борбама и овлађивањем поменутих села завршена су дејства 42. дивизије на р. Илови.

Подаци о људским губицима дивизије на Ивачком мостобрану од 24. априла до 3. маја су различити и тешко је одлучити се који су од њих тачни. Навешћемо неке од њих:

- према операцијском дневнику 42. дивизије, губици забележени по данима од 24. априла до 3. маја износе

укупно 441 погинуо, 1.563 рањених, 392 нестала (од којих су се многи вратили јединцама) и 21 заробљен;

- према борбеној релацији 42. дивизије у истом временском периоду дивизија је имала 149 погинулих (од тога 13 старешина), 570 рањених (од тога 44 старешине), 74 несталих и 21 заробљен;

- према борбеним релацијама 3, 7, 16. и 1. артиљеријске бригаде они су укупно износили 199 погинулих, 643 рањена 245 несталих (од којих се већина вратила у своје јединице) и 1 заробљен.

Сматрам да су најприближнији подаци они који су приказани у борбеним релацијама бригада, јер кад су оне писане било је рашчишћено у потчињеним јединицама њихово бројно стање.

У свим случајевима у цифру погинулих нису узети у обзир борци и старешине који су подлегли ранама при транспортовању и по болницама. Њихов број није утврђен.

Поред људских губитака, дивизија је имала и приличне губитке у наоружању: 284 пушке, 58 пушкомитраљеза, 22 митралеза, 18 минобацача, 238 аутомата, 4 топа 45 мм, 30 противтенковских пушака, 27 снајперских пушака и 28 пиштоља.

Према нашим подацима, пред фронтом 42. дивизије непријатељ је имао око 260 погинулих и око 280 рањених и 5 заробљених. Заплењено је 203 пушке, 15 пушкомитраљеза, 9 митраљеза, 4 минобацача, 57 аутомата, 4 топа 75 мм, 8 противтенковских пушака, 11 снајперских пушака и 6 пиштоља.

После ових упорних и врло тешких борби и претрпљених губитака у људству и наоружању, дивизија је попуњена новим људством из Допунске бригаде, затим оружјем и нижим руководећим кадром, који је био доста проређен у дотадашњим борбама.⁴⁴⁸¹

Захваљујући храбрости бораца и руководиоца јединице су успеле да у овим врло тешким борбама избегну у критичним ситуацијама уништење од знатно надмоћнијих непријатељских снага, нарочито 28. априла, када је у борбу уведена свежа 7. СС дивизија »Принц Еуген«. Интервенција Штаба дивизије у појединим ситуацијама није

448) Наведене релације 42. дивизије, 3, 7. и 16. бригаде; наведени Операцијски дневник 42. дивизије и 1. артиљеријске бригаде; заповест Штаба 42. дивизије од 3. маја, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1-6/8 и 15/4.

била правовремена због немања јасне представе стања на фронту, неправовременог извештавања јединица, прекинуте телефонске и радио-везе и сл. Карактеристичан је случај 16. македонске бригаде, која није известила Штаб дивизије о стању на свом одсеку и јачини непријатељских снага, због чега ни мере нису могле бити предузете. Старешине батаљона, бригада и дивизија уложиле су све да се спречи неуредно повлачење и спасу јединице од уништења у критичним моментима одлазећи у поједине батаљоне и бригаде и организујући одбрану и прихват јединица. И овом приликом се показало да јединице нису биле довољно увежбане за борбу у шуми, због чега је долазило и до губљења међусобне везе јединица. Губици дивизије показују да су се борци и старешине храбро борили и настојали да изврше постављени задатак, али се у појединим ситуацијама стицао утисак да је појединце и мање групе ухватила паника. Такав утисак у доброј мери побија чињенице да су се »нестали« борци релативно брзо вратили у јединице. Посебно треба истаћи недовољну подршку артиљерије у овим борбама због непоседовања муниције.

Дејства 48. дивизије. Дивизија је до 2. маја остала у Дарувару на одмору, сређивању и попуни јединица људством и старешинским кадром. Увече 1. маја културно-просветна екипа дивизије узела је учешће на приредби у Културном дому у Дарувару. Према заповести Штаба 1. армије, дивизија је требало 1. маја да изврши покрет до с. В. и М. Дапчевике, али због промене ситуације на фронту ова заповест је измењена. Према заповести Штаба 1. армије од 2. маја, дивизија је извршила покрет из Дарувара правцем с. Доњи Дарувар, с. Подбор Дољани, с. Подбор Батињани, с. Кончаница, с. В. Зденци, где су јединице стигле истог дана око 13 часова, разместиле се и преноћиле, пошто су успоставиле везу са Штабом 6. личке дивизије ради евентуалног заједничког дејства. Пионирски батаљон дивизије је био упућен да поправи порушене делове на путу Дарувар - с. В. Зденци и мост на р. Илови, ради неометаног кретања јединица дивизије. Батаљон је поправио порушене делове пута и подигао три нова мостића на р. Илови и на тај начин омогућио дивизији да се без задржавања пребаци до с. В. Зденци. Ово је учињено по наређењу Штаба армије.

Трећег маја дивизија је, у духу заповести Штаба 1. армије, извршила покрет из с. В. Зденци до с. Херцеговца,

где је стигла око 10 часова. Одмах је успостављена телефонска веза са Штабом 6. личке дивизије под чију команду је привремено била етављена 48. дивизија. У то време непријатељске снаге су отпочеле да се повлаче према западу. Повлачење је било организовано са прихватом слабијим заштитним деловима. Да би се непријатељу нанели што већи губици и онемогућило уредно повлачење, одлучено је да се изврши што јачи притисак. С тим циљем је Штаб 6. личке дивизије рокирао удесно своје левокрилне јединице, а на њихово место убацио 1. и 2. бригаду 48. дивизије, док је 14. бригада задржана у с. Херцеговцу у дивизијској резерви.

Око 11 часова наређено је: да 1. македонска бригада наступа правцем жел. станица Херцеговац, пустара Лисача, с.М. Млинска, разбије непријатељске делове и ослободи с.М. Млинска; 2. македонска бригада да наступа правцем с. Херцеговац, Гајине, Пашљански гај, с. В. Млинска, ликвидира непријатељске делове на том правцу и ослободи с. В. Млинска; 14. македонска бригада да остане у дивизијској резерви у с. Херцеговцу.

Бригаде су у 16. часова кренуле у наступање и успеле да овладају селима М. и В. Млинска, после чега су продужиле концентрично према с. Костањевца, где су биле задржане јачим отпором непријатеља који је био посео за одбрану вис Градина (к. 180). За то време Штаб дивизије, приштапске јединице дивизије, 14. и Артиљеријска бригада пребацили су се из с. Херцеговца у с. В. Млинска, где су стигли око 1 час 4. маја. У зору 4. маја бригаде су напале и овладале Градином и продужиле гоњење непријатеља у правцу с. Симљаница, не наилазећи на јачи непријатељски отпор.

Док је 14. бригада била у с. Херцеговцу у дивизијској резерви а њене јединице одржавале политичку наставу, код цркве у селу дошло је до експлозије (црква је била мињирана), од које су погинула 2 борца, а њих 52 контузована (рањена) из 2. чете 2. батаљона.

Према нашим подацима, непријатељ је у овим борбама имао око 60 погинулих и више рањених.

На тај начин је завршен пробој непријатељске одбране на р. Илови и на овом правцу.

Укупни губици 48. дивизије од 25. априла до 3. маја износили су 88 погинулих (од чега 20 старешина), 382 рањена (од чега 89 старешина) и 17 несталих.⁴⁴⁹

Тако су јединице 1. армије до 4. маја прешле р. Илову начитавом фронту од с. Грубишно Поље до Банове Јаруге и отпочеле гоњење непријатеља према Чазми и Кутини.

Још пре ових борби, 1. армија била је готово остала без муниције за артиљерију добијену од Совјетског савеза, па ова артиљерија највећим делом није коришћена у борбама на р. Илови, због чега је непријатељ обезбедио велику надмоћност у артиљеријској и минобацачкој ватри. Из тих разлога дошло је до повлачења артиљеријских јединица са положаја 30. априла.

Из истих разлога, а и због недостатка летњег мазива, није учествовала у овим борбама ни Тенковска бригада, а исто тако ни авијација. Тако су јединице 1. армије остале без потребне подршке једног дела своје артиљерије и Тенковске бригаде, као и без садејства и подршке авијације, што је умногоме отежало борбе и успорило напредовање 1. армијека Чазми и Кутини. Таква ситуацијакод 1. армије погодовала је непријател>у, који је успео да ангажовањем јаких снага задржи 1. армију на р. Илови пуних шест дана.

»Међутим, потребно је подвући да су све наше јединице показале у овим борбама високу борбеност и спремност у извршењу свих задатака, а старешински и борацки састав примеран елан и издржљивост«, каже начелник штаба 1. армије Милутин Морача.

Груписање снага за општи напад на фронту р. Илове 30. априла показало се добрим, јер су се баш на средњем току р. Илове налазиле знатне снаге непријатеља- четири немачке и четири усташко-домобранске дивизије. Након пробоја фронта обе наше групације надирале су с обе стране Мословачке горе ка Загребу.

Трећа армија је до 3. маја ослободила Питомачу, Клоштар и Ђурђевац у Подравини, 4. маја Бјеловар, а 5. маја ослобођени су Копривница и Крижевци. Тиме је била пробијена и такозвана »Звонимирова линија«, која је од Драве преко Карловца и Крижеваца ишла преко Врбовца и Дугог Села на Саву, а затим прко Велике Горице

⁴⁴⁹) ЗаповестШтаба1.армијеод2-У, АрхивВИИ, к. 1315, док. 14/4; Операцијски дневник 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1365, док. 31/7; наведене релације 48. дивизије, 1, 2. и 14. бригаде.

на Купу и Карловац и требало да буде одсудно брањена у случају напуштања Илове. Трећа армија је 7. маја ослободила Вараждин, највећи град у Хрватском загорју. Тако је дефинитивно разбијен сваки организован отпор пред 3. армијом.⁴⁵⁰¹

Ако се анализирају борбе на Иловском мостобрану, могу се извући следећи закључци:

1. При доношењу одлуке о преласку (форсирању) р. Илове и овлађивању иловачким мостобраном само за један дан (25. априла), Штаб 1. армије није имао сасвим представу о распореду, јачини и груписању непријатељских снага на фронту и у дубини. Наша извиђачко обавештајна служба је подбацила, што се потврдило већ почетком напада (25. априла), када се могло запазити да непријатељ на десној обали Илове има веома јаке снаге; због тога су јединицама постављени нови задаци;

2. Јединицама су доста често мењани задаци, што је свакако негативно утицало на организовање и темпо њихових напада. Истовремено, често мењање задатака показује да у појединим ситуацијама штабови нису добро ценили ситуацију код непријатеља, који је будно пратио развој догађаја, вршио померање својих јединица и изводио противнападе на осетљивим тачкама. Тиме је настојао да отвореном одржи комуникацију Новска, Банова Јаруга, Гарешница и даље на запад.

3. И у овим борбама се показало да изведена обука није била довољна да се наше јединице потпуно увежбају за борбу у шуми, нарочито ноћу тако да су оне губиле међусобну везу и оријентацију и дезорганизовано се повлачиле по групама. Штабови бригада и батаљона су у таквим ситуацијама показали иницијативу, прикупљали групе и на појединим линијама организовали прихват раздвојених група и појединаца, тако су сачуване јединице од потпуног разбијања; карактеристичан случај се одиграо код 16. македонске бригаде у шуми Царев храст у току ноћи 26/27. априла;

4. У појединим ситуацијама веза и извештавање нису функционисали, због чега нису могли да правовремено интервенишу у одсудним и тешким моментима;

450) Заповест Команде артиљерије 1. армије од 4. маја, Архив ВИИ, к. 1315; док. 19/4; М Морача, наведени чланак; Д. Узелац, наведени фељтон.

5. Штабови дивизија и бригада и у овим борбама су примењивали опробани метод руковођења јединицама упућивањем својих чланова у потчињене јединице ради пружања непосредне помоћи;

6. Што се тиче непријатељског противудара 28. априла, када је у борбу уведена свежа 7. СС дивизија, треба истаћи да је он изведен углавном на фронту напада 42. и 48. дивизије - на њихова крила и бокове и да су оне, нарочито у првом налету противудара, поднеле главни терет борбе. Без довољне подршке артиљерије оне су биле доведене у критичну ситуацију, али су успеле да извуку своје јединице властитом интервенцијом, као и подршком Коњичке бригаде и других јединица 1. армије.

7. »И поред неких испољених слабости, све јединице 1. армије су показале и у овим дејствима високу борбеност и спремност у извршењу свих задатака, а старешински и борачки састав примеран елан и издржљивост,« истиче начелник штаба 1. армије Милутин Морача.

НАСТУПАЊЕ КА ЗАГРЕБУ

Другог маја генерал Лер је својим војницима саопштио да је Хитлер извршио самоубиство на свом командном месту и да је адмирал Дениц преузео управљање земљом.

»Ви се налазите на нарочито угроженом месту и далеко од отаџбине« - стоји у Леровој дневној заповести - »и само од оштрице ваших мачева зависи да ли ћете се у њу вратити. . . Извршавајте и даље моја наређења. Таквом безусловном послушношћу ја могу и хоћу да вас водим до краја наше херојске борбе«.⁴⁵¹

Само два дана касније Лер доноси одлуку да се његове трупе одвоје од Павелићевих и да се засебно пробијају одређеним правцима, а да усташе и домобрани остану у заштитници. Раније дата реч Павелићу да ће се немачке трупе борити раме уз раме са његовом војском, као што се види, више није важила. У тој ситуацији свако треба да спасава своју кожу. Међу »савезницима« долази до разилажења, па чак и до оружаних сукоба.

Када су усташе чуле за одлуку да Лер не мисли да брани Загреб, навалиле су на немачка складишта хране и

451) Д. Узелац, наведени фел>тон.

бензина у Загребу. При томе је долазило и до пуцњаве, а било је и доста жртава.

У таквој ситуацији код непријатеља наше јединице су кренуле у гоњење и наступање ка Загребу.

У духу заповести Штаба⁴² дивизије од 3. маја за форсирање р. Илове, у којој се подвлачи да је непријатељ у повлачењу и да његове главне снаге одступају у правцу Загреба, а да његови заштитни делови држе вис Гојило, штитећи одступање према Загребу и Бјеловару, јединице дивизије су 4. маја прешле на гоњење правцем с. В. Вуковје, с. Чаире, с. Срп. Селишће, с. Миклеушка, с. Володер (северно од комуникације Банова Јаруга - Криж). Гоњећи непријатеља јединице дивизије су избиле до с. Г. Јеленска - с. Сметовац - с. Миклеушка - с. Срп. Селишће, савлађујући непријатељске слабије заштитне делове. При томе је заробљено 76 италијанских и 10 белогардејских војника.

У зору 4. маја 1. и 2. бригада 48. дивизије извршиле су напад и ликвидирале слабије непријатељске заштитне делове на Градини (к. 180) и продужиле гоњење непријатеља у правцу с. Смиљаница. У току гоњења бригаде нису наишле на организованiji непријатељски отпор, сем на слабије непријатељске делове које су брзо ликвидирале, без дужег задржавања.

У то време непријатељске снаге су се повлачиле од Бјеловара преко Чазме поседајући положаје за одбрану на линији с. Ваговина - с. Драганац, ради неометаног одступања. Ови положаји су били фортификацијски добро утврђени и упорно брањени, а нападале су их јединице 6. личке дивизије. У тој ситуацији, по наређењу Штаба 48. дивизије, 1. и 2. бригада су продужиле наступање и избиле: 1. бригада у с. Мартинец, а 2. бригада у с. Бојана, које је ослободила 6. личка дивизија, уз учешће 2. македонске бригаде.

Око 14.30 часова 4. маја примећени су непријатељски делови који су се од Бјеловара повлачили комуникацијом за Чазму, а непријатељске јединице које су обезбеђивале повлачење главних снага поменутом комуникацијом повлачиле су се у северном делу с. Бојана. Да би се заштитио десни бок јединица 6. личке дивизије које су нападале с. Ваговина и с. Драганац, штаб 2. македонске бригаде је самоиницијативно развио за борбу сва три батаљона северно од е. Бојане и предузео напад на непријатељске делове који су се повлачили комуникацијом преко с. Ваговина.

Борба се водила до пада мрака. Непријатељ је свим силама настојао да обезбеди комуникацију за Чазму. Када се 2. бригада приближила комуникацији и угрозила одступницу непријатељу, он је предузео неколико противнапада и успео да задржи комуникацију у својим рукама.

Како је 48. дивизија била одређена у армијску резерву, то је 2. бригада повучена у току ноћи у с. Мартинец, где је била и 1. бригада, а борбу код с. Ваганци и с. Драганца продужила је 6. личка дивизија. У току ноћи наређено је и осталим јединицама 48. дивизије да изврше марш и да се пребаце у рејон с. Иванска - с. Берек. Овде је дивизија, као армијска резерва, остала све до ослобођења Чазме од стране 6. личке дивизије.

У борбама код с. Бојане и с. Ваганца 2. бригада је имала 7 погинулих и 28 рањених.⁴⁵²

У измењеној ситуацији у којој су јединице 1. армије брзо напредовале, требало је предузети мере и не дозволити непријатељу да организује одбрану. Зато је 48. дивизија 5. маја извршила покрет и разместила се у ширем рејону Чазме. Око 14.30 часова Штаб дивизије је издао кратку заповест за напад 1. и 14. бригади: 14. бригада да нападне и ликвидира непријатељске снаге у с. Босиљеву (западно од Чазме), а 1. бригада да са једним батаљоном нападне непријатеља у с. Обчевцу (југозападно од Чазме), а са два батаљона обезбеди леви бок снага дивизије које су дејствовале у рејону Чазме. Бригаде су избиле на полазне положаје за напад око 17 часова и после борбе са слабијим непријатељским деловима овладале поменутим селима и принудиле непријатеља на повлачење правцем Чазма - с. Дубрава - е. Врбовец, после чега су занови на достигнутим положајима. Остале јединице дивизије задржале су се у ширем рејону Чазме.

У овим борбама обе бригаде су имале 41 рањеног борца, док су непријатељу нанети осетнији губици који нису утврђени.

Петог маја, Штаб 42. дивизије издао је писмену заповест бригадама за наступање и напад на Криж. Бригаде су извештене да је 21. српска дивизија форсирала р. Чесму и да долази Крижу, где је непријатељ организовао одбрану.

⁴⁵²) Заповест 42. дивизије од 3. V, Архив ВИИ, к. 1315, док. 1-6/8; наведени операцијски дневници 42. и 48. дивизије; бојна релација 48. дивизије, к. 1364, док. 7-2/3; бојна релација 2. бригаде, к. 1364, док. 7-1/5.

У тој ситуацији 42. дивизија је добила задатак да са достигнуте просторије одмах изврши покрет и форсира р. Чесму код к. 103 и с. Коншчани. У вези с тим наређено је: да 16. бригада изврши покрет правцем с. Компатор - с. Речица, форсира р. Чесму у висини к. 103 и нападне са североисточне стране с. Прњаровац, а после овлађивања селом да нападне Криж са североисточне стране; 3. бригада да изврши покрет и форсира р. Чесму у висини с. Коншчани, овлада њоме и нападне с. Прњаровац са југоисточне стране, заједно са 16. бригадом, а затим Криж са источне стране; 7. бригада (без 1. батаљона) одређена је у дивизијску резерву, док је 1. батаљон придат 4. бригади 21. дивизије. Као наредни задатак 16. бригада је требало да крене правцем Криж, с. Граберје, а 3. бригада правцем: Криж, с. Ширенец, а. Дерешани, остављајући по једног официра за везу код Крижа ради добијања даљих задатака.

У духу ове заповести јединице су кренуле на извршење задатка:

- 16. бригада је извршила покрет одређеним правцем и под заштитом артиљеријске и минобацачке ватре избила до с. Прњаревца (северно од Крижа) и ту запосела делом снага леву обалу р. Чесме. Под јаком непријатељском ватром отпочело је пребацивање јединица око 17.30 часова преко скоро разрушеног моста на Чесми. У прво време је образован ужи мостобран, који је у току ноћи проширен. После огорчених борби овладано је Прњаревцем и косом лево и десно од села. Рано у зору 6. маја бригада је, после жестоке борбе, ушла у Криж на који су нападали делови 21. дивизије, 3. македонске бригаде и 1. батаљон 7. албанске бригаде;

- 3. бригада, гонећи непријатеља правцем с. Г. Јелинска, с. Кат. Селишће, с. Речица, форсирала јер. Чесму код с. Коншчани, овлада селом, а потом напад усмерила на Криж, на који су већ нападале наведене јединице. Наредног дана рано у зору овладано је Крижом и продужено гоњење непријатеља;

- 7. бригада, избивши у с. Видрењак, задржана је као резерва 42. и 21. дивизије. Око 14 часова наређено је да 1. батаљон најхитније пређе р. Чазму и да нападне непријатеља у продужењу десног крила 4. бригаде 21. дивизије (на делу од пруге до р. Чесме). Око 18.30 часова батаљон је избио код цркве у с. Новоселцу, где је успоставио везу са 4. бригадом. Продужавајући напад око 23 часа, батаљон

је избио код цркве у Крижу, где су нападале и раније наведене јединице 21. и 42. дивизије.

Штаб дивизије је око 14.30 часова из резерве увео у борбу код с. Околи (10 - 12 км јужно од Крижа) најпре 2. а затим и 3. батаљон 7. бригаде, јер се непријатељ још увек држао на левој обали р. Чесме. После кратке борбе батаљони су овладали селом.

Укупци губици дивизије у борбама 5. маја износили су 8 погинулих и 24 рањена. Непријатељски губици: 6 погинулих, непознат број рањених и 6 заробљених. Запленено је 3 топа без затварача, 2 камиона, 1 минобацач и други ратни материјал.

Тако су јединице 1. армије, прешавши у гоњење непријатеља од р. Илове правцем Св. Иван Жабно, Чазма, Криж и Иванић-Град, брзо савлађивале непријатељски отпор. Иако је непријатељ у свом повлачењу рушио мостове на комуникацијама, што је успоравало покрет наших јединица, оне су га ипак стизале и нису му дозволиле да организује солиднији отпор и да се уредно повлачи. Оштре борбе са непријатељским заштитницама увођене су на р. Илови, а затим и са јачим снагама на правцима наступања свих дивизија, нарочито у долини р. Чесме, код Чазме и Кутине. У тим борбама биле су разбијене знатне непријатељске снаге, а све бржим наступањем наших јединица ка с. Врбовец и с. Дуго Село, повећавао се број заробљених непријатељских војника и официра.

У гоњењу непријатеља у току 4. и 5. маја, и следећих дана, јединицама 1. армије помагала је наша авијација својим дејством на непријатељске колоне и положаје.

После брзог и енергичног гоњења непријатеља, јединице 1. армије прешле су 5. маја р. Чазму и р. Чесму и избиле на линију: Св. Иван Жабно - с. Капела - искљ. с. Врбовец - с. Пољана - с. Босиљево (западно од Чазме) - Криж. Између с. Св. Иван Жабно и Чазме надирало је пет дивизија, а на правцу Иванић-Града две дивизије.

Непријатељ је у свом повлачењу са р. Илове имао намеру да на тзв. Звонимировој линији (она се испред Загреба протезала од с. Св. Иван Жабно, преко с. Градец, на с. Врбовец и даље на с. Лоњица, с. Божјаковина и с. Дуго Село) организује непосредну одбрану Загреба. Међутим, због брзог продора 1. армије пред ову линију, као и због узимања Карловца од стране 2. армије (6. маја) и брзог

продора њених снага ка Загребу, непријатељ није стигао да оствари ову своју намеру.⁴⁵³

Имајући у виду ову ситуацију, Штаб 1. армије је у 23 часа 5. маја издао заповест, у којој истиче да - након разбијања непријатељских снага на линији Чазма - Бјеловар (јединице 3. армије су 4. маја увече ослободиле и наставиле гоњење непријатеља у правцу Крижеваца и Копривнице) и форсирања р. Чесме и избијања на наведену линију - непријатељске снаге ужурбано повлаче ка Загребу и Вараждину.

Задатак 1. армије је био да са достигнуте просторије енергично настави гоњење непријатеља ка Загребу и потом приступи ликвидирању непријатељског гарнизона у овом граду. На основу тога јединицама су постављени следећи задаци:

- да 48. дивизија са достигнуте просторије изврши покрет 6. маја у 7 часова правцем с. Дубрава, с. Врбовец, с. Лука, с. Лоњица, с. Божјакovina, с. Дуго Село (комуникацијом Св. Иван Жабно - Дуго Село); да једну своју бригаду остави у рејону с. Боеиљево, ради обезбеђења и дејства у правцу ИванићГрада и с. Шушњари, све до доласка Коњичке бригаде армије (после извршене смене бригаду повући у свој састав);

- да 21. и 42. дивизија са достигнуте просторије продуже гоњење непријатеља основним правцем Иванић-Град, с. Пречес, с. Лупоглав, с. Дуго Село, с. Сесвете (главном комуникацијом), дејствујући обухватно; након овлађивања Иванић-Градом 42. дивизија да остане у артиљеријској резерви и размести се у с. Лупоглав.

И остале дивизије армије добиле су сличне задатке за гоњење у правцу Загреба.⁴⁵⁴

Јединице 42. дивизије, после ослобођења Крижа, продужиле су 6. маја гоњење непријатеља:

- 16. бригада правцем Криж - с. Грабарје - Иванић-Град, где је бригада остала на одмору истуривши предстраже на правцу одступања непријатеља на комуникацији за Загреб. У руке бригаде пао је возни парк - аутомобили и мотоцикли и магацин са муницијом. Аутомобили су у већем броју били у квару;

453) Наведени операцијски дневници 48. и 42. дивизије, 7. албанске и 1. артиљеријске бригаде; заповест штаба 42. дивизије од 5. V за напад на Криж, Архив ВИИ, к. 1315, док. 16/4; М. Морача, наведени чланак.

454) Заповест штаба 1. армије од 5. V, Архив ВИИ, к. 1315, док. 18-1/4.

- 3. бригада је била на десном крилу дивизије и гонила непријатеља дуж железничке пруге правцем Криж - с. Ширинец - с. Деановец, с. Дерешани, - с. Иванић-Град, где је избила у току дана и остала да преноћи. У току гоњења бригада није наишла на јачи отпор непријатеља;

- 7. бригада по батаљонима се налазила на разним правцима: 1. батаљон заједно са другим јединицама армије очистио је с. Грабарје (источно од Иванић-Града) и посео положаје на изласку из села, где је сачекао остале јединице бригаде; 2. и 3. батаљон били су на положајима лево од комуникације, код с. Околи. Одатле су кренули за с. Грабарје, где су стигле у поподневним часовима. Код с. Околи 2. батаљон је запленио 2 минобацача, 13 запрежних кола са запрегом, 3 пушкомитраљеца, 10 пушака и други ратни материјал;

- Артиљеријска бригада се исто тако прикупила у с. Грабарје, где је и преноћила.

Овог дана дивизија је имала 6 рањених.

Поред већ изнетог плена, дивизија је запленила 30 камиона.⁴⁵⁵

У духу заповести Штаба 1. армије од 5. маја 48. дивизија је издала своју заповест и рано изјутра 6. маја предузела покрет са достигнуте линије правцем: с. Дубрава, с. Врбовец, с. Лука, с. Лоњица, с. Божјаковина, с. Дуго Село. У претходници дивизије била је 1. бригада, која је добила задатак да ликвидира слабије непријатељске делове на правцу наступања и тиме обезбеди неометан покрет дивизије. Са 1. бригадом се кретао и Пионирски батаљон дивизије који је вршио оправку путева и мостова ради бржег кретања дивизије. Позади 1. бригаде креталасе 2. бригада, затим приштапске јединице дивизије и Артиљеријска бригада, док је 14. бригада остала код с. Опчевца да штити леви бок снага 1. армије од правца Криж - Иванић-Град све до смене од стране Коњичке бригаде. Након извршене смене бригади је наређено да продужи марш за осталим јединицама дивизије иза Артиљеријске бригаде. Десно од 48. дивизије наступала је 6. личка, а лево 21. српска дивизија.

У свом наступању јединице дивизије су се око 12 часова 6. маја зауставиле на просторији с. Дубрава - с. Ма-

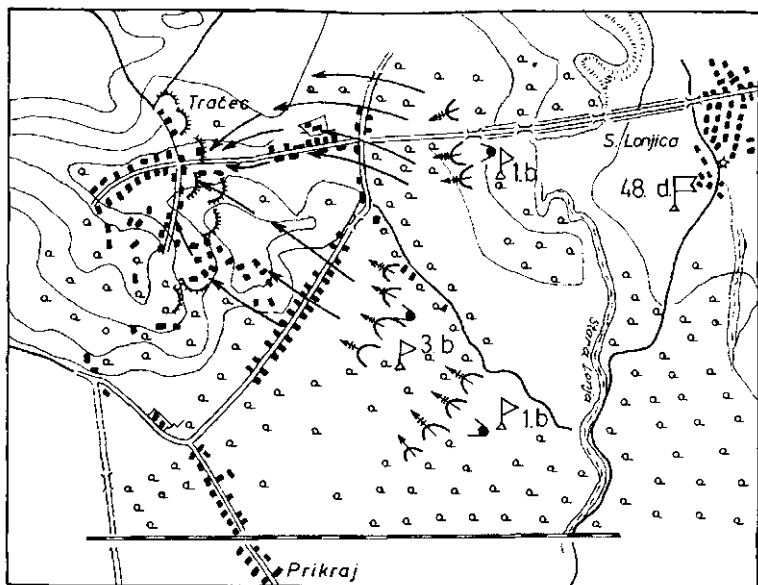
⁴⁵⁵) Извештај 16. бригаде од 5. и 6. V, Архив ВИИ, к. 1316, док. 5/10 и к. 1315, док. 4/6; наведени операцијски дневници 42. дивизије и 7. бригаде.

ринковец због борбе које је водила 6. личка дивизија код с. Врбовца; 48. дивизија није узела учешћа у овој борби, јер су то били слабији непријатељски делови. Око 4.30 часова истога дана, по наређењу Штаба 1. армије, 14. бригада је напустила своје положаје код с. Опчевца (јужно од Крижа), кренула на марш и 7. маја око 5 часова заноћила у с. Згалишће. По наређењу Штаба армије, половина пионирског батаљона дивизије упућена је да подигне мост код с. Босиљева на р. Чесми ради неометаног покрета армијских делова. Дивизија је заноћила на достигнутој просторији, обезбеђујући се од правца с. Врбовац и с. Луке.

Преко ноћи 6/7. маја јединице 1. пролетерске и 6. личке пролетерске дивизије су ослободиле с. Врбовац и с. Лука и тиме омогућиле 48. дивизији да продужи наступање одређеним правцем. На основу заповести Штаба 48. дивизије, јединице дивизије су 7. маја у 7 часова продужиле наступање у истом распореду правцем: с. Коритна, с. Конак - с. Врбовац, с. Лука - Дуго Село. Око 11 часова, 1. бригада, која је била у претходници, зауставила се у висини с. Лоњице због тога што су јединице 6. личке дивизије, која се кретала испред 48. дивизије водиле борбу на положајима с. Штакоровец - с. Станчић - с. Брцковљани - с. Божјаковина. Да би се што пре ликвидирале непријатељске снаге на овим положајима и продужило гоњење непријатеља, наређено је 1. бригади да смењи левокрилну бригаду 6. дивизије на делу фронта с. Штакоровец - с. Станчић, док је 2. бригада добила задатак да изврши напад нас. Градец искључно с. Прикај, тј. лево од 1. бригаде. Десно од 1. бригаде су нападали делови 6. личке дивизије, а лево 2. бригада и делови 21. дивизије. Исто тако је развијена за борбу и Артиљеријска бригада у рејону с. Лоњица, са задатком да подржава напад 1. и 2. бригаде.

Непријатељ је на овим положајима био укопан, а у селима су неке куће биле подешене за одбрану. У њима је било распоређено тешко пешадијско аутоматско оружје. Јачина непријатељских снага пред фронтом напада 1. и 2. бригаде ценила се на око три батаљона.

У духу добијеног задатка бригаде 48. дивизије су издале усмене задатке потчињеним јединицама: Штаб 2. бригаде је одредио 2. и 3. батаљон у први ешелон, док је 1. батаљон и приштапске јединице задржао у други ешелон (у резерви). Напад на поменуте положаје је отпочео око 15 часова 7. маја. Када су јединице кренуле да заузму полазне положаје за напад, биле су принуђене, услед јаке ар-

Борбе 2. бригаде 48. дивизије код с. Штрачец (17. маја 1945)

тиљеријске ватре, да се развију у стрељачки строј. У тој ситуацији непријатељ је отворио снажну пешадијску ватру из тешког аутоматског оружја, што је умногоме отежавало брзо поседање полазних положаја за напад и успоравало извршење задатка. Борба се на овим положајима водила и у току ноћи, јер је непријатељ по сваку цену тежио да их задржи и створи што више времена за организовање одбране Загреба. Но, и поред тога, 1. бригада је успела да заузме с. Штакоровец и с. Станчић и да продужи наступање ка с. Хребинец. Артиљеријска бригада је у овим борбама пружила врло ефикасну помоћ пешадијским бригаама. Нарочито драгоцену подршку пружио је минобачачки дивизион 120 мм, који је порушио бункере у с. Грачецу - у рејону цркве, чиме је олакшао наступање јединица 2. бригаде. Не могавши да издржи притисак наших јединица, непријатељ је после поноћи 7/8. маја био присишвен да под борбом напусти своје положаје и пред фронтом напада 2. бригаде и да се повуче ка Загребу.

Све јединице које су нападале на ове положаје предузеле су гоњење непријатеља, свака на свом правцу. Тако су 1. и 2. бригада гониле непријатеља у захвату главне комуникације све до Дугог Села, где су избиле око 9 часова 8. маја и привремено се зауставиле ради прикупљања свих делова дивизије и добијања новог задатка. У овом рејону јединице су биле изложене јакој артиљеријској ватри јер су, наступајући у колонама са малим међусобним одстојањем, представљале добар циљ. Ова ватра присилила је јединице да се што пре склоне са главне комуникације и да се разместе у шумарцима лево и десно од пута.

Све до избијања јединица у с. Дуго Село 14. бригада је била у резерви 48. дивизије.

У овим борбама дивизија је имала 9 погинулих и 50 рањених. У рејону с. Лука (североисточно од Дугог Села), рањени су од артшверијске ватре око 12.30 часова 7. маја командант дивизије Тихомир Милошевски, вршилац дужности политичког комесара дивизије Ратко Радовић и заменик комесара 1. бригаде Боро Кралевски. Они су пребачени у болницу. Након тога дужност команданта дивизије вршио је Вујадин Поповић (касније Дако Кундачина), а Петар Пепељуговски дужност политичког комесара дивизије.

Према оцени штаба дивизије, непријатељ је имао преко 20 погинулих, ⁴⁵⁶непознат број рањених и 4 заробљена војника.

Задатак 42. дивизије за 7. мај био је да избије у рејон с. Лупоглава, да се ту размести и остане у армијској резерви. Јединице су извршиле марш и до краја дана избиле у шири рејон с. Лупоглава - с. Пречеца. Само 3. македонска бригада је овог дана добила задатак да садејствује 21. дивизији у ликвидирању непријатељског упоришта у с. Дугом Селу. Она је кренула правцем Иванић-Град, с. Тедровец, с. Лежево, с. Обедиште, с. Острна, с. Дуго Село. Пошто је у овом наступању претходно очистила од непријатељских обезбеђујућих делова с. Острну и с. Пухово, бригада је садејствовала јединицама 21. дивизије у ослобођењу Дугог Села. Овде је, у току ноћи 7/8. маја, вођена кратка, али жестока борба. Након ослобођења Дугог Села 3. бригада је продужила гоњење непријатеља дуж комуникације у правцу с. Сесвете.

456) Заповест штаба 48. дивизије од 7. маја, Архив ВИИ, к. 1364, док. 11/1; наведени операцијски дневник 48. дивизије; бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 7-2/3; бојне релације 1. бригаде, к. 1364, док. 7-2/4, 2. бригаде, к. 1364, док. 8-1/5.

У борбама у току дана бригада је имала 5 погинулих и 22 рањена борца, што су и укупни губици 42. дивизије. Заробљено је 10 непријатељских војника, док остали губици непријатеља нису утврђени.⁴⁵⁷¹

ОПШТА СИТУАЦИЈА НА ЈУГОСЛОВЕНСКОМ РАТИШТУ ПРЕ НАПАДА НА ЗАГРЕБ

Седмог маја све снаге 1. армије прешле су »Звонимирову линију« и ослободиле Дуго Село, Доњу Зелену и Комине и изравнале се са јединицама 3. армије. Пут 1. армије ка Загребу био је отворен. До града је било мање од 20 километара. Непријатељ је, истина, пружао врло жилав отпор, али то није могло да заустави наше дивизије.

Шестог маја у Грацу (Аустрија) су се састали фелдмаршал Кесерлинг (тада врховни командант »Југа«), генерал Лер и генерал Де Ангелис (командант 2. оклопне армије, која је тада потчињена Леру). Кесерлинг је саопштио да предстоји капитулација 9. маја у 1 сат и задужио Лера да ступи у везу са Југословенима, а Де Ангелиса са Совјетима ради преговора о миру.

Да не би дошло до тешких сукоба са усташама, Лер је наредио данемачке трупе обиђу Загреб: 15. и 91. корпус да се повлаче преко Брежица и Кршког за Цеље, 21. корпус преко Загреба и Крапине, а група »Фишер« и козаци правцем Птуј, Марибор, односно Дравоград. Усташама, четницима и избеглицама је остављено да се сналазе како знају и умеју, али се нису смели кретати друмовима куда су ишле немачке трупе.

Седмог маја усташка влада, са Павелићем на челу, напустила је Загреб. С њом је отишао и Мачек. Усташка војска, која се заједно с Немцима још тукла испред Загреба, била је напуштена од свог поглавника, а да о томе није обавештена.

За то време 1. армија је водила тешке борбе на делу такозване Звонимирове линије. Пуних 30 часова трајале су жестоке борбе за Врбовец, Дуго Село, Пауковец и Комин. Немачки 21. корпус и усташке дивизије Мошкова, Перишића и Џорна пружали су очајнички отпор и трпеле тешке губитке. Немци су желели да доведу у заблуду

457) Наведени операцијски дневник 42. дивизије.

наше команде и да се извуку. Зато су се баш ту, пред Загребом, грчевито бранили, рачунајући да ће се моћи »одлепити« и одмаршовати у Аустрију кад се наше снаге изморе и упадну у Загреб.⁴⁵⁸

ОСЛОБОЂЕЊЕ ЗАГРЕБА

Имајући у виду ситуацију код непријатеља, командант 1. армије Пеко Дапчевић је, по наређењу Врховног команданта Југословенске армије, упутио 7. маја писмо команданту немачких снага на подручју Хрватске и свим командантима немачких јединица у Хрватској. У писму се, између осталог, каже:

»Данас је адмирал Дениц, врховни командант њемачке војске, издао заповијеет свим њемачким јединицама да се безусловно предају и обуставе борбу на свим фронтима.

Према томе, захтијевамо од Вас да наредите свим Вашим јединицама да обуставе даљи отпор, да остану у мјестима где се налазе и да Ваше старјешине сачувају у потпуном реду сву ратну спрему у касарнама, коју ће примити официри делегирани од овог штаба. . . . Рок за предају Вас и Ваших трупа 8. мај до 9.00 часова по средњо-европском времену«.

У писму се још истиче начин предаје јединица, војне опреме и наоружања и на крају подвлачи лична одговорност за неизвршење безусловне капитулације.⁴⁵⁹

Међутим, по овом писму непријатељ није поступио, него је продужио да се упорно бори на прилазима Загребу.

Да би се ослободио главни град федералне Хрватске и наставило гоњење непријатеља према аустријској граници, Штаб 1. армије издао је 7. маја заповест за напад и ослобођење Загреба:

- 48. дивизија да нападне правцем с. Ресник, с. Вукомерец, Боронгајска цеста, Трње, са зоном ширења - лево р. Сава, а десно железничка пруга, главна железничка станица. После ослобођења града дивизија је требало да се смести у касарнама бившег железничког баталона - код главне станице и у Основној школи на углу Трњанске цесте;

458) Д. Узелац, наведени фелтон.

459) Архив ВИИ, к. 251, док. 36/2.

- 21. дивизија да напада правцем с. Сесвете, с. Дубрава, Максимир, Јелачићев трг, Савска цеста.

- 6. пролетерска личка дивизија да напада правцем с. Горанец, с. Јалшевец, с. Г. Буковец, с. Ремете, Мирогој, Јелачићев трг, Илица.

- 1. пролетерска дивизија да напада правцем: с. Планина, с. Чучерје, с. Поповец, с. Маркушевац, с. Близнац, с. Грачани, Загреб;

- уколико 10. корпус стигне на време, да напада Загреб на правцу 1. пролетерске дивизије;

- 5. дивизија да изврши обухват Загреба ради пресецања одступнице непријатељском гарнизону и да надире правцем с. МаријаБистрица, с. Доња Стубица, с. Капелшћак. Након овлађивања просторијом с. Јарек - с. Бродовец да настави гоњење непријатеља у правцу с. Брежице;

- 11. дивизија да изврши обухват Загреба ради пресецања одступнице непријатељском гарнизону и да надире општим правцем с. Граничари, с. Бедаковчина, с. Забок, с. В. Трговиште, с. Клањец;

- 42. дивизија да остане и даље у резерви армије до даљег наређења на просторији с. Дуго Село - с. Сесвете;

- Тенковска бригада да дејствује на правцу 1. пролетерске дивизије;

- Коњичка бригада да остане и даље у резерви и да се смести у с. Сесвете.

Почетак напада за све јединице предвиђен је 8. мај у 12 часова. Предвиђено је било да страже пред јавним установама у граду преузму у надлежност јединице 10. корпуса.

Наређено је да се сви артиљеријски калибри, сем минобацача 120 мм и хаубица 122 мм, придају као пратећа артиљерија пешадијским јединицама са задатком да их у стопу прати улицама Загреба, а минобацаче и хаубице да у својим рукама држе команданти артиљеријских бригада, како би и ова оруђа могла за најкраће време да отворе ватру и да потпомогну дејство пратеће артиљерије.

Како се располагало подацима да је непријатељ минирао одређене зграде, установе и објекте у граду, штаб 1. армије је о томе обавестио све дивизије које су учествовале у нападу на Загреб и наредио им да посвете пуну пажњу свим државним зградама и јавним објектима. Због тога су и минерска одељења добила задатак да претходно преконтролишу све те објекте и да их обележе ознаком:

»Прегледано нема мина«. У наређењу је стајало да свака дивизија разминира зграде на свом правцу напада. Штаб 48. дивизије био је обавештен да ће се једна чета Минерског батаљона армије кретати са дивизијом.⁴⁶⁰

У духу добивеног задатка Штаб 48. дивизије издао је 8. маја своју заповест и одлучио да дивизију построји у два ешелона: 2. и 14. бригаду и један батаљон 1. бригаде у први, а 1. бригаду (без једног батаљона) у други ешелон.

- 2. бригада је одређена на левом крилу дивизије да наступа у правцу с. Дуго Село, Копчевец, с. Соп (на р. Сави) и нападне непријатеља правцем: с. Соп, с. Хрушчица, с. Ивана Река, с. Ресник, с. Вукомерец, Боронгај, Поткопањак, насеље Трње у Загребу између канала и р. Саве, лево се развијајући до р. Саве;

- 14. бригада, ојачана 3. батаљоном 1. бригаде, добила је задатак да након ослобођења с. Краљевца настави наступање и гоњење непријатеља правцем с. Краљевец, с. Селница, с. Сопница, с. Чулинец, с. Трнава, Аеродром у Загребу и даље према железничкој станици Загреб.

Десно од бригаде је нападала 21. српска дивизија, којој је бригада требало да садејствује у овлађивању с. Сесвете и с. Ретковец;

- 1. бригада (без 3. батаљона) у другом ешелону дивизије требало је да се креће на споју између 2. и 14. бригаде, ради правовремене употребе на правцу једне или друге бригаде према насталој ситуацији.

Бригадама је скренута пажња да саме одреде потребне снаге за своју резерву ради евентуалног интервенисања. У духу наређења Команде артиљерије армије, наређено је бригаама да топове 45 мм и пуковску артиљерију развију у стрељачки строј пешадије ради и што ефикаснијег дејства и подршке. Како се располагало подацима које су државне зграде, хотели, школе и други јавни објекти минирани, дато је упутство свим јединицама да у те објекте упуте пионирске групе ради разминирања и да се јединице не размештају у непрегледане зграде. Поред тога, јединицама су дата упутства о вођењу борбе у већим насељеним местима: у случају отпора слабијих непријатељских делова, њих је требало изоловати мањим јединицама, а главним снагама наступати одређеним правцима.

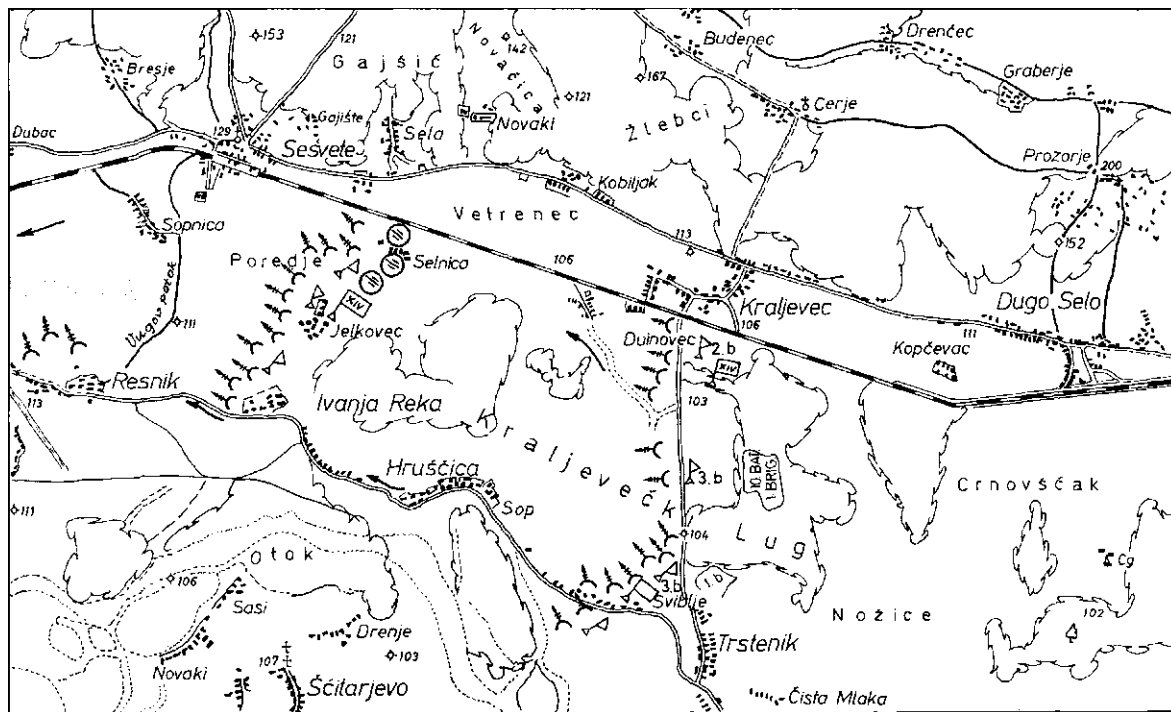
460) Заповест штаба 1. армије од 7 маја, Архив ВИИ, к. 251, док. 32/2 и к. 1315, док. 20-1/4; наређење Команде артиљерије 1. армије од 7. маја, к. 1315, док. 21/4; обавештење штаба 1. армије од 7. маја о минираним објектима у Загребу, к. 1315, док. 22-1/4.

Почетак напада био је предвиђен за 12 часова 8. маја.

Јединице су у одређено време кренуле у напад. У току наступања 2. бригада је наишла на доста јак отпор непријатеља на источној ивици с. Хрушице, где је поједине групе кућа организовао у виду отпорних тачака, а испред села ископао ровове из којих је отварао јаку пешадијску ватру. Напад на село су извршили 1. и 3. батаљон и чета аутоматичара, док је 2. батаљон, који је касније пристигао на ове положаје, задржан у бригадној резерви. Отпор непријатеља био је врло јак. Међутим, појавом наших тенкова, који су нападали на правцу 14. бригаде и 31. бригаде 21. дивизије комуникацијом с. Краљеvec, с. Сесвете, непријатељ је отпочео повлачење снага правцем, с. Ресник, Загреб. При нападу на с. Хрушчица нарочито се истакла чета аутоматичара, која је непријатељу, при регруписавању јединица, нанела губитке од око 30 мртвих и рањених. Бригада је затим продужила гоњење непријатеља према с. Реснику, где је избила око 19 часова 8. маја и посела положаје на северној ивици села, с тим да продужи наступање комуникацијом с. Сесвете - Загреб, после пружања подршке 14. бригади која је нападала непријатеља код с. Сесвете и комуникацијом за Загреб.

За то време 14. бригада, пошто јеразвиласвојејединице за борбу у шуми југозападно од Дугог Села, кренула је одређеним правцем у напад. У првом борбеном реду је имала свој 1. и 3. батаљон и 3. батаљон 1. бригаде, док је свој 2. батаљон задржала у резерви која се кретала на споју иза 1. и 3. батаљона.

У висини с. Краљеvec, јединице бригаде су биле задржане снажном аутоматском и минобацачком ватром, па је вођена жестока борба за село. У међувремену, наша артиљерија је почела да туче непријатељске положаје и његов борбени поредак, а пристигли тенкови развили су се за борбу, због чега је непријатељ почео да одступа у правцу с. Селница, с. Сесвете. Јединице 14. бригаде предузеле су гоњење. У рејону с. Сесвете десно крило бригаде било је задржано јаким отпором непријатеља. На ово село је нападала и 31. бригада 21. дивизије, са којом су дејства координирана. Пошто је артиљерија бригаде преместила ватрене положаје ближе селу, отпочео је напад пешадије обеју бригада и тенкова, који су из места испред села отворили снажну ватру на отпорне тачке у селу, нарочито у рејону цркве, одакле су јаким непријатељском ватром биле заустављене пешадијске јединице. У селу је вођена

14. brigada 48. diviziije u nastupu od Dugog Sela prema
Zagrebu (8. V 1945.)

жестока борба све до 2 часа после пола ноћи 9. маја. Тада је непријатељ, због снажног притиска јединица 14. македонске и 31. српске бригаде које су, после кратке артиљеријске припреме, уз подршку тенкова кренуле у напад, био присиљен да напусти поседнуте положаје и отпочне повлачење за Загреб. Истовремено с овим, 1. батаљон је успео да ликвидира непријатељско упориште у с. Сопници.

Падом ових места отворен је пут за Загреб, јер су то била његова последња упоришта у спољној одбрани Загреба. Јединице дивизије су у току ноћи продужиле наступање наилазећи на слаб отпор појединих малих непријатељских група. У Загреб је око 5 часова 9. маја ушао 1. батаљон 14. бригаде, а касније и остале њене јединице. У граду, који је непријатељ напустио, бригада је успоставила везу са јединицама 45. дивизије 2. армије. Врло слаб отпор заостале непријатељске групе пружале су само из појединих кућа. Око 6 часова у град је без отпора ушла и 2. бригада.

Рачунајући на јачи отпор у Загребу, Штаб 48. дивизије је од с. Вукомерца увео у борбу и 1. бригаду која је била у дивизијској резерви, тако да су све јединице дивизије, ушле у Загреб одређеним правцима.

У борбама од Дугог Села до Загреба према подацима 48. дивизије, непријатељ је имао око 50 мртвих и 70 рањених и 102 заробљена војника.

Губици дивизије износили су 6 погинулих, 31 рањен и 24 нестала.⁴⁶¹

У току 8. маја, 42. дивизија и даље је остала у армијској резерви, а у току 9. маја пребацила се у шири рејон: Дуго Село - с. Сесвете, без додира са непријатељем. Само је њена 3. бригада до 10.30 часова 8. маја водила борбу код с. Краљевца, где је садејствовала 21. српској дивизији. Након тога она је, по заповести Штаба 42. дивизије, повучена са положаја у с. Копчевац, а потом у с. Краљевец, где се разместила да преноћи.⁴⁶²

Шта се, у ствари дешавало у Загребу у току 8. и 9. маја? Док су се на источним прилазима Загребу водиле тешке борбе (спољна одбрана) у току 8. и ноћу 8/9. маја,

⁴⁶¹ Заповест штаба 48. дивизије од 8. маја, Архив ВИИ, к. 1364, док. 7-1/3; наведени операцијски дневник 48. дивизије; бојнарелација 48. дивизије, к. 1364, док. 7-2/3; бојне релације 1, 2. и 14. бригаде, к. 1364, док. 7-2/4, 9-1/5 и 6-1/6.

⁴⁶² Наведени операцијски дневник 42. дивизије.

непријатељ се из града ужурбано извлачио. Кроз град су пролазиле немачке моторизоване колоне и коморе, затим заостали одреди Гестапоа и полиције, као и неке усташе. Снаге спољне одбране су за то време по сваку цену задржавале наступање 1. армије и стварале потребно време и услове за извлачење снага из града. Јединице ангажоване у спољној одбрани у ствари су биле жртвоване. Три дивизије (45, 28. и 39. дивизија) 2. армије 8. маја су заузеле мост на Сави код Трња и око 10 часова отпочеле пребацивање преко моста. Оне су затим очистиле насеље Трње и железничку станицу и продужиле наступање ка Максимиру и већ до подне 8. маја ослободиле јужне делове града - насеље Трње, железничку станицу, Казалиште и Јелачићев трг.

Тако је Загреб, сем северних и источних предграђа, ослобођен још 8. маја. Током ноћи са источне стране у град је продрла 1. пролетерска бригада, јединице ОЗН-е Хрватске и извиђачки делови 21. српске дивизије. Сутрадан 9. маја у град су ушле 6. личка, 21. српска, 48. дивизија и 10. корпус НОВ Хрватске и друге јединице.

Улазак наших јединица Загрепчани су дочекали спремно и организовано. Партијска организација је формирала ударне групе од омладине; радници су били спремни да бране своја предузећа од уништења; особље радио-станице запосело је Радио-станицу Загреб итд.

У 6 часова ујутро 9. маја генерал Пеко Дапчевић је јавио Генералштабу: »Послије борбе која је трајала цијелу ноћ наше дивизије, разбивши непријатеља, почеле су улазити јутрос у 4 сата у Загреб. Непријатељ наставља са отпором у мањим групама«.

У 8 часова 9. маја он је послао други телеграм: »Данас у 8 часова потпуно очистили Загреб. Састали се са Кочиним јединицама (2. армија којом је командовао Коча Поповић - примедба аутора). Још водимо борбе на Загребачкој гори. Плијен велики«.

Деветог маја рат у Европи је био званично завршен. Али, у Југославији он се још настављао. Генерал-пуковник Лер није хтео да обустави покрете својих трупа. Покушавао је на све начине да избегне капитулацију на територији Југославије. Он је свим силама настојао да своје трупе одвоји од усташа и одлепи од притиска наших армија, да се извуче у Аустрију и преда Англо-Американцима. То, међутим, није било лако изводљиво. Његове трупе су биле крајње исецрпљене и преморене. Залихе бензина

биле су мале, а уски друмови преко Словеније према Аустрији закрчени.

На дан капитулације Немачке ситуација на југословенском ратишту је била још увек ратна. Немачко-квислиншке снаге су свуда пружале отпор. Ниједна већа немачка јединица није још положила оружје. Само су се усташко-домобранске јединице предавале у већем броју.

На ширем простору Брежице - Кршко - Зидани Мост - Цеље - Шоштањ нашле су се у полуокружењу велика немачка групација и бројне квислиншке снаге, јачине преко 200.000 војника.

Генерал Лер је иза поноћи 9. маја издао наређење за предају Југословенској армији, али се 10. мај може сматрати почетак краја армије генерала Лера и његових савезника. Међутим, и то није био крај, јер су борбе са немачким и квислиншким трупама вођене све до 15. маја 1945. године.

Саопштавајући да је окончан »најстрашнији рат у историји човјечанства«, врховни командант Југословенске армије Јосип Броз Тито - обраћајући се 9. маја преко Радио-Београда војницима, подофицирима и официрима Југословенске армије, партизанима и партизанкама - рекао је:

»Ви сте часно извршили свој дуг према домовини. Ваша бесмртна дјела вјечито ће живјети у срцима наших народа и њихових будућих покол>ења. Попришта славних битака на Сутјесци, Зеленгори, Козари, на Неретви итд. остаће вјечити споменици хероизма вашег и ваших палих другова. . . Дошао је празник и на наше улице. . . Синуо је велики дан мира и слободе. . .«⁴⁶³⁾

Након избијања јединица 48. дивизије у Загреб, Штаб армије је издао кратку заповест за покрет дивизије у правцу насеља Врапче, са задатком да у садејству са осталим јединицама армије (са 21. српском дивизијом) затвори главну комуникацију код с. Подсуседа (западно од Загреба), онемогући извлачење непријатељ>ских снага према северу и на том подручју их уништи. Међутим, после извршеног покрета, а будући да се на том правцу налазило доста наших снага, наређено је дивизији да се са две бригаде поново врати у Загреб, а да једну бригаду упуту прав-

463) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, друго издање, стр. 630-631; Д. Узелац, наведени фелтон; М. Морача, наведени чланак; Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945, стр. 715-722.

цем: Св. Дух, с. Микулић (северно од Загреба) ради уништења разбијених непријатељских делова заједно са јединицама 6. личке дивизије. Штаб 48. дивизије се са 2. и 14. бригадом вратио у Загреб, а 1. бригаду упутио 9. маја у 19.30 часова за с. Микулић ради извршења постављеног задатка. Предњи делови 1. бригаде дошли су 10. маја у контакт са непријатељским снагама у висини Св. Духа (периферија Загреба), тако да се за борбу морала развити цела бригада. У овом рејону бригада је водила врло жестоку четворочасовну борбу са непријатељем, који је уз снажну артиљеријску подршку по сваку цену настојао да се извуче у правцу северозапада. Бригада је извршила неколико јуриша и вештим маневром заbacила је део својих снага иза леђа непријатеља и успела да их делом разбије, а делом уништи и зароби.

Захваљујући овом маневру, 1. бригада је нанела врло велике губитке непријатељу. Она је заробила 741 непријатељског војника и запленила 13 камиона, 5 мотоцикла, 2 аутомобила, 30 пушкомитраљеза, 7 хаубица, 1237 пушака, доста муниције и друге ратне опреме, затим 216 коња, 84 запрежних кола и други материјал.

Губици бригаде су износили 3 погинула и 7 рањених бораца.⁴⁶⁴⁾

За то време 42. дивизија је и даље остала размештена у Загребу и околини као армијска резерва. У току 10. маја Штаб дивизије је одржао саветовање са старешинама.

Због појаве неких усташко-домобранских група, наређено је 7. бригади даојачаним патролама, јачине вода, изврши претрес на просторији с. Кобиљак, с. Буденец, с. Шијајврх, с. Поповец, с. Бресје, с. Сопница, с. Челница. Бригада, која је била смештена у с. Сесвете у току 10. и 11. маја извршила је нарочито детаљан претрес шумица Дубрава, Гајишће и Мокрица (сверно од пута: с. Дуго Село - с. Сесвете), заробила 14 усташа и домобрана и запленила 72 пушке, 2 пушкомитраљеза, 6 пиштоља, већу количину разне муниције и другог ратног материјала.

Према извештају Штаба 42. дивизије од 10. маја, дивизија је од 5. до 9. маја имала 26 погинулих и 107 рањених; непријатељ је, у истом периоду, имао 65-70 погинулих и 128 заробљених војника. Дивизија је за то време заплени-

⁴⁶⁴⁾ Наведени операцијски дневник 48. дивизије; бојна релација 48. дивизије, Архив ВИИ, к. 1364, док. 7-1/3; бојна релација 1. бригаде, к. 1364, док. 7-2/4.

ла 80 вагона, 33 камиона, 16 мотоцикла, 3 топа, 3 минобачача, 13 запрежних кола, 10 пушака и др.

У току 12. маја Штаб 42. дивизије је на основу наређења Штаба 1. армије, из 3, 7. и 16. бригаде издвојио по један батаљон и формирао бригаду, која је у част ослобођења Загреба учествовала у паради одржаној 13. маја у Загребу. Пре параде, формирана бригада је увежбавала парадни марш у с. Сесвете. Била је велика част за јединице ове дивизије, које су заједно са осталим јединицама Југословенске армије учествовале у ослобођењу Загреба, да дефилују улицама главног града Хрватске. То је била величанствена парада, у којој је становништво Загреба и околних места одушевљено поздрављало своје ослободиоце, а јединице газиле по цвећу. Клицало се братству и јединству, другу Титу и Народноослободилачкој војсци Југославије. Народ се није могао задржати. Он је хрлио за јединицама, љубио борце и даривао их разним поклонима. Одушевљењу није било краја. Јединице 48. дивизије нису учествовале у паради, јер су биле у покрету према Словенији.⁴⁶⁵

Велико одушевљење код борачког и старешинског састава изазвала је похвала Врховног команданта Југославије маршала Ј. Б. Тита коју је поводом ослобођења Загреба 10. маја упутио јединицама 1. и 2. армије:

»Надирући неодољивим налетом са југа и истока, јединице наше Прве и Друге армије сломиле су упорну непријатељску одбрану загребачког утврђеног рејона и заузеле и ослободиле Загреб, главни град Федералне Хрватске. Вјештим маневром наших јединица град је остао неоштећен и сачуван од разарања.

За ослобођење града Загреба похваљујем јединице Прве и Друге армије под командом генерал-лајтнанта Коче Поповића, генерал-лајтнанта Пека Дапчевића, генерал-мајора Љубе Вучковића, генерал-мајора Радована Вукановића, генерал-мајора Милутина Мораче, пуковника Мијалка Тодоровића и пуковника Блаже Ломпара.

Изражавам своју захвалност свим борцима и руководиоцима јединица које су извојевале ову побједу.

Нека је слава палим јунацима за ослобођење наше отаџбине!«⁴⁶⁶

465) Наведени операцијски дневници 42. дивизије и 7. албанске бригаде; Извештај штаба 42. дивизије од 10. V 1945, Архив ВИИ, к. 1315, док. 5/6.

466) Зборник докумената, том II, Београд, 1949, стр. 635 - Билтен Врховног штаба НОВЈ 1941-1945.

Према извештају Штаба 1. армије, упућеном Генералштабу Југословенске армије 11. маја 1945. године, непријатељ је у борбама за Загреб од 5. до 10. маја претрпео следеће губитке:

- мртвих	10.901
- заробљених	15.892

Свега 26.793

Заплењено је:

- разних топова	192
- митраљеза	520
- пушкомитралеза	742
- пушака	11.490
- радио-станица	105
- аутомата	443
- минобацача	193
- аутомобила	67
- камиона	186
- запрежних кола	1.099
- коња	2.331
- магацина са разним материјалом	34 итд.

Према извештају од истог датума, 1. армија је у борбама од пробоја Сремског фронта до ослобођења Загреба, од 4. априла до 10. маја, имала следеће губитке:

- погинулих	4.751
- рањених	16.336
- несталих	158
- контузованих	51

Свега: 21.296⁴⁶⁷⁾»

ГОЊЕЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА И ЧИШЋЕЊЕ ТЕРИТОРИЈЕ ОД ЊЕГОВИХ РАЗБИЈЕНИХ СНАГА НА ПРАВЦУ ЗАГРЕБ, ЦЕЉЕ, ДРАВОГРАД

Ради даљег чишћења територије према Цељу и Дравограду од разбијених непријатељских јединица Штаб 1. армије је са четири дивизије (11, 5, 21. и 48) предузео гоњење и 10. маја јединицама поставио следеће задатке:

- 11. дивизија да настави гоњење непријатеља правцем Тухељ, Деснићи, Шмарје; десно од 11. дивизије наступале су левокрилне јединице 3. армије;

⁴⁶⁷⁾ Извештај штаба 1. армије од 11. маја, Архив ВИИ, к. 21-А, док. 12-1/2 и 12-2/2.

- 5. дивизија да настави гоњење непријатеља правцем Тухељ, с. Рисница, с. Миљана, Шмарје, Св. Јуриј;

- 21. дивизија да 10. маја од 13 часова настави гоњење непријатеља правцем с. Запрешић, с. Дубравица, с. Стара Вас, с. Св. Петер, с. Подсреда, с. Пилштањ, с. Планина, Лашко.

Две дивизије 2. армије гониле су непријатеља комуникацијом на левој обали Саве, дејствујући на правцу Зидани Мост, Трбовље;

- 48. дивизија је добила задатак да 11. маја изврши покрет правцем Загреб, с. Врпче, с. Дубравица, с. Стара Вас, с. Св. Петер, с. Подсреда, с. Пилштањ, с. Планина, Лашко, и да служи као непосредна резерва армије на том правцу.

Наређено је да 21. и 48. дивизија буду у непосредној вези и координирају своја дејства.⁴⁶⁸

Задатак ових јединица био је: да избију на северне границе наше државе и не дозволе непријатељским формацијама да се извуку са наше државне територије и да тако многи ратни злочинци умакну суду правде и собом одвуку велике количине ратног материјала. Немачке трупе, са којима су се налазиле и усташко-четничке јединице, нису се одмах предале сагласно потписаној безусловној капитулацији целокупне немачке војне силе, те их је стога требало опколити, разбити и присилити на капитулацију. По свему је изгледало да непријатељ има намеру да се пробије до англо-америчких снага и да се њима преда.⁴⁶⁹

У духу наведене заповести Штаб 48. дивизије је 10. маја издао своју заповест. Дивизија је 11. маја у 7 часова кренула одређеним правцем. У претходницу дивизије одређена је 1. бригада, која је имала задатак да одржава везу са 21. српском дивизијом, која се кретала испред 48. дивизије, и обезбеди јединице дивизије у току марша. Са бригадом се кретао и неопходан део бојне коморе, док су остале позадинске јединице и установе свих бригада формирале посебан позадински ешелон који се кретао иза 14. бригаде на одстојању од 2 км, под командом команданта позадине дивизије.

У току марша 1. батаљон 1. бригаде изненада је наишао на делове 13. усташке дивизије у висини с. Бистри-

⁴⁶⁸) Заповест штаба 1. армије од 10. маја, Архив ВИИ, к. 1315, док. 23/4.

⁴⁶⁹) Извештај штаба 1. армије, Архив ВИИ, к. 259, док. 2/3.

ца (око 20 км јужно од Рогашке Слатине). Како непријатељ није имао обезбеђујуће делове, 1. батаљон се прикривено развио и изненада напао ове непријатељске делове, који су у ранијим борбама били дезорганизовани. Настала је пометња код непријатеља. Батаљон је успио да га разбије наневши му губитке од око 100 мртвих и рањених. Том приликом је заробљено око 500 усташа (у тај број су урачунати и његови рањени војници), затим 45 Немаца и 5 Черкеза. Заплењена су 3 складишта са оружјем и муницијом, 120 коња и друга ратна опрема.

Батаљон је имао 2 погинула и 3 рањена борца.

Остале јединице дивизије у току овога дана нису водиле борбу. Дивизија се разместила на просторији с. Стара Вас - с. Мовчац - с. Дубравица (око 20 км северно од Самобора).

Сутрадан (12. маја), према наређењу штаба дивизије, бригаде су у 7 часова продужиле покрет правцем Св. Петер, с. Подсреда, с. Пилштањ. Будући да су се овом територијом кретале разбијене усташке и немачке јединице, нарочито шумама и селима удаленим од комуникација, јединице дивизије су у току марша морале имати сва потребна обезбеђења. Током овог наступања 1. бригада је била у заштитници дивизије.

Према прикупљеним подацима од мештана, једна усташка група била је примећена у шуми Дубрава (североисточно од с. Дубравица). За ликвидирање ове групе, најпре је камионима тамо упућена чета аутоматичара, а касније и 1. бригада која је била у заштитници дивизије. Непријатељска група бројала је око 200 усташа. Прва бригада и чета аутоматичара су у брзом налету успеле да разбију ову непријатељску групу и да јој нанесу губитке од 27 мртвих и око 50 заробљених. Међу заробљенима су били и командант 13. усташке дивизије, којој је ова група припадала, и један командант батаљона са неколико нижих официра.

Бригада је запленила 42 пушке, 6 аутомата и 1 пушкотрицаљез. Она је претрпела губитке од 2 погинула и 2 рањена борца.

Након завршетка борбе 1. бригада се пребацила у с. Мавраћ (у близини шуме Дубрава, где је тога дана водила борбу). Остале јединице дивизије су у току дана избиле у рејон с. Св. Петер. У селу је успостављена веза са 21. -српском дивизијом и договорено је садејство између дивизија ради уништења опкољене непријатељске групе на

просторији северно и јужно од комуникације с. Подсреда - р. Сотла.

У духу договореног садејства, одмах након пристизања у с. Подсреда упућена је 2. македонска бригада да сме-ни 5. српску бригаду у рејону с. Подсреда - с. Железно - к. 485. Смена је извршена око 22 часа. После извршене смене 2. бригада је одмах извршила напад на с. Окић и с. В. Камен и овладала селима без већег непријатељског от-пора. При томе је дошла у контакт са 39. дивизијом 2. ар-мије која је са југа нападала овим правцем. Пошто је ус-постављена веза са јединицама 39. дивизије, бригада је на-пустила ове положаје у вратила се у с. Подсреда, а на гор-њој просторији дејства је продужила 39. дивизија.

Истог дана, око 17 часова требало је и 14. бригада да помогне 2. бригади у овој акцији: да заштити комуникаци-ју с. Подсреда, с. Козје, с. Пилштањ и да, у случају продо-ра непријатеља на ову комуникацију, нападне његове сна-ге у бок и уништи их. Међутим, бригада није учествовала у овој акцији због измењене ситуације, већ је остала у с. Подсреда.

Према наређењу Штаба 1. армије, 48. дивизија је 13. маја пребацила своје јединице на ову просторију: 1. брига-да у рејону с. Седларјево - с. Преласко (у захвату комуни-кације Св. Петер, Рогашка Слатина); 2. бригада у с. Цреш-њевац; 14. бригада, Штаб дивизије и приштапске јединице у с. Подсреда; Команда позадине дивизије у с. Св. Петер. На овој просторији дивизија је остала 13. и 14. маја на од-мору. Јединице су изводиле обуку, детаљно очистиле оружје и дотерали осталу ратну опрему.

Како се у рејону северно од с. Подсреде кретала група усташа и Немаца, наређено је 14. бригади да 14. маја упути део снага у рејон с. Св. Гора и тамо претресе шуму. Бри-гада је упутила у тај рејон једну стрељачку чету и вод ау-томатичара који су наишли на слабију групу. Два Немца је убила и 2 заробила, док су се остали успели извући се-верно од с. Св. Гора.

Друге јединице дивизије у току ова два дана нису из-веле никакву акцију. У току 14. маја дивизија је за Цеље упутила 43 возача да преузму камионе за потребе дивизи-је. Тада су у Цељу јединице 1. армије одсекле већу немач-ку колону и заплениле велику количину наоружања, мо-торних возила (камиона, аутомобила, мотоцикла и сл.) и другог ратног материјала.

Према добијеним подацима, у рејону с. Загорја и с. Лога била је прикупљена групација од око 2.000 усташа. Штаб 48. дивизије је 15. маја наредио 2. бригади да изврши покрет правцем с. Подсреда, с. Козје, с. Пилштањ, с. Загорје и да опколи, уништи и зароби ову непријатељску групацију. Бригада је кренула одређеним правцем и око 18 часова 15. маја избила у рејон с. Пилштањ и с. Лисично, где је Штаб бригаде издао усмену заповест за напад: 1. батаљон да нападне с. Загорје вршећи обухват са севера преко с. Стража; 2. батаљон да нападне с. Загорје јужније од 1. батаљона преко с. Артиче; 3. батаљон да изврши обухват са јужне стране преко с. Луг, Товарник. Овим маневром је требало обухватити непријатељске снаге и не дозволити им да се дохвате планинског терена који је био пошумљен, и на тај начин их присилити на предају. На овој просторији непријатељ није имао организоване и припремљене положаје, већ се ту прикупљао ради даљег извлачења на северозапад.

Напад је отпочео око 18.30 часова. Пред фронтом напада 1. и 2. батаљона није било непријатеља, јер се повукао из с. Загорја за с. Лог, тако да је у борбу ступио само 3. батаљон против једне одступајуће колоне. Око 20 часова батаљон је успео да пресече ову непријатељску колону на два дела и да јој нанесе осетне губитке у људству и материјалу. Након тога непријатељ је настојао да по сваку цену, користећи мрак, извуче своје јединице са намером да их пребаци на хрватску територију и да тамо положи оружје. Будући да је ноћ била доста тамна и терен јако пошумљен, батаљон није могао да изврши задатак. Непријатељ је, користећи те предности, успео да се повуче на југ правцем Товарник, с. Раштањ, с. Сеново и да се на тај начин извуче из додира са деловима 2. бригаде. У овој ситуацији наређено је 14. бригади да упути део снага у рејон с. Железно које ће посести положаје северозападно од села и онемогућити евентуално извлачење непријатељских снага правцем с. Железно, с. Подсреда, с. Св. Петер. Пред тога, обавештен је о ситуацији Штаб 31. бригаде 21. српске дивизије, која је била у рејону с. Копривнице, и од њега је затражено да са својом бригадом поседне погодне положаје и спречи извлачење непријатеља са севера на југ правцем Товарник, с. Раштањ, с. Сеново. Према процени Штаба 2. бригаде, непријатељ је овога дана (15. маја) претрпео губитке од око 25 погинулих, око 50 рањених и 4 заробљена војника.

Следећег дана (16. маја) рано изјутра 2. бригада је продужила гоњење непријатељских снага које су у току ноћи 15/16. маја успеле да се извуку на југ за с. Равни Лог, остављајући заштитничке делове на Ослици (к. 863). Да би им се пресекала одступница и затворили еви правци који воде на југ, којима је непријатељ настојао да одступа, Штаб 48. дивизије је наредио Штабу 14. бригаде да са два батаљона што пре поседне положаје код с. В. Камен - Лисића (триг. 582) - с. Ругља (8 - 10 км од с. Подсреда) и не дозволи извлачење непријатељских снага у правцу с. Сеново и даље на југ.

Наступајући ка југу, батаљони 2. бригаде који су у току ноћи добили нове задатке наишли су у висини Ослице (к. 863) на врло жилав отпор непријатељских заштитних делова. Непријатељ је, упућујући део снага из с. Равни Лог, покушао да запоседне Ослицу и задржи 2. бригаду. Прозревши ову намеру, 3. батаљон је брзим покретом успео да пре непријатеља запоседне Ослице и отвори снажну пешадијску ватру на непријатељске делове који су подилазили овим положајима. За борбу су се развили 1. и 3. батаљон, док је 2. батаљон задржан у резерви северно од к. 863. Ова два батаљона, уз снажну ватру наоружања, почели су да опкољавају непријатељске наступајуће делове. Прикљештени са свих страна, почело је колебање у редовима непријатеља, који је увидео да му је пресечена одступница. Војници су почели викати: »Стојте браћо, не пуцајте, дођите да се споразумемо!« Неке мање групе су почеле да се предају.

Док се ово одиграло пред фронтом 2. бригаде, два батаљона 14. бригаде су затворила правац који води на југ, и то на положајима с. В. Камен - Лисића (триг 582) - с. Ругља. Тако су непријатељске снаге биле доведене у ситуацију потпуног окружења.

На преговорима је закључено да непријатељ положи оружје, што је он и учинио. Тако је била ликвидирана и ова усташко-домобранска групација.

У овим дејствима заробљено је 1.311 усташа и домобрана, а заплењено: 882 пушке, 72 пушкомитраљеа, 88 аутомата, 142 пиштоља, много муниције и ратне опреме. Сви заробљеници су спроведени у Загреб.

Друга бригада је имала 1 погинулог и 6 рањених бораца.

Док је 2. бригада разоружавала непријатеља, 14. бригада је развила два батаљона у стрелачки строј да про-

чешљају шуму према северу све до с. Равни Лог, односно док не дођу у додир са 2. бригадом и док не униште или заробе евентуалне заостале непријатељске групе. Претресајући терен, батаљони су заробили 124 усташе и домобрана, и запленили 35 пушака, 3 аутомата, 9 пушкомитраљеза и други ратни материјал. Бригада није мала губитака.

После извршеног задатка 2. бригада се прикупила у с. Лисично, а 14. бригада у с. Подсреда.

Наредног дана (17. маја) продужено је чишћење оближње територије од непријатељских разбијених јединица. У рејону с. Буче (западно од комуникације с. Св. Петер - Рогашка Слатина) откривено је око 2.000 усташа и домобрана. Пошто је 1. бригада била размештена у рејону с. Седларјево - с. Претаско, у близини с. Буче, упућена је да тамо разбије и зароби ову непријатељску групацију. Око 6 часова 17. маја 2. батаљон 1. бригаде у шуми северозападно од с. Буче ступио је у борбу са овом групом усташа и домобрана, чији је циљ био да се пробије на југоисток у правцу Хрватске. Батаљону је упућена у помоћ једна чета 1. батаљона која је чистилатерен на правцу с. Буче, с. Козје. Десно од ове чете нападала је 5. бригада 21. дивизије, док је 3. батаљон 1. бригаде упућен из с. Седларјево у правцу с. Декомарца, с. Ластнић, с. Брезовец, где је дошао у додир са 2. батаљоном, који је већ ступио у преговоре са непријатељем. Преговори су се завршили безусловном капитулацијом и предајом оружја. Међутим, пошто је притисак осталих јединица 1. бригаде био доста јак, већа група непријатељских војника извукла се на југ у правцу с. Крижан Врх, с. Храстје. Првој бригади се предало око 130 непријатељских војника, док је 27 погинуло и 7 рањено у борби која је вођена пре преговора. Бригада је имала једног погинулог.

Пошто је у међувремену примећено извлачење непријатељских снага ка југу, наређено је 2. артиљеријској бригади, која је била размештена у с. Црешњеvec, као најближој јединици, да делом снага поседне положаје у висини с. Кунеј и северно од с. Црешњеvec и спречи извлачење непријатеља. Бригада је на овим положајима развила шест батерија и борила се као пешадијска јединица. Дошавши у додир са непријатељским одступајућим јединицама, оне су се, после кратког отпора, предале бригади. Том приликом предало се 858 усташа и домобрана, међу којима и 27 официра. Заплењено је 32 митраљеза, 346

пушака, 21 аутомат, доста муниције и друге ратне опреме. Велики број војника је претходно побацао своје оружје. Тако је и артиљеријска бригада, борећи се као пешадијска јединица, успела да зароби доста непријатељских војника.

За то време 2. бригада, обавештена од мештана да је у рејону Ослица (к. 863) примећена група непријатељских војника, упутила је свој 1. батаљон и чету аутоматичара да очисте тај терен. Међутим, јединице нису наишле на непријатеља. Четрнаеста бригада је чистила терен у рејону с. Подсреда и том приликом заробила 7 усташа и 4 Немца.

Само у току 17. маја јединице 48. дивизије су заробиле око 1.000 непријатељских војника и велику количину оружја, муниције и друге ратне опреме.

Од 11. до 17. маја јединице 48. дивизије заробиле су око 3.200 усташа и домобрана и нешто Немаца и Черкеза и заплениле велику количину оружја, муниције и друге ратне опреме.

У истом периоду јединице дивизије су претрпеле губитке од 7 погинулих и 18 рањених бораца, а 16 бораца рањено је несретним случајем од експлозије бомбе.

Све до 23. маја јединице 48. дивизије су остале на истој просторији. Бригаде су упућивале патроле и постављале заседе да би очистили терен од мањих непријатељских група које су, отцепљене од главнине, крстариле селима овога краја. Патроле и заседе овај задатак су успешно извршиле. Оне су похватале и разоружале поједине мање групе. Остале јединице су ово време искористиле за чишћење оружја, опреме и одеће. Само је 3. батаљон 1. бригаде упућен да код с. Св. Петер обезбеђује Команду позадине. Културна екипа дивизије извела је неколико приредби за војнике и становништво у с. Подсреди. После програма организовано је народно весеље. На овим приредбама масовно је присуствовало становништво из околних села.

У току чишћења ове територије од непријатељских група које су покушавале да се пребаце на територију Хрватске, велику помоћ јединицама је пружио становништво овога краја, које их је правремено и у свакој ситуацији обавештавало о јачини, месту и правцима повлачења ових непријатељских група.

Дивизија је у овом периоду примила 70 камиона у Цељу, које је касније користила за превозење јединица. Због недостатка возача, коришћени су заробљени немачки шофери. s

Накнадно су јединице дивизије прикупиле још 366 пушака, 2 пушкомитраљеза, 1 минобацач и друге ратне опреме.

За попуну дивизије Штаб 1. армије је упутио 500 нових бораца, тако да је сада бројно стање дивизије по списку износило 8.090 људи, а у расходу око 1.600 - рачунајући око 1.500 рањених по болницама, болесне и ишчезли борце. Нови борци су ушли у састав дивизије у Петрињи.⁴⁷⁰¹

Иако је 9. маја требало да престану дејства, јер је тога дана потписана капитулација од стране немачког Вермахта, из изнетог се види да су у Југославији та дејства престала касније.

У вези са наређењем Штаба 1. армије, Штаб 48. дивизије је издао 22. маја заповест за пребацивање јединица из Словеније на подручје Загреба. Дивизија је 23. маја извршила комбиновани марш - делом пешице, делом превожом заплећеним камионима правцем с. Подсреда, с. Св. Петер, с. Ст. Шушица, с. Дубравица, и разместила се да преноћи на простору с. Запрешић - с. Посусед - Загреб.

Јединице су на овој просторији остале до 26. маја. Код свих јединица свечано је прославлен рођендан друга Тита - 25. мај. Одржане су свечане академије на којима је присуствовало и становништво, а Културна екипа дивизије извела је приредбу, после које је настало народно весеље. У току дана организована је посета Кумровцу, месту рођења друга Тита.

За време боравка на широј просторији Загреба, дивизија је предала Штабу 1. армије један број заплећених камиона ради формирања тенковских јединица. Извиђачке патроле су заробиле 3 припадника Гестапоа и 1 усташу и предали их надлежним органима.

*

За то време остале дивизије 1. армије предузеле су гоњење непријатеља и чишћење територије: 1. и 6. пролетерска и 42. ударна дивизија остале су на широј просторији Загреба и наставиле уништавање и разоружавање раз-

470) Заповест штаба 48. дивизије од 10. маја, Архив ВИИ, к. 1364, док. 13/1; наведени операцијски дневник 48. дивизије; бојна релација 48. дивизије, к. 1364, док. 7-2/3; бојна релација 2. македонске бригаде, к. 1364, док. 10-1/5; операцијски дневник 2. артиљеријске бригаде, к. 1364, док. 6/2 и к. 1366, док. 4/9; оперативни извештај 48. дивизије од 19-23 маја, к. 1365, док. 34/1, 35/1, 36/1, 37/1, 38/1, 39/1, 40/1, 41/1, 42/1, 43/1, 44/1, 45/1.

бијених усташко-домобранских јединица. Оне су 11. маја сломили њихов отпор на Сљемену и Доњем Буковцу и при томе заробиле велики број усташа и домобрана; 5. и 11. дивизија су гониле 41. немачку дивизију и сустигле су је у долини р. Сутле северно од Клањеца. Ту су разоружале око 4.000 немачких војника. У зору 12. маја 11. дивизија етигла је у рејон Цеља, где је изненадила непријатељске снаге, па је без борбе приступила њиховом разоружању. До увече у Цеље је стигла и 5. дивизија. Обе дивизије су наставиле 13, 14. и 15. маја разоружавање непријатељских снага на просторији Цеље-Шоштањ и према Словен-градецу, а 4. бригада 5. дивизије је 14. маја преко Черне избила на југословенско-аустријску границу; 21. и 48. дивизија вршиле су чишћење терена и разоружавање непријатељских снага на просторији Подсреда - с. Св. Петер - с. Пиштањ. При томе је 21. дивизија разоружала у рејону Стара Вас-Крал>евец око 450 немачких војника из састава 181. немачке пешадијске дивизије, а за 48. дивизију изнети су раније подаци.

Поред знатног броја заробљених непријатељских војника и официра, 11, 5, 21. и 48. дивизија заплениле су велике количине оружја и другог ратног материјала.

Снаге 4. армије ЈА и 9. словеначког корпуса (30. и 31. дивизија) отпочеле су непосредну борбу за ослобођење Трста већ 30. априла, наставила је користећи сарадњу тршћанских антифашиста, који су деловали изнутра, и 1. и 2. маја ослободиле Трст. Наше снаге избиле су на реку Сочу, ослободиле Горицу и друга места Словеначког приморја у долини Тренте. За то време блокирани 97. немачки корпус на ријечком фронту покушао је да се пробије из обруча на север. То му није успело, па је морао 7. маја да капитулира у рејону Илирске Бистрице.

Тиме су снаге под командом Штаба 4. армије и 9. корпуса оствариле стратегијски циљ - стигле су у Трст и на Сочу, одакле је упућен специјални моторизовани одред даље на север, према Белаку и Корушкој.

Снаге 3. армије ЈА, гонећи пред собом немачке трупе 11. ваздухопловне пешадијске и 22. дивизије, групу »Фишер« и козачке снаге, наступале су долином р. Драве у три групе. Оне су 6. маја ослободиле Лудберг, 7. маја Вараждин и Вараждинске Топлице и извршиле дубок про-

дор према Марибору и горњем току Драве према Дравограду, где су заједно са снагама четврте оперативне зоне Словеније и Моторизованим одредом 4. армије извршиле опкољавање немачких, усташких, четничких и полицијских снага, које су настојале да се извуку из Југославије. Том приликом заробљен је и главнокомандујући Групе армија »Е« генерал-пуковник Александер Лер.

Снаге 2. армије ЈА избиле су у рејон Рогашке Слатине (16. и 17. дивизија) и Лепоглава (40. дивизија). У току 9. и 10. маја 3. и 10. дивизија форсирале су Саву између Брежица и Зиданог Моста и приступиле разоружавању трупа 91. корпуса (7. СС полицијске и 373. легионарске дивизије). Оне су заробиле око 5.000 Немаца и 800 усташа, Италијана и четника. Наредних дана продужило се са разоружавањем немачких и квислиншких снага. За то време су 39. и 45. дивизија наставиле гоњење према Цељу.

Јединице Четврте оперативне зоне Словеније су 9. и 10. маја зауставиле код Шоштања немачку колону, код које се налазио и генерал Лер, и присиле га да у Тополшници потпише акт о капитулацији свих својих трупа. После тога приступиле су разоружавању предњих делова немачког 91. и 21. корпуса у Савињској долини, а затим учествовале у разоружавању немачких трупа у Целском простору (13. и 14. маја).

Међутим, неке немачке јединице, а првенствено усташке и четничке снаге, нису хтеле да се предају, настојећи да се по сваку цену пробију до Англо-Американаца у Корушкој. Јединице 3. армије и четврте оперативне зоне Словеније упорном одбраном на запречној линији код Дравограда, Пољана и Плиберка онемогућиле су им пробијање на запад, те 14. маја опколиле и заробиле око 20.000 непријатељских војника на простору између Дравограда и Словењ-Градеца, а 15. маја и последњу немачко-усташко-четничку групацију од око 30.000 војника на простору Плиберк-Гуштањ (данас Равне).

Овим борбама, које су у Словенији продужене и недељу дана после званичног саопштења акта о капитулацији немачких оружаних снага, и трајале све до 15. маја (Дана победе), завршио се народноослободилачки рат у Југославији. Пораз немачког окупатора и његових слугу означио је потпун крах нацистичке завојевачке политике према југословенским народима, а уједно и крах издај-

ничке политике југословенских контрареволуционарних снага.

Према непотпуним подацима, у завршним операцијама ЈА заробљено је око 300.000 непријатељских војника; од тога 175.000 припадника немачких оружаних снага.^{470а)}

ЧИШЋЕЊЕ ТЕРИТОРИЈЕ У СЕВЕРНОЈ БОСНИ
ОД ЗАОСТАЛИХ И РАЗБИЈЕНИХ
ЧЕТНИЧКИХ И УСТАШКИХ ГРУПА ОД СТРАНЕ 48. ДИВИЗИЈЕ

Штаб 1. армије издао је 21. тоја заповест за дислокацију јединица на територији Србије и Војводине. У покрету за Србију армија је добила задатак да уништи четничко-усташке остатке који су се задржали у појединим местима Босне и Херцеговине.

За чишћење територије у области Српнице, Млиништа и Ракитног Штаб армије је одредио четири дивизије (4, 5, 25. и 42. дивизију).

За чишћење терена јужно од Саве у области централне Босне северно од планине Влашића (планина Мотајица - с. Чечава - Теслић), у области пл. Вучјак и у области пл. Мајевице (у источној Босни), одређене су 11. и 48. дивизија.

Заповешћу су предвиђени датуми до којих је требало избити на одређене просторије а правац кретања 48. дивизије био је: Загреб, Петриња, Костајница, Босанска Дубица, Босански Кобаш, Босански Дубочац, Дервента, Брусница, Ошак, Модрича, Градачец, Брчко, Бијељина.

Акцију чишћења просторије на правцу наступања 11. и 48. дивизије требало је да обједињава Штаб 48. дивизије. Наређено је да се испред јединица шаљу коначари и хигијеничари за преглед воде и станова и да се избегава смештај јединица по насељеним местима због појаве пегавог тифуса у појединим рејонима.

Предвиђало се да ће се Штаб 1. армије до 30. маја налазити у Загребу, 30. маја у Пакрацу, а 1. јуна у Винковцима.⁴⁷¹⁾

470а) Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, стр. 630-638; Милутин Морача, наведени чланак; Душан Узелац, наведени фелзтон; Лексикон Народноослободилачког рата и револуције у Југославији 1941-1945, ИРО »Народна књига«, Београд, књ. 1, стр. 447, књ. 2, стр. 1225-1227.

471) Заповест штаба 1. армије од 21. маја 1945. године, Архив ВИИ, к. 251, док. 40/2.

Према заповести Штаба 1. армије, јединице 48. дивизије су 26. маја извршиле покрет из Загеба, прешле р. Саву и преко с. Реметинца, с. Г. Чехи, избили на просторију с. Храшће, с. В. Горице, где су се разместили да преноће. Продуживши марш, дивизија је наредног дана (27. маја) избила у шири рејон Петриње, да би 28. маја преноћила у Костајници, где се ради одмора задржала и 29. маја. У току 30. маја настављен је покрет за Босанску Дубицу преко моста на р. Уни. Дивизија се разместила да преноћи у ширем рејону Босанске Дубице, да би сутрадан (31. маја) наставила покрет за Босанску Градишку. Да би се јединице заштитиле од пегавог тифуса, који је владао на овој територији, размештене су под отвореним небом на широј просторији Босанске Градишке у рејонима села Обрадовац - Чатрња - Влашко, а Штаб дивизије у Босанској Градишки.

Након избијања на ову просторију, Извиђачка чета дивизије, која се кретала испред јединица дивизије, прешла је р. Врбас, и прикупила податке да у шумама и селима планине Мотајнице (у ширем рејону Теслића) крстаре разбијене четничке и усташке групе, које тероришу сељаке и убијају представнике народне власти и милиционере. Ценило се да је њихово бројно стање на овој територији износило 600 - 700 људи, који су се махом кретали у групама од 15 до 20 људи ради лакшег сакривања. Они су претежно били из оближњих села, тако да су добро познавали терен. Четници су припадали Мотајичкој и Теслићкој бригади. Неколико дана пре тога једна таква група јачине 15-20 људи сишла је у с. Срђевићи, где је запалила општинску архиву. Да би се прикупили што подробнији подаци, Извиђачка чета дивизије пребачена је у с. Ситнеш Буг и Ситнеш Трк.

Ради уништења ове групе четника и усташа, Штаб дивизије је издао заповест да се настави покрет у правцу планине Мотајнице. Све пешадијске бригаде 1. јуна су извршиле марш правцем Босанска Градишка, с. Н. Топоље, с. Кладари, с. Разбој, где су се чамцима пребацили преко р. Врбаса, јер мост на реци није постојао. Артиљеријска бригада, позадински делови бригада и Команда позадине дивизије, с обзиром да се нису могли пребацили чамцима, упућени су правцем с. Н. Топола, с. 'Клашнице, где су се пребацили на десну обалу Врбаса и продужили покрет њеном десном обалом до с. Брезовљана. Како је дужина марш-руте за ове јединице била већа и прелаз преко реке

дуже трајао, оне су маршовале читав дан и ноћ, тако да су на наведену просторију избиле тек око 5 часова 2. јуна.

Пошто су се све јединице дивизије пребациле преко Врбаса, разместили су се у селима западно од планине Мотајице. Сада су и извиђачке јединице бригада приступиле прикупљању података о непријатељским групама. При томе су откриле да ове групе на Мотајци имају маскирана склоништа у којима се крију, и да су припадници тих група преобучени у цивилна одела. Други јуни је употребљен за прикупљање што детаљнијих података о непријатељу и за извршење припрема за прочешљавање Мотајице.

На овој територији, дуж комуникације Пребјези, Бос. Кобаш, Прњавор, Бања Лука, као и на јужним падинама Мотајице, налазиле су се јединице 53. дивизије, а на комуникацији Бања Лука, Прњавор, Дервента 11. дивизија. На ређено је да једна њена бригада учествује у чишћењу Мотајице (њених источних падина) и тике садејствује јединицама 48. дивизије у овој акцији.

Ради извршења овог задатка, Штаб 48. дивизије је 2. јуна издао детаљну заповест и јединицама поставио следеће задатке:

- да 1. бригада у току 2. јуна изврши покрет са достигнуте просторије и успут очисти с. Раковац и шуму северно од села и да до мрака стигне у с. Куново (јужне падине Мотајице) и распореди јединице за извршење сутрашњег задатка;

Сутрадан (3. јуна) у 3 часа да отпочне чишћење терена основним правцем: с. Куново, Станкова К., Слинска коса, Грбина К, Крушковац, Милино Бр., Бос. Кобаш. Десно је бригада требало да одржава везу са јединицама 11. дивизије, које су добиле задатак да не дозволе извлачење непријатељских снага у међупростору између 11. и 48. дивизије;

- да се 14. бригада у току 2. јуна пребаци у рејон с. Г. и Д. Лепеница и да распореди снаге за предстојећи задатак. На овој просторији је требало успоставити везу са 53. дивизијом и од ње прикупити потребне податке о непријатељу.

Сутрадан (3. јуна) у 3 часа да отпочне чишћење терена основним правцем: с. Лепеница, Бојановац (к. 310), Турско Бр., Чобанско Бр., Липаја (к. 641), Бајлизи, Жидова К.;

- да се 2. бригада у току 2. јуна распореди на просторији: с. Расавац - Баровчани и да 3. јуна у 3 часа отпочне

чишћење терена основним правцем Башинац, Агина К., Бабин гроб, Црквиште (к. 431), Равни гај, с. Влакница.

Позадински делови бригада (сем 1. бригаде) одузети су да би бригаде биле што покретљивије. Они су се кретали главном комуникацијом за Бос. Кобаш;

Артиљеријска бригада да предузме 3. јуна марш правцем с. Брезовљани, с. Инађол, с. Српац, с. Каоци. На овој просторији требало је да се задржи док пешадијске јединице не претресу Мотајицу и не избију на комуникацију с. Бос. Кобаш - с. Каоци, где је требало поставити део оруђа за евентуално дејство.

После избијања на комуникацију, 1. бригада је требало да продужи покрет правцем Бос. Дубочац, Дервента и да се размести у с. Полџе; 14. бригада да се размести у с. Караче, 2. бригада у Бос. Дубочац; Артиљеријска бригада у с. Трстенци. Ако јединице у току 3. јуна не успију да избију у поменуте рејоне, наређено је да преноће на просторији где их буде затекла ноћ.

Јединицама је скренута пажња да при чишћењу терена развију своје снаге тако да целокупна просторија буде обухваћена чишћењем; да се одржава чврста веза између јединица ради међусобног потпомагања и да се кроз густу шуму не би изгубило људство; да се за сваку чету обезбеде по 3 - 4 водича који добро познају терен и све прилазе и стазе на њему; од заробљеника да се тражи да открију склоништа да би се похватале непријатељске групе.

Претходно издавши потребна наређења потчињеним јединицама, бригаде су 3. јуна у 3 часа кренуле одређеним правцима, развивши своје јединице у стрељачки строј ради претраге терена. Јединице 1. и 2. бригаде нису наишле на непријатељске делове. Једино је 14. бригада заробила 2 четника и 8 усташа који су се крили у шуми. Терен којим су се јединице кретале био је јако пошумљен, обрastaо високом папрати и испресецан дубоким јаругама, тако да је постојала могућност маскирања и сакривања непријатељских група. Према изјавама заробљених четника, они су били остављени као болесни на овој територији, док су се остали четници пре два дана пребацили преко Саве у Славонију. Заробљене усташе су изјавиле да су биле на територији Цеља, одакле су се пребацили у овај рејон. Свакако да би успех био много већи да се ова акција предузела два дана пре тога, док су четници и усташе били на њој.

Око 14. часова све јединице су избиле на комуникацију Бос. Кобаш - Бос. Дубочац, одакле су, после краћег одмора, продужиле покрет и разместили се на просторији с. Поље-с. Кораће-Бос. Дубочац-с. Третинци-с. Корови, где су остале и 4. јуна.

Пошто се располагало подацима да између Дервенте и Модрича има разбијених четничких и усташких група, то је дивизија 5. јуна на свом правцу кретања предузела чишћење терена између комуникације Дервента - Модрича и реке Саве. Према тим подацима ове непријатељске групе су се кретале на терену пошумљеног Вучјака и с. Бруснице (јужно од р. Саве). Да би читава ова територија све до Саве била обухваћена чишћењем, то су све три бригаде биле развијене за извршење тог задатка. На десном крилу, северно од комуникације Дервента - Модрича, тј. река Босна, чишћење је вршила 1. бригада; гробен пл. Вучјак 2. бригада, а 14. бригада је чистила падине пошумљеног земљишта и села према р. Сави. Извиђачка чета, једна чета 1. бригаде и Чета аутоматичара 2. бригаде пребачени су у рејон Оцака - с. Влашка Мала (северно од Модриче) са задатком да у виду заседе затвори овај правац уколико се непријатељске групе, под притиском бригаде, буду повлачиле овим правцем.

Чишћење ове територије отпочело је у 3 часа 5. јуна. Прва бригада није наишла на непријатељске групе. Трећи батаљон 2. бригаде наишао је, западно од села Печник (Ријека к. 277) близу Оцака на групу од око 40 усташа које су се изненада појавиле на блиском одстојању од десетину метара. Развила се блиска борба, али је јако пошумљен терен усташама омогућио да се повуку на југ, тако да је бригада заробила 2 усташа и 1 четника, а сама је имала 4 рањена борца. У овој акцији 14. бригада је, у висини с. Врела, заробила само 2 четника.

После извршеног чишћења територије јединице дивизије су се разместили у ширем рејону Оцака. Како је у селима владао пегави тифус, а бунари били загађени, јединице су биле размештене под ведрим небом.

Наредног дана (6. јуна) извршено је извесно померање јединица источно од р. Босне, преко које је људство пребачено чамцима и скелом. Како није било погодног места за укрцавање и искрцавање артиљеријских оруђа, камиона и влекача, то је Артиљеријска бригада упућена на марш поред р. Саве до Босанског Шамца, где је извршено пребацивање преко р. Босне. За то време је 2. бригада из-

вршила прелаз преко Босне газом источно од порушеног моста. Штаб дивизије је још увек био у Модричу.

У току 7. јуна јединице су продужиле марш одређеним правцем за Брчко. У духу наређења Штаба 1. армије, 48. дивизија је требало да упути једну бригаду северним падинама планине Мајевике на левом крилу 11. дивизије ради чишћења терена од четничко-усташких остатака. Према подацима Штаба босанско-херцеговачке дивизије, на терену планине Мајевике налазили су се четници Радивоја Керовића, јачине око 1.000 добро наоружаних људи, који су се у последње време колебали. Они су били активни на сектору Лопаре - Тузла, где су вршили испаде на комуникацију. Прва бригада 48. дивизије је добила задатак да претресе терен између комуникације која води од с. Сокач за Брчко и северне падине пл. Мајевике. Мајевцу је чистила 11. дивизија, а 1. бригада је требало да успостави везу с њом. Остале бригаде требало је да се прелазе у рејон Брчког и да на својим правцима кретања прочисте терен.

Будући да је терен на правцу кретања 1. бригаде био јако пошумљен, то је наређено бригади да врши чишћење са развијеним јединицама у стрељачком строју, водећи рачуна о одржавању везе и између јединица и између бораца. Бригада се кретала комуникацијом Градац - Брчко до с. Церика, а одатле северним падинама Мајевике преко с. Г. Хргари, с. Мусл. Маоча, с. Зовик Калајџија, с. Вражићи, с. Челић. У свом наступању бригада није наишла на непријатељске групе и није водила борбу. Исти случај је био и са осталим јединицама. Једино је 14. бригада заробила 3 четника на свом правцу наступања. Све јединице дивизије разместиле су се у ширем рејону Брчког претежно под ведрим небом, јер је у селима владао пегави тифус. Оне су на овој просторији остале све до 2 часа 10. јуна ради одмора, уређења опреме, купања и парења. Културна екипа дивизије дала је успелу приредбу за грађане Брчког. Извођење програма било је пропраћено френетичним аплаузима. Она је извела посебну приредбу за болеснике брчанске болнице.

Дивизија је 9/10. јуна продужила покрет, користећи комуникације Брчко - Бијељина и с. Челић - Бијељина и до 11. јуна избила на р. Дрину, где су се јединице разместиле да преноће под ведрим небом у близини села: Петро-

во Село, Кућиште, Амајлије, Чепировине, Крмењача и Јања. Приликом проласка кроз Бијељину јединицама дивизије је приређен величанствен дочек. Оне су у граду организоване параду, одушевљено поздрављене од народа.

ПОВРАТАК 48. ДИВИЗИЈЕ У МАКЕДОНИЈУ

У току 11. јуна Штаб дивизије је добио наређење од Штаба 1. армије да пребаци јединице у рејон Ваљево и на основу тога издао своју заповест. Следећег дана (12. јуна) требало је пребацити све јединице преко р. Дрине. Пребацавање је извршено код с. Јање и с. Бадовници, јер на другим местима није било скеле и чамаца. Будући да су ова места располагала са по једном скелом, то је Штаб дивизије израдио графикон и план преласка преко Дрине. Међутим, носивост скела је била до 6 тона, а како је дивизија имала и тежа моторна возила (влекачи Артиљеријске бригаде), наредила је да се та возила у току дана пребаце преко моста на Дрини код Зворника и да у Лозници сачекају Штаб дивизије и остале јединице.

Пребађивање преко Дрине је трајало два дана, у току 12. и 13. јуна. Од 14. до 16. јуна јединице дивизије су продужиле покрет комуникацијом преко Лознице, Мајковића и Осечана за Ваљево. Оне су 16. јуна преноћиле у селима близу града и извршиле припрему за параду у Ваљеву. Увече 16. јуна Културна екипа дивизије је организовала успелу приредбу у Ваљеву за становништво, а затим је настало весеље. У току 17. јуна јединице дивизије су организоване параду кроз град, где их је становништво одушевљено поздрављало, засипало цвећем и разним поклонима. Нарочито велико одушевљење су изазвале артиљеријске јединице, које су у свом саставу имале тешка артиљеријска оруђа са моторизованом вучом. Како је дивизија располагала великим бројем камиона, парада је трајала доста дуго. За све време народ се тискао улицама и притрчавао борцима китећи их цвећем и даровима.

После параде јединице су се разместили у села дуж комуникације за Лајковац.

Како је, по одлуци Генералштаба ЈА, требало да се 48. дивизија пребаци у Скопље и стави под команду 5. армије, то су припремљена наређења за укрцавање јединица у воз од Лајковца до Младеновца. Превожење је извршено 19. и 20. јуна, сем трупне коморе бригада и Команде позадине

дивизије, које су од Лајковца до Младеновца маршовале друмом. У Младеновцу су формиран ешелони и сачињен је план превозења јединица до Скопља. Превозење јединица је трајало од 14 часова 20. јуна до 10 часова 25. јуна, када су стигли последњи транспорти дивизије.⁴⁷²⁾

После пристизања у рејон Скопља, јединице су се разместиле: 1. бригада на просторији с. Ајватовца, 2. бригада у рејону с. Белинбегова, 14. бригада у рејону с. Малино, Артиљеријска бригада код с. Петрова, а остали делови дивизије на територији с. Трубарева, Кадиног Села и с. Душановца (у близини Скопља). Сва ова села била су преплављена грађанима, родитељима и рођацима бораца и друштвено-политичким организацијама.

Све до 27. јуна јединице су увежбавале парадни корак за предстојећу парад у Скопљу. До мрака 26. јуна све јединице су пребачене ближе граду, у рејон Синђелићевог брда и дуж друма Куманово - Скопље. Распоред је извршен према редоследу ешелона за парад. За команданта параде је одређен Боро Митровски, који је требало да рапортира команданту 5. армије генералу Славку Родићу и да затражи одобрење за почетак параде.

У јутарњим часовима 27. јуна јединице су кренуле за Скопље. На челу параде биле су све ратне заставе бригада са почасном четом аутоматичара. После ње су се кретали пешадијски ешелони, затим артиљеријске јединице и на зачељу све позадинске јединице. Пошто је командант армије дао одобрење за почетак параде, јединице су парадним маршем продефиловале улицом Маршала Тита. Оне су биле величанствено дочекане од становништва, које је листом изашло на улицу. Ту су били не само грађани главног града Македоније, већ и становници оближњих села и градова и делегације из појединих места. На трибинама су били најистакнутији војно-политички руководиоци СР Македоније. Била је то огромна маса света која је на тај начин желела да ода признање својим синовима и кћерима, који су се неустрашиво борили са осталим јединицама Југословенске армије и успешно извршили поверени им задатак. Балкони, кровови, терасе и прозори су исто тако били запоседнути људима, а улице засуте цвећем. Ста-

472) Заповест штаба 1. армије за чишћење пл. Мајевице, Архив ВИИ, к. 252, док. 12/2; Извештај штаба 1. армије од 9. јуна 1945, к. 252, док. 13/2; наведени оперативни дневник 48. дивизије; Обавештење штаба 1. армије од 19. маја 1945. о кретању усташко-четничких група у источној Босни, к. 1315, док. 28-1/4.

новништво је пробијало кордоне, притрчавало борцима, љубило их, китило цвећем и даривало разним поклонима (пешкирима, чарапама, чоколадом, разним пакетима, цигаретама и др.). Букети цвећа су летели са свих страна. Било је и суза радосница. Нарочито велико одушевљење је испољено када је народ видео своје синове до зуба наоружане најмoredнијим оружјем, посебно када је наступала артиљерија дивизије са моторним возилима и влекачима. На оруђима су била исписана места у којима су јединице водиле борбе. Да би поново видели борце, народ је, после проласка ешелона, споредним улицама избијао у оне улице којима су се јединице кретале. То је био спонтан и величанствен дочек.

Поред тога, на тргу Маршала Тита одржан је митинг. На њему је, поред осталих, говорио и политички комесар 48. дивизије Петар Пепељуговски. Он је, између осталог, говорио о значају који је имао 15. ударни корпус у завршним операцијама за ослобођење земље заједно са јединицама осталих народа Југославије; о ширењу и продубљивању братства, јединства и заједништва у крајевима где је пролазио; о успешном вођеним борбама у Срему, Славонији, код Загреба, у Словенији и др.

Како је била недеља читав дан у Скопљу је протекао у народном весељу. Певало се и играло по улицама. Народ је прилазио припадницима дивизије и пажљиво слушао ратне епизоде, које су борци доживели на борбеном путу дивизије.

Јединице дивизије су размештене у оближња села код Скопља, где су остале неколико дана на одмору. После тога оне су кренуле у одређена места мирнодопске дислокације.

ЧЕТРДЕСЕТ ДРУГА ДИВИЗИЈА У ЧИШЋЕЊУ ЗАПАДНЕ
, И ЦЕНТРАЛНЕ БОСНЕ ОД УСТАШКО-ЧЕТНИЧКИХ ОСТАТАКА

Јединице 42. дивизије су се све до 21. маја налазиле на широј територији Загреба и изводиле војно-политичку наставу. Оне су свакодневно слале јаче патроле разним правцима ради претреса терена на коме су биле размештене. При томе су патроле долазиле у сукоб са појединим мањим усташким групама и водиле борбу. У току 15. и 16. маја патроле су заробиле 5 усташа и 3 Немца а убиле једног четника.

Према наређењу Генералштаба ЈА, 1. армија је добила задатак да дислоцира јединице на територији Србије и Војводине. Пре дислоцирања на ову просторију, требало је да очисти неке крајеве Босне и Херцеговине од усташко-четничких група, које су се налазиле на просторији планине Срнетице - Млиништа и североисточно од Посушја. Према обавештајним подацима, на терену планине Мањаче (између р. Врбаса и комуникације Мркоњић Град - Бања Лука) налазила су се око два батаљона добро наоружаних четника, око 170 људи. Они су непрестано угрожавали комуникације долином Врбаса од Бање Луке према Јајцу, а и комуникацију Бања Лука - Мркоњић Град; јужно од Мркоњић-Града до Млиништа дејствовала је четничка бригада Тривунића. Она је имала око 450 најокорелијих четника, који су били огрезли у крви. Бригада је била врло активна. Нападала је жел. станице на прузи Јајце - Млиништа и народноослободилачке одборе, убијала поједине одборнике и цивиле, нападала мање групе партизанских јединица и курире; на терену Ливно - Дувно кретала се група од око 600 усташа и домобрана из разних разбијених јединица; на терену Прозор - Бугојно налазило се око 500 усташа и мањи број четника; у централној Босни, између р. Врбаса и Врбање до Скендер Вакуфа налазило се око 350 четника и око 600 усташа, који су избегли у шуму после ослобођења Котор-Вароша. У обавештењу су дати подаци о усташким групама на територији Херцеговине.

За овај задатак Штаб 1. армије је одредио 4, 5, 25. и 42. ударну дивизију. Ради обједињавања дејстава ових дивизија и што потпунијег и бржег уништења усташко-четничких остатака, Штаб армије је образовао Оперативни штаб групе дивизија под командом генерал-мајора Радомира Бабића, команданта 5. ударне дивизије. Овом штабу је додељен одређен број официра специјалних служби.⁴⁷³¹

У духу постављеног задатка, Оперативни штаб групе дивизија је 19. маја издао заповест потчињеним дивизијама:

- 42. дивизија је добила задатак да са просторије с. Сесвете (код Загреба) изврши покрет 21. маја ујутро и да до 22. маја стигне на просторију Сиска, а до 25. маја увече

473) Заповест штаба 1. армије од 19. V 1945, Архив ВИИ, к. 1315, док. 26/4; обавештење штаба 1. армије од 19. V о кретању усташко-четничких група на територији западне и централне Босне и Херцеговине, к. 1315, док. 28-1/4; наведени операцијски дневник 42. дивизије.

избије у с. Паланчиште - с. Пухарска (северно од Приједора).

Штаб 42. дивизије је на основу ове заповести издао 20. маја своју заповест и одредио марш-руту за 21. мај са почетком покрета у 04.00 часова. У току првог дана марша дивизија је имала 7 рањених бораца који су рањени експлозијом бомбе. На основу заповести од 21. маја, дивизија је 22. маја избила у шири рејон Сиска, где се разместила да преноћи. Због превртања камиона 1 борац је погинуо, а 2 су рањена. Настављајући покрет у две колоне, јединице дивизије су 23. и 24. маја увече избиле у шири рејон Босанске Костајнице без додира с непријатељем. Као што је било наређено од стране Оперативног штаба групе дивизија, јединице дивизије су 25. маја избиле на просторију Паланчиште - Пухарска, а Штаб дивизије се разместио у Приједору.

Штаб Оперативне групе дивизије је 26. маја известио Штаб 42. дивизије да се, према наређењу Генералштаба ЈА, 4. и 5. дивизија дислоцирају на територији Далмације и Херцеговине, запоседајући јадранску обалу, а да под командом Оперативног штаба остају и надаље 25. и 42. дивизија са непромењеним задатком. Наређено је Штабу 42. дивизије да 28. маја ујутро продужи покрет општим правцем: Јајце, Доњи Вакуф, Бугојно, Горњи Вакуф, Прозор, Острожац. Обавештен је Штаб дивизије да се у области планине Мањаче, Јање и Прозора налазе усташко-четничке групе од којих је требало очистити ту територију. Дивизија је требало да садејствује 25. дивизији у чишћењу области Посушја од усташких остатака. С тим циљем штабови ових дивизија требало је да координирају своја дејства. Наређено је да се забрани свако давање одсуства руководиоцима, а борцима само на краће време.

У духу ове заповести, Штаб дивизије је 26. и 27. маја својом заповешћу одредио правце кретања јединицама за Бању Луку. У току 26. маја оне су у две колоне избиле на просторију с. Пискавица - с. Ивања, где су преноћиле. С обзиром на кретање непријатељских група на правцу маршевања јединица, бригаде су, ради обезбеђења несметаног маршевања, истуриле своје претходнице и друге обезбеђујуће делове. Наредног дана (27. маја) дивизија је продужила покрет за Бању Луку и разместила се у шири рејон града, где је остала и 28. маја.

Истог дана (28. маја), Оперативни штаб групе дивизија наредио је да се 42. дивизија наредних дана пребаци на

просторију Бихаћа, при чему је требало да очисти територију кроз коју пролази од усташко-четничких група. Ове непријатељске групе су с времена на време нападале комуникације.

Штаб дивизије је, у духу овог наређења, издао 28. маја заповест за продужење покрета и чишћење територије од ових непријатељских група. С тим циљем извиђачка чета дивизије је упућена 28. маја камионима правцем Бања Лука - Ситница, Кључ ради прикупљања података о кретању усташко-четничких остатака на планини Срнетици (код Кључа).

Ради извршења постављеног задатка, наређено је бригадама да по два батаљона 29. маја крену одређеним правцима, и да по један батаљон оставе као заштиту позадинских делова. Тако је 16. македонска бригада, избијањем у рејон с. Топићи, наишла на повећу групу од 150 - 200 четника, који су отворили ватру на маршевску колону. Развивши своје јединице за борбу бригада је успела да обухватним маневром разбије ову непријатељску групу, чији су се остаци разбежали у разне правце. У овој борби непријатељ је имао 21 погинулог и 6 заробљених, док бригада није претрпела никакве губитке. При томе је запленило нешто оружја. Завршавајући чишћење, бригада је преноћила на просторији Главица, Турско поље, Црни врх.

Трећа македонска и 7. албанска бригада на својим маршевским правцима нису наишле на непријатељске делове, те су заноћиле на достигнутом просторијама.

У току 30. маја јединице су продужиле покрет и до навече избиле у шири рејон Кључа, где су и преноћиле. На тој просторији су остале и наредног дана. Да би се пребацила на територију Бихаћа, дивизија је 1. јуна извршила покрет за Босански Петровац правцем Кључ, Блажевићи, с. Бабићи, с. Узелац, с. Латиновићи. Напред је упућена Извиђачка чета дивизије са задатком да извиди правац кретања јединица и установи да ли се тамо налазе усташко-четничке групе. У претходницу дивизије одређена је 7. албанска бригада. За време покрета није се наишло на усташко-четничке делове. Један камион са материјалом и посадом од 5 војника, који је од Бање Луке ишао за Кључ, нападнут је код с. Слатница од око 80 четника. Камион је уништен, а посада заробљена. Наредног дана (2. јуна) јединице су продужиле покрет правцем Босански Петровац, с. Рашиновац, Медена глава, Корито, Беговац, Торко-

вац, где су јединице преноћиле. Штаб дивизије је остао у Босанском Петровцу. У току 3. јуна јединице су избиле у шири рејон Бихаћа, где су се разместили. Само је 3. македонска бригада остала у Босанском Петровцу да чисти територију од усташко-четничких остатака уколико се они појаве. Штаб дивизије се сместио, исто тако, у Бихаћу. На овој просторији јединице су остале до 28. јуна. Изводила се обука по плану и програму. Свакодневно су слате патроле у поједине правце, ради откривања непријатељских група. У неколико наврата, на позив органа народне власти, упућиване су и одређене јединице при појави четничко-усташких група ради узимања хране у селима. Приликом чишћења минског поља код с. Осредак, погинула су 3 борца, а 3 су рањена.⁴⁷⁴

ПРЕБАЦИВАЊЕ 42. ДИВИЗИЈЕ ИЗ БОСНЕ У СРБИЈУ

У вези са наређењем Генералштаба ЈА, Штаб 1. армије издао је 27. јуна заповест за пребацивање 42. дивизије из Босне у Србију. Дивизија је требало да се дислоцира у шири рејон Краљево и да буде под командом 1. армије.

Штаб дивизије је 28. јуна издао своју заповест за марш пешице до Карловца, где је требало да се јединице укрцају у воз. Покрет је почео 29. јуна правцем Бихаћ, Слуњ, Карловац и одвијао се у етапама. Штаб дивизије се још 30. јуна пребацио у Карловац да би припремио композиције за превоз јединица. Као што је било предвиђено, јединице дивизије су 2. јула избиле пешице до Карловца, где је 3. јула почело укрцавање на воз до Земуна и даље за Краљево. Превожење је трајало све до 10 јула.

Након доласка у Краљево јединице су дислоциране на просторији: Краљево, Рашка, Трстеник, Брус, Чачак, Нови Пазар, Александровац, са задатком да прочисте територију од четничких остатака, Штаб дивизије је био смештену Краљеву. На овој просторији дивизија је остала неколико месеци.⁴⁷⁵

Овим је завршен борбени пут и 42. дивизије.

474) Заповест Оперативног штаба групе дивизија од 19. и 26. маја, Архив ВИИ, к. 1315, док. 25-1/4 и 43-1/4; заповести штаба 42. дивизије од 21. до 31. маја и 1. и 2. јуна, к. 1315, док. 25-3/4; 32/4, 33/4, 34/4, 36/4, 37/4, 38/4, 39/4, 40/4, 41/4 и 42/4; наведени операцијски дневник 42. дивизије.

475) Заповест штаба 1. армије од 27. VI, за пребацивање дивизије у Србију, Архив ВИИ, к. 1315, док. 47/4; Заповест штаба 42. дивизије од 28. VI, к. 1315, док. 46/4; наведени операцијски дневник 42. дивизије.

УКУПНИ ГУБИЦИ 15. КОРПУСА У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЗЕМЉЕ

Према расположивој документацији, укупни губици корпуса од пробоја Сремског фронта до краја рата износили су: 1.082 погинула, 3.369 рањених и 378 несталих (од којих се већина вратила у своје јединице). Међу погинулим и рањеним урачунат је и знатан број старешина - од десетара, командира водова и политичких делегата, командира и комесара чета и команданата и комесара батаљона па све до руководиоца штабова бригада и дивизија. У овај број, међутим, нису урачунати губици Штаба корпуса и његових приштапских јединица, јер се не располаже тачним подацима.

Приказана цифра погинулих припадника Корпуса није коначна, јер је знатан број теже рањених бораца и старешина подлегао повредама приликом транспортовања или у болницама у позадини. Тај број се није могао утврдити, јер се не располаже подацима. Према томе, број погинулих је знатно већи од приказане цифре, што намеће потребу да се и даље трага за овим подацима.

Губици по дивизијама су износили:

42. дивизија: 662 погинула, 1835 рањених и 309 несталих;

48. дивизија: 420 погинулих, 1534 рањена и 69 несталих.

Ако се узме бројно стање корпуса од око 24.000 бораца и старешина, произлази да је скоро сваки шести његов припадник био избачен из строја у периоду од пробоја Сремског фронта до краја рата.

ЗАКЉУЧЦИ

Петнаести ударни корпус као оперативно-тактичка формација НОВ, односно ЈА, у потпуности је извршила задатке који су му били одређени од стране војно-политичког руководства Југославије и Македоније. Међутим, по значају територије на којој је дејствовао и задатака које је извршавао нарочито на територији Македоније, може се рећи да је корпус био јединица стратегијског значаја. Наиме, у састав 15. корпуса су, од укупно седам дивизија формираних на територији Македоније, ушле три дивизије, док су остала два корпуса имала по две дивизије. При томе треба истаћи да су под командом корпуса били и постојећи партизански одреди, територијалне и друге позадинске јединице на дотичној територији. Поред тога, 15.

корпус је у Македонији, заједно са 42. дивизијом 16. корпуса, затварао главну комуникацијску магистралу у долини Вардара: Солун - Ђевђелија - Скопље, на који је изводио и комуникацијски правац Корча - Струга - Битола - Прилеп - Градско, а и правац Лерин - Битола - Прилеп - Градско. Од укупно 23 бригаде, 14 их је (уз неколико партизанских одреда и многобројних територијалних јединица, диверзантских, ударних и минерских група) било оријентисано наово подручје. Овим комуникацијама су се повлачиле главне снаге Групе армија »Е« из Грчке и Албаније. Изводећи операције у долини Вардара, у Пелагонији, у области између Преспанског и Охридског језера и у западној Македонији, јединице 15. корпуса и 42. дивизије су поднеле главни терет борбе у операцијама за ослобођење знатног дела Македоније, борећи се против главнине Групе армија »Е« и врло јаких балистичких снага.

У овом периоду, у организацијском погледу, руковођење и одговорност били су пренети са штабова оперативних зона на штабове корпуса. Територија Македоније је била подељена на три корпусне области: I скопска, II битолско-дебарска и III брегалничко-струмичка. Корпусним областима руководили су штабови корпусеа, који су имали оперативни и позадински део корпусне војне области. Оперативни део штаба корпуса непосредно је руководио трупамa и операцијама, а позадинским делом корпусне војне области руководио је заменик команданта корпуса, коме су биле потчињене и команде подручја и места и партизанске страже.

Овим организацијским устројством и прецизираном поделом задатака и одговорности команди, органа и установа у позадинском рејону корпусних области, учињен је крупан корак у погледу командовања и руковођења јединицама НОВ и ПО Македоније. Народноослободилачки одбори били су растерећени многобројних задатака и обавеза, тако да су се сада могли посветити основним задацима који су произлазили из одлука Другог заседања АВНОЈ-а и Првог заседања АСНОМ-а. С друге стране, формиране команде подручја и места са партизанским и сеоским стражама - четама и батаљонима, обезбеђивали су слободне територије од изненадног упада окупаторских и квислиншких јединица, вршиле мобилизацију људства, стоке и материјала за потребе оперативних јединица и уливале сигурност код народа. Најважније од свега било је то што су оперативне јединице биле растерећене поза-

динских задатака и обавеза, гако да су се могле потпуно посветити свом основном задатку - борбеним дејствима за ослобођење земље.

До формирања штаба корпуса дивизије, које су ушле у његов састав, водиле су борбу са немачким предњим деловима под командом штаба Оперативне зоне: у Повардарју, на правцу Струга - Охрид - Ресен - Битола - Прилеп, и у западној Македонији. Ради лакшег руковођења јединицама у овом периоду, организован је Оперативни штаб, као нови облик командовања. Он је пред Главним штабом Македоније био одговоран за руковођење и координирање дејстава јединица на територији Друге и Четврте оперативне зоне, које су биле врло осетљиве за повлачење трупа Групе армија »Е« преко Македоније.

С обзиром на бројну и техничку премоћ немачких и балистичких снага, а и на величину просторије коју је корпус затварао и коју је требало ослободити, његове јединице су, зависно од ситуације, примењивале и разне облике дејстава. У првом периоду, који је трајао до формирања штаба корпуса, претежно је примењивана тактика изненадних удара и краткотрајних борби. Тада се дејствовало по бригадама, а понегде и по батаљонима. Бригаде су биле оријентисане на најосетљивије пунктове и места одакле су се могли наносити непријатељу већи људски и материјални губици. Тактика и облици дејствовања су били, најчешће, ноћни изненадни напади и препади на осетљиве делове борбених поредака јединица непријатеља и његових колона, уз примену свих врста заседа и сл. У другом периоду карактеристично је груписање јединица, а приликом ослобођења градова, по правилу примењује се комбиновани начин дејства и маневрисања јединицама, тј. њихово пребацивање са једног на други правац, будући да се није могло истовремено нападати на све градове.

У оба ова периода примењивани су разни видови запречавања и диверзија - рушење железничких и друмских комуникација, мостова, пропуста и других објеката, чиме су били знатно поремећени немачки планови за повлачење и успорено кретање и пребацивање јединица у планиране рејоне. Због тога су немачке команде биле принуђене да често мењају своје првобитне одлуке и планове и упућују јединице са једног на други правац.

Директива Главног штаба Македоније о тактици и облицима вођења борбе произлазила је из директиве Врховног штаба НОВ и ПОЈ и властитих искустава да се дро-

бљењем и цепањем непријатељских снага наносе њима што већи губици у живој сили и техници и успорава њихово повлачење преко југословенске територије. Према признању генерала Лера, повлачење Групе армија »Е« кроз Македонију било је успорено за 10 - 12 дана.

Корпус је имао значајну улогу у разоружавању бугарских окупаторских снага, при чему је запленио доста оружја, муниције и друге ратне опреме, што је било од великог значаја за наоружавање јединица НОВ које су се у то време масовно формирале.

До почетка операција за коначно ослобођење Македоније јединице корпуса су постигле видне резултате.

У операцији »Ретвик« (недел>а пацова) оне су у духу директиве Врховног штаба и Главног штаба Македоније порушиле велики број железничких и путних комуникација и објеката на њима, што је умногоме успоравало покрет немачких трупа, којима су истовремено наношени губици. Највеће рушење је изведено на жел. прузи Прилеп - Велес код Богомилског тунела, тако да је она до краја рата била ван употребе.

У завршним операцијама за ослобођење Македоније 15. корпус је ослободио Повардарје, Пелагонију, област између Охридског и Преспанског језфа и целу западну Македонију са градовима: Ђевђелија, Неготино, Кавадарци, Удово, Градско, Прилеп, Битола, Ресен, Охрид, Струга, Дебар, Кичево, Гостивар и Тетово.

Дејства 15. корпуса у првом периоду рата (на територији Македоније) била су врло успешна, утолико више што је територија на којој је корпус дејствовао била обимна, а људска и техничка надмоћност непријатеља велика. Морал, дисциплина, храброст и одговорност борачког и старешинског састава били су на завидној висини, иако су се скоро свакодневно водиле доста оштре и жестоке борбе са надмоћнијим непријатељем. Обо страни људски и материјални губици, били су велики. Корпус је успешно извршио постављене задатке који су произлазили из директива Врховног штаба НОВ и ПОЈ и Главног штаба Македоније. Непријатељ се није некажњено повукао из Македоније.

Са ослобођењем Македоније нису престали војни напори македонског народа и народности у Македонији. Упоредо са напорима за консолидовање власти и организовање целокупног друштвеног, политичког и економског живота, вршене су и припреме за реорганизовање и

материјално попуњавање и обезбеђење јединица 15. ударног корпуса (људством, као и оружјем и другим ратним потребама) онолико колико су дозвољавале материјалне могућности Македоније.

У духу директиве Врховног штаба НОВ и ПОЈ, Главни штаб Македоније издао је 6. децембра 1944. године наредбу о реорганизовању јединица НОВ Македоније. Расформиран су штабови 16. и Брегалничко-струмичког корпуса, 51. и Кумановска дивизија, а реорганизован је 15. корпус. Овај корпус је требало да учествује у завршним операцијама за ослобођење земље. У његов састав су ушле 42. и 48. ударна дивизија, свака са по три пешадијске и по једном артиљеријском бригадом. У састав корпуса, односно поменутих дивизија укључене су 1, 2. и 3. македонска ударна бригада, које су се, као најстарије бригаде, прекаљене и са великим борбеним искуством, прославиле у дотадашњим суровим борбама против фашистичких окупатора и квислиншких снага. И друге бригаде у саставу корпуса имале су за собом борбеног искуства, јер су и оне учествовале у операцијама за коначно ослобођење Македоније борећи се против снажне немачке групације (Групе армија »Е«) и бројних квислиншких снага. За младе и нове борце организована је настава у трупном центру у Тетову.

Бројно стање корпусеа износило је 24—25.000 људи, рачунајући Допунску бригаду корпуса и накнадно упућене борце и старешине из Македоније. До поласка за Срем, Главни штаб Македоније организовао је у Скопљу официрски курс за више војне руководиоце (команданте и заменике команданата бригада и батаљона), а штаб 15. корпуса такав курс за командире чета и водова, ради њиховог оспособљавања за предстојећа дејства на Сремском фронту у завршним операцијама за ослобођење Југославије.

Корпус је био у правом смислу речи јединица братства и јединства. У њему су били најбројније заступљени Македонци, али је било доста и Албанаца, Турака, Муслимана, Влаха, Рома и припадника других народности и етничких група Македоније. Командни и старешински кадар претежно су сачињавали Македонци, у 7. албанској бригади Албанци, а биле су заступљене и старешине других народа Југославије. Није било града, а готово ни села у Македонији из којих није било бораца у саставу корпуса.

Јединице 15. ударног корпусеа, у време када су вршиле реорганизовање, попуњавање и војно-политичке при-

преме људства за предстојеће пребацивање у Срем, морале су скоро до самог поласка учествовати у чишћењу терена од одметнутих доста јаких балистичких и четничких група. Ово ангажовање захтевало је додатне напоре јединица корпуса, које и иначе готово да нису имале времена да се одморе после врло жестоких свакодневних борби у завршним операдијама за ослобођење Македоније. Но, свесни одговорности задатка који их је очекивао, борци и старешине нису жалили труда да се што боље припреме и одговоре својој патриотској дужности коју је пред њих поставила Партија и народ.

Становници Срема су са великом љубављу и топлином дочекивали јединице корпуса у свим местима где су оне пролазиле или се размештале. У сваком селу се осећало да је борбена парола о братству и јединству народа и народности Југославије дубоко усађена код сваког човека у свим крајевима у земљи. Они су посебно ценили учешће македонских јединица, које су већ ослободиле своју ужу домовину и дошле да помогну и другим народима југословенске заједнице у њиховом ослобађању. Свака кућа је била широм отворена за борце. Врло близак контакт успостављен је са органима народне власти и друштвено-политичким организацијама, са којима се заједнички деловало. Присност и другарство су достигли такав степен и јединство да су многи са сузама у очима, али и са гордошћу испраћали македонске борце кад су кренули на фронт, као да испраћају своје рођене синове и кћери. На исти начин су македонске јединице дочекиване у све крајеве кроз које су на свом борбеном путу пролазиле и водиле борбу. Код свих народа Југославије се осећала само једна мисао - што пре ослободити земљу од фашистичких окупатора и прекинути братоубилачку борбу, коју су наметнули окупатори и разни издајници народа и снаге контрареволуције.

У Срему је довршено реорганизовање јединица по новој формацији. Обе дивизије су добиле ново совјетско оружје - од пушке до топа и телефона. Тако, на пример, обе дивизије су имале 100 артиљеријских оруђа разних калибара - од 45 мм до 122 мм, (не рачунајући минобацаче 82 мм), што је за ондашње услове представљало огромну ватрену моћ. За кратко време (за непун месец дана) требало је оспособити борце да рукују новим оружјем, и посебно се припремати за пробој савремено фортификацијски организоване одбране, испреплетене многобројним

рововима и саобраћајницама по целој дубини, као и многобројним минским пољима и жичаним препрекама. Јединице су увежбаване за борбу у равници, насељеним местима, у шуми, за ноћну борбу, за савлађивање мањих река, канала и мочварног земљишта, у укопавању и другим видовима борбе која их је очекивала на предвиђеној просторији за дејство. Јединице 15. корпуса биле су у нешто неповољнијој ситуацији будући да су остале јединице 1. армије већ од ослобођења Београда учествовале у борбама на сремској равници. Интензивна војно-политичка обука била је успешна захваљујући свесном залагању и правилном схватању одговорности свих бораца и старешина. Радило се скоро без прекида и одмора и нико се није жалио на тако тежак напор. Томе су умногоме допринеле партијске и скојевске организације, чији су чланови били иницијатори покретања и извршавања многобројних задатака. Све се одвијало под паролом: »Више зноја мање крви«.

Партијске и скојевске организације у свим јединицама корпуса биле су доста јаке и представљале су покретачку снагу у учвршћењу морално-политичког стања борачког и старешинског састава. Оне су имале велику улогу у припреми јединица за одлазак на фронт, а посебно у борбама од самог почетка офанзиве Југословенске армије, па све до краја рата. У свим акцијама комунисти и скојевци су били на челу и у првим редовима - носиоци евих активности.

Јединице корпуса су на свом борбеном путу прошле скоро све републике и аутономне покрајине: од Македоније преко Србије, Хрватске, дела Словеније и Босне и Херцеговине, САП Војводине, и кратко се бориле против остатака контрареволуције у САП Косово. У завршним операцијама корпус је учествовао: у пробоју Сремског фронта, у ослобођењу Винковаца, у пробоју утврђене линије Ђаково - с. Будровци - с. Стриживојна - с. Врпоље - р. Сава, у ослобођењу Славонске Пожеге, у операцијама на р. Илови и гоњењу непријатеља ка Загребу, у ослобођењу Загреба, у гоњењу непријатеља ка Цељу и Дравограду и у чишћењу дела терена од усташко-четничких остатака у Босни и Херцеговини.

Поседањем полазних положаја за напад на Сремском фронту, јединице 42. и 48. дивизије, као и остале јединице 1. армије, нашле су се у »психичкој кризи«, ако може тако да се каже. Старешине и старији борци, који су дотле

били навикнути на маневарски и покретан рат, научени да увек држе иницијативу у својим рукама и сами проналазе најбоља решења у борби, били су принуђени да буду у рововима, у четним одсечима на уском простору и на 200 - 300 метара растојања од непријатељских ровова. Равница и рововска борба свима је падала доста тешко и необично. Међутим, јединице су доста брзо пребродиле ову кризу и све се више привикавале том начину ратовања.

Корпус се на свом борбеном путу борио раме уз раме са јединицама других народа и народности и на делу учвршћивао братство, јединство и заједништво, ту борбену паролу на којој су у току целог народноослободилачког рата инсистирали друг Тито и Комунистичка партија Југославије, као на одлучујућем фактору победе револуције, без које се није могла извојевати слобода и равноправност југословенских народа. Корпус је у том погледу имао значајну улогу, јер се становништво ових крајева ближе упознало са синовима и кћерима македонског народа и народности и тако стекло ближу представу о Македонији, што је од посебне важности било за оне крајеве у којима је усташка пропаганда била врло јака и измишљала и ширила несхватљиве лажи о односу македонских јединица према другим народима. Међутим, та је пропаганда била врло брзо разголићена правилним међусобним односом македонских и других јединица и народа.

Старешински и борачки састав корпуса је достојно репрезентовао свој народ и на делу доказао заједништво са осталим југословенским народима, без чега ни македонски народ не би могао бити слободан. Корпус је у потпуности извршио задатак који му је поставило војно-политичко руководство Југославије и Македоније и постао још једна чврста карика у братимљењу са другим народима и народностима Југославије. Он је оправдао поверење и свог народа. Зато су и тако величанствено дочекане јединице 48. дивизије у главном граду Македоније - Скопљу. Народ и народности Македоније били су поносни својим синовима и кћерима који су их достојно репрезентовали у заједничкој борби на тлу Југославије.

У борбама на целокупном борбеном путу у завршним операцијама за ослобођење земље, старешине и борци су испојили несебичну храброст, пожртвованост, дисциплину, патриотизам, и свесно извршавали постављене задатке. Ова својства потврђују се и великим губицима, што је и доказ да су се они борили онако како су од њих захте-

вали Врховни командант ЈА и Комунистичка партија југославије. Због испољене храбрости и пожртвованости у овим борбама одликован је велики број бораца и старешина - Орденом партизанске звезде, Орденом или Медаљом за храброст. Практиковало се да се после сваке борбе шаљу предлози за одликовање надлежним командама.

Корпус је био у правом смислу речи корпус братства и јединства и по свом саставу и по борбама које је водио са јединицама других народа Југославије.

То је био реалан допринос македонског народа и народности у завршним операцијама у Македонији и Југославији за национално и социјално ослобођење. Корпус је као представник НОВ Македоније, раме уз раме са другим народима Југославије и бескомпромисном борбом, дао свој допринос остваривању циљева које је поставила Комунистичка партија Југославије одмах после окупације земље.

Нека је вечна слава и велика хвала свим борцима и старешинама корпуса који су дали своје животе за социјалистичку Југославију.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНА ГРАЃА

- Архив Војноисторијског института
- 1. Архив НОП-а фондови:
 - Генералштаба Југословенске армије,
 - Главног штаба Македоније,
 - 15. ударног корпуса,
 - 41, 42, 48 и 49. дивизије са бригадама,
 - Штаба 1. армије ЈА
- 2. Немачка архива Националног архива Вашингтон:
 - документа команде Југоистока,
 - документа команде Групе армија »Е«,
 - документа 21. армијског корпуса,
 - документа 22. армијског корпуса,
 - документа 91. армијског корпуса,
 - документата 11. ваздухоплоне пешадијске дивизије,
 - документа 41. тврђавске дивизије,
 - документа 104. ловачке дивизије,
 - документа 4. СС полицијске оклопно-гренадирске дивизије,
 - документа 22. пешадијске дивизије,
 - документа 297. немачке дивизије,
 - саслушања заробљених немачких официра и војника,
 - послератна изјава команданта Групе армија »Е« генерал- пуковника Александра Лера
- 3. Архив Централног комитета СКЈ

ОБЈАВЉЕНА ГРАЃА

1. Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, том VII, књига 3 и 4, Београд 1954,
2. Зборник докумената, том II, Београд 1949,
3. Историјски архив Комунистичке партије Југославије, том VII, Београд 1951,
4. Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941-1945, том I, књига 3, Скопје 1970,
5. Документи на младинското движење во Македонија 1941-1945, Скопје,
6. Документи и материјали за ослободувањето на Скопје, Скопје 1968.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апостолски Михаил, Завршне операции за ослобођење Македоније, Београд 1953,

2. Дедијер Владимир, Сведочанства о другом светском рату, Београд 1980.
3. Erich Schmidt Rühberg, Крај борбе на Балкану (превод), Хајделберг 1955.
4. Георгиевски Љубен, Деноноќни чекорења, Скопје 1974.
5. Група југословенских и совјетских историчара, Београдска операција, Београд 1964,
6. Група аутора Војноисторијског института, Ослободилачки рат народа Југославије 1941-1945, Београд 1965, књига 2,
7. Група аутора Војноисторијског института, Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941-1945, Београд 1964,
8. Група аутора, Врошура, Народноослободилачка борба у Македонији (чланци и документи), Култура, Београд,
9. Група аутора Војноисторијског института, Завршне операције за ослобођење Југославије 1944-1945, Београд 1957,
10. Група аутора Војноисторијског института, Други светски рат, преглед ратних операција, књига IV'n V, Београд 1967,
11. Черчил Винстон, Други светски рат, Београд 1964,
12. Картов Владо, Гевгелија и гевгелискиот крај од Балканските војни до ослободувањето (1912/13-1944), Скопје 1969,
13. Костић Урош др, Ослобођење Истре, Словеначког приморја и Трста 1945, Београд 1978,
14. Котевски Методије, Скопската бригада, Београд 1969,
15. Кратка историја на Отечествената војна, Софија 1958.
16. Лексикон Народноослободилачког рата и револуције у Југославији 1941-1945, ИРО »Народна књига«, Београд, књига 1 и 2,
17. Михајловски Кирил, 3. македонска бригада, Београд 1976,
18. Митровски Боро, др Глишић Венцеслав, Ристовски Томо, Бугарска војска у Југославији 1941-1945, Меѓународна политика, Београд 1971,
19. Пајевић Милош, Артиљерија у НОР, Београд 1970,
20. Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција у Југославији у завршној етапи другог светског рата, Београд 1978.
21. Преглед Народноослободилачког рата у Македонији 1941-1944, Београд 1950.
22. Persy Ernest Schramm, Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, Band IV, Frankfurt am Main, 1961.
23. Пети конгрес КПЈ, Култура Београд 1948,
24. I конгрес на Комунистичката партија на Македонија, Скопје 1949.
25. Сотировски К. и Ђођевић Д. Чекори кон слободата, Београд 1975.
26. Стојановски Ристо, Друга македонска бригада, Београд 1974,
27. Таипи Таипи, Албанци на Сремскиот фронт, Београд 1981,
28. Тасковски Е. и Картов А., Четиринаестата македонска младинска ударна бригада »Д. Влахов«, Скопје 1981.
29. Вишић Петар, Операције за ослобођење Србије 1944. Београд 1972.

МЕМОАРИ

1. Двадесет година од пробоја Сремског фронта, Сећања групе актера, лист »Борба« од 14. до 27. априла 1965.

ЧЛАНЦИ У ЧАСОПИСИМА

1. Томо Ристовски, Народноослободителната борба во Повардарјето во 1944 година, Гласник, Скопје 1973.
2. Милован Целебџић, Дејства на комуникације у Југославији од 1. до 7. септембра 1944. године, Гласник Војноисторијског института бр. 3/1970.
3. Томо Ристовски, Диверзантските дејствија против германската Група армии »Е« во долината на Вардар, Гласник бр. 2, Скопје 1975.
4. Полковник М. Влков, Военоисторически сборник, год. XVIII књига 58, Софија.
5. Иван Антоновски, Борбе за ослобођење Прилепа (од почетка септембра до почетка новембра 1944.), Војноисторијски Гласник бр. 3/1972.
6. Полковник М. Влков, Подвигот на 15-а пех. Охридска дивизија, Военоисторически сборник, год. XVIII, књига 58, Софија,
7. Боро Митровски, Обидите на окупаторите и контрареволуционерните сили да го спречат создавањето на македонската држава, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1977.
8. Вељко Влаховић, Социјалистичка револуција и национално питање, Гласник бр. 2/1975, Скопје.
9. Михаило Апостолски, Битка за Скопје, Документи и материјали за ослободувањето на Скопје, Скопје 1968.
10. Др Миле Тодоровски, Учеството на 8 (Велешка) македонска бригада во операциите за ослободување на Скопје, Документи и материјали за ослободувањето на Скопје, Скопје 1968.
11. Дане Цеков, Третата ударна македонска бригада во борбите за ослободување на Скопје, Документи и материјали за ослободување на Скопје, Скопје 1968.
12. Коле Михајловски, Третата ударна Македонска бригада во борбите за ослободување на Скопје, Документи и материјали за ослободување на Скопје, Скопје 1968.
13. Трајко Стојановски Бузо, Како течеше борбата за ослободување на Скопје, Документи и материјали за ослободување на Скопје 1968.
14. Боро Митровски, Дејствата на 15 ударен корпус од пробивот на Сремскиот фронт до овладувањето на с. Стрживојна - Врползе, Скопје, Гласник бр. 12/1960.
15. Генерал Милутин Морача, Прва армија у завршним операцијама Југословенске армије за ослобођење Југославије, Гласник Војноисторијског института бр. . .
16. Боро Митровски, Борбите на 15 корпус за ослободување на Славонска Пожега, Гласник бр. 1-2/1966, Скопје,
17. Боро Митровски, Борбите за ослободување на Скопје, Симпозијум Скопје во НОВ 1943-1945, Скопје 1981.
18. Боро Митровски, Завршните операции за ослободувањето на Македонија, »Историја« бр. 2/1974, Скопје.

ШТАМПА И ПЕРИОДИКА

1. Генерал Петар Брајовић, лист Нова Македонија» од 13-XI-1954.
2. Чланици поводом ослобођења Скопја, лист »Нова Македонија« од 13-XI-1945, 13-XI-1954, 13-XI-1961.

3. Пуковник Боро Митровски, XV" корпус на Сремскиот фронт, фелтон у листу »Нова Македонија« од 11 до 29 априла 1975.
4. Др Георги Камчевски, Санитетската служба на 15. македонски ударни корпус, фелтон у »Нова Македонија« од 27 до 29 априла 1975.
5. Рекли су о нашој борби, лист Народна армија« од 7-V-1965,
6. Пуковник Душан Узелац, Завршне операције за победу над снагама фашизма на југословенском фронту, фелтон у листу »Народна армија« од 6-II до 4-IX 1975.
7. Репортажа са фронта Драгољуба Будимовског од 16. априла 1945. године, Лист »13 ноември«, Скопје 13-XI-1974.

САДРЖАЈ

	Страна
ПРЕДГОВОР.....	5
УВОД.....	9

ПРВИ ДЕО

БОРБЕНА ДЕЈСТВА 15. УДАРНОГ КОРПУСА ДО ОСЛОБОЂЕЊА МАКЕДОНИЈЕ

Глава I

СИТУАЦИЈА У МАКЕДОНИЈИ И ДЕЈСТВА ЈЕДИНИЦА НОВ И ПОМ У АВГУСТУ И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ СЕП- ТЕМБРА 1944.	21
Прерастање народноослободилачке борбе у општена- родни устанак.....	21
Дејства јединица НОВ и ПО Македоније у августу 1944. године.....	27
Дејства на комуникацијама од 1 до 7 септембра 1944. - операција »Ретвик«.....	49
Борбе са бугарским јединицама на битољско-преспан- ском подручју почетком септембра 1944. и ослобођење Крушева.....	58
Испадање Бугарске из хитлеровске коалиције.	60
Немачка процена ситуације на Балкану.	62
Разоружање и распадање бугарских окупационих снага у Македонији.....	69

Глава II

СИТУАЦИЈА У МАКЕДОНИЈИ ПО ПОВЛАЧЕЊУ БУ- ГАРСКИХ ОКУПАЦИОНИХ СНАГА, ОРГАНИЗАЦИО- НО УЧВРШЋЕЊЕ ЈЕДИНИЦА НОВ И БОРБЕ СА НЕ- МАЧКИМ ПРЕДЊИМ ДЕЛОВИМА.....	77
Ослобођење Прилепа и неких других градова у Маке- донији.....	78
Промене у немачком командовању на Југоистоку и мере за што успешније повлачење снага из Грчке и Ју- гославије.....	84

Војно-политичка ситуација у Македонији по испадању Бугарске из хитлеровске коалиције	93
Организационо учвршћење јединица НОВ Македоније	100
План дејства немачких предњих делова и немачка процена ситуације (септембар - почетак октобра) . . .	108
Борбена дејства на подручју Прилеп-Градеко-Кавадарци	110
Борбена дејства на подручју Велес-Скопље	123
Борбена дејства на Битољско-Преспанском подручју	128
Ситуација и дејства у Четвртој оперативној зони	141

Глава III

УЧЕШЋЕ КОРПУСА У ОПЕРАЦИЈАМА ЗА КОНАЧНО ОСЛОБОЂЕЊЕ МАКЕДОНИЈЕ (ОКТОБАР-НОВЕМБАР 1944.)	152
Немачки планови за повлачење из Грчке	154
Замисао Главног штаба НОВ и ПОМ за дејства 15. корпуса до средине октобра	159
Борбена дејства 41. дивизије	160
Борбена дејства 42. дивизије на подручју Велес-Скопље	163
Борбена дејства на подручју Прилеп-Битољ-Ресен	170
Борбена дејства на подручју западне Македоније	175
Мере немачког командовања за убрзање извлачења главних снага Групе армија »Е« из Грчке	181
План Главног штаба НОВ и ПОМ за ослобођење Македоније	185
Ослобођење Прилепа, Пелагоније, Битоља, Ресна и јужног Повардарја	194
Ослобођење Охрида и Струге	213
Борбе са балистима у рејону Скопља	225
Ослобођење Велеса	234
Ослобођење Скопља	238
Ослобођење Кичева, Гостивара и Тетова, разбијање и разоружавање балиста и њихових приврженика . . .	251

ДРУГИ ДЕО

УЧЕШЋЕ 15. УДАРНОГ КОРПУСА У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Општа ситуација на европском и југословенском ратишту	271
Мере за сређивање прилика у ослобођеној Македонији	273

РЕОРГАНИЗАЦИЈА, ВОЈНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРИПРЕМЕ И УЧЕШЋЕ 15 УДАРНОГ КОРПУСА У ЧИШЋЕЊУ ТЕРЕНА ОД ОДМЕТНУТИХ БАЛИСТА И ЧЕТНИКА	277
. Реорганизовање и попуна 15. корпуса и војно-политичке припреме бораца и старешина	277
. Учешће јединица 15. корпуса у чишћењу терена од одметничких балистичких и четничких група	286

ПРЕБАЦИВАЊЕ ЈЕДИНИЦА КОРПУСА У СРЕМ И ВОЈНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРИПРЕМЕ ОД ПОЧЕТКА ПРОБОЈА СРЕМСКОГ ФРОНТА	296
Топао дочек јединица у Срему и сарадња са народом	300
Реорганизовање јединица по новој формацији и добијање совјетског оружја и опреме	302
Интензивна војна и политичка припрема јединица за предстојеће задатке	310
Партијско-политички рад	316
Учешће 2. и 16. македонске бригаде на фронту на р. Дрини	320
Сусрет са македонским баталеоном »Јане Сандански«	323

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА НА ЈУГОСЛОВЕНСКОМ РАТИШТУ ПРЕ ПРОБОЈА СРЕМСКОГ ФРОНТА	325
Састанак маршала Ј. Б. Тита са маршалом Толбухином и фелдмаршалом Александером	331
Распоред немачких снага на југословенском ратишту у пролеће 1945. године	333

УЧЕШЋЕ 15. КОРПУСА У ОПЕРАЦИЈАМА 1. АРМИЈЕ ОД ПРОБОЈА СРЕМСКОГ ФРОНТА ДО РОГАШКЕ СЛАТИНЕ	335
Јачина и распоред немачких снага на Сремском фронту	335
План завршне офанзиве Југословенске армије	338
План за пробој Сремског фронта	341
Претходне борбе за побољшање положаја јединица 1. армије	344
Прегруписавање снага и поседање полазних положаја за напад	356

План Штаба 1. армије и задаци дивизија за пробој Сремског фронта.....	360
Задаци бригада 48. и 42. дивизије за пробој Сремског фронта.....	367
Ослобођење Винковада.....	403
План за пробој утврђене линије Ђаково - Стриживојна - Врпоље - р. Сава.....	418
Ослобођење Славонске Пожеге.....	462
План за пробој непријатељске одбране на реци Илови	491
Смена јединица 40. дивизије и поседање положаја	497
Размештај и рад јединица 48 дивизије до почетка напада.....	499
Борбена дејства 42. и 48. дивизије 25. априла.....	501
Борбена дејства 42. и 48. дивизије 26. априла.....	506
•; Борбена дејства 42. и 48. дивизије 27. априла.....	573
Противудар непријатељских снага на Илови 28. априла.....	522
Овлађивање Иловачким мостобраном.....	531
Наступање ка Загребу.....	544
Општа ситуација на југословенском ратишту пре напада на Загреб.....	554
•!; Ослобођење Загреба.....	555
Гоњење непријатеља и чишћење територије од његових разбијених снага на правцу Загреб-Цеље, Дравоград.....	565
Чишћење територије у северној Босни од заосталих и разбијених четничких и усташких група.....	576
Повратак 48. дивизије у Македонију.....	582
Четрдесетдруга дивизија у чишћењу централне и западне Босне од усташко-четничких остатака.....	584
Пребацивање 42. дивизије из Босне у Србију.....	588
Укупни губици 15. корпуса у завршним операцијама за ослобођење земље.....	589
Закључци.....	589

Технички уредник

Никола Савић

Језички редактор

Вера Прелевић, професор

Коректор

Михаил Кирсанов

Скице - цртежи

Светолик Стефановић

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА - СПЛИТ

RATNA PROSLOST NASIH NARODA

KNJIGA SEZDESETA

MONOGRAFIJA
JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

KNJIGA TRIDESET SEDMA

UREBIVACKI ODBOR

General-pukovnik MIRKO JOVANOVIĆ, general-potpukovnik JOCO TARABIC, general-potpukovnik VELJKO MILADINOVIC, general-major FA-BIJAN TRGO, general-major METODIJE KOTEVSKI, pukovnik VIKTOR KUCAN, pukovnik MISO LEKOVIC, pukovnik AHMET DONLAGIC, pukovnik RADOMIR PETKOVIC — glavni urednik

Ü E E D N I K

pukovnik ESAD TIHIC, prof.

I

*

VOJNOIZDAVACKI ZAVOD